

RDL 115

Jack London **MARTIN EDEN**

Jack London
MARTIN EDEN

JACK LONDON

MARTIN EDEN

Tõlkinud Lia Rajandi

KUSTUTATUD

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1972

Originaali Hittel:

Jack London
Martin Eden

Foreign Languages Publishing House
Moscow 1960

Kunstiliselt kujundanud Tõnu Aru

34677

I PEATÜKK

Mees avas aneprivõlmega ukse ja astus sisse. Nooruk järgnes talle, võttes kohmaka liigutusega mütsi peast. Ta kandis jämedatolmasid ülikonda, millel oli mees kõrg juures, ja tundis end ilmselt võõrkehana ruumikas hallis, kuhu ta äkki sattus. Ta ei teadnud, mis mütsiga teha, ja hakkas seda juba kusetaskusse topima, kui teine selle tal käest võttis. See sündis rahulikult ja loomulikult ning kohmetunud noormees oli selle eest tänulik.

«Ta saab aru,» mõttes nooruk. «Ta ei jäta mind hätta.»

Ta sammus õlgu kõlgutades kaaslaste kannul, jalad tahtmatult hakkis, nagu oleks siledat põrandat õõtsutanud merelaine. Avarad ruumid näisid liiga kitsukesed ta taaruva kõnnaku jaoks ning ta kartis, et uksepiidad ta jalgadele õlgadele ette jäävad või et ta iluasjakesed madalalt kaminasünnilt maha pühkib. Kartlikult loovis ta mitmesuguste esemete vahel, suurendades nõnda kokkupõrkeohtu, mis tegelikult oli olemas üksnes ta enda kujutluses. Tiibklaveri ja raamatuid täis kuhjatud laua vahelt oleks kuus meest kõrvuti läbi mahtunud, tema aga lähenes sellele kohale hirmujudinaga. Jõulised käsi-värred ripusid lõdvalt külgedel. Ta ei osanud oma kätega midagi peale hakata, ja kui ta ärevil kujutluses viirastus oht, et võib küünarnukiga laualt kergesti raamatuvirna ümber tõugata, rapsas ta kõrvale nagu ehmunud hobune ning oleks peaaegu klaveritooli otsa komistanud. Ta vaatas oma kaaslast, kes vabalt ja kergelt tema ees sammus, ja mõistis esimest korda, et tema ise kõnnab teistmoodi kui muud inimesed. Hetkeks kihvatas temas häbi selle rohmaka kõnnaku pärast. Lau-

bale tekkisid äkki tillukesed higipiisad. Ta jäi seisma ja tupsutas taskurätikuga oma pruuniks põlenud nägu.

«Pea kinni, Arthur, ole hea mees,» ütles ta, püüdes oma ähmi nälgatooniga varjata. «Ausõna, seda on üheks korraks nagu natuke ülearu. Lase ma kogun veidi julgust. Ma ütlesin kohe, et ma ei taha tulla, ja ega sinu omad mind vist ka teab kui kangesti ei oota.»

«Ei ole häda midagi,» kõlas julgustav vastus. «Sul pole vaja meid karta. Oleme kõik kodused inimesed... Näe, mulle on kiri.»

Arthur läks laua juurde tagasi, rebis ümbriku lahti ja hakkas lugema, andes võõrale võimaluse ennast koguda. Külaline mõistis ja oli tänulik. Tal oli oskust mõista, teiste tundeid jagada — ja väline erutus ei suutnud seda võimet kärpida. Ta pühkis otsaesise kuivaks ja vaatas ennast valitsedes ringi, ehkki ta silmis oli samasugune ilme kui metsloomal, kes aimab lõksu. Teda ümbritses tundmatus, ees ootasid ähvardavad sündmused, ta ei teadnud, mida teha, mõistis, et ta kõnnak ja käitumine on kohmakad, ning kartis, et kõik ta muudki omadused ja võimed on niisamasugused. Ta oli äärmiselt tundlik, lootusetult iseteadlik, ja muigav pilk, mille teine salamisi kirja tagant tema poole heitis, põletas teda nagu noapiste. Ta nägi seda pilku, aga ei teinud välja, sest distsipliin kuulus asjade hulka, mis ta hästi selgeks oli õppinud. See noahoop tabas ta uhkust. Ta vandus ennast, et oli tulnud, aga otsustas samal hetkel, et kui juba kord on tulnud, siis paneb lõpuni vastu, saagu mis saab. Ta nägu kalgistus ja silmis süttis võitlushimuline helk. Ta silmitses ümbrust juba pisut rahulikumalt, terase tähelepanuga. Nägusa ruumi iga üksikasj sööbis ta mällu. Ta silmad olid pärani. Kõik, mis nende nägemisvälja jäi, läks arvele, ja sedamööda kuidas nad jõid ta ees avanevat ilu, vaibus neis sõjakas säde ja asendus sooja säraga. Ta oli vastuvõtlik ilule ja siin oli seda rohkesti.

Seinal rippuv õlimaal köitis ta pilku ja vangistas selle. Raske murdlane veeres kohinal üle merre ulatuva kaljunuki; taevast varjasid madalad tormipilved; ja lainemurru taga, tormise loojakutaeva loonil, oli tihedasti vastu tuult halsitud lootskuunar nii sügavasse kal-

deste vajunud, ei kõik teki üksikasjad selgesti paistsid. Seal oli ilu ja selle mõjule ei suutnud ta vastu panna. Ta unustas oma koperdava kõnnaku ja astus maalile lähemale, isegi lähedale. Ilu hahtus lõuendilt. Vaataja näos peegeldus hämmeldus. Ta põrnitses jahmunult näiliselt lohakat plätserdust ja tõmbus jälle kaugemale. Ainsa väljatõusuga vaogas ilu jälle lõuendile tagasi. «Vigurpilte» mõttes ta ja pöördus kõrvale. Ent arvutute mõnede mõjete hulgas, mis teda ründasid, tajus ta viimase pahameeletarget, et lõhipalja triki peale nii palju ta raisati. Maalikunst oli talle võõras. Ta tundis vaid kahetsustunnet fotoalid ja värvitrükipilte, mis olid alati selgepiiriliselt ja teravad, vana neid lähedalt või kaugelt. Tei, kaunuseviltiitides oli ta küll õlimaale näinud, aga aruandev ei lasknud ta õpikumulisi silmi küllalt lähedale.

Ta vaatas oma sõbra poole, kes endiselt kirja luges, ja märkas siis laual raamatuid. Ja olsemalid tekkis ta pille nokker igatus — niisama äkki kui näljase inimese pilku, kes näeb toitu. Vaistlikult, õlgade õõtsudes, tõusis ta ühe sammuga laua juurde ja hakkas hellalt raamatuid sortima. Ta silmitses pealkirju ja autorite nimesid, luges huupi üksikuid lõike, hellitas kõiteid silma ja peaga ning sattus korra ka ühele raamatule, mida ta oli lugenud. Ülejäänud teosed ja autorid olid kõik võõrad. Ta valis umbropsu ühe Swinburne'i toote ja avanes sellesse, nagu lõkendamas, unustades unustuse. Kaks korda pani ta raamatu kinni, jättis sõrme järjeks vahele ja vaatas autori nime. Swinburne! Kelle nime ta peab meelest! Sel poisil oli silma! Ta oli näinud värve ja sähvatavat valgust. Aga kes see Swinburne on? Võib-olla on ta juba oma sadakond aastat surnud nagu enamjagu luuletajaid? Või elab ja kirjutab ta praegugi? Ta vaatas tiitellehte... Jah, ta on kirjutanud teistsigi raamatuid. Homme hommikul läheb ta kiirepealt kohe rahvaraamatukokku ja katsub sealt mõne Swinburne'i asja saada. Ta luges edasi ja unustas end jälle. Ta ei pannud tähelegi, kui noor naine loppa lull. Alles Arthuri hää äratas ta:

«Ruth, see on mr. Eden.»

Ja sügis raamatu, jättes sõrme vahele, ja veel enne kui ta jõudis ümber pöörata, rabas teda uus erutav

mulje. Ent selle põhjuseks polnud neiu tulek, vaid hoopis ta venna sõnad. Edeni lihaseline keha varjas endas ülipeent, tohutut tundelisust. Välismaailma õrningi puudutus pani ta teadvuse, ta mõtted, sümpaatiad ja tunded loitma nagu tulevärgi. Ta oli ebatavaliselt vastuvõtlik ja kergesti reageeriv, ning ta ergas kujutlus töötas väsimatult sarnasuste ja erinevuste suhte kindlaksmääramisel. «Mr. Eden!» See pani ta südame magusalt värisema. Kogu elu oli teda hüütud Edeniks või Martin Edeniks või lihtsalt Martiniks. Ja nüüd mister! Südames otsustas ta, et sellel on sügavam tähendus. Ta kujutus muutus korraka hiiglasuureks pimekaameraks, mille keskpunktiks oli ta teadvus ja kus lõputu reana jooksid pildid ta endisest elust — katlaruumid ja ruhvid, laagriplatsid ja rannad, vanglakongid ja sadamakõrtsid, troopikahospitalid ja aguliulitsad, ning assotsiatsioonideahela, mis neid pilte ühendas, moodustasid kõikvõimalikud viisid, kuidas teda neis erinevais olukordades oli nimetatud.

Siis pöördus ta ümber ja nägi neiu. See kustutas fatamorgaana ta ajust. Tütarlaps oli kahvatu, suurte hingestatud siniste silmadega ja lopsakate kuldsete juustega õhuline olend. Martin ei näinud, mis tal seljas oli, ta mõistis vaid, et neiu riietus oli niisama imeilus kui ta isegi. Ta võrdles tütarlast kahvatukuldse õlega hapra varre otsas. See oli vaim, haldjas, jumalanna. Maine ilu ei saanud nii ülev olla. Või rääkisid siis raamatud tõtt, et kõrgemates klassides oli palju temasuguseid. Temast oleks see Swinburne vabalt võinud luuletada. Vahest ehk oligi luuletajal keegi tema-taoline silma ees, kui ta kirjeldas Isoldet, kellest laualt võetud raamat jutustas. Kogu see vohav nägemus, tunne ja mõte mahtusid ühte hetkesse. Väline reaalsus, kus Martin liikus, arenes omasoodu. Neiu sirutas käe ja vaatas talle otse silma sisse, surudes Martini kätt otsekoheselt nagu mees. Naised, keda ta seni tundma oli õppinud, ei surunud niimoodi kätt. Oieti ütelda — enamasti ei tervitanud nad üldse kättpidi. Assotsiatsioonid ja mälestuspildid mitmesugustest erinevaist tutvumisviisidest naistega voogasid ta ajju ja ähvardasid seda üle ujutada. Aga ta tõrjus need tagasi ja vaatas neiu enda ees. Iial ei olnud ta näinud niisugust naist. Naised,

teda tema tundist Olsemaid rivistusi mõlemale poole tõttid kõrvale naised, keda ta oli tundnud. Lõppematu vägev väljal selles ta portreedegaleriis, kus Ruthile kuulus koht, tema kõrval aga seisid reas paljud naised, keda kõiki tuli sihtsüüa nobeda pilguga vaagida ja hinnata ning kelle jaoks Ruth oli mõõdupuu. Ta nägi vabrikutöötajate naine ja halglasi nägusid ja lollakalt naeratavaid lärmakaid pilkasid Market Streeti lõunast. Oli karjafarmide lehmataisi, oli melhiko tõmmatud toidukuid, kes armastavad sigarette suitsetada, nende kõrval lullik nukkukke, puukingades tippivaid jaapanilannasid, õrnajumelisi euraaslannasid, degeneerunud pilser naine, pruune lillepärjalisi ja lopsakaid lehmataisi naine. Kõik need aga tõrjus kõrvale pentsik ja õudne lümpainajate suguharu, Whitechapeli müütsalt laiyav krüümase tõug — bordellide džinnist hõõrunud nälamoored, kõik need arvutud ropu suuga ja väpased põrgusigidid, harpülad, kes koletus naiseliku maskeerimise peavad jahti meremeeste peale, niimilike müüka lige kohtus.

«Pahin võtke teid, mr. Eden,» ütles neiu. «Sellest ajast peale, kui Arthur meile kõigest jutustas, ootasid peksimist, millel teid näen. See oli teist nii vap-

peet...
Martin Eden vehkis tõrjuvalt käega ja pobises, et ta pole teinud midagi erilist ja et igalüks tema asemel võiks sedasama teinud. Neiu pani tähele, et käsi, millega ta võttis, oli kaetud värskete, alles paranema hakanud krüümastustega, ning teisele, lõdvalt allarippuvale käele vaadates tegi ta kludlaka, et see oli niisamasuguses seisundis. Neiu kirmas uuriv pilk võttis arvele haavakorras Martini põsel, teise, mis laubal juuste all poolelt peidus oli, ja veel kolmandagi, mis jooksis mööda kaela ja kadus tärgeldatud krae alla. Ta surus maha naeratuse, märgates punast triipu päevitanud kaelal, seal, kus krae vastu nahka hõõrus. Külaline polnud nähtavasti kõvade kraedega harjunud. Ühtlasi hindas ta naiselikku pilku Martini rõivaid, nende labast näotut loiget, volli kuklas ja kortsunud käiseid, mis lasksid mõneta prinke lihaseid nende all.

Namul ajal kui ta käega lüües kinnitas, et pole teinud midagi erilist, püüdis ta neiu palvet täites end toolile

mahutada. Tal jätkus koguni aega imefleda kergust, millega neiu istet võttis. Siis lähenes ta kõikudes toolile tütarlapse vastas, tajudes teravalt oma füüsilist kohmakust. See kogemus oli talle uus. Kogu senise elu kestel polnud talle kordagi pähe tulnud näha oma liigutustes meeldivust või kohmakust. Sellised mõtted olid talle täiesti võõrad. Üliettevaatlikult toetas ta end tooliservale, olles suures mures oma käte pärast. Need olid igal pool tüliks — ükskõik kuhu ta nad pani. Arthur läks just toast välja ja Martin Eden vaatas talle igatsevalt järele. Ta tundis end üksi ja mahajäetuna siin ruumis selle kahvatü haldjaliku naise seltsis. Siin polnud kõrtsimeest käepärast, kellelt napsi tellida, ühtki poisikest, keda ümber nurga ölle järele saata, et siis selle seltskondliku vedeliku vahendusel sõbralikud tunded vabalt voolama panna.

«Teil on suur arm kaela peal, mr. Eden,» ütles neiu. «Kust te selle salte? Kindlasti on sellega seotud mingi seiklus.»

«Mehhiklase nuga, preili,» vastas ta, niisutades oma pakatanud huuli ja kõhatades enne kurgu puhtaks. «Harilik kaklus. Kui ma tal noa ära võtsin, tahtis ta mul nina peast hammustada.»

Kuigi ta ütles seda üsna lihtsalt, kerkis tal värvikalt silme ette too kuum tähine öö Salina Cruzis, rannaliiva valge lint, suhkruaurikute tuled sadamas, purjus madruste jamelemine kauguses, rüselevad laadijad, lõõmav raev mehhiklase näos, vilkuvad kiskjasilmad tähevalgusel, terase kõrvetus kaelas, pritsiv veri, rahvahulk ja kisa, kaks kokkupõimunud keha — tema ja mehhiklane —, kes veerlesid maas, nii et liiv tuiskas, ja kuskilt kaugelt-kaugelt kostev mahe kitarritilin. Selline oli too pilt ning ta nautis seda erutavat mälestust, kaaludes endamisi, kas kunstnik, kes oli maalinud seinal rippuva kuuritari, suudaks maalida ka seda. Valge kaldaliiv, tähed ja suhkruaurikute tuled annaksid uhke pildi — nii ta mõtles — ja esiplaanil oleks võitlejate ümber kogunenud tume inimsumm. Ta leidis, et nuga peab pildil olema väärikal kohal; kui see öövalguses kuidagi särama panna, kukuks tore välja. Aga kõigest sellest polnud ta sõnades varjugi. «Ta katsus mul nina peast ära hammustada,» lõpetas Martin.

«Ole ühes neiu jõuetul kaugel häälel ja Martin märkas kohkumist ja väljendusrikkal näol.

Martingi kohkus ja ta põskedele tõusis päevituse all kõrge õhetus, ehkki ta ise tundis seda kuumana nagu talulise ahju palaset katlaruumis. Sellised räpased asjad nagu püssilööd polnud leedi seltskonnas nähtavasti sobivaks jutualaheks. Raamatutes lema klassist inimesed olid sellest asjast ei püüdnud — ja võib-olla nad ei teadnudki neist midagi.

Veetluses, mida nad püüdsid edenema panna, tekkis neiu paus. Seda küsis Ruth prooviks seletust põsearmi kohta. Ta ei jõudnud oma küsimust veel välja öelda, kui Martin juba taipas, et neiu püüab kõnelda külalisele omase keelel, ning ta otsustas sellest kõrvale põigata ning kõnelda Ruthile arusaadaval viisil.

«See oli lihtsalt juba,» seletas ta, puudutades käega oma põse. «Oletad, kui tume ei olnud ollagi, aga laine oli kõrge, taks ots valla ja tall tagantjärele. Ots oli teravast ja viingerdas ringi nagu madu. Terve vaht kallas seda kiirelt krabada, mina kargasin ka juurde ja sain hülaka.»

«Ole ühes Ruth — seekord arusaaval toonil, kuigi talulise jutt oli talle niisama hea kui hiina keel, ja ta jõudis selgitada, mis asi on ots ja mis tähendab kiila-»

«See Swineburne...» alustas Martin, et oma plaani otsesemalt ellu viia, hääldades i-d pikalt.¹

«Swineburne,» kordas ta, ja ikka valesiti. «See luuletaja.»

«Swineburne,» parandas neiu. «Jah, seeasama,» kogeles Martin, nägu jälle õhetamas.

«Milla ta õige auri?»

«Milla auri? Ma pole kuulnud, et ta oleks surnud.» Ta vaatas uudishimulikult Martini poole.

«Kas te temaga tutvusite?»

«Ma ei ole teda ilmaski näinud,» oli vastus. «Aga ma loysin paari tema luuletust raamatust, mis seal laual»

¹ Martin Eden ütles Swineburne'i asemel Swineburne. Nime esimese osa sõna seega hääldamise poolest kokku sõnaga swine, mis inglise keeles tähendab siga. (Tõlkija märkus).

on, just enne seda, kui te sisse tulite. Kuidas tema luuletused teile meeldivad?»

Nüüd hakkas neiu Martini poolt pakutud ainel kiiresti ja vabalt kõnelema. Martin tundis ennast mugavamini ja nihkus tooliservalt pisut tahapoole, hoides seejuures käetugedest kõvasti kinni, nagu oleks ta kartnud, et tool võib tema alt minema libiseda ja ta põrandale pillata. Tal oli korda läinud neiu kodusele jutuainele meelitada ning ta püüdis Ruthi vabalt voolavaid sõnu jälgida, aina imetledes kogu seda tarkust, mis oli mahutatud ta vestluskaaslase ilusasse pähe, ning juues täiel sõõmul ta näo kahvatut ilu. Tal läks tõepoolest korda neiu jälgida, ehkki ladusalt voolavad harjumatud sõnad ning kriitilised fraasid ja võõrad mõttekäigud teda segasid. Kõigest hoolimata kannustasid need Martini aju ja panid selle kibeleva. Siin elatakse vaimset elu, mõtles Martin. Siin oli sooja ning imelist ilu, millest ta ialgi polnud osanud unistada. Ta unustas end ja vahtis oma kaaslasel ahnelt, pärani silmi otsa. Siin oli, mille nimel elada, mille eest elada ja võita... ja olgu või surragi. Raamatud rääkisid õigust. Selliseid naisi oli tõepoolest olemas. Üks neist oli tema ees. Ruth andis talle ta kujutlusvõimele ja ta silme ees rullusid lahti suured helendavad lõuendid, kuhu visandusid luulelugude ja armastuse hiiglaslikud kangelsed. Sangariteod naiste pärast, ühe kahvatu naise pärast, kuldse õie pärast. Ning läbi selle õõtsuva ja virvendava nägemuse, läbi selle muinasjutuhaldja pettepildi vahtis ta lihast ja verest naist, kes istus otse tema ees ning kõneles kirjandusest ja kunstist. Martin kuulas küll, aga see ei takistanud tal neidu ennastunustavalt vahtimast. Ta ei aimanudki, kui puuriv pilk tal oli, ega sedagi, et kõik, mis ta loomuses tõeliselt mehelikku oli, põles selles pilgus. Ent tütarlaps, kes tundis nii halvasti meeste maailma, sest ta oli naine, tajus täie selgusega nende silmade tuld. Mehed ei olnud teda kunagi niimoodi vaadanud ja ta kohmetas. Ta keel komistas ja lause takerdus. Mõttelõng põgenes käest. Võõras kohutas teda, aga ühtlasi oli imelikult meeldiv lasta end niiviisi vaadata. Kasvatus hoiatas teda hädaohu ja eksimuse eest, hõrgutava, salapärase ja ahvatleva eksituse eest, vaistud aga huikasid temas trompetihäälel, õhutades ületama

õhku ja õhku lökked ning hoidma võõrast maailmast lohut kohumaka, katkikriimustatud kätega noor-
nõbe poole, kellele harjumatu särgikrae oli kaela sisse
põrnase trübi sootunud ja keda vääriru eluviis kahtle-
mata oli määratud ja teotatud. Neiu oli puhas ja ta puh-
tus tõesti muhku. Aga ta oli naine ja just nüüdsama
oli ta loakanud tundma õppima naiselikkuse paradoksi.

«Nagu ma ütlesin... mis ma üteti ütlesin?» Ta
puutus ja naeris rõõmsasti oma kimbatus üle.

«Te ütlesite, et seesamane Swinburne ei ole suureks
luuletajaks saanud, sest et... ja sinnamaale te jõudsi-
tegi, preili» kohmas Martin, tundes end äkki nagu näi-
jusega. Magusad väikesed lüdinad jooksid tal neiu
naeru kaudes mööda selga üles-alla. See naer on nagu
hüü, mõttes ta, nagu ülesev hõbekelluke. Ja sama het-
kel — ning ainult hetkel — kandus ta kaugele maale:
ta tunnetas rõõmsasti roosades õites kirsipuu all ja kel-
lad teravatipulises pagoodis manitsesid õlgsandaalides
usklikke jumalateenistusele.

«Jah, tänan,» sõnas neiu. «Tõtt ütelda jääb Swinbur-
ne'lt midagi vajaka, sest ta on jäme. Tal on palju selli-
sed luuletusi, mida ei tohiks üldse lugeda. Tõesti suur-
tel luuletajatel on iga rida täis kaunist tõde, mis paneb
võrta heituma inimese kõige kõrgemad ja üllamad tun-
ded. Suurte luuletajate loomingust ei saa välja jätta
ainustki rida, ilma et maailm sellest hoopis vaesemaks
ei jääks.»

«Minu meelest oli ta küll vägev,» arvas Martin kõhel-
des. «See natuke, mis ma lugesin. Mul ei olnud
ainuigi, et ta niisugune... niisugune lurjus on. Aga see
lõõb vist ta teistes raamatutes välja.»

«Selleski raamatust, mida teie lugesite, võiks hulga
võrta välja jätta,» ütles Ruth. Ta hääli oli endiselt kin-
del ja dogmaatiline.

«Mina vist nende peale ei sattunud,» oletas Martin.
«Need, mis mina lugesin, olid tõega head. See oli kõik
oli valge ja särav ja paistis otse minu sisse ja valgus-
tas mind seestpoolt nagu päike või helgiheitja. Minule
see mõjus niimoodi, aga minust pole vist luules suurt
midagi, preili.»

Ta jäi abitult vai. Ta oli heitunud, tunnetas piinava
selgusega oma kidakeelsust. Ta oli loetus tundnud elu

suurust ja sära, aga ta sõnad olid puudulikud. Ta ei osanud oma tundeid väljendada ja võrdles end mõttes madrusega, kes pimedal ööl võõra laeva tundmatus tagla-ses ringi kobab. Kuid ta otsustas, et selle uue maailma tundmaõppimine ei käi talle üle jõu. Ta polnud ilal näinud midagi seesugust, millest ta poleks jagu saanud, kui ta seda tõsiselt tahtis, ja praegu oli tal vaja tahte-jõudu, et õppida kõnelema asjust, mida ta eneses tundis, nii et Ruth võiks teda mõista. Ruth oli tema silmis suur.

«Aga näiteks Longfellow...» alustas neiu.

«Jah, ma olen teda lugenud,» ütles Martin tormakalt vahele, kiirustades oma kasinat raamatutarkust välja näitama. Ta ihkas seda nii täielikult kui võimalik ära kasutada, tõendada neiu, et ta nii juhm mats ei olegi. ««Elu psalm», «Excelsior»¹ ja... see on vist kõik.»

Neiu noogutas ning naeratas, ja Martin tundis ähmaselt, et ta naeratus oli üleolevalt heatahtlik, haletsevalt leebe. Ta tegi end niisuguse eputamispüüdega narriks. Too Longfellow oli päris kindlasti kirjutanud lugematu hulga luuleraamatuid.

«Vabandage mind, preili, et ma nii rumalasti vahele segasin. Ega ma niisugustest asjadest tegelikult ikka vist suurt midagi ei tea. See pole minu mast. Aga ma teen selle oma mastiks.»

See kõlas nagu ähvardus. Ta hääli oli otsustav, silmad välkusid, näojooned kalgistusid ja ta lõuajoon näis neiu nүүd hoopis teistsugusena. See oli ebameeldivalt pealetükkiv, ja samal ajal näis temast hoovavat jõulist mehelikkust, mis vallutas vestluskaaslase.

«Ma usun, et te suudate selle oma... oma mastiks teha,» lõpetas Ruth naerdes. «Te olete väga tugev.»

Viivuks peatus ta pilk soonilisel, lihaselisel, peaaegu härjalikul kaelal, mille päike oli pruuniks põletanud, mis oli tervisest ja elujõust pingul. Ja kuigi võõras istus seal alandlikult ja punastades, tajus neiu taas ta vastupandamatut külgetõmbejõudu. Teda üllatas riivatu mõte, mis tal peast läbi vilksas. Neiu tundus, et kui ta võiks oma käed selle kaela ümber panna, siis voolaks kogu selle jõud ja tervis temasse. See mõte jahmatas

¹ Nimetatud luuletused leiduvad peaaegu kõigis Ameerika koolilugemikes. (Tõlkija märkus.)

teda. See näis paljastaval mingi seniaimamatu pahe ta loomuses. Pealegi oli jõud tema silmis seni olnud endagi labast ja toorest. Tema meheliku ilu ideaal oli alati olnud kale paindlikkus. Aga see mõte püsis temas veel. See ilu panna oma käed võõra päevitanud kaela ümber hõlmastas teda. Ta ise oli tegelikult tervisest väga kaugel ning ta keha ja vaim janunesid jõu järele. Aga ta ei teadnud seda. Ta teadis vaid, et ükski mees polenud ilal tema peale sellist mõju avaldanud nagu see tüdruk, kes teda hetkest hetkesse oma võimatu kõne-vitaga kokeeris.

«Jah, ega ma just saant ei ole,» ütles ta. «Rasketel aega-del võin tunda aega seedida. Aga praegu on mul küll kätt korrast ära. Suuremat osa sellest, mis te rääkisite, ma ei suuda ära seedida. Pole kunagi harjutanud, saate jaggi aru. Raamatud ja luuletused meeldivad mulle. Nii kui ma aga aeg-ajalt, loen neid. Aga ma ei ole kunagi õnnestunud mõistlikkusele nagu teie. Seepärast ma ei oskagi ühtegi kõnelda. Ma olen nagu tüürimees, kes seilab voo-rat merel ilma kaardil ja kompassita. Aga nüüd ma tahan oma asukoha välja pellida. Vahest saate mind aidata? Kus te kõike seda õppisite, millest te rääkisite?»

«Arvan, et vist koolis ja raamatuid lugedes,» vastas Ruth.

«Ma käisin ka koolis, kui poisike olin,» väitis Martin vastu.

«Jah, aga milles mõtlen kolledžit ja ülikooliloenguid.» «Te olete ülikoolis käinud?» küsis Martin siiras hää-metuses. Ta tundis, et neiu kauges temast vähemalt mõtpond milli lahka.

«Olin seal praegu. Kuulan inglise filoloogia erikur-sust.»

Martin ei teadnud, mis inglise filoloogia tähendab, aga valmis märkls ta selle teadmistelünga üles ja jät-ta.

«Kui kaua ma peaksin õppima, enne kui võiksin üli-kooli astuda?»

Martin teadmishimu pani neiu julgustavalt naera-tama ning ta ütles:

«Oleneb sellest, kui palju te juba õppinud olete. Ega te ei ole kolledžis käinud? Muidugi mitte. Aga millal te ülikooli lõpetasite?»

«Kaks aastat jäi veel käia, kui ma ära tulin. Aga ma sain koolis alati korralikult edasi.»

Järgmisel hetkel kirus ta ennast selle hooplemise pärast ja pigistas toolikäsipuid nii kõvasti, et sõrmeotsad löid kipitama. Samal hetkel märkas ta üht naist tuppa astuvat. Neiu tõusis ja läks kiiresti tulijale vastu. Nad suudlesid ja tulid siis teineteise piha ümbert kinni hoides Martini poole. «See on vist ema,» mõtles ta. See oli pikk blond naine, sale, väarikas ja nägus. Ta kleit oli just selline, nagu siin majas oodata võis. Martini silmad nautisid selle sujuvaid jooni. Majaproua ja ta riietus koosvõetuna meenutasid Martinile näitlejat laval. Siis meenus talle, et oli näinud samasuguseid suursuguseid leedisid ja kleite Londoni teatrite udest sisse astumas, kuna tema seisis ja seda pealt vahtis ning politseinikud teda varikatuse alt välja tihava vihma kätte tõrjusid. Järgmiseks hüppasid tema mälestused Yokohama «Grand-Hotelli», mille ees kõnniteel ta samuti peeni leedisid oli näinud. Siis hakkas Yokohama kesklinn ja sadam tuhandeis piltides ta silme ees virvendama. Kuid oleviku vajaduste sunnil heitis ta selle kaleidoskoobi mälust välja. Ta teadis, et peab püsti tõusma ja end esitleda laskma, ajas end vaevaliselt jalule ja jäi seisma, püksid põlve kohalt kottis, käed naeruväärselt kõrval tolgendamas, valmistudes korisus kulmul eelseisvaks raskeks tuleprooviks.

II PEATÜKK

Teekond söögituppa oli Martinile nagu kuri unenägu. Ta takerdus ja komistas, koperdas ja tammus, nii et paiguti näis päris võimatu edasi pääseda. Aga viimaks sai ta sellega ikkagi hakkama ja päris koha Tema kõrval. Nugade ja kahvlite rivi hirmutas teda. Nad peitsid endas aimamatuid ohte ja ta kõõritas neid võlutuna, kuni nende sära muutus fooniks liikuvale pildiseeriale, mälestustele ruhvis, kus ta oma kaaslaste keskel taskunoa ja sõrmedega soolatud loomaliha söi, või laperguse lusikaga plekktoobist paksu hernesuppi larpis. Ta tundis selgesti halvaks läinud loomaliha lehka ja kõrvus

kuuldes kaarte nagla ja vaheseinte kääksumine, mis hääletas sööjate häälekalt luristamist. Ta vaatas, kuidas nad söid, ja leidis, et nad söövad nagu sead. Siin ta katsus igatahes ettevaatlik olla. Ta sööb vaikset. Ta peab end selles suhtes kogu aeg silmas.

Ta vaatas ringi. Üle laua tema vastas istus Arthur koos oma venna Normaniga. Nad olid Ruthi vennad, meenutas ta, ja ta süda läks nende vastu soojaks. Kuidas selle perekonna liikmed küll üksteist armastasid! Ruthi ema kuju kerkis uuesti ta silme ette, meenus tervitussuudlus ja see, kuidas nad kahekesi teineteise piha ümbert kinni hoides tema poole tulid. Tema maailmas lapsed ja vanemad üksteise vastu sellist kiindumust üles ei näidanud. See oli tõeline ilmutus kõrgema maailma olevast elust. See oli senini kõige kaunim pilt, mida esimese põlvkonna tutvumine selle maailmaga oli talle pakkunud. Ta nautis seda sügava ilgutusega, ja sellele lausa elades südas ta süda. Kogu elu oli teda piinanud armastusenälg. Ta loomus janunes armastust. See oli ta olemuse orgaaniline vajadus, omeli oli ta pidanud ilma läbi ajama ja seejuures kalgistanud. Ta polnud ilal aimanud, et vajab armastust, ta ei teadnud seda praegu. Ta lihtsalt nägi armastust legutsemas, vaimustus sellest ja tunnistas selle mõttes olvaliseks, ülevaks, võrrelduks.

Tal oli hea meel, et mr. Morse'i kodus polnud. Oli niigi juba pinguldav tultavaks saada Ruthiga, tema emaga ja tema venna Normaniga. Arthuril ta juba natuke tundis. Aga perekonnapea oleks talle üle jõu käinud — anda tunda ta selgesti. Talle näis, et kogu oma elu jooksnud pole ta nii ränka tööd teinud. Raskeimgi töö oli selle kõrval lapsemäng. Laubale imbusid tillukesed hüpplüüad ja särk oli seljas vesimärg suurest pingutusest, mida läks vaja, et korraka teha nii paljusid harjumatu asju. Ta pidi sööma, nii nagu ta kunagi varem söönud ei olnud, käsitsema veidraid riistu, salamahti ringi pööratama, et kõiki neid uusi asju õppida, et vastu võtta muljete voogu, mis talle kaela langes ja mida oli vaja valmus arvele võtta ja klassifitseerida. Sealjuures oli ta teadlik valusast igatsusest Ruthi järele, mis lükkis ta inimase piinava rahutusega, tundis torkavat iha võtta kätte õigus astuda samale teele, millel tema sam-

mus, ning ta mõte tiirutas aina ringi, vaagides üduseid plaane, kuidas tema elusfääri jõuda. Ja kui ta piilus salaja üle laua vastasistuva Normani või mõne teise poole, et välja uurida, millist nuga või kahvlit ta peab ühel või teisel juhul kasutama, sööbisid selle inimese näojooned ta mällu ning ta aju hakkas neid masinlikult hindama ning eritlema, nende varjatud olemust kindlaks tegema. Aga kõike seda ikka ainult seoses Ruthiga. Lisaks oli tal tarvis rääkida, kuulata, mida talle öeldi, ja tähele panna, mida lauakaaslased omavahel kõnelesid, vastata, kui vaja, ning aina kammit seda oma lõdvavõitu keelt. Ta ähmi suurendas veelgi pidevalt ähvardav teenija, kes hääletult ilmus ta selja taha, — jube sfinks, kes esitas mõistatusi ja keerdküsimusi, mis nõudsid välkkiiret lahendamist. Kogu söögiaja ootas ta piinava ärevusega sõrmeloputuskausikeste laualetoomist. Kümneid kordi lendas tal peast läbi kohatu, painajalik küsimus — millal need esemed kohale ilmuvad ja misugused need on? Ta oli sellistest asjadest kuulnud, ja nüüd, varem või hiljem, igatahes juba lähemate minutite jooksul saab ta neid oma silmaga näha, istub ühe laua taga ülevate olevustega, kes neid kasutavad — jah! ja kasutab neid ka ise. Ent kõige tähtsam probleem, mis oli kõige sügavamal ja samal ajal ikkagi alatasa ta mõtete pealispinnal — kuidas nende inimestega käituda? Milline peab ta hoiak olema? Selle probleemiga maadles ta lakkamatult, valusas ängistuses. Ühest küljest kiusas argpükslik soov poseerida, teatud osa mängida, teisest küljest kummitas veel pelgurlikum hääl, mis sosistas, et sellel teel ootab teda läbikukkumine, et ta loomus ei suuda sellega hakkama saada ja ta teeb end narriks.

Lõunasöögi esimese poole vältel, kus ta käitumisjoont valides iseendaga võitles, oli ta väga sõnaaher. Ta ei teadnud, et see vaikimine kuulutas vaks Arthuri eelmisel päeval lausunud sõnad, Ruthi vend oli nimelt teatanud, et ta toob koju lõunasöögile metsiku tüübi, aga et kodustel polevat vaja midagi karta, sest see olevat tõepoolest huvitav metsmees. Sel hetkel poleks Martin Eden mingil tingimusel uskunud, et Ruthi vend on võimeline selliseks reetlikkuseks — seda enam, et just nimelt Martin oli sellesama venna väga ebameeldivast

tüübi välja andanud. Nii ta seal istus, vaevatuna omaenda saamatusest, aga ühtlasi võlutud kõigest, mis ta ümber toimus. Esimest korda mõistis ta, et söömine võib olla midagi rohkemat kui lihtsalt vajalik toiming. Ta ei teadnud, mida ta söi. See oli lihtsalt toit. Temas pidutses hoopis hukummardaja, sest siin laua taga oli söömisel oma esteetiline funktsioon. Ja samuti intellektuaalne funktsioon. Ta mõistus tõotas palavikuliselt. Ta kuulis lausutavat sõnu, mis ei öelnud talle mitte midagi, ning teist sõnu, mida ta oli näinud üksnes raamatuis ja mille suhtuvõtmiseks ei jätkunud vaimset kaliibrit ühelgi mehel ega naisel, keda ta seni oli tundnud. Kui ta kuulis, kuidas selle imelise perekonna, Tema perekonna liikmed hoolitseti mokaotsast selliseid sõnu puistasid, tundis ta erutavat naudingut. Raamatute luule, ilu ja jõud läks tööks. Ta oli selles harva esinevas õndsalikus olekus, mis valdab inimest, kes näeb oma unistusi äkki laotatuna pelduurgastest välja astuvat ja tõelisuseks muutuvat.

Ta polnud tal lõunasöögi sellistele elu tippudele ja seepärast hoidus ta tagaplaanile, kuulas, vahtles, nautis, vastas tõrkuvalt ja üheseltiselt, öeldes Ruthile «jah, preili» ja «ei, preili», ning tema emale «jah, proua, ei, proua». Ta kammitas oma meremeheharjumusi, et mitte öelda «ei, sir» ja «jah, sir» Ruthi vendadele.¹ Ta tundis, et see oleks kohatu ning annaks tunnistust ta alaväärtusest, mis mingil juhul ei kõlba, kui ta tahab Ruthi ühispinnale tõusta. Aga ühtlasi kirjutas seda ette ka ta ühine «lõunala eest» hüüatas ta endamisi, «mille poolest ma nendest halvem olen? Ja kuigi nad teavad igasugu asju, mida mina ei tea, võiksin mina neile ka üht-teist õpetada.» Ent hetk hiljem, kui Ruth või ta ema kõneldid Martinilt kui «mr. Edenilt», unustas ta seda-mööd oma sõjaka uhkuse ja lõi heameelest õhetama. Ta oli ja iseloomustatud inimene — kus sa sellega! —, istus laualauas külje kõrval inimestega, kellest ta oli seni vaid lugenud. Ta oli nüüd ise raamatukangelane, kes seikles läbi trükitud lehekülgede.

Kõigi ta Arthuri kirjeldusele sugugi ei vastanud ja

¹ Tõeliga «sir» kõnetavad meeskonnaliikmed laevaohvitseride (tõukija märkus.)

näis pigem vagura tallekesena kui metsmehena, murdis ta siiski kogu aeg pead tegevusplaani otsides. Ta polnud noopiski mitte vagur talleke, ning teise viiuli osa ei vastanud tema valitsemishimulisele loomusele. Ta rääkis ainult siis, kui paratamatult vajalik, ning ta jutt oli niisamasugune kui ta kõnnak laua juurde tulles. See oli komistav ja takerduv, kuna ta oli sunnitud oma sõnavarast kobamisi sõnu otsima, kõheldes sõnade juures, mida ta teadis küll sobivat, kuid mille hääldamises ta kartis vigu teha, ning heites kõrvale teisi, mida ta teadis kuulajatele arusaamatud või siis toored ja läbased olevat. Ent kogu aeg rõhus teda teadmine, et see hoolikas sõnavalik teeb ta teiste silmis tohmaniks ega lase tal oma tõelisi mõtteid väljendada. Ning ta vabadusiha hõõrdus nende kitsenduste vastu umbes niisamuti, nagu ta kael hõõrdus vastu tärgeldatud krae range. Pealegi oli ta veendunud, et kuigi kaua ta selles vaimus jätkata ei suuda. Ta loomusele oli omane jõuline mõte ja peen tundelisus. Ta loov vaim oli peru ja nõudlik. Väljendust ja vormi otsiv mõte või tunne, mis temas sünnitusvaludes rabeles, sai tõketest peagi jagu ning siis unustas ta enda ja koha, kus ta viibis, ning vanad sõnad — kõne tultavad tööriistad — lipsasid välja.

• **hülmata** • Muttu näis, et teie käed on kehaga võrreldes
lühemad. •

leidunud temas kohta. Tulgu mis tuleb, ta peab jääma selleks, kes ta on. Praegu ta veel ei suuda kõnelda nendega ühist keelt, aga kunagi ta suudab. Seda oli ta kindlasti otsustanud. Aga senikaua tuleb tal ikkagi midagi rääkida, ning ta peab pruukima omaenda keelt, muidugi lahjendatud kujul, nii et see teistele arusaadav oleks ja neid üleliia ei ehmataks. Ja ta ei hakka ka teesklema, et saab aru asjadest, mis talle tegelikult arusaamatud on — ta ei püüa neist isegi vaikimisega mööda hõlida. Kui vennad oma ülikooliasju arutades mitu korda tarvitasid sõna «trigo», otsustas Martin Eden oma plaani kohe ellu viia ja küsis:

«Mis on «trigo»?»

«Trigonomeetria,» ütles Norman. «Üks mati osa.»

«Ja mis on matt?» oli järgmine küsimus, mis Normani millegipärast teiste naerualuseks tegi.

«Matemaatika, aritmeetika,» vastas ta.

Martin Eden noogutas. Viivuks avanes ta ees vaade inimteadmiste näiliselt piiritudetele avarustele. See pilt võttis otsemaid kindla vormi. Tema ebaloomulikult võimas kujutlus andis abstraktsioonidele kohe kindla näo. Ta aju alkeemia kujundas trigonomeetria, matemaatika, ja üldse kõik inimteadmised, mida need kaks mõistet tähistasid, konkreetseks maastikupildiks. Ta silme ette kerkiv vaade kujutas haljast lehestikku ja metsalagedikke, mis uppusid pehmesse helendusse, mida kohati läbisid eredad valgustriibud. Kauguses mähkusid üksikasjad purpursesse uttu, aga ta teadis, et selle purpurses udu taga kumab tundmatus, ahvatlev ja romantiiline. See mõjus talle nagu vein. Siin oli seiklus. Siin võis ta midagi oma pea ja kätega korda saata. Siin oli vallutada terve maailm. Ja ta teadvuse sügavikust sööstis otse üles mõte — vallutada, võita endale see lillivalge haldjas, kes tema kõrval istus.

Selle sätendava nägemuse lõhkus ja hajutas Arthur, kes kogu õhtu oli püüdnud oma metsmeest tema peidupaigast välja meelitada. Martinile meenus ta hiljutine otsus. Viimaks ometi muutus ta iseendaks. Algul toimis ta teadlikult ja ettekavatsetult, aga peagi unustas ta enda loomisrõõmus, mida ta koges, maalides kuulajate silme ette elu sellisena, nagu tema seda tundis. Ta oli teeninud salakaubaveo-kuunaril «Halcyon» parajasti

"Kui see pilsvalvekuuri poolt kinni püüti. Ta vaatas
 silmadele silmadega ja ta oskas jutustada sellest, mida
 ta nägi. Ta lõi nende ette rahutu mere, meremehed ja
 laevad merel. Ta laskis neilgi osa saada oma kujutluse
 loost, nii et nad nägid lõpuks tema silmadega seda-
 ranna, mida temagi oli näinud. Kunstniku käega tegi ta
 piltide detailideküllusest õlge valiku, luues elupilte,
 kus looskaskid valgus ja värvid, pani need liikuma, nii et
 künkad laskisid end koos temaga kanda selle tahumatu
 liikumise valumuse ja jõu hoovusest. Vahel šokeeris ta
 need oma jutustuse elavuse ja oma kõneviisiga, aga vä-
 hemad kahtlused, mida tal oli ilu, traagikat mahendasid
 loomuliku madrusena ja pentsikud käänuvad ja väänuvad.
 Ja ta nägi, ja neid jälgis teda pärani silmi. Martini
 tult soovendas teda. Ta kuus endalt, kas ta senised elu-
 pildid olid juba kõik jakselt külmad olnud. Ta tundis
 vajadust läheneda lähemale tollele põletavalt kuumale
 noorusile, kellel nagu vulkaanist purskus jõudu,
 kiir ja tegevust. Ta tundis käskivat vajadust toetuda
 sellele noorusile ja ta kuulis selle soovi vaid suure jõupin-
 du eest, mis suruda. Sellele järgnes kohe vastu-
 võtte liigutused, mis pani ta võpatades Martinist kauge-
 le tõmbuma. Teda peletasid eemale need kriimulised,
 et tõesti parkunud käed, millesse elu rāpasus lihani
 oli süstunud, talle oli vastumeelne punane soon,
 mis karmalt vajutanud, ja Martini jõulised
 liigutused, mis vahelduvalt rõõmsalt ja kõrva,
 mis talle süstunud lorkas talle südamesse.
 Ja ta jälle tajus ta Martinil külgetõmbejõudu,
 mis talle järeldusele jõudis, et ainult ebapuhtal
 elu vabalt selline vastupandamatu mõjuvõim olla.
 Et selle kindlusele juurdunud põhitõed löid vankuma.
 Ja talle ümberitsev luule ja seikluste vaim rapu-
 siidid avardavalt kindlaks kujunenud tavalisid. Martin
 ei olnud muretu julguse ja varma naeruga ei võtnud
 kuni kui pingutusi ja enesepiiramist nõudvat tõsist
 elu, vaid kui lelu, millega võis mängida, mille võis
 mõnigi pöörata, millest võis kergemeelselt lõbu tunda
 saada, mille võis kergemeelselt minema visata. «Ja selle-
 poolest maugale» hüiskas Ruthis kajav hää. «Toetu tema
 liigutustele, kui sul niisugune tahtmine on, ja pane oma käed
 tema kaela ümber!» Selle mõtte pöörasus lõi talle nutu-

Hiljem istus Ruth klaveri taha ja mängis Martinile, nimelt Martinile mängis rundavalt, ähmaselt soovides rõhutada oletamatut kuristikku, mis nende vahel haigutas. Muusika ol. nagu nui, mille ta Martinile julmalt vastu pead virutas. Aga kuigi ta oma ohvri sellega uimistas ja maha paiskas, mõjus ta temasse samal ajal ka süttavalt. Martin vahtis teda üksisilmi ja aukarthult. Nagu neiu, nii nägi temagi kuristikku laienevat, aga kiiremini, kui see laienes, kasvas temas auahne iha seda oletada. Kuid Martin ol. liiga komplitseeritud ja peen närvipõimik, selleks et terve õhta vältel kuristiku põhja põrnitseda, crit. veel muusikat kuulates. Ta oli muusikale erakordselt vastuvõtlik. See oli nagu kange jook, mis kihutas teda vaimsetele julgustükkidele, nagu narkootikum, mis allutas endale ta kujutlusvõime ja lennatas selle pilvekõrgusele. See kihutas pakku labase tegevikkuse, uuendas ta vaimuluga üle, päästis valla luule ja kinkis taile tiivad. Ta ei mõistnud muusikat, mida Ruth mängis. See oli hoopis erinev tantsusaali klaveriklimberdusest ja lajavast puhkpillimuusikast, mida ta seni oli kaulnud. Aga ta oli leidnud raamatuis viirjeid sellisele muusikale ning ta võttis Ruthi mängu peamiselt hea usu peale, algul kannatlikult oodates tril-leraavaid, lütsa ja selge rütmiga takte, ning tundes hämmastust selle üle, et niisuguseid takte kuigi kauaks ei jätkunud. Parajasti siis, kui ta tabas nende meloodia ja oma stardivalmis kujutlusvõimele voli andis, kadusid nad alati ja hajusid kaootilisse helide virvarri, millel polnud tema jaoks mingit tähendust. Ta kujutus kaotas hoo ja langes jõuetuna maa peale tagasi. Korraks hak-

1. Kui ette võtta ta senine elu ja ta teadvus selle
2. et. Aga mis veepele nagu tund, mis pubus

Patulid Desert e. k. «Värvitud kõrb» — kõrbeala Arizona osariigis, mille omapäraks on kirevatoonilised kaljud. (Tõlkija märkus: see org Kalifornia osariigis, mis asub tublisti allpool merepinna tasemele.)

neile keeltele ja neil mälestused ning unistused helisema pani. Ta mitte üksi ei tundnud. Kõik ta elamused võtsid kindla kuju, ehtisid end värvirikka hiilgava rüüga. Ta julges kujutluses omandas kõik mingil õilistatud ja nõidustikal viisil liha ja vere. Minevik, olevik ja tulevik seganesid, ta nõljus üle laia sooja maailma. Seiklase ja suurte tegude tiinadel lendas ta Tema juurde, jah, tõesti, koos temaga, saavutas tema, pani käe tema ümber ja tõmbas ta endaga kaasa pöörasel sööstul läbi omaenda mõtteriigi.

Ja kui Ruth üle õla Martin Edeni poole vaatas, nägi ta osakest kõigest sellest ta näol. See nägu oli nagu ümber muudetud, suurte säravate silmadega, mis vaatasid läbi muusikaloori ja nägid selle taga võimsalt pulseerivat elu ja vaimu hiiglaslikke varje. Neiu jahmus. Koperdavat mühakat ei olnud enam. Halvastiistuvad riided, krobelised käed ja pruuniks põlenud nägu olid küll alles, aga need tundusid nüüd olevat vanglatrellid, mille taga ta märkas suurt hinge, mis oma kongi aknast välja vaatas kidakeelsena ja sõnaahtrana, sest jõuetud riided ei lasknud tal sõnu leida. Neiu nägi seda ainult üheainsa silmapilgu vältel. Kohe seejärel ilmus mühakas jälle nähtavale ja Ruth naeris oma veidra tuju peale. Ent selle vilksatava nägemuse mõju oli vist kustuma, ja kui Martinil tuli lõpuks haledalt looduna võitlusväljalt lahkuda ning koju minema hakata, laenas neiu talle ühe Swinburne'i kõite ning ühe Browningi luuletuskogu — inglise kirjanduse eriseminaril võeti parajasti läbi Browningit. Punastav ja tänu sõnu pühitsev Martin Eden näis nii poisikeselikuna, et Ruthi haaras sügav kaastunne, mis oma olemuse poolest oli emalik. Ta unustas muhaka, unustas vangistatud hinge ja mehe, kes teda nõiutult oli vahtinud ning oma ürgse mehelikkusega õnnelikuks teinud ja hirmutanud. Ta nägi veel vaid poisikest, kes surus ta kätt oma pahklikus peos, mis oli kare nagu liivapaber, ja kogeles:

«Kõige õnnelikum päev minu elus. Ma ei ole, teate, harjunud niisuguste asjadega...» Ta vaatas abitult ringi. «Niisuguste inimeste ja korteritega nagu siin. See on mulle kõik puha uus ja see meeldib mulle.»

«Ma loodan, et külastate meid jälle,» sõnas Ruth, kui Martin ta vendadega jämalaga jättis.

Martin nurus mütsi pähe ja vankus päris segasena
 välja valja.

«Miks te ei lähe tema kohta ütlete?» küsis Arthur.

• En nu Årsmötet huvitat, just nagu osoonipuhang.»

[illegible]

...mõnedki V. C. liisid hakkusid üks. Täna
...just küsima. Ma ei oleks uskunud, et ta on
...mõnedki V. C. liisid hakkusid üks. Täna

«Mina olen jännast kolm aastat vanem,» mõttes neiu, kes ta head häd soovides vendi suudles.

III. PRATUKK

[illegible]

keha oli rohkem kui hinge kest. See oli tema vaimu avaldus, tema jamaiku olemase puhas ja kaunis kristallisatsioon. Selle jumalikkuse tunnetamine jahmatus Martin Edenit. Ja see jahmatus kiskus ta unistustest taas tegelikkusse. Seni oli igasugane rada jumalikkuse juurde talle tundmatu olnud, ükski sõna ega viide polnud teda sinnapoole juhitanud. Ta polnud ilalgi jumalasse uskanud. Ta oli alati uskmatu olnud, jutlustajate ja hinge sarematuse üle alati mõnusalt naernud. Ta oli aina kinnitanud, et haavatagust elu ei ole olemas. Kõik, mis oli, oli siin, praegu, ja pärast seda tuli igavene pimedus. Aga Ruthi silmis oli ta äkki näinud hinge, sarematut hinge, mis ei saanud kaduda olematusse. Ükski mees ega ükski naine, keda ta seni oli tundnud, polnud talle kuulutanud sarematuse sõnumit. Aga Ruth kuulutas. Ta sosistas selle Martin Edenile kõrva sel hetkel, kui ta temale esimest korda otsa vaatas. Martin sammis edasi ja neiu nägi virvendas ta silme ees — kahvalu ja tõsine leebe ja tundlik, naeratades kaastundlikult ja õrnalt, nagu ainult vaim võib naeratada, ja nii puhas, et Martin poleks varem ilal sellise puhtuse olemasolusse uskunud. See puhtus tabas teda nagu löök. Ta oli hämmeldunud. Martin oli kogenud head ja halba, aga et puhtus võib ka üks elu külgi olla — selle peale polnud ta kunagi tulnud. Ruth tõestas talle, et puhtus seisab headusest ja vooresest kõrgemal ja et kõik need koos tähendavad igavest elu.

Ja äkki ärkas temaski aahne unistus elada igavesti. Ta teadis, et ta pole väärt neia kingapaelu siduma. Oli üksnes imeline õnn, uskumatu kokkusattumus, et võis teda sel õhtul näha, temaga koos olla, temaga rääkida. See oli juu. s. Martin Eden ei olnud seda millegagi ära teeninud. Ta ei olnud niisuguse õnne vääriiline. Teda valdas usklik hardus. Ta oli tagasihoidlik ja lobe, tulvil enesealandust ja allaheitlikkust. Sellises meeleolus astuvad patustajad pihipinki. Ta oli pattu teinud. Ent nagu alandlikkudele ja tasastele patukahetsejatele avaneda pihtimisel nende tulevase taevase põlve säravad pildid, nii nägi temagi samasuguseid nägemusi sellest elust, mille ta võiks pärida, kui Rutt tema omaks saaks. See omandamisemõte aga oli äärmiselt ja udune ning hoopis erinev igasugusest omandamise vormist, mida ta

1. Jätketi otused seostsid linnutiivul edasi
2. Ruthiga ennenagematutesse kõr-
3. teid, nautis koos temaga kau-
4. Soomendam, siha oli ainult
5. tühjusest, vaba hingeline
6. anda Ta ei
7. ei mõelend ta
8. troonilt, ta
9. chumusest, ta hõjus
10. olistuseid ja
11. tippuse.

... promises valjusti

[illegible][illegible]

... to ... to ... to leadnudi, et

and the following diagnosis political

1. Die in der Tabelle angegebenen „Zug-“

... ja see on ka minu jaoks elasi-
... «Võim ar-
... ja
... kunagi
... »

...tu la Berkeley trammi. See oli
...kes laulsid ja vahet-
...i ergutushuüde'd. Mar-
...Need olid elhipi-
...Ruth, kuulusid
...tutvuda, või-
...tahtsid. Ta imestas
...miks nad kus-
...et temaga
...hardas imetlevas

ringis tema jalge ees istuda. Ta mõtted rändasid edasi. Ta märkas üht piisilimalist lõdva suuga noorukit ja otsustas, et see poiss on paheline. Laevas oleks ta tingimata pealekaebaja, iriseja, keelepeksja. Tema, Martin Eden, oli parem inimene kui see poiss. See mõte rõõmustas Martinit. Ta näis see äbi nagu Ruthile lähenevat. Martin hakkas end üliõpilastega võrdlema. Ta sai teadlikuks oma lihaselise kehast ning tundis selgesti, et füüsiliselt on ta neist üle. Aga nende pead olid täis tuubitud teadmisi, mis lasksid neil Temaga uhist keelt rääkida, — ja see oli masendav mõte. «Aga milleks on mul siis mõistus?» küsis ta endalt kirglikult. Seda, mida nemad on teinud, võib temagi teha. Nemad õppisid elu raamatutest, tema aga oli seda ise täiel sõõmul elanud. Tema aju oli niisamuti tulvil teadmisi kui nende oma. Kui palju on nende hulgas selliseid, kes oskavad talreppi sõlme teha, rooliratast hoida või vahis seista? Mõeldud elu hargnes ta silme ees piltide reaks, kus oli hädaohle, puudust ja ränka tööd. Ta meenutas ebaõnnestumisi ja raskusi, mille najal tema oli õppinud. Selle poolest oli ta neist noorukeist igatahes üle. Kord peavad nemadki lõelist elu elama hakkama ja samade vesikikivide vahelt läbi käima kui temagi. Hüva. Sel ajal kui neil sellega tegemist on, võib tema, Martin Eden, raamatuid elu teist poolt tundma õppida.

Tramm sõitis läbi hõredalt hoonestatud rajooni Oaklandi ja Berkeley¹ vahel ning Martin ootas valvsalt, millal ilmub nähtavale tuttav kahekorruseline maja, mille fassaadi ehtis suureline silt «Higginbothami koloniaalkauplus». Selle maja juures läks ta maha ja jäi värvuks äisilti silmilsema. Tema jaoks peatus neis sõnadest laiem sisse. Üksikud tähedki näisid lehkavat tuhse k tsarinnalise ja väiklase autuse järele. Bernard Higginbotham oli ta õemees ja Martin Eden tundis teda hästi.

Ta avas sneprivõtmega ukse ja läks trepist üles teisele korrusele. Seal oli õemehe elukorter. Alkorrusel oli pood. Trepikoda haies tohitanud juurvilja järele. Kohamis: läbi esiku minnes komistas ta nukuvankri otsa,

¹ Oakland ja Berkeley — San Francisco äärelinnad, mida San Franciscost endast lahutab merelaud. Berkeley's asub Kalifornia ülikool. (Tõlk. ja märkus.)

... ja ... unustanud, ja ... «Kooner!» mõlles ta. «Peab ... gaasi põletada, murra või kael

... ja astus valgustatud ... ja Bernard Higginbotham. ... ise vedeles ... talad tol- ... ja võitsid ... mida ta parajasti ... vastikuseta ... mida õde võis ... mõjus Higgin- ... alla all ... taluma, ... ma ta näo ... huk-

... all

... Martin.

... vār- ... pooleldi jõhkralt, pooleldi ... need ametiühingu palgad ... ta ... tapas ta ... tapase him- ... See ollas teda ... nägi ta seda ... muugi ... majja, kust ... kuidas ... ja jumalaga- ... ning Bernard ... lõpuks

... või?»

... irvita- ... ning nägi äkki ... teenis — seal ... ja meelitavad.

... Martin. «Nägin vaimu. Head ööd. Head

... »

Ta läks ukse poole, komistades räpase vaiba rebene-
nud serva taha.

«Ära pauguta ust!» hoiatas mr. Higginbotham.

Martinil lõi veri soontes keema, aga ta ohjeldas end
ja tõmbas ukse tasakesi enda järel kinni.

Mr. Higginbotham vaatas naisele võidutsevalt otsa.

«Poiss on viina võtnud,» kuulutas ta kähedal sosi-
nal.

«Ma ütlesin sulle kohe, et nii see läheb.»

Naine noogutas alistuvalt. «Silmad läikisid, jah,»
möönis ta, «ja kraed ei olnud kaelas, aga kui ta välja
läks, siis oli. Kuid võib-olla ta võttis ainult paar pitsi.»

«Ta ei jaksanud sirgelt seistagi,» kinnitas mees. «Et
saanud ilma koperdamata ukseni. Sa ju ise kuulsid —
esikus pidi teine peaaegu maha kukkuma.»

«Ta vist komistas Alice'i nukuvankri otsa,» arvas
naine. «Esikus on pime.»

Mr. Higginbotham hääli ja viha hakkasid tõusma.
Terve päeva pidi ta poes ennast ohjeldama. Ohtul pere-
konna keskel võttis ta endale õiguse oma tõelist nägu
näidata.

«Ma ütlen sulle, see sinu kallid vend oli purjus.»

Ta hääli oli külm, terav ja resoluutne, ta huuled vor-
pisid sõnu nagu stantsimisemasin. Mrs. Higginbotham
ohkas ja pidas suu. Ta oli suurekasvuline paks naine,
alati räpakalt riides ja alati väsinud omaenda keha-
raskusest, tööst ja abikaasast.

«See on tal juba veres, usu mind. Isalt päritud,» jätkas
mr. Higginbotham süüdistavalt. «Ja ta lõpetab
rentslis nagu seegi. Ma tean seda.»

Naine noogutas, ohkas ja laskis nõelal käia. Nad
uskusid üksmeelselt, et Martin oli purjuspäi koju tul-
nud. Ilu oli neile hingedele tundmatu asi, muidu olek-
sid nad mõistnud, et Martini säravad silmad ja õhetav
nägu reetsid nooruse esimest armastusenägemust.

«Lastele kena eesküjul» turtsatas mr. Higginbotham
äkki keset vaikust, milles ta naine süüdi oli ja mis talle
viha tegi. Mõnikord oleks ta peaaegu tahtnud, et naine
tõrksam oleks. «Kui seda veel juhtub, siis vaadaku, et
ta siit kaob. Said arul Ma ei või tema patramist kannatada —
joodik korrunteerib ilmsüüta lapsi!» See iseära-
lik sõna meeldis mr. Higginbothamile — ta oli selle

loodust ajaleheartiklist omandanud. «Just et korrun-
tud,» mõeld naine sellele asjale ei saa anda.»

Naine aga ainult ohkas, vangutas murelikult pead
ja poelus edasi. Mr. Higginbotham võttis uuesti aja-

«Kas ta on eelmise nädala tüüri raha ära maksnud?»

Naine ta talle leheserva.

Naine noogutas ja lisas siis: «Tal on veel natuke raha
jääb.»

«Mida ta jätta meele läheb?»

«Tal on veel natuke raha,» vastas naine.

Naine hakkas Franciscos laeva vaatamas. Aga
«tal veel raha ja ta on nõudlik — ega ta iga

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»
«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»
«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»
«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Nõudlik,» hakkas naine nina maas,»

«Kas sa ütlesid talle, et tal tuleb sulle gaasi eest maksta, kui ta ikka veel voodis lugeda mõtleb?» päris mees.

Naine ei vastanud. Ta mässumeelsus haihtus, ta närtsinud vaim väsinud ihus vajus norgu. Higg'inbotham võidutses. Naine oli tal peos. Ta silmad pilkused kättemaksuhimuliselt ja kõrvad naafisid naise nutust nohinat. Nende mässukatsete mahasurumine pakkus Higg'inbothamile suurimat rõõmu. Viimastel aastatel andis naine õige kergesti alla, kuigi nende abielu alguses oli see teisiti olnud, enne kui lastekari ja mehe lakkamatu irisemine ta jõu välja karnasid.

«Noh, siis ütled homme, ja asi tahe. Ja enne kui mul meelest läheb, tahtsin sulle veel ütelda, et sa homme Mariani laste juurde kutsuksid. Nääd, kus Tom minema läks, pean ma ise vankriga väljas olema, ja võta teatavaks, et sul tuleb alla leti taha tulla.»

«Aga homme on pesupäev,» vaidles naine jõuetult vastu.

«Tõuse siis varem üles ja pese pesu ära. Ega ma enne kümnet välja ei sõida.»

Ta krabistas õelalt ajalehega ja luges edasi.

IV PEATÜKK

Martin Eden, kes sisemiselt veel kees kokkupuutest õemehega, läks kobamisi läbi pimedade koridori oma tuppa — tillukesse pügerikku, kuhu parajasti mahtus voodi, pesulaud ja tool. Mr. Higg'inbotham oli liiga kitsi, et pidada teenijat, kui ta oma naine ometi võis kogu töö ära teha. Pealegi võisid nad teenijatoa arvel pidada ühe üürilise asemel kahte. Martin pani Swinburne'i ja Browningi toolile, võttis kuue seljast ja istus voodile. Vedrud reageerisid ta kehaskusele astmaatilise äginaga, aga Martin ei pannud seda tähele. Ta hakkas kingi jalast võtma, aga unustas end jällegi ning jäi üksisilmi vahtima vastas asuvat krohvitud seina, mida võõtsid näotud mustad jutid, sest katus oli kohati läbi sadanud. Ja sel räpasel taustal löid taas leegitsema kihrest vahelduvad nägemused. Kingad läksid meelest

«Martin jõi lukike ajaks enda ette vahtima, kuni huu-
d väinaks liikuma hakkasid ja sosistasid:

«Rahh!»

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

«Rahh!» talle oli undiseks, et see lihtne sõna võib nii
mõnasti kohada. Ta naafis seda ja joobus selle kordami-
sega. «Rahh!» See oli talisman, nõiasõna, millega võis
võimalikult välja kutsuda. Iga kord, kui ta seda nime sosis-
tas, tal rahhiti nagu ta silme ees kumama, ujutades
end oma kuldse hulgusega üle. Sein ei suutnud

rõõmustavad iga naise silma, panevad käed sügelema soovist neid silitada, ja mida hellitades sõrmed mõnusaalt kihelema hakkavad. Ent Martin Eden ei uurinud neid pikemalt, arvates, et sel Tema silmis mingit väärtust pole, ning silmitses kaua ja mõttlikult kõrget laia laupa, nagu püüdes sellest läbi tungida. Milleks on võimaline selle taga peituv aju? See küsimus plinas teda. Mida see on suuteline korda saatma? Kui kaugele võib see teda aidata? Kas see suudab Martini Tema juurde viia?

Ta otsis hinge terashallidest silmadest, mis tihti näisid hoopis sinistena ja milles sädeles soolaste päikese-paistelist mereavaruste jõud. Vaadates omaenda silma-desse, püüdis ta ennast kujutleda Ruthina, aga see trikk ei läinud tal korda. Tal polnud kuigi raske seada end teiste inimeste vaatekohale, aga need pidid olema inimesed, kelle elulaadi ta tundis. Ruthi elulaad oli talle võõras. Ruth oli saladus, oli ime — kuidas võis Martin tema ainsatki mõtet ära aimata? Ent olgu muidu mis tahes, need silmad olid vähemalt ausad — nii otsustas Martin —, väiklust ja alatust neis polnud. Päevitus ta näol tundus üllatavana. Ta ei oleks osanud arvata, et on nii pruuniks põlenud. Ta keeras särgikäise üles ja võrdles käsivarre valget sisekülge näoga. Jah, ta oli ikkagi valge inimene. Aga ka käsivarred olid päevitanud. Ta väänas käsivarre tagasi, muljus teise käega lihase kõrvale ja vaatas päris kaenla alla, kus nahk kõige vähem päikest oli saanud. Sealt oli ta päris valge. Martin naeris peeglisse, mõeldes, et see nägu oli kunagi niisama valge kui käsivars. Tal polnud aimugi, et maailmas oli vähe kahvatuid ja haldjalikke naisi, kes oleksid võinud hoobelda valgema ja õrnema nahaga kui tema — seal, kus päike seda parkima ei pääsenud.

Tal oleks võinud olla lausa keerubi suu, poleks tal harjumuseks olnud oma lopsakaid meelaid huuli kõvasti vastu hambaid pigistada, kui vähegi oli vaja end pingutada. Tihti surus ta need nii tugevasti kokku, et suu omandas range, kalgi, koguni askeetliku ilme. Need olid võitleja ja armastaja huuled. Nad võisid isukalt maitsta elu magusaid ande, võisid aga ka sellest loobuda ja elu käsutada. Jõud oli tasakaalus meelelisusega, mida see muide virgutada aitas, sisendades Martinisse armas-

tu tunde, rikkumata ilu vastu ning tehes ta vastuvõtlikuks puhtastele tunnetele. Hambad, mis paistsid huulte alt, polnud tal vajanud hambaarsti abi. Oma hambad tundes leidis Martin, et need on valged ja korrapärased. Omeli muutus ta äkki murelikuks. Kuskil aju-ajaks ärkas hõimane mälestus, ebakindel teadmine, et on inimesi, kes iga päev hambaid pesevad. Inimesed kõrge-mast klassist, Tema klassist. Kindlasti peseb ka Ruth iga päev hambaid. Mida neiu temast küll mõtleks, kui saaks teada, et tema, Martin, pole kordagi elus hambaid pesnud? Ta otsustas jalamaid hambaharja osta ja selle kasutamise harjumuseks muuta. Kohe homme hakkab pihkida. Kui ta lahob Ruthi endale võita, siis ei piisa ainult kangelaslegudest. Ta peab oma isikliku elu põhjalikult ümber kujundama kõigis üksikasjades, kaasa arvatud hambaharja ja turgeldatud krae kasutuselevõtt, bulgarihammas tundus talle orjastava ahelana.

Ta pööran peopesa ülespoole, hõõrus põidlagaga sarvestunud mõlke ja silmitses mustust, mis oli nahasse sootunud ning mida ühegi harjaga ei saanud välja nühkida. Kui erinev see oli Ruthi peost! Seda meenutades tundis Martin õndsat erust. Nagu roosi õieleht, mõtles ta. Lähed ja pehme nagu lumehelvest. Uskumata, et naise käsi võib nii magusalt pehme olla! Ta tabas end kujutluselt, kui imeline võiks küll sellise käe hellitus olla, ja püüdis siirduslikult. Oli labane Ruthist nii mõelda. See näis kuidagi rihuvat ta ülevat vaimust. Ruth oli lahke ja valge, otsekui kehatu haldjas. Ent ta pehme peopesa püsis Martinil visalt mõttes. Ta oli harjunud vabrikumelude ja töölisnaiste kõvakspargitud pihkudega. Ta ju teadis, millest nende käed karedad olid. Aga Ruthi käed... Need olid pehmed, sest ta polnud nendega kunagi tööd teinud. Inimene, kellel polnud tarvis igapäevase leiva teenimiseks töötada, äratas Martinis alati sügavat aukartust, ja sellele mõeldes näis kuristik Ruthi ja tema vahel taas laienevat. Äkki nägi ta seinal enda vee töösundusest vaba inimklassi aristokraatiat. Upsakana ja vägevana vaatas see nagu pronkskuju tema penile alla. Ta ise oli kogu elu tööd teinud. Ta kõige varasemad mälestused olid seotud tööga, kogu ta perekond oli töötanud. Näiteks Gertrude. Kui ta käed ei olnud lõpmatust majapidamistööst karedad, siis olid

nad pesupesemisest paistes ja punetavad nagu pooltoores loomaliha. Või ta teine õde Marian. Möödunud suvel oli tüdruk töötanud konservivabrikus ja ta ilusad saledad käed olid tomatihakkimise noast üleni armilised. Pealegi olid kahe sõrme otsad jäänud lõikamismasinasse kartonaaživabrikus, kus ta töötas eelmisel talvel. Martinile meenus, kui krobelised olid olnud ema käed, kui ta kirstus lebas. Ja isa oli töötanud viimse hingetõmbeni. Kui ta suri, oli sarvestunud kiht ta pihkudel küll vist oma poole tolli paksune. Aga Tema käed olid pehmed, ja tema ema käed ja ta vendade käed. See viimane mõte oli tema meelest kuidagi üllatav. See oli nende kasti äärmiselt tähtis tunnus ja näitas selgesti tohutut vahemaad, mis teda Ruthist lahutas.

Martin naeris mõrult, vajus seljakile vastu sein ja võttis viimaks ometi kingad jalast. Ta leidis, et on täielik narr. Ühe naise nägu, ühe naise pehmed valged käed olid ta purju pannud. Siis äkki ilmus räpasele krohvitud seinale nägemus. Martin seisis Londoni East Endis ühe sünge üürikasarmu uksele ja tema ees seisis Margey, väike viieteistkümnenda-aastane töolistüdruk. Martin oli ta peolt koju saatnud. Tüdruk elas räpases üüriurkas, mis poleks sealaudakski kõlvanud. Martin soovis head ööd ja sirutas neiule kätt. Tüdruk pööras suudlust oodates näo ülespoole, aga Martin ei tahtnud teda suudelda. Ta nagu kartis seda tüdrukut. Siis võttis Margey ta kätt oma pihku ja pigistas seda palavikuliselt. Martin tundis, kuidas tüdruku krobeline rakkus pihk kraapis ta enda karedate peomõhnade vastu, ja ta südamesse tulvas piiritu kaastunne. Ta nägi neiu igatsemaid, näljaseid silmi, lahjat naisekeha, mis oli lapsepõlvest vägivaldselt kihutatud hirmuäratavasse ja julma küpsusse. Oma suures hellusetuhinas võttis Martin tal ümbert kinni, kummardus alla ja suudles teda huulte. Martini kõrvus kajatas neiu rõõmus tasane kiljatus. Tüdruk klammerdus tema külge nagu kass. Vaene nälginud konnake! Ennast unustades jälgis Martin üksisilmi seda ammu-möödunud stseeni. Ta värises, nagu ta oli varisenud tol ööl, kui tüdruk temast kramplikult kinni hoidis, ja ta süda oli täis sooja kaastunnet. See oli hall stseen, porihall tibutav vihm pani sillutisekivid rasvaselt läikima. Siis aga lõi sein hõõguvalt särava ja läbi eelmise pildi,

... ja loovale tõrjudele, kumas Tema kahvatu nägu kuldse
... krooni all, kaugel ja kätlesaamatu nagu täht

Ta võttis Browningi ja Swinburne'i toolilt ja suudles
... ja järgemööda. «Ükskõik, ta kutsus mind ikkagi
... kulla,» mõtles Martin. Ta vaatas end veel kord
... ja ütles siis valjusti ja väga pühalikult:

«Martin Eden, homme on sul esimene asi minna raa-
... kokku ja lugeda midagi kombeõpetuse kohta.

Ta kustutas gaasilambi ja voodi vedrud nagisesid ta
... all.

«Aga vandumise pead maha jätma, vanapoiss,» sõnas
... valjusti. «Vandumise pead maha jätma.»

Sisestati ta magama ja nägi unenägusid, mis oma pöö-
... ja hulljulguse poolest olid narkomaani näge-
... väärtised

V PEATÜKK

... tõrjudele hommikul ärkas ta oma roosilistest une-
... seebivee ja musta pesu järele lehkavas auru-
... mis huugas tulpinud tülid ja jagele-
... Toast väljudes kuulis ta mahaloksuva vee lirt-
... teraval hõõmatust ja lajatatavat laksu, millega ta
... oma pahameele Higginbothami arvuka noorema
... ühe esindaja peale välja valas. Lapse kisa
... Martinile südamesse nagu nuga. Ta mõistis, et
... kupatus, isegi selle maja õhk on eemaletõukavalt
... Kui erinev see oli Ruthi isamajas valitsevast ilu
... õhkkonnast. Seal oli kõik vaimne. Siin oli kõik
... materiaalne, ja madalalt materiaalne.

Tule siia, Alfred!» kutsus ta nutvat last ja pistis kätt
... kassilaskusse, kus ta kandis oma raha lahtiselt ja hoo-
... muretusena, mis iseloomustas kogu ta ellusuhtu-
... Ta pistis poisikesele veerand dollarit pihku ja hoi-
... tal pisut aega ümbert kinni, et lapse nuuksumist
... Lippa nüüd, too endale kommi ja vaata, et
... oma vendadele ja õdedele ka annad. Võta tingimata
... mis kõige aeglasemalt sulavad.»

Ode tõstis õhetava näo pesupali kohalt ja vaatas Martinile otsa.

«Viielisest oleks küllalt olnud,» ütles ta. «Niisuke sa just oled — raha väärtusest pole sul aimugi. Laps rikub oma kõhu ära.»

«Ei ole häda midagi, õeke,» vastas Martin joviaalselt. «Küll ma juba oma raha eest hoolitsen. Kui sul nii palju tegemist ei oleks, annaksin sulle hea meelega ühe hommikuse musi.»

Ta tahtis südamlilik olla oma õe vastu, kes oli põhiliselt hea ja kellest Martin teadis, et see teda omal viisil armastab. Aga aastatega muutus ta Martini silmis aina võõramaks ja mõistatuslikumaks. Martin leidis, et selle muudatuse põhjuseks on raske töö, lastekari ja mehe ilkumine. Ta taipas äkki oma kujundlikul viisil, et õe iseloomuomadusi mõjutas tohbetanud juurvilja lehk, liisunud pesupära ning räpased sendid, viielised ja kahekümneviielised, mida ta poes leti taga vastu võttis.

«Mis sa ootad, hakka sööma,» ütles Gertrude tusaselt, ent südames rõõmustades. Kõigist maailma mööda hulkuvaist vendadest oli Martin alati ta lemmik olnud. «Võta teatavaks, et minul on kindel tahtmine sind suudelda,» ütles ta äkilises õrnustuhinas.

Põidla ja nimetissõrmega pühkis ta, alguses ühelt, siis teiselt käsivarrelt vedela seebivahu ja tuli siis venna juurde. Martin võttis õe laia piha ümbert kinni ja suudles ta pesuaurust märgi huuli. Gertrude'ile valgusid pisarad silma — mitte niivõrd sügava heldimuse pärast kui kroonilisest ületöötamisest tingitud jõuetusetundest. Ta lükkas Martini eemale, aga viimane pani siiski ta pisaraid tähele.

«Söök on praeahjus, võta ise,» ütles Gertrude ruttu. «Jim on vist juba üles ärganud. Mina pidin täna hommikul varakult tõusma, et pesu ära pesta. Vaata, et sa kähku teed ja kiiresti majast kaod. Täna siin nalja ei ole, sest Tom läks meilt minema ja Bernardil ei jää muud üle kui ise vankriga välja sõita.»

Martin läks lõõdult kööki. Õe punetav nägu ja räpaskas välimus kõrvetas ta ajus nagu hape. Küllap õde armastaks teda, kui tal vähegi aega oleks, otsustas ta. Aga Gertrude tapab end tööga. Bernard Higginbotham oli elajas, et ta teda niimoodi tööga kurnas. Aga ei

...gi parata — teisest küljest tundis Martin abinõutult, et selles suudluses ei olnud midagi ilusat. See oli üsna ebaharilik suudlus. Viimastel aastatel oli teda suudelnud üksnes siis, kui Martin merele läks või merelt tuli. Aga sellel suudlusel oli seebivee maitse. Martin märkas, et õe huuled olid lõdvalt pehmed. Ta tundis selles toda kiiret, tugevat survet, mis iga õige suudluse juures peab olema. See oli sellise naise suudlus, kes juba nii kaua aega väsinud oli, et oli unustanud, kuidas suudelda. Martinil oli meeles, milline ta oli enne abinõumist, nelipõlves, kui ta pärast rasket päevatööd peanähtas tantsis öö läbi kõige toredamate poistega üksi püüdnud paljaks otse pärast tantsupidu jälle uut rasket tööpäeva alustada. Siis meenus Martinile Ruth ja ta kujutles, et neiu huultes on vististi seesama mahe jähedus, mis iseloomustas kogu ta olekut. Ruthi suudlus oli küllaltalt samasugune kui ta käepigistus või ta silmavaade — tugev ja siltras. Südamepõhjas sõandas ta kujutleda Ruthi huuli oma huultel — ning see kujutus oli nii elav, et pani pea pööritama. Martinile tundus, nagu hõljaks ta roosilehtede pilves, ja nagu imbuks nende aroom ta südamesse.

Jim, teline kostiline, istus juba köögis ja sõi roidunud iluul knerahelheputru, silmis halglane, hajameelne pilk. Jim oli torulukksepa õpilane, kelle nõrk lõug ja hedonistlik temperament, millele lisandus teatud närviline totrus, ei tõelanud talle elu võldujooksus kuigi head kohta. «Miks sa ei söö?» küsis ta, kui Martin kurblikult oma jähitud pooltoorest putru sonkis. «Kas võtsid eile õhtul käära?»

Martin raputas pead. Teda ümbritsev põhjatu närusus oli murendav. Ruth Morse näis temast kaugemal olevat kui tal enne.

«Mina küll võtsin,» jätkas Jim närvilise hoopleva hõltsusega. «Olin täis kui toru. Mul oli üks täitsa plika. Willy tiris mu koju.»

Martin noogutas, andes märku, et kuulab — tal oli loomupärane harjumus alati ja igasuguse kaasvestleja vastu tähelepanelik olla — ning kallast endale tassid lihtet kohvi.

«Kas sa täna Lootoseõie Klubisse lähed?» päris Jim. «Neil on seal õllemüük ja kui see Temescali kamp

platsis on, siis tuleb kõva mürgel. Mul ükskõik. Võtan oma tüdruku ikkagi kaasa. Oi sa põrgujuku, küll mul on suus ilge mekk!»

Ta tegi kõvera näo ja katsus seda vastikut maitset kohviga alla loputada.

«Kas sa Juliat tunnend?»

Martin raputas pead.

«See ongi minu tüdruk,» selgitas Jim, «täitsa kompu, tead. Teeksin su temaga tuttavaks, aga sa lööd ta mult üle. Ma ei saa aru, mis plikad sinus leiavad, ausõna, aga see, kuidas sa nad iga mehe käest üle lööd, ajab hinge täis.»

«Sinult ma ei ole kunagi kedagi üle võtnud,» vastas Martin ükskõikselt. Söögiaeg tuli kuidagi üle elada.

«Miks ei võtnud,» vaidles teine tuliselt vastu. «Näiteks Maggie.»

«Mul ei ole temaga mingit pistmist olnud. Ja ma pole temaga rohkem tantsinud kui sel ühel õhtul.»

«Jah, aga sellest aitast!» pahvatas Jim. «Sa ainult tantsisid temaga ja vaatasid talle otsa, ja valmis! Sa muidugi ei mõelnud sellega midagi. Aga minu šansud olid igaveseks läbi. Ta ei vaata enam minu poolegi. Küsi muudkui sinu järele. Ta oleks sinuga jalamaid kohtama tulnud, kui sa aga oleksid tahtnud.»

«Aga ma ju ei tahtnud.»

«Mis see enam aitab. Mina olin ikkagi lolliks tehtud.» Jim vahtis teda imetlevalt.

«Ütle, Mart, kuidas sa seda teed?»

«Ma ei hooli neist.»

«See tähendab, sa paned nad uskuma, et ei hooli neist üldse?» uuris Jim õhinal.

Martin mõtles hetke ja vastas siis:

«Sellest võib ehk tõesti abi olla, aga ma arvan, et minuga on vist teine lugu. Ma pole neist kunagi hoolinud... mitte just eriti. Aga kui sa oskad niisuguse näo pähe tena, siis on edu minu meelest päris kindel.»

«Sa oleksid pidanud eile õhtul Riley küünis olema,» jätkas Jim seipsetult. «Hulka poisse oli poksimas. Seal oli üks peenike, vend West Oaklandist. Hüüti teist Rotiks. Kõva mees oli. Keegi ei saanud talle vastu. Me kõik tahtsime, et sa oleksid seal olnud. Kus sa õieti käisid?»

«Oaklandis,» vastas Martin.

«Teatris või?»

Martin lükkas taldriku eemale ja tõusis püsti.

«Kas sa läna tantsima tuled?» käis Jim peale.

«Ei, vist ei tule.»

Martin läks trepist alla ja astus tänavale, hingates talle soõnuga värsket õhku. Ta lämbus selle maja õhk-koormuse, õpipoisi loba ajas ta endast välja. Mitu korda mõtles ta end hädavaevalt vaos hoida — tal oli tuline talutule kummarduda üle laua ja vajutada Jim peadpidi pödrakuussi. Mida kauem poiss vatras, seda kaugemale näis Ruth nihkuvat. Kuidas võis ta niisuguse lojusekaja hulgas elades ilal Tema vääriliseks saada? Martinil kohutas ta ees seisev probleem, rõhus raske koormana ta proletarne päritolu. Kõik rippus tal siin pommitava jaluse — õde, õe maja ja pere, õpipoiss Jim, kõik ta tuttavad, ta senise elu juured hoidsid teda kõvasti kinnul. Nii oli sellel elul mõru maitse. Liikudes ja hõlpsades omaenda elemendis oli ta elu siamaani võtnud kui hüvet. Ta polnud seda hüvet ilal küsimärgi alla lasknud, või kui oligi, siis ainult raamatuid lugedes. Aga raamatud olid ikkagi vaid raamatud — muinaslood kaunistust, aga kättesaamatust maailmast. Ent nüüd oli ta seda maailma näinud kui võimalikku ja tõelist, ning selle maailma keskpunktiks oli lilletaoline naine, nimega Ruth. Sellepärast pidi ta nüüd elu mõrudust maitsema, tundma igatsust, mis on kõrvetav nagu valu, ja taluma hõlpseluse ahastust, mis oli seda piinavam, et juurdus looluses.

Ta kõhkles tükk aega Berkeley Avaliku Raamatukogu ja Oaklandi Avaliku Raamatukogu vahel ja valis lõpuks viimase, sest Ruth elas Oaklandis. Kes teab? Raamatukogu oli temale kõigiti sobiv paik — võib-olla juhtub Martin teda seal nägema. Ta ei tundnud raamatukogu süsteemi ja luusis kaua ilukirjanduse lõpmatu pikkade riiulite vahel, kuni lõpuks üks prantsuspärane õrna tologa neiu, kes nähtavasti kuulus personali hulka, teatas talle, et teatmeteoste osakond on ülal. Martin ei teadnud niigi palju, et oleks osanud laua taga istuvalt mehel midagi küsida, ja alustas oma otsinguid hea õnne peale filosoofia riiulite juures. Ta oli kuulnud filosooflast, aga polnud ilal aimanud, et selle kohta on nii

palju kirjutatud. Kõrged riiulid, mis olid tulvil mahukaid köiteid, tegid Martini araks, aga samal ajal ka õnutasid teda. Siin oli töö, mis vastas ta jõulisele mõistusele. Matemaatikasektsioonis leidis ta trigonomeetriaõpikuid, lappas nende lehekülgi, vahtis pärani silmi arusaamatuid valemeid ja jooniseid. Ta oskas inglise keelt lugeda, aga siin nägi ta hoopis võõrast keelt. Norman ja Arthur oskasid seda. Ta oli kuulnud neid selles keeles kõnelevat. Ja need olid Tema vennad. Masenduses loobus ta matemaatikast. Raamatud rõhustasid teda igast küljest, otsekui oleksid tahtnud teda hävitada. Iial poleks ta osanud arvata, et inimteadmiste hulk on nii tohutu. Ta lõi kartma. Kuidas suudab tema aju kõik selle vallutada? Siis meenus talle, et on inimesi, palju inimesi, kes sellest jagu on saanud. Ja ta andis endamisi sosinal pühaliku, kirgliku vande, töötades, et tema aju tuleb toime sellega, millega teised on toime tulnud.

Nii ta aina uitas ringi, kord masendatud, kord vaimustuses, silmitsedes riiuleid, mis olid tulvil tarkust. Ühes segasektsioonis avastas ta Norrise epitoomi ja lehitses seda hardalt. See kõneles juba arusaadavamal keelel — raamatut ja Martinit sidus meri. Seejärel leidis ta veel ühe Bowditchi ja mõned Leckey ning Marshalli teosed. Käes! Ta hakkab navigatsiooni õppima. Ei joo enam, töötab ennast üles, saab kapteniks. Kaptenina võib ta Ruthiga abielluda (kui neiu teda tahab). Ja kui ta ei taha — siis elab Martin vähemalt õiget elu inimeste hulgas — Tema nimel — ja joomise jätab ikkagi maha. Siis mõtles ta merekindlustuse esindajale ja laevaomanikule — kahele isandale, keda kapten peab teenima, kes mõlemad võivad ta hävitada ja sageli hävitavadki ning kelle huvid on risti vastukaivad. Ta vaatas ruumis ringi ja ümberringi seisvad kümme tuhat raamatut sundisid teda hetkeks silmi sulgema. Ei, mere sõitjat temast enam ei saa. Kogu selles raamatutekülles oli jõud, ja kui ta tahab suuri tegusid teha, peab ta neid tegema kuival maal. Pealegi ei tohi kaptenid naisi merele kaasa võtta.

Jõudis kätte lõuna, siis pärastlõuna. Ta unustas

¹ Klassikaliste navigatsiooniõpikute autorid. (Tõlkija märkus.)

õppimise ja jätkas oma otsinguid, lootuses leida raamatuid kombeõpetuse kohta, sest lisaks karjäärimuredele vaevas teda lihtne ja väga konkreetne probleem: *Kui te tulvute noore daamiga ja ta palub teid külla — ootab te siis võite minna?* Nii ta selle küsimuse endamisi sõnastas. Aga kui lõpuks õige riiul oli leitud, otsis ta asjata vastust. Viisakuseeskirjade ääretu džungel hõlmas teda ja ta eksis kõrgema seltskonna visiitkaardireeglite labürinti. Lõpuks jättis ta otsimise. Ta ei teadnud, mida vajas, kuigi ta avastas, et viisakuse peale võib kulutada terve elu ja et temal on esialgu vaja eelkursust labi leha.

«Kas te leidsite, mida otsisite?» küsis kirjutuslaua taga istuv mees, kui Martin minema hakkas.

«Jah, sir,» vastas ta. «Teil on siin tore raamatukogu.»

Mees noogutas. «Moll oleks hea meel, kui te sageli siin käiksite. Te olete vist madrus?»

«Jah, sir,» vastas Martin. «Ma tulen varsti jälle.»

«Kust ta teadis, et ma meremees olen?» imestas ta treppide alla minnes.

Ja esimese länavanurgani kõndis ta väga sirgelt, väga kohmakalt ning kangelt, kuni ta mõtted mujale lendasid ja ta vaba õõtsuv kõnnak jälle tagasi tuli.

VI PEATÜKK

Martin Edenit valdas väljakannatamatu rahutus, mis väga sarnanes näljaga. Kogu ta olemus ihkas näha naist, kelle õrnad käed olid tema elust hiiglase jõuga lihtsalt haaranud. Tal ei jätkunud julgust Ruthi külastada. Ta kartis minna liiga vara ja sellega kuulmatul kombel rikkuda seda õudset seadust, mida nimetati etiketiks. Ta veetis palju tunde Oaklandi ja Berkeley raamatukogudes ja täitis lugejakaarte küll iseenda, küll oma õdede Gertrude'i ja Mariani ning koguni Jimi nimele. Viimase nõusoleku saamiseks kulus mitu kannu õlut. Nelja kaardiga sai ta rohkesti raamatuid võtta. Ta poleks teenijatoas gaasi hilise ööni ning mr. Higginbotham pani selle eest viiskümmend senti nädalas koostööle juurde.

Kõik need raamatud aina õhutasid ta rahutust. Iga

jumalaga võrdsena ning igaüks valitses omaenda joobunud ihalduste taevas. Martinil ei olnud enam tarvidust kangemate jookide järele. Tema oli nüüd hoopis uut moodi ja põhjalikumalt joobunud — Ruthist, kes oli äratanud temas armastuse sädeme ja lasknud tal koraks vaadata kõrgemasse, igavesse ellu. Ta oli joobunud raamatuist, mis olid tema ajus süüdanud piinavate auahnete igatsuste müriaadi. Ta oli joobunud omaenda puhtuse tundest, mis aina tugevnes ja andis talle veelgi raudsema tervise, nii et kogu ta keha hõiskas füüsilisest heaolust.

Lapsikus lootuses Ruthi näha läks Martin ühel õhtul teatrisse — ja nägi teda teiselt rõdalt imekombel tõepoolest. Ta nägi, kuidas neiu noõda vahekaiku alla tuli Arturi ja prile kandva, jalgpallurisoenguga võera noormehe saatel, kes temas jalamaid kõige halvemaid kartusi ja armukadedust äratas. Ta nägi, kuidas Ruth parteri esimestes ridades istet võttis, ja muud peale tema ta tol õhtul suurt ei näinudki — kauguses ahmasest paistvad õrnad valged õlad ja lopsakas kuldne juuks. Kuid leidis teisi, kes nägid. Vahetevahel ringi piljudes märkas Martin celmises reas, umbes tosin kohta cemal, kakt tatarlast, kes üle öla tema poole vaatasid ja talle julgest, naeratasid. Martin oli alati olnud kergesti sõbranev. Ta iseloomus ei olnud külma tõrkust. Varemalt oleks ta vastu naeratanud ja ise tüdrukuid naeratama julgustanud. Ta naeratas nüüdki vastu, siis aga pööras pilgu kõrvale ega vaadanud meelega enam sinna poole. Kuid ta unustas mitu korda tüdrukute olemasolu ja puüdis tahtmatult nende naeratused kinni. Ta ei suutnud end päevapealt ümber muuta ega ka maha suruda oma loomupärast lahkust. See pärast saatis ta neil kordadel tütarlastele naeratuse tais sooja inimliku sõbralikkust. Talle polnud selles midagi uut. Ta teadis, et nad sirutavad talle oma naisekäe. Aga midagi oli nüüd siiski muutunud. All parteri esireas istus ainus naine maailmas, nii erinev, nii vapustavalt erinev neist kahest tema enda klassi kuuluvast tüdrukust, et ta oskas neid ainult kahetseda ja haletseda. Südamepõhjas soovis ta, et neis oleks killukenegi Ruthi headusest ja ülevusest. Mitte mingi hinna eest poleks ta tahtnud neid nende väajakutsuvuse pärast solvata. See

et meelitanud teda — ta tundis isegi pisut häbi oma ebaluluse pärast, mis sellise käitumise lubatavaks tegi. Ta teadis, et kui ta oleks Ruthi klassi kuulunud, poleks olnud selliseid lähenemiskatseid teinud. Tüdrukute silmonõgemise puhul oli tal iga kord tunne, nagu oleksid tema klassi käed temast kinni haaranud, et teda allpool hoida.

Ta lahkus oma kohalt enne viimase vaatuse lõppu, hoides Ruthi väljumisel näha. Pärast etendust kogunes ta juurde kõnniteele alati hulk rahvast, pealegi vana Martin mütsi sügavale silmadele tõmmata ja talle selja taha peita, kartmata, et neiu teda näeb. Ta vahtus teatrist esimeste hulgas. Vaevalt oli ta andnud loobumise, et väljapaistva paigaga välja valitud tüdrukud nägavale ilmuvad. Martin ei tahtnud tavaliselt tulla, ja ettekuks oli ta vana maa tüdrukutele, mille ta naise ligi tombas. See, keda ta nägi, Martinile tundus näiliselt täiesti juhuslik. Ta ei olnud kunagi vabanduse poole nihkunud, kuulutas välja, et ta on avastatud. Martini kohale jõudes ei tahtnud kerge tledamasse rahvasumma ja aeglus. Ta tundis, et tüdrukutest riivas teda ja tegi näo, et ta ta Martinil alles nüüd märganud. Ta oli sale ja tema tumedate piltunud silmadega. Kuid ta silmad naeratasid Martinile ning Martin naeratas vastu. «Halloloo» ütles Martin. See tuli täiesti tahtmatult. Ta ei tahtnud ühtegi vana maa tüdrukut juba nii tihti näha. Ta teadis, et ta ei ole kunagi osanudki talle napparale suuremeelne leplikkus ja sõbralikkus. Kuid ta oli tüdrukutele tõrjuv. Mustasilmaline tüdruk oli talle tülikult ja tuttavlikult ja näis juba kavatsenud talle jääda, itsitav sõbratar ta käevangus oli nähtav. Ta ei tahtnud peatuda. Martin kaalus kii- korda. Oli täiesti lubamatu, et Ruth teatrist väl- mides näeks teda nende tüdrukutega vestlemas. Ilma loomagi kohmetuseta, täiesti loomulikult, trügis ta mustasilmalise kõrvale ja kõndis koos temaga edasi. Ta polnud Martin põrmugi kohmetunud ega kida- lelnud. Ta tundis end nagu kodus, lõõpimise kunst oli talle tavaliselt käes, ta hülgas argoo tundmise ja ta teadis, mis niisugustes kiirelt edenevates tut- tal oli alati oli tavakohaseks sissejuhatuseks. Jõudes

järgmisele nurgale, kust suurem osa rahvast otse edasi liikus, hakkas Martin põiktäna poole nihkuma. Aga mustasilmaline tüdruk haaras tal käsivarrest kinni ning järgnes talle sõbratari kaasa vedades, ja hüüdis:

«Pea kinni, Bill! Kuhu sa tormad? Kas sa mõtled, et saad meist nii lihtsalt lahti?»

Martin jäi seisma ja hakkas naerma, pööras ümber ja vaatas neile otsa. Tüdrukute selja taga voolas tänavalaternate valgus rahvahulk. Seal, kus seisis Martin, oli hämaram, ja ta võis ise märkamatuks jäädes Ruthi möödumas näha. Ja Ruth pidil tingimata mööduma, sest siit läks tema kodutee.

«Mis ta nimi on?» küsis Martin lõkerdajalt, viidates peaga mustasilmalise poole.

«Eks küsige tema enda käest,» tuli naerust luksuvastus.

«Noh, kuidas siis?» päris Martin, pöördudes otsekoheselt mustasilmalise poole.

«Teie pole veel enda nime öelnud,» nähvati vastu.

«Te ju ei küsinud,» naeratas Martin. «Muuseas, te aimasite kohe esimese ropsuga ära. Bill ongi, Bill jah.»

«Mis te puhutel?» Neiu kuumalt kirglikud ja väljakutsuvad silmad vaatasid Martinile otse näkku. «Mis teie nimi on, öelge ausalt.»

Tüdruk vaatas veel kord Martinile otsa. Ta silmis paistis igavene naiselikkus, mis on niisama vana kui inimsugu. Martin mõotis neidu hooletul pilgul ja mõistis sedamaid, et tüdruk hakkab arglikult ja õrnatundeliselt taganema, niipea kui ta pealetungi jätkab, on aga sealjuures kogu aeg valmis jälle ründavaks pooleks hakama, kui vastane julguse kaotab ja mängust tüdineb. Ning Martin oli ka ikkagi inimene, ta tajus tüdruku külgetõmbejõudu ja oli ta lahkusest tahes-tahtmata meelitatud. Oh, kõik see oli talle teada, ta tundis neid tüdrukuid nagu oma viit sõrme. Nad olid head tüdrukid — selles mõttes, mida nende klassis heaks peeti, rühkisid viletsa palga eest tööd teha, põlastasid neid, kes end kergema elu nimel müüsid, otsisid elu kõrbes palavikuliselt õnnetilgakest ja läksid vastu tulevikule, mis kujutas endast valikut halli lõpmatu töö ja pahe mustava sügaviku vahel — viimane tee on küll lühem, aga tasuvam.

«Bill,» vastas ta noogutades. «Bill jah, usu või ära

Ilma naljata?» käis tüdruk peale.

«Ei ole hoopiski Bill!» segas teine vahele.

«Kust te teate?» küsis Martin. «Te pole mind ju kunagi varem näinud.»

«Pole vajagi — kohe näha, et valetate,» tuli varmaslus.

«Õelge nüüd ausalt, Bill, mis teie nimi on?» nõudis

«Ega Billilgi viga ole,» hakkas Martin järele andma.

Tüdruk sirutas käe ja raputas Martinit naljatades.

«Ma teadsin kohe, et te valetate, aga minu meelest olete illegipoolest hea poiss.»

Martin pühkis neiu kutsuva käe kinni ja tundis ta peopesal tulla vald hõngu ja arme.

«Mida te konservitehasest jalga lasksite?» küsis ta.

«Kust teie seda teate?» ja «Issand, ega te mõtete- loope ole?» Imestasid tüdrukid kooris.

Ta sellal kui ta tüdrukutega neid rumala inimese mõtetuid ja lamedaid ütlemissi vahetas, kerkisid ta vaimu- silma ette raamatukogu kõrged riiulid täis sajandite lüüsi. Ta naeratas kibedalt selle kohatu võrdluse peale ja hakkas ründasid teda kahtlused. Ent kujutluspiltide ja naljatava lobisemise kõrval jätkus tal veel aega mööda- voorma teatripubliku silmitsemiseks. Ja siis nägi ta teda, Neiu möödus tänavalaterna valguses oma venna ja võõra, priitidega noormehe saatel. Martinil ähvardas end seisma jääda. Ta jõudis tähele panna kerget ja otulist nimetut eset, mis varjas neiu printsesslikku pead, ta peeneid näojooni gaassalli raamistuses, ta kõnnaku- ja kätt, millega ta oma seelikut hoidis. Siis kadus ta silmist ja jättis Martini põrnitsema kaht konservitehase tüdruku. Ta nägi läbi nende odavad püü- ded uhkelt riietuda, nende traagilised pingutused oma looletti puhta ja korralikuna hoida, märkas nende laa- dupoos paelakesi ja kassikullast sõrmuseid. Keegi siku- lis teda käsivarrest ja üks hääl ütles:

«Vake üles, Bill. Mis teil viga on?»

«Mis te ütlesite?»

«Ah, niisama!» vastas tõmmu neiu pead selga visates.

«Ma ütlesin ainult, et...»

«Mida?»

«Noh, ma sosistasin teile kõrva, et oleks tore, kui te kuskilt ühe kavaleri välja nõiuksite... tema jaoks,» (tüdruk viitas oma sõbratari poole) «siis võiksime minna kuskile jäätist sööma või kohvi jooma või...»

Martin tundis äkki vaimset südamepööritust. Üleminek Ruthi juurest selleni oli liiga järsk. Tõmmu neiu julgete trotslikkude silmade kõrval nägi Martin äkki Ruthi selgeid säravaid pühakusilmi, mis puhtuse mõõtmatus sügavusest tema poole vaatasid. Ta tundis, et need andsid talle mingi erilise jõu. Martin seisis oma ümbrusest kõrgemal. Elu tähendas temale midagi suuremat kui neile kahele tüdrukule, kelle mõtted ei ulatunud kavalerist ja jäätisest kaugemale. Talle meenus, et ta oli mõttes alati teist, varjatud elu elanud. Ta oli püüdnud neid mõtteid jagada, aga polnud iial leidnud ühtki naist — ega ühtki meest —, kes oleks suutnud teda mõista. Ta oli nii mõnigi kord proovinud, ent kuulajad sellega vaid segadusse viinud. Ja nüüd järelendas ta, et kuna ta mõtted neile kättesaamatud on, siis peab ta ka ise neist kõrgemal seisma. Ta tundis endas jõudu tuksatavat ja surus käed rusikasse. Kui elu tähendab talle midagi rohkemat, siis on tal õigus elult rohkem nõuda. Aga niisugustelt kaaslastelt nagu need kaks ei olnud tal midagi nõuda. Neil julgetel tumedatel silmadel polnud talle midagi pakkuda. Ta teadis, millised mõtted nende taga peitusid — jäätis ja veel midagi muud. Aga pühakusilmad nende kõrval pakkusid talle kõike, mida ta kujutleda oskas, ja palju muud, mida ta aimatagi ei osanud. Nad pakkusid raamatuid ja kunsti, ilu ja tasakaalu, kogu kõrgema elu peent elegantsust. Iga mõttekäik nende mustade silmade taga oli talle tuttav. See oli nagu üleskeeratav kellavärk. Oli selgesti näha, kuidas iga üksik ratas pöörles. Nad lubasid madalat naudingut — kitsast ja tühja kui haud, ja haud ootas ka kõige selle taga. Pühakusilmad aga töötasid saladusi ja sõnulseletamatuid imesid, igavest elu. Ta nägi neis põgusalt hinge peegeldust ja ka omaenda hinge vastuhelki.

«Selles plaanis on ainult üks väike viga,» ütles ta valjusti. «Mul on juba üks kokkusaamine määratud.»

Neiu silmis sähvatas pettumus.

«Ks vist mõne haige sõbra voodi juures,» pilkas ta. «Siis päris õige ja aus kohtamine ühe...» Ta kõhkles. «Lutari lapsega.»

«Te ei tüssa mind?» küsis tüdruk tõsiselt.

Martin vaatas talle silma ja vastas:

«See on tõsi, ausõna. Aga me võiksime ju mõni teine koht kokku saada. Te pole mulle veel oma nime öelnud. Kui nadressi.»

«Lizzie,» vastas neiu leebudes, pigistas ta käsivart ja toetus korraks Martini najale. «Lizzie Connolly. Ja ma elan Vilenda avenüü ja Market Streeti nurgal.»

Martin puhus tüdrukutega veel paar minutit juttu ja soovis siis head öhtut. Ta ei läinud veel koju. Seistes pool all, kus ta oma palvetunde pidas, vaatas Martin üles akna poole ja sosistas:

«See kohtumine oli sinuga, Ruth. Ma ei petnud sind.»

VII PEATÜKK

Ruth Morse'iga tutvumisest oli juba möödunud terve nädal läis ränka lugemistööd, ent Martin ei julgenud teda ikka veel külastada. Mitu korda oli ta selleks loogu võtnud, aga ründavate kahtluste surve lõi ta otsusekindlus jälle kõikuma. Ta ei teadnud, mis kellatada, et ta ei lähe minna, ega olnud ka kelleltki küsida, ja ta kartis, et võib parandamatu vea teha. Nüüd, kus ta oli end vanadest tuttavatest ja vanadest eluviisidest lahti ütelnud, ei jäänud tal muud teha kui aina lugeda. Ta tähendas raamatutele palju tunde, mis oleksid päästmatult rikkunud tosina harilikku silmapaari. Aga tal olid tugevad silmad ja neid toetas terasköva keha. Ja ta valin oli nagu söötijäänud põld. See oli söötis olnud kogu elu — vähemalt selles osas, mis puutus abstraktsesse mõtlemisse ja raamatuisse, ning oli külviks küps. Seda pinnast polnud õppimisega kunagi kurnatud ja Martin lõi oma teravad hambad tugevasti teadmistesse ega lasknud enam lahti.

Nädala lõpuks tundus talle, nagu oleks ta läbi elanud terveid sajandeid — nii kaugale seljataha oli jäänud endine elu ja maailmapilt. Ent talle oli komistus-

kiviks puudulik ettevalmistus. Ta püüdis lugeda raamatuid, mis nõudsid aastatepikkust eeltööd. Täna luges ta antiikfilosoofiat, järgmisel päeval ultramoodsat teost, nii, et ta pea lõi üksteisele risti vastukäivate ideede möllust huugama. Sama lugu oli majandusteadusega. Ühel ja samal riiulil leidis ta Karl Marxi, Ricardo, Adam Smithi ja Milli, ja ühe udused formuleeringud ei aidanud tal selgusele jõuda, et teise seisukohad on vananenud. Ta oli hämmelduses, aga ta tahtis siiski teada saada. Üheainsa päevaga ärkas temas huvi ökonoomika, tööstuse ja poliitika vastu. Läbi Raekoja pargi m'nnest paki ta lahele inimesterühma, mille keskel pool tosinat lõkendavanalist meest tõsiselt ja ohinal vaidlesid. Ta ühines publikuga ja kuulis rahva mõttelarkade suust uut võõrast keelt. Üks vaidlejaist oli hulgas, teine töölisagitator, kolmas õigusteaduse üliõpilane, ülejäänud lihtsalt sõnaohtrad töölisel. Esimest korda elus kuulis ta sotsialismist, anarhismist ja proportsionaalsusest maksustamisest ning sai teada, et sotsiaalfilosoofid on omavahel sõjajalal. Ta kuulis sada oskassõnu, mis talle uued olid ja kuulusid aladele, millele ta oma kasinatel kokkupuudetel raamatutega ei olnud seni üldse sattunud. Seepärast ei saanud ta vaidlejate mõttekäiku vabalt jälgida ning võis sellesse imelikku valjenduslaadi kätketud ideede kohta amult ähmaseid oletusi teha. Üksteise järel kuulas ta pruunisilmalist kelnert, kes oli teosoof, pagarite ametiühingu tegelast, kes oli agnostik, eakat meest, kes lõi kõik tummaks oma imeliku filosoofiaga — kõik mis on, on õige —, ja veel teist vanakest, kes heietas lõputult kosmosest, isaatomist ja ema-aatomist.

Kui Martin Eden mitme tunni pärast minema läks, podises ta pea nagu pudrupada ning ta tottas kohe raamatukokku, et tosina tundmatu sõna tähendust välja uurida. Raamatukogust lahkudes hoidis ta kaenlas nelja köidet — need olid Madame Blavatsky «Salajane doktriin», «Progress ja viletsus», «Sotsialismi kvintessents» ja «Võitlus religiooni ja teaduse vahel». Onnetuseks hakkas ta peale «Salajasest doktriinist». Siin kubises iga rida paljusilbilistest arusaamatutest sõnadest. Ta luges voodis istudes ja sõnastik oli tal sagedamini ees kui teos ise. Ta vaatas sõnastikust nii palju sõnu, et

nende tähenduse enne, kui nad teistkordselt ette otsustas ta sõnaseletused märkmikku ules kirjutada ja täitis nendega ühe lehekülje teise järel. Aga ta ei saanud ta ikkagi. Ta luges kella kolmeni hommikul aju kihises, ja ometi ei tabanud ta loetust mitte ühtki olulist mõtet. Kui ta tõstis silmad, näis tuba tühjalt, ules-alla kõikuvalt nagu laev merel. Seejärel hakkas ta «Salajase doktriini» sajatuste saatel nurka, et mõelda tule ja sundis ennast magama jääma. Palju unustamist ei läinud tal ka ülejäänud kolme kõitega. Ta ei saanud polnud sugugi jõuetu ega vilets. Ta oleks võinud olnud neid mõtteid mõtlema, puudus üksnes mõtte treening ning puudusid mõtte tööriistad, mille abil oleks ta saanud seda ja kaalus korra juba tõsiselt, et ta peaks mitte loobuma igasugusest muust lektüürist ja peale seadistama, kuni see tal kaanest kaaneni peale tuleks. Ta oleks talle siiski troostiks ja ta luges seda palju, et ta saaks suurt roõmu lihtsamale poeetide loominguks, et ta saaks mõistatavam olla. Ta armastas ilu ja siin ta ei saanud seda. Luule, nagu muusikagi, mõjutas teda sügavalt, ja ehkki ta seda ise ei teadnud, valmistas ta mõistatust ette tulevaseks raskeks tööks. Ta aju leheküljed olid täis, ning paljugi sellest, mis ta luges ja mis talle meeldis, sööbis värss värssi järel vähimagi pingutuseta. Ta lehekülgedele, nii et ta oma suureks rõõmuks oli võimeline valjusti või sosinal deklameerides taastama nende trükitud sõnade muusikat ja ilu. Siis sattus ta Gayley «Klassikalistele müütidele» ja Bullfinchi Muinaslugude ajastule, mis seisid raamatukogu riiulil kõrvuti. See oli nagu ilmutus, nagu hele valgus teadmatuses pimeduses. Ja ta neelas luulet ahnemalt kui tial enne. Mees, kes raamatukogus kirjutuslaua taga istus, oli muutunud juba nii sageli seal näinud ja tema vastu õige sõnastik muutunud. Kui Martin sisse astus, tervitas ta alati naeratuse ja peanoogutusega. Seepärast hakkas Martin hakkama hulljulge teoga. Kord, kui ta jälle kuulas raamatuid võtmas oli ja ametnik parajasti kätt tembeldas, pahvatas ta äkki: «Täna, ma tahaksin teilt midagi küsida.» «Mis, naeratas ja jäi ootama.» «Kui te saate tuttavaks noore daamiga ja ta kutsub teid kulla, millal te võite siis minna?»

Martin tundis, kuidas ta selg lõi suurest pingutusest higiseks, nii et särk ihu külge kleepus.

«Minu arvates igal ajal,» vastas mees.

«Jah, aga see ei ole niisama lihtne,» väitis Martin vastu. «Tema... mina... asi on selles, et võib-olla ta ei ole kodus. Ta käib ülikoolis.»

«Siis minge teinekord uuesti.»

«Ma ei ütelnud just päris seda, mis ma mõtlesin,» pihtis Martin kõheldes ja otsustas siis kõiges oma vestluskaaslase heasoovlikkusele lootma jääda.

«Mina olen lihtne poiss ja pole kunagi seltskonnakäinud. See neiu pole üldse niisugune nagu mina ja mind ei saa temaga üldse võrreldagi. Oelge, kas te peate mind narriks?» lisas ta siis järsult.

«Ei, sugugi mitte, uskuge mind,» protesteeris teine. «Teie küsimus ei kuulu küll päriselt informatsiooniosakonna kompetentsi, aga ma olen suurima heameelega valmis teid aitama.»

Martin silmitses teda imetlusega.

«Kui mul ka nii libedalt välja tuleks, mis siis viga oleks,» ütles ta.

«Vabandage, ma ei mõista hästi.»

«Ma mõtlen, et kui ma ka nii ladusalt ja nii viisakalt rääkida oskaks ja üldse...»

«Ahaa,» noogutas mees arusaavalt.

«Millal on küllaminekuks kõige parem aeg? Öhtupoolikul? — Vast ehk mitte kohe pärast lõunasööki? Või päris öhtul? Või pühapäeval?»

«Teate mis! — raamatukoguhoidja nägu lõi särama. «Helistage talle ja küsige järele.»

«Seda ma teen,» kinnitas Martin, korjas oma raamatud kokku ja hakkas minema. Kuid ta pöördus tagasi ja küsis:

«Kui te räägite noore daamiga, võtame näiteks miss Lizzie Smithiga, kas te ütlete siis «miss Lizzie» või «miss Smith?»

«Oelge alati «miss Smith», seni kuni te temaga paremini tuttavaks saate.»

Nii Martin oma probleemi viimaks lahendaski.

«Tulge ükskõik millal, ma olen terve öhtupoolik kodus,» kõlas telefonis Ruthi vastus, kui Martin oli

kõheldes küsinud, millal ta võib laenatud raamatud ära loova.

Ruth ise avas ukse ning ta naiselik pilk märkis jalamad ära Martini viikis püksid ja mingi vaevalt märgatava, seletamatu muutuse paremuse poole kogu ta olemuses. Ja Martini nägu rabis teda. Sellest paistis peaaegu metsik tervis, see otse kiirgas temast ja mõjutas nii nagu võimas raadiolaine. Tal oli vastupandamatu soov loetuda Martini najale, et osa saada ta soojusest, ja ta tajus jälle hämmeldusega seda erilist toimet, mida ta ei juresolek temale avaldas. Ja kui Martin tervelt nähes Ruthi kätt surus, tundis ta neiu sõrmede puudulikkusest omakorda jälle vana tuttavat peadpööravat rõõmsust. Peamine erinevus nende vahel oli selles, et Ruth oli jahe ja enesekindel, kuna Martin punastas unuksejuurteni. Ta koperdas neiu kannul niisama kohutavalt nagu eelmisel korral ning ta kõnnak oli ohtlikult õõtsuv. Kui nad aga juba elutoas istusid, hakkas Martin end vabamalt tundma, hoopis vabamalt, kui ta lootnud oli. Ruth tegi ülesande talle kergeks. Ja mõnus, millega ta seda tegi, pani Martini teda veel pöörduma tema armastama. Algul vestlesid nad laenuks võetud raamatuid — Swinburne'ist, keda Martin hardalt armastas, ja Browningist, keda ta ei mõistnud. Ruth juhtis vestlust ühelt ainelt teisele, juureldes endamisi küsimuse kallal, kuidas võiks ta Martinile kasuks olla. Nende esimesest kohtumisest saadik oli ta sellele sageli olnud. Ta tahtis teda aidata. Martin äratas temas kaastunnet ja hellust, mida ta siamaani veel kellegi vastu polnud tundnud. Ja kui ta Martinit haletses, siis mitte üleolevalt, vaid oma emalikele vaistudele voli tundes. See ei olnud mitte tavaline kaastunne, sest mees, kes seda temas äratas, oli ometi nii mehelik, et tegi ta tolarlapselikult kartlikuks ning süütas ta peas ja veres kummalisi erutavaid mõtteid ja tundeid. Martini kael rebutas teda jälle ning taas kummitas magus mõte, kui ta võiks olla seda kätega puudutada. See oli tema jaoks ikka veel vääritud impulss, aga nüüd oli ta sellega juba pisut harjunud. Ta ei teadnud, et vastsündinud armastus end sageli sellise maski taha peidab. Ta teadis, et noormees huvitab teda üksnes kui haruldane tüüp, kelles peituvad paljud suurepärased eeldused, ning

ta arvas end koguni mängivat filantroobi osa. Ta ei teadnud, et ihaldas Martinit. Ent Martiniga oli teine lugu. Ta teadis, et armastab Ruthi, ning ta ihaldas teda, nagu ta veel ilal elus midagi ihaldanud ei olnud. Siamaani oli ta luules armastanud ilu, aga sellest peale, kui ta kohtas Ruthi, olid tema ees pärani avanenud väravad armastuslührika avarale põllule. Ruth oli teda õpetanud luulet mõistma veel paremini kui Bullfinch ja Gayley. Ta oli leidnud värsirea, mille juurde ta alles nädala eest mingil juhul poleks tagasi tulnud: «Paradiis on meeletu päralt, kes elu annab suudluse eest». Nüüd aga mõlkus see tal aina meeles. Ta imetles selles peituvat ilu ja tõe. Ning kui ta Ruthi vaatas, tundis ta, et oleks rõõmuga valmis surema ühe suudluse pärast. Ta nägi iseendas seda meeletut armastajat ning ühegi aadlitiitli üle poleks ta suuremat uhkust tundnud. Ta oli leidnud elu mõtte ja teada saanud, mille jaoks ta oli sündinud.

Ruthi vaadates ja kuulates sündisid ta peas hulljulged mõtted. Ta elas uuesti läbi metsikut rõõmu, mida ta oli tundnud Ruthi käesurvest ukseävel, ja igatses seda veel kord tunda. Ta pilk peatus sageli Ruthi huulil ja ta tundis valusat ihaldust nende järele. Ent selles ihalduses polnud midagi labast ega maist. Ülima naudinguga jälgis ta Ruthi huulte iga liigutust ja kurdu, kui need ükshaaval sõna vormisid. Ent need ei olnud tavalised huuled, sellised nagu kõigil teistel meestel ja naistel, nad ei olnud teinud mitte tavalisest inimlikust materjalist. Need huuled olid puhtalt vaimsed ja ihaldu, mida ta nende järele tundis, oli põhjalikult erinev ihaldusest, mis teda kunagi teiste naiste huulte juurde oli meelitanud. Ta oleks küll tahtnud neid huuli suudelda, neid omaenda maistele huultele suruda, aga ta oleks seda teinud üleva ja aupakliku tuhinaga, millega suudeldakse jumala rüüpalistust. Ta polnud teadlik sellest väärtuste ümberhindamisest, mis temas oli toimunud, ega teadnud, et tuli, mis säras ta silmis, kui ta Ruthi vaatas, oli just samasugune kui see, mis särab kõigi meeste silmis, kui neis on armuüha. Ta ei aimanudki, kui põletav ja mehelik oli ta pilk, ega sedagi, et ta silmade soe leek mõjutas juba neiu vaimu ajkeemiat. Ruthi puhas neitsilikkus ülenidas Martini tundeid ega

teadnud tal nende olemust õigesti mõista, tõstis ta mõtte tahtse taevaalaotuse jahedasse kargusse, ning ta oleks olnud jahmunud teada saades, et tema enda silmade karm voogas neiusse kuuma lainetusena ja äratas seal samasuguse soojuse. See oli kõditavalt häiriv, ja rohkem kui üks kord juhtus — kuigi Ruth ei teadnud, miks —, et ta selle õrna rünnaku all mõttelõnga käest kaotas ning oli sunnitud poolelijäänud lausele kobades järele otsima. Need tulid tal tavaliselt väga kergesti ning need takerdumised oleksid teda hämmastanud, poleks ta kindlasti uskunud, et selle põhjuseks on Martini ainulaadne omapära. Ta oli väga vastuvõtlik välistele muljetele ning lõpuks polnud selles midagi iseäralikku, et tolle tõe maailma saadiku aupaste teda nii tugevasti mõjutas.

Ruthi teadvuse foonil püsis kogu aeg probleem, kuidas Martinit aidata, ja sennapole ta vestluse tüüriski. Just just Martin tuli esimesena asja juurde.

«Ii tea, kas ma tohiksin teilt natuke nõu küsida,» alustas ta ja sai vastuseks soostuva noogutuse, mis ta andis hüppama pani. «Mäletate, eelmise kord, kui ma teil olin, ütlesin, et ma ei oska raamatutest ja muust misugusest rääkida, ei tea lihtsalt, kuidas see käib. Vahrepeal mõtlesin kõvasti järele. Käisin tihti raamatukogus ka, aga enamjagu raamatuid, mis ma ette võtsin, olid mulle üle jõu. Kõige targem oleks ikka päris otsust peale hakata. Mul ei ole elus hõlpu olnud. Lapsest saati on tööd murtud. Nüüd, kus ma hakkasin raamatukogus käima ja vaatasin raamatuid uue pilguga — ja eks need raamatudki olid mulle uued —, hakkasin jagama, et ma olen seniajani hoopis valesid raamatuid lugenud. Teate küll — neid, mis kuskil karjafarmis või ruhvist käest kätte liiguvad. Näiteks teie kodus siisuguseid ei ole. See oligi senini minu harilik lugemisvara. Aga ikkagi — ja ega see paljas kelkimine olegi — ma olin teistsugune kui need, kellega ma koos elas. Mitte et ma oleksin kuidagi parem olnud kui mudrused ja lehmakarjused, kellega ma ringi rändasin — jah, ma töötasin raasuke aega karjasena —, aga raamatud on mulle alati meeldinud, lugesin kõike, mis aga pihku sattus, ja... Noh, ma arvan, et ma mõtlen teismoodi kui enamjagu neist.

Nüüd ma tulen kohe asja juurde. Esimest korda elus tõstsin jala niisugusesse majja nagu teie kodu. Kui ma mineva nädal siin käisin ja nägin kõike seda ja teid ja teie ema ja vendi ja üldse... siis, noh, see hakkas mulle meeldima. Ma olin niisugustest asjadest kuulnud, ma olin neist lugenud, ja kui ma siin teie juures ringi vaatasin, siis läksid raamatud tõeks. Ma ei oska öelda, kuidas see mulle meeldis. Ma hakkasin kah seda tahtma. Ma tahan seda ka praegu. Ma tahan hingata sama-sugust õhku kui teie majas, seda raamatute ja piltide ja ilusate asjade õhku, kus inimesed räägivad vaikse häälega ja on puhtad, ja kus nende mõtted on puhtad. Mina olen kogu aeg elanud toidu- ja üüriraha murede sees, nääklemise ja lakkumise õhustikus — ja ega muust seal üldse ei räägitudki. Aga teate, kui teie läksite läbi toa emale vastu ja suudlesite teda, siis minu meelest oli see kõige ilusam asi, mis minu silmad on näinud. Ma olen üsna palju elu näinud ja miskipärast ma nägin alati hulga rohkem kui enamik neist, kes minu ümber olid. Teate, mulle meeldib vaadata ja ma tahan veel rohkem näha, kuid ma tahan seda näha teistmoodi.

Aga ma ei ole ikka veel asja juurde jõudnud. Nüüd ütlen otse välja: ma tahan leida tee sellisesse ellu, nagu teie kodus elatakse. Elus on midagi rohkemat kui jookimine, töölohkumine ja mööda maailma ringi tolgenda-mine. Kuidas ma võiksin seda saavutada? Kust ma peaksin kinni hakkama, millest algust tegema? Ärge arvake, et ma tööd kardan, ja kui asi tõsiselt läheb, siis töö peale naljalt minust kõvemat meest ei ole. Kui algus juba käes, töötan kas või ööd ja päevad otsa. Võib-olla on see teie meelest naljakas, et ma just teilt niisugust asja küsin. Ma tean, et teie olete viimane, kelle poole mul oleks õigust pöörata. Aga ma ei tunne mitte kedagi, kellelt võiksin küsida — muudkui vahest Arthurilt. Võib-olla oleksingi pidanud temalt küsima. Kui ma oleks...»

Sõnad surid ta suus. Oma kindlalt kavandatud tegevusplaani teostamisel takerdus ta äkki õudse võimaluse ees, et oleks tõesti pidanud küsima Arthurilt ja et ta on ennast narriks teinud. Ruth ei vastanud kohe. Ta püüdis kõigest väest Martini kogelevat kalkendlikku juttu ja mõttelihtsust kokku sobitada sellega, mis ta tema näos

nägi. Iial varem polnud neiu näinud silmi, millest oleks võinud lugeda sellist jõudu. See oli mees, kellele miski polnud võimatu — niisugust sõnumit luges ta sealt, ja seda oli raske lepitada ta mõtte saamatu sõnalise väljendusega. Kuna Ruthi enda mõte töötas nii painduvaks ja ruttu, ei osanud ta Martini lihtsust õiglaselt hinnata. Ometi tajus ta jõudu Martini kobavais mõtte-ski. Martin tundus talle köidikuks piinleva ja viskleva loiglasena. Ta näos säras sügav poolehoid, kui ta viimaks rääkima hakkas.

«Te mõistate ise, mida teil tarvis on — nimelt haridust. Peaksite uuesti õppima hakkama, lõpetama algkooli, keskkooli ja siis ülikooli.»

«Aga see võtab raha,» katkestas teda Martin.

«Oh, ma unustasin selle!» hüüdis neiu. «Aga teil on ehk mõni sugulane, keegi, kes võiks teid toetada?»

Martin raputas pead.

«Isa ja ema on surnud. Mul on kaks õde, üks on mehel, teine teeb kah varsti pulmad. On küll trobikond vendlasi — mina olen kõige noorem —, aga ei nemad ole kunagi mitte kedagi aidanud. Need kolavad maailma mööda ja on ainult iseenda eest väljas. Kõige vanem vend suri Indias. Kaks tükki on praegu Lõuna-Aafrikas, üks on vaalapüügil ja üks rändab tsirkusega ringi — töötab trapetsil. Ja eks mina ole vist sama-väga kui nood. Teenin ise endale leiba, sest ajast kui üheleistsümneseks sain — kui ema ära suri. Küllap ma pean omal käel õppima ja ega ma muud taha, kui et kust otsast peale alata.»

«Minu arvates oleks teil esimene asi endale keele-õpik muretseda. Teie keel on...» Ruth pidi juba ütleva «kohutav», aga ta mahendas seda ja lõpetas: «... veidi...»

Martin punastas ja läks higiseks.

«Jah, ma tean, ma räägin länavakeelt, millest teie tüli aru ei saa, aga muud keelt ma ei oskagi... rääkida. Mul on peas küll teistmoodi sõnu ka — raamatute-st on meelde jäänud —, aga ma ei tea, kuidas neid kasutada, ja nii ma neid parem ei tarvita.»

«Asi ei ole niivõrd selles, mida te räägite, vaid selles, kuidas te räägite. Ega te ei pahanda, kui ma avameelne olen? Ma tõesti ei taha teid solvata.»

«Ei, ei!» hüüdis Martin, õnnistades Ruthi südames selise headuse eest. «Laske aga tulla. Ma pean ju teada saama, ja parem teie suust kui mõnelt teiselt.»

«Noh, näiteks te ütlete «põld», aga peab ütlema «polnud». Te ütlete «võtt», aga peab ütlema «võtnud». Te kasutate kahekordset eitust...»

«Mis asi see kahekordne eitus on?» küsis Martin ja lisas alandlikult: «Näete ise, ma ei saa seletadeski aru.»

«Seda ma vist küll ei seletanudki,» naeratas Ruth. «Kahekordne eitus... las ma mõtlen natuke... Te ütlete: «Ei ole kunagi mitte kedagi aidanud.» «Ei ole kunagi» on eitus. «Mitte kedagi» on veel teine eitus. On reegel, et kaks eitust annavad jaatuse. «Ei ole kunagi mitte kedagi aidanud» tähendab, et kuna nad mitte kedagi mitte ei aidanud, siis kedagi nad aitasid.»

«Täitsa selge,» kinnitas Martin. «Ma ei ole ilmaski selle peale mõeld. Aga see ei tähenda ju, et nad just tingimata kedagi aitasid, ega? Minu meelest «ei ole kunagi mitte kedagi aidanud» ei ütle midagi selle kohta, kas nad aitasid kedagi või ei aidanud. Ma ei ole selle peale enne mõeld, aga ma ei ütle seda enam kunagi.»

Martini kiire ja kindel taip rõõmustas ja üllatas õpetajat. Niipea kui tal võti käes oli, mõistis ta kõike ja parandas veel pealegi Ruthi enda vea.¹

«Kõik see on grammatikaõpikus sees,» jätkas Ruth. «Aga ma panin teie kõnes veel midagi tähele. Te ütlete «põld». «Põld» tähendab tegelikult üht teist sõna, mis omakorda on kokku sulanud kahest sõnast — kas teate, mis sõnad need on?»

Martin mõtles hetke ja vastas: «Polnud — ei olnud.» Ruth noogutas ja sõnas: «Ärge siis öelge «põld», kui ütlete «ei olnud.»»

Martin sattus pisut segadusse ega taibanud kohe.

«Tooge üks näide,» palus ta.

«Hm...» Ruth kortsutas järele mõeldes kulmu ja ajas huuled torru, Martin vaatas teda ja leidis, et see ilme

¹ Kogu arutlus kahekordse eituse ümber põhineb inglise keele erilisel joonel, millel eesti grammatikas vastet ei ole. Eesti keeles on kahekordne eitus loomulik, seepärast pole siin võimalik veenvat tõlget anda. (Tõlkija märkus.)

on jumalikult kaunis. «Meie põld ei olnud suur. Pange mind «ei olnud» asemele «põld», ja te saate «meie põld» põld suur, mis on täielik mõtetus.»

Martin vaagis seda endamisi.

«See teie kõrvale valus ei ole?» nõudis Ruth vas-

«Tõtt ütelda ei ole,» möönis Martin ausalt.

«Miks te ei ütelnud: «Tõtt ütelda põle?»» küsis Ruth.

«Kõlab valesti,» vastas Martin aeglaselt. «Aga eelmise näite üle ma ei oska otsustada. Minu kõrv põle vist üldse õpetust saand kui teie oma.»

«Niisugust sõna nagu «põle» ei ole olemas,» parandas Ruth õige rõhutatult.

Martin punastas jälle.

«Ja «olnud» asemel te ütlete «old,» jätkas ta. «See, kuidas te lõpud alla neelate, on otse hirmus.»

«Mis te sellega mõtlete?» Martin kummiardus ettepoole, tundes, et niisuguse imelise tarkuse ees peaks polvili põrnu langema. «Kuidas ma neelan?»

«Te ei ütle sõnu lõpuni välja. «Võtnud» kirjutatakse «võtnud», teie aga ütlete «võtt». «-nud» kirjutatakse «nud», mõnikord te ütlete «-nud», mõnikord jätate «u» välja. Ja sõnade esimesed häälikud ja diftongid sõõte te ka ära. «Hea» hääldatakse «hea», aga mitte «ää». Teie ütlete... Hea küll, pole tarvis kõike loendada. Teil on vaja grammatikat. Ma toon ühe ja näitan teile, millest alata.»

Kui Ruth tõusis, torkas Martinile midagi meelde, mis ta kombeõpetuse käsiraamatuist oli lugenud ja temagi tõusis kohmakalt püsti, muretsedes, kas ta ikka õigesti lallab, ja kartes, et Ruth võib seda tõlgendada kui lah-

kavatsust

«Muide, mr. Eden,» pöördus Ruth lävelt tagasi, «mis tähendab «trepid»? Eelmine kord te tarvitasite seda sõna mitu korda?»

«Ah trepid!» naeris Martin. «See on tänavakeel. Tähendab viskit või õlut — kõike, mis sind purju

«Ja veel üks asi,» naeris neiu vastu. «Ärge öelge «sina», kui te räägite ebaisikuliselt. «Sina» on väga isikuline, ja praegu te näiteks ei öelnud päriselt seda, mis te mõtlesite.»

«Sellest ma küll aru ei saa.»

«Noh, te just praegu ütlesite: «viski või õlu — kõik, mis sind purju paneb... mis mind purju paneb, kas te ei mõista?»

«Aga kas ta siis ei pane?»

«Jah, muidugi,» naeratas neiu. «Aga kenam oleks mind sellesse mitte segada. Jätke «sina» lihtsalt välja ja te näete, et kõlab hoopis paremini.»

Ruth tuli grammatikaga tagasi, tõi endale tooli ja istus Martini kõrvale, kes ei teadnud, kas oleks pidanud teda tooli toomisel aitama või mitte. Neiu pööras raamatu lehekülgi ja nende pead kaldusid teineteisele lähemale. Martin suutis vaevalt jälgida tööplaani, mille Ruth talle visandas — nii võlutud oli ta tema õnnestavast lähedusest. Aga kui neiu talle verbi konjugeerimise tähtsust seletama hakkas, unustas ta seletaja isiku. Ta polnud ilal konjugeerimisest kuulnud ja jälgis põnevusega keele sisemist talastikku, mis talle nüüd nähtavaks sai. Ta kummardus raamatule lähemale ja neiu juuksed riivasid ta põske. Martin oli ainult kord elus minestanud, aga nüüd kartis ta, et minestab teist korda. Ta julges vaevalt hingata, süda pumpas verd kaelasoon-tesse ja tal oli lämbumise tunne. Ilal ei olnud Ruth ligipääsetavam tundunud kui praegu. Hetkeks sirutus sila üle suure kuristikku, mis neid lahutas. Aga aukartus neiuces ei vähenenud sellest põrmugi. Ruth ei olnud tema tasapinnale laskunud. Martin ise oli pilvedesse tõstetud ja tema juurde lennanud. Martini austus tema vastu oli selgi hetkel täiesti usulise hardumuse ja fanatismi laadi. Martinile näis, otsekui oleks ta kõige pühamasse paika sisse tunginud, ja aeglaselt ning ettevaatlikult tõmbas ta oma pea tagasi, katkestades kokkupuute, mis ta kehast nagu elektrilööki läbi käis ja mida Ruth ise ei olnud märganudki.

VIII PEATÜKK

Möödus mitu nädalat, mille kestel Martin Eden uuris oma grammatikat, lehitses korduvalt seltskondlikku etteketti leksikone ja neelas ahnelt raamatuid, mis ta tähelepanu köitsid. Tütarlapsed, Lootoseõe Klubist imesta-

tid, mis temaga küll juhtunud võis olla, ja painasid Jimi kussimustega, ning mõnedki poisid, kes Riley juures pokk-
-kannas käisid, rõõmustasid, et Martin ennast seal enam ei näidanud. Ta leidis raamatukogus uue aarde. Nii nagu ta grammatika abil oli hakanud nägema keele kondikava, nii avastas ta selles raamatus luule varjatud talastiku ja hakkas tundma õppima värssi meetrumit, skeeme ja vorme, tundes avastajarõõmu ilu töö-
-tustadest ja vahendeist. Ta leidis veel ühe kaasaegse teose, kus luulet käsitleti kui kujutavat kunsti. See oli põhjalik käsitus, varustatud rohket näidetega parimaist kirjandusteoseist. Ilal polnud Martin ühtki romaani sellise raugematu põnevusega lugenud, kui ta nüüd neid raamatuid uuris. Ning ta värskes mõistus, mida kahekümne aasta vältel miski polnud koormanud, mida kannustas küps sihikindlus, haaras kõike loetud tavalisele õpilasele kättesaamatu meheliku jõuga.

Kui ta oma äsja vallutatud positsioonilt tagasi vaatas vanale maailmale, mida ta varem tundis — randade ja merede ning laevade, madruste ja nõiamooritaoliste naiste maailmale —, siis näis see talle väga tillukesena. Aga ometi sulas vana maailm kuidagi selle uue maailmaga kokku ja avarus. Martini mõistus püüdis üht-
-kuse poole ja ta oli üllatatud, märgates esimesi kokku-
-punktide nende kahe maailma vahel. Samal ajal tun-
-dis ta, kuidas ülevad ja kaunid mõtted, mida ta raama-
-tulist leidis, teda õilistasid. See süvendas temas juba niigi kindlat usku, et kõrgemais klassides, seltskonnas, kuhu kuulus Ruth ja tema perekond, mõtlevad kõik mehed ja naised selliseid mõtteid ja elavad nende järgi. All maailmas aga, kus tema elas, valitses alatus, ja Martin ilikas end puhtaks pesta sellest alatusest, mis oli rüve-
-tanud kõik ta senised elupäevad, ning tõusta ülla vaim-
-use kuningriiki, kus elasid kõrgemad kihid. Läbi kogu lapsepõlve ja noorusaastate oli teda rõhunud ebamää-
-rane rahutus. Ta ei saanud aru, mida ta õieti tahtis, aga ta oli alati nagu midagi tahtnud ja seda asjata püüdnud kätte saada — kuni tolle päevani, kus ta kohtas Ruthi. Nüüd muutus see rahutus painavaks ja teravaks ja ta muutis lõpuks, selgesti ja lõplikult, et see, mida ta vajab, on ilu, tarkus ja armastus.

Nende mõne nädala vältel nägi ta Ruthi pool tosinat

korda, ja iga kord sai ta vaimustus uut toitu. Neiu aitas teda inglise keeles, parandas ta hääldamist ja pani ta ka aritmeetikat õppima. Aga nende vestlused ei olnud sugugi tervenisti õppetööle pühendatud. Martin oli liiga palju elu näinud, ta mõistus oli liiga küps, et rahulduda mürdudega, kaupjuurtega, lauseanalüüsi ja sõnalüükide määramisega. Mõnigi kord kaldus jutt teisale — viimasele luteriarmatule, mida Martin oli lugenud, viimasele poeedile, kelle loominguga Ruth oli tutvunud. Ning kui Ruth talle oma lemmikvärsside ette luges, tõusis Martin seitsmendasse taevasse. Uhelgi naisel, keda ta oli kuulnud kõnelevat, polnud sellist häälet. Iga üksik häälik neiu suust õhutas ta armastust, iga sõna pani ta tunnetult vast värisema. Martinil võlus selle hääle eriline, mahe ja varjundirikas tamber — hariduse ja südameheaduse täpsemalt määratlematu koosmõju tulemus. Kui ta Ruthi kaulas, kõlasid ta mõlus tsiviliseerimata varviliste naiste ja vanamooride lõikavad karjed ja pisut vähem loorelt ta oma klassi naiste ja tüdrukute kalgi hääled. Sageli näkkas ta nägemastekeemia taas tööle ja minevikukujud defileerisid nagu paraadil läbi ta aju, kusjuures kontrasti tõttu igaüks neist aina suurendas Ruthi au ja hiilgust. Martinil õndsahlikku meeleolu kõrgendas veelgi teadmine, et neiu mõistab seda, mida ta loeb, ja naudib iga narviga kirjapandud mõtte ilu. Ruth luges ette pikki katkendeid «Printsessist» ja sageli nägi Martin tal pisaraid silma valguvat — ta esteetiline loomus oli nii tundlikult häälestatud. Neiu tundeelamused ülendasid Martinitki, kuni ta tundis end jama-lataolisena, ja Ruthi kuulates ning vaadeldes nais talle, et vaatav elule näkku ja loeb sealt olemise kõige sügavamaid saladusi. Ning oma tundelisuse hämmastavast peenenemisest teadlikuks saades otsustas Martin, et kõige selle põhjuseks on armastus ja et midagi armastusest suuremat maailmas ei ole. Ning ta mõlukanalites defileerisid jällegi kõik möödunud läbielamused ja kired — veini joovastus, naiste hellitused, kakluste toores mäng, saadud ning antud hoobid. Kõik need näisid labased ja väiklased, võrreldes tulise hardusega, mida ta nüüd tundis.

Ruth ei näinud olukorda nii selge pilguga. Ta süda oli seni täiesti puutumata olnud. Ainsad kogemused

esid raamatust, kus igapäevase elu tõsiasjad olid tõlgendatud ebaratsaalsesse muinasjutukeelde. Vaevalt ta mõeldi, et see kare meremees oli vähehaaval ta südame tungimas ja talletas sinna aheldatud jõude, mis püüdasid end uhel päeval lahti rebida ning kuumat lahkumist ta olemuse vallutada. Armastuse tõeline tuli ei olnud talle tundmatu. Ta tundis armastust üksnes teoreetiliselt — see oli tema meelest virvendav tuluke, mahe ja langev kaste, tasane kui laine kurd vaikselt veel, ja kui sametine suveöö. Armastus oli tema arusaamatu pigem leebel kiindumus, armastatu ümmardamine talle lähilise ja hämara eeterliku rahu õhkkonnas. Ta tundis unustadagi armastuse vulkaanilistest pursketest, selle kõrvetavast hingusest ja kuumast viljatust talle. Ta ei tundnud omaenda võimeid ega võimata, mida maailm pakkus. Elu sügavused olid talle vaid talle loonide ookean. Ta isa ja ema abieluline kiindumus oli talle armastusliku ideaaliks ja temagi lootis kunagi koos armastatud inimesega ilma vapustuste ja vastuoludeta samasugusesse mahedasse rahulikkusse ellu purjelada.

Ja seepärast võttis ta Martinit kui uutset nähtust, kummalist tüüpi, ning kirjutas kogu mõju, mida Martin talle avaldas, ainuüksi uudsuse ja kummalisuse arvele. Ta oli saanud umbes samalaadseid ebataavalisi elamusi talle, kui ta metsloomi jälgides või tormi vaadeldes või vaadeldes või kuni ta ei vapatades. Seestugustel asjades ta ei mõelnud kunagi ja Martiniski oli midagi kosmilist. Tema mõtetes oli laia silmapiiri ja avaruse hõngu. Ta ei tundnud troopikapäikese lõõsk, ta nõtkes võimsas ja tugevates oli primitiivset elujõudu. Ta kandis arme ja sõda, mida oli löönud karmide inimeste ja veel karjate legade maailm, mille esimesedki eelpostid asusid lühaspool Ruthi vaateulatust. Martin oli taltsutamiseks, ja salamahti tundis Ruth edevat uhkustki, et ta ei tundnud nii alandlikult tema käe alla paindus. Neiu tundis tema üldinimlik vaist — soov sellist metsikut taltsutada. See oli alateadlik loomusund ja ta ei tundnud endale ialgi, et ihkas Martinit ümber voolata oma isa sarnaseks, kes tema silmis kehastas kõige tõuslikumat olevust maailmas. Sellise täieliku kogematususe tõttu ei olnud tal lootustki taibata, et kosmiline

tunne, mille Martin temas äratas, oli kosmilisem kõigist asjust — nimelt armastus, mis igas maailma ääres seob ühesuguse jõuga mehi ja naisi, paneb hirvesokud inna-ajal elu ja surma peale võitlema ning istutab looduse elutuisse elementidessegi vastupandamatu ühinemispüüde.

Martini kiire areng oli talle üllatuse ja huvi allikaks. Ruth avastas temas aimamatu vaimunõtkuse, mis näis päev-päevalt punghaaval õitsele puhkevat nagu lill sobivas mullapinnas. Ta luges Martinile valjusti Browningit ette ning oli sageli hämmeldunud ootamatuist tõlgendustest, mida Martin vaieldavaile lõikudele andis. Ta ei suutnud mõista, et kogemaste tõttu, mis Martin meestest, naistest ja elust oli kogunud, olid viimase tõlgendused kaugelt sagedamini õiged kui tema enda omad. Martini arusaamad näisid Ruthile naiivsetena, kuigi teda sageli sütitasid Martini hulljulged seletused, millede orbiit ulatus nii kaugemale tähtede taha, et Ruth ei suutnud teda enam jälgida ning võis üksnes istuda ja nautida selle varjatud jõu erutavat mõju. Siis mängis ta Martinile — ja mitte enam Martiniga — ning sondeeris teda muusika abil, mis ulatas neiu enda loodjoo-dest sügavamale. Martini hing avanes muusikale nagu lill päikesele. Martin orienteerus õige ruttu töölisklassi neegrimuusikalt ja vasekõlinalt ümber klassikalistele näidispaladele, mida Ruth peaaegu peast oskas. Siiski ilmutas ta demokraatlikku armastust Wagneri vastu, ja «Tannhäuseri» avamäng, mida Ruth tal aitas lahti mõtestada, köitis teda rohkem kui miski muu, mida neiu talle mängis. See oleks nagu täiesti vahetult kajastanud ta enda elu. Kogu ta enda minevik oli «Venusbergi» motiiv, Ruthi seostas ta millegipärast «Palverändurite koori» motiiviga, ning ülevas joovastuses, kuhu see ta viis, sööstis ta edasi hämarasse varjaderiiki, kus hea ja kuri läbi igaviku teineteisega võitlevad.

Mõnikord esitas ta küsimusi ja äratas sellega neius ajuti kahtlusi tema enda muusikaliste määratluste ja tõekspidamiste õigsuses. Aga Ruthi laulu kohta ta küsimusi ei esitanud. See oli liiga isiklik ja Martin istus ja kuulas alati nagu lummuses ta puhast sopranit. Tahtmatult pidi ta seda kõrvutama alatoidetud ja harimatute vabrikuneiuude jõuetu piiksumise ja kõõrutamisega.

ning sadamalinnade naiste viinast kähisema lõõnud kareda kiilumisega. Ruthile pakkus suurt rõõmu Martini laulda ja mängida. Tõtt öelda oli tal esimest korda elus võimalus mängida inimeshingega, ning Martini elast-sel savi oli nauding voolida — vähemalt Ruth ise uskus, et voolib seda, ja tal olid kõige paremad kavatsused. Pealegi oli Martini seltsis meeldiv viibida. Martin pol-nud sugugi eemaletõukav. Vastumeelsus, mida Ruth omnesel kohtamisel oli tundnud, oli tegelikult vaid hirm omaenda tundmatute vaistude ees ja see hirm oli nüüd uinunud. Ehkki neiu seda ise ei teadnud, pidas ta Martinit teatud mõttes oma seaduslikuks omanduseks. Ja Martinil oli Ruthile tervendav mõju. Neiu võttis oma õpinguid ülikoolis väga tõsiselt ja ta sai nagu uut jõudu, paasesdes aeg-ajalt tolmunud raamatute keskelt ning istes Martini isikust hoovavat värsket merehõngu endale näkku puhuda. Jõud! Just jõudu ta vajaski ja Martin kinkis seda talle heldel käel. Oli nii julgustav viibida Martiniga ühes rüümis, võtta teda uksele vastu. Ja kui ta läinud oli, pöördus Ruth endisest suurema lummuga ja värskes energiavaruga jälle raamatute juurde tagasi.

Ruth tundis küll oma Browningit, aga ta ei osanud arvata, et on ohtlik mängida hingedega. Ta huvi Mar-tini vastu kasvas aina ja selle elu ümberkujundamise soov muutus talle kireks.

«Võtame näiteks mr. Butleri,» ütles ta ühel pärast-lounal, kui grammatika, aritmeetika ja luule olid oma osa saanud. «Tal ei olnud mingeid erilisi eeldusi. Ta isa oli küll kunagi pangaametnik, aga ta oli aastaid töötanud ja suri lõpuks Arizonas tiisikusse. Pärast isa surma lei-dis mr. Butler — Charles Butler on ta nimi — end päris üksinda maailmas. Tema isa oli Austraaliast pärit ja tal ei olnud Kalifornias sugulasi. Siis ta läks trüki-lotta tööle — ma olen teda mitu korda kuulnud seda jutu lovat — ja sai seal alguses kolm dollarit nädalas. Praegu on ta sissetulek vähemalt kolmkümmend tuhat aastat. Kuidas ta nii kaugemale jõudis? Ta oli aus, ustav, töökas ja kokkuvõetlik. Ta loobus lõbustustest, mida enamik poisse endale lubab. Ta võttis kindlalt nõuks iga nädal nii ja nii palju kõrvale panna — ükskõik millest ta ka pidi ilma jääma, et seda summat säästa. Muidugi

hakkas ta peagi teenima rohkem kui kolm dollarit nädalas, ja sedamööda kuidas palk tõusis, pani ta ikka rohkem ja rohkem kõrvale.

Päeval ta töötas, õhtul käis õhtukoolis. Ta vaatas alati tulevikku. Hiljem õppis ta õhtukeskkoolis. Juba seitsmeteistkümnenda aastast sai ta trükiladujana head palka, aga ta oli auahne. Ta tahtis karjääri teha, mitte lihtsalt ülalpidamist teenida, ja lõppeesmärgi nimel tõi ta hea meelega ajutisi ohvreid. Ta otsustas valida õigusteaduse ja tuli isa büroosse jooksupoisiks — mõelda vaid! Ta sai ainult neli dollarit nädalas. Aga ta oli õppinud kokku hoidma ja oskas sellest neljast dollaristki midagi kõrvale panna.»

Ruth peatus, et hinge tagasi tõmmata ja jälgida, kuidas ta juht mõjub. Martini näos peegeldus elav huvi mr. Butleri noorpõlveraskuste vastu, aga kulmude vahel oli tal sügav korts.

«Minu meelest pidid sel noormehel küll õige kibedad päevad olema,» märkis ta. «Neli dollarit nädalas! Kuidas ta sellega üldse ära elas? Vean kihla, et see ei olnud meelakkumine, mina maksan paljalt korteri eest viis dollarit, ja võite uskuda, et kiita pole seal küll midagi. Ta pidi elama koeraelu. See, mis ta sõi...»

«Ta keetis ise süüa,» selgitas Ruth. «Väikesel priimusel.»

«See, mis ta sõi, pidi küll sandim olema kui madruse-lobi kõige viletsamal kaugesõidulaeval — ja sellest kehvernemat paljut enam polegi.»

«Aga mõelge, kuhu ta nüüd on jõudnud!» hüüdis Ruth vaimustatult. «Mõelge, mida ta sissetulek talle praegu võimaldab! Ta kunagised loobumised on nüüd tuhandekordselt tasutud.»

Martin vaatas neiuale teravalt otsa

«Uhes asjas olen ma täitsa kindel,» ütles ta, «ja nimelt selles, et nüüd, oma headel päevadel, pole mr. Butler kuigi lõbus veend. Kui ta poisikesepõlves aastate kaupa misugust sööki sõi, siis on kindel, et nüüd on tal kõht hukas.»

Ruth langetas ta uuriva pilgu all silmad.

«Annan pea, et praegu on tal seedimine rikkis,» kuulutas Martin väljakutsuvalt.

«On tõesti,» tunnistas Ruth. «Aga...»

«Ja ma annan pea,» ründas Martin edasi, «et ta on lusane ja sünge nagu vana õökull ega hooli kogu oma kolmekümne tuhande juures ühestki ajaviitest. Ja ma annan pea, et tal on moka viltu, kui teistel on lõbus. Eks mul ole õigus?»

Ruth noogutas ja tõttas selgitama:

«Aga ta ongi kohe sellist tüüpi. Ta on juba loomult range ja tõsine. Lapsepõlvest peale.»

«Selge, et lapsepõlvest peale,» hüüdis Martin. «Poiss, kes saab kolm dollarit nädalas, neli dollarit nädalas, kes endale ise priimuse peal süüa teeb, raha kogub, päev otsa tööd rügab, õõ otsa õpib, aina töötab ja ei mängi kunagi, ei lõbutse kunagi ega õpigi lõbusasti aega veetma —, eks siisugusele tuleb kolmkümmend tuhat muudugi liiga hilja kätte.»

Martini osavõtlik kujutlusvõime maalits talle vaimu silma ette tolle poisi elu kõigi ta arvutute üksikasjadega — vaimselt nii kitsukese arengulee, mis viis mr. Butleri lõpuks kolmekümnetuhandese aastatuluni välja. Lihtrahvaliku mõttekiiruse ja detailsusega projitseerus Charles Butleri kogu elu Martini kujutluseekraanile.

«Kas teate,» lisas ta, «mul on mr. Butlerist hale. Ta oli liiga noor, et seda mõista, aga ta varastas endalt elu kolmekümnetuhandese aastasissetuleku pärast, mis on tema puhul küll puhtalt maha visatud... Andku nüüd või kolmkümmend tuhat peo peale — enam ei saa ta tagasi osta seda, mis ta lapsena oleks kokkuhoitud kümne sendi eest saanud — peotäie kompvekke või hiina päikleid või tsirkusepileti.»

Ruthi jahmataski just selliste mõtteavalduste omapärased. Need polnud talle mitte üksnes uued ja ta enda tõekspidamistest erinevad, vaid ta tajus neis ka alati tõe idu, mis ähvardas kõigutada või ümber vormida ta enda veendumusi. Oleks ta olnud neljateistkümnenda aastane ja mitte kahekümne neljane, oleksid need tõeterad teda ehk muutnudki, aga ta oli kakskümmend neli aastat vana, iseloomult ja kasvatuse poolest konservatiivne, ning juba juurdunud sellesse elulahtrisse, kus ta oli sündinud ja välja kujunenud. Tõsi, Martini keptsakad arvamusavaldused viisid Ruthi segadusse sel hetkel, kui ta neid kuulis, aga ta pidas selle põhju-

seks Martini iseloomu erandlikkust ja tema elulaadi võõrapärasust ning unustas need mõttekillud peagi. Aga ehkki ta nõusse ei jäänud, erutas teda alati jõuline väljendusviis, mida Martin neile mõtetele andis, tuline pilk ja sügav tõsidus, millega ta neid esitas, ja see tõmbas teda Martini poole. Ruth poleks iial osanud aimata, et see mees, kes oli tulnud temale tundmatu horisondi tagant, ulatus neil hetkedel oma avarama ja sügavama arusaamisega vaatama ka selle horisondi taha, mida neiu silm üldse ei seletanudki. Ruth kandis oma vaatevälja piire iseendas. Ent piiratud inimene oskab piiratud näha ainult teistes. Seepärast pidas Ruth oma vaatevälja väga avaraks ja punktid, kus tema maailmavaade Martini omaga kokku põrkas, luges ta Martini piiratud tähisteks. Ta lootis õpetada Martinit nägema seda, mida ta ise nägi, unistas, et avardab Martini silmapiiri seni, kuni see ühtib tema enda omaga.

«Kuid ma ei ole oma lugu veel lõpetanud,» ütles ta. «Isa ütleb, et ta töötas nii, nagu ta veel ühki jooksupoissi pole töötamas näinud. Mr. Butler oli alati igaks tööks valmis. Ta ei jäänud kunagi hiljaks ja oli tavaliselt juba mõni minut enne määratud aega büroos. Ja ta oskas aega kokku hoida. Iga vaba hetke pühendas ta õppimisele. Ta õppis raamatupidamist ja masinakirja, ja ta tasus kiirkirjatundide eest sellega, et dikteeris õhtuti ühele kohtureporterile, kellel oli praktikat vaja. Ta sai peagi ametnikuks ja osutus hindamatuks tööjõuks. Isa pidas temast lugu ja nägi, et ta jõuab tingimata edasi. Isa nõuandel ta astuski juriidilisse kooli. Temast sai advokaat, ja üsna varsti pärast seda, kui ta büroosse tagasi tuli, võttis isa ta nooremaks äriosanikuks. Nüüd on ta suur mees. Mitu korda on ta keeldunud kandideerimast Senatisse ja isa ütleb, et ta võiks iga vakantsi ajal Ülemkohtu liikmeks saada, kui ainult tahaks. Selline elu on meile kõigile ergutuseks. See näitab, et tahtejõuline inimene, võib oma ümbrusest kõrgemale tõusta.»

«Ta on suur mees,» ütles Martin siiralt.

Aga selles jutustuses tundus olevat midagi, mis riivas Martini ilu- ja elutunnetust. Ta ei suutnud leida küllaldast motiivi, mis oleks mr. Butleri vaesuse ja krõõnimise piinu õigustanud. Oleks ta seda teinud armastuse

pärast mõne naise vastu või lmates ilu juurde jõuda, oleks Martin seda mõistnud. Jumala enda pöörané armastaja peab küll kõik ohvriks tooma suudluse eest, aga mitte kolmekümne tuhande dollari eest aastas. Mr. Butleri karjäär ei rahuldanud teda. Selles oli kõigest hoolimata midagi haledat. Kolmkümmend tuhat aastas oli muidugi hea, aga seedimisrikked ja võimetus inimlikult õnnelik olla võtsid sellelt vürstlikult sissetulekult igasuguse väärtuse.

Martin püüdis enamikku neist mõtteist Ruthile edasi anda, kuid ainult kohutas teda ja tõendas, et juba alustatud ümbervormimine nõuab veel palju tööd. Ruthi juures ilmnis tavaline ühekülgsus, mis paneb inimolendid arvama, et nimelt nende nahavärv, uskumus ja poliitika on parimad ja et teiste, üle maailma laialipillatud inimeste vastu pole saatus nii helde olnud. Just seesama kitsarinnalisus sundis vanu heebrealasi jumalat tänama, et see ei lasknud neil naistena sündida, ja saadab tänapäeva misjonäre maailma otsa jumalaid ümber vahetama. Ja seesama tunne äratas Ruthis soovi kujundada see teisest elulahtrist pärit mees ümber niisuguseks nagu need, kes elasid Ruthi enda lahtrikeses.

IX PEATÜKK

Martin Eden tuli merelt tagasi Kaliforniasse, süda armutunnetest tulvil. Kui ta rahatagavara otsa sai, oli ta lihtmadrusena aardeotsijate kuunarile läinud ja purjelanud Saalomoni saartele. Pärast kaheksa kuud kestnud edutut varandusejahti lagunes ekspeditsioon. Mehed maksti Austraalias maha ja Martin oli otsemaid ookeani-kaubalaeval San Franciscosse sõitnud. Nende kaheksa kuu jooksul teenis ta küllalt raha, et tüki ajaks maale jääda. Pealegi sai ta selle reisi kestel tublisti lugeda ja õppida.

Tal oli vastuvõtlik mõistus ja ta töövõime aluseks oli ta alistumatu loomus ja armastus Ruthi vastu. Reisile kaasavõetud grammatika luges ta palju kordi kaanest kaaneni läbi, kuni ta värske jõuline aju selle täielikult omandas. Ta pani tähele, kui halba keelt ta laevakaas-

lased kõnelesid, ja hakkas neid nimme mõttes parandama ja nende kõnekonarusi siluma. Oma suureks rõõmuks avastas Martin, et ta kõrv muutub tundlikuks ja et temas hakkab tekkima grammatiline vaist. Kahekordne eitus lõi kas talle nüüd kõrva nagu valenoot ja praktika puudumise tõttu tuli see ebakõla tihti ta enda suust. Ta keel ei jõudnud uusi vigureid mõne päevaga ära õppida.

Kui ta oli grammatika mitu korda läbi võtnud, asus ta sõnastiku kallale ja täiendas oma sõnavara iga päev kahekümne uue sõnaga. See osutus õige raskeks ülesandeks ja roolis või valves seistes kordas ta visalt oma aina pikenevat hääldamisjuhendite ja sõnaseletuste loendit, sedasama tegi ta ka alati enne uinumist. «Ei teinud midagi», «kui ma oleksin», «millelegi» — neid fraase kordas ta endamisi paljudes variatsioonides, et harjutada end selle keelega, mida kõneles Ruth. Tuhandeld kordi heietas ta pöörd sõna vorme, ning koges lõpuks üllatusega, et ta on hakanud kõnelema puhtamat ja korrektsemat inglise keelt kui laevaohvitserid ja koguni härrasseiklejadki, kes ekspeditsiooni finantseerisid.

Kapteniks oli kalasilmne norralane, kes oli kogemata kombel kuskilt saanud täieliku Shakespeare'i teoste kogu, mida ta ise kunagi ei lugenud. Martin pesi kapteni pesu ja vastutasuks võimaldati tal nende hindamatute köidetega tutvuda. Mõnda aega oli ta nii läbi imbinud näidendeist ja lemmikridadest, mis peaaegu ilma pingutuseta pähe jäid, et kogu maailm näis võtvat Elizabethi-aegse tragöödia või komöödia näo ja Martin mõtles oma mõtteidki blankvärsis. See treenis ta kõrva, õpetas teda vana uhket inglise keelt austama. Teisest küljest tõi see tema sõnavarasse palju arhailist ja iganenut.

Need kaheksa kuud olid kasulikult veedetud ja lisaks õigele kõnekeelele ja kõrgetele mõtetele, mis ta sel ajal omandas, õppis ta ka iseennast hoopis sügavamalt tundma. Alandliku tagasihoidlikkuse kõrval, mida põhjustas oma teadmiste vähesuse tunnetamine, hakkas temas idanema usk oma jõusse. Ta tajus teravalt vahet enda ja meeskonnakaaslaste vahel ning ta oli küllalt taibukas mõistma, et see erinevus seisnes rohkem eeldus-

tes kui tegelikes saavutustes. Seda, mida tema teinud oli, võisid teisedki teha, kuid ta tundis endas mingit ebaselget fermenti, mis ütles talle, et ta on võimeline rohkemaks. Teda piinas ümbritseva maailma ülev ilu ja ta soovis, et Ruth oleks saanud seda temaga jagada. Ta otsustas neile kirjeldada Lõunamere ilu paljusid erinevaid külgi. Selle mõtte juures lõi loov vaim temas leegitsema ja sisendas talle, et ta peaks selle ilu taastama laiemal kuulajaskonnal jaoks kui üksnes Ruth. Ja siis, sära ja hiilgusega, tuli suur idee. Ta hakkab kirjutama. Temast saab üks neid silmi, mille kaudu maailm näeb, kõrv, mille kaudu ta kuuleb, süda, millega ta tunneb. Ta hakkab kirjutama — kõike — luulet ja proosat, romaane ja reisikirju, ja näidendeid nagu Shakespeare. Seal oli karjäär ja võimalus Ruthi endale võita. Kirjanikud on selle maailma hiiglased, ja Martin tajus, et neis on midagi hoopis suuremat kui mr. Butleris, kes teenib kolmkümmend tuhat aastas ja võib igal ajal Ülemkohtu liikmeks saada, kui aga ise tahab.

Kord juba idanema hakanud, vallutas see idee ta täielikult ja tagasisõit San Franciscosse läks nagu unenäos. Ta oli purjus oma aimamatust jõust ning tundis, et miski pole tema käes võimatu. Keset suurt üksildast merd lõi ta endale perspektiivi. Esimest korda nägi ta selgesti Ruthi ja tema maailma. See kehastus ta vaimu silma ees nagu ainealine asi, mida võis kätte võtta, pöörata, keerata ja uurida. Selles maailmas oli veel rohkesti õhust ja udust, aga ta nägi seda nüüd kui tervikut, mitte üksikasjades, ja ta nägi ka teed, kuidas seda endale allutada. Kirjutada! See mõte käis temast läbi nagu tulejuga. Ta alustab otsekohe, niipea kui tagasi jõuab. Esimeseks asjaks olgu talle jutustus aareteotsilale reisist. Ta müüb selle mõnele San Francisco ajalehele. Ta ei räägi sellest Ruthile sõnakestki, ja küll Ruth alles üllatub ja rõõmustab, kui näeb Martini nime lehes trükituna. Ta kirjutab ja samal ajal jätkab õpinguid. Päevas on kakskümmend neli tundi. Ta on võimatu. Ta teab nüüd, kuidas töötada, ja kõik kindlused avavad talle oma väravad. Tal pole enam tarvis merele minna — vähemalt madrusena mitte. Hetkeks ilmus ta silme ette juba aurujaht. Leidub kirjanikke, kellel on jahtlaev. Muidugi on edu algul aeglane tulema — ma-

nõttes ta end ettevaatusele. Mõnda aega peab ta rahul olema, kui teenib niigi palju, et võib oma õpinguid jätkata. Aga kunagi — millal just, selle ta jättis täiesti lahtiseks —, kui ta on oma õpingutega lõpule jõudnud ja ennast kõigiti ette valmistanud, hakkab ta kirjutama suuri asju ja ta nimi on kõigi inimeste suus. Aga mis veel tähtsam, lõpmatult palju tähtsam, kõigest tähtsam — ta tõendab sellega, et on Ruthi vääriline. Kuulsus on muidugi hea, aga see ülev unistus sündis ainult Ruthi jaoks. Martin ei janune kuulsust, ta on lihtsalt üks pöörane armastaja.

Kui ta, palk taskus, Oaklandi jõudis, üüris ta rahuliku südamega jälle oma vana toa Bernard Higginbothami juures ja asus tööle. Ta isegi ei teatanud Ruthile oma tagasijõudmisest ja otsustas teda alles siis külastada, kui artikkel aareteotsijaist on valmis. Loominguline palavik, mis temas hõõgus, tegi Ruthist eemalehoidumise mõneti kergemaks. Ja pealegi töötas just seesama artikkel teda Ruthile lähemale tuua. Ta ei teadnud, kui pikk see kirjutus peaks olema, aga ta luges «San Francisco Examineri»¹ pühapäevases kirjanduslikus lisas üle kahe lehekülje ulatuva artikli sõnad ära ja võttis tulemuse endale tähiseks. Kolm päeva metsikut tööd ja jutustus oli valmis. Aga kui ta oli selle suure hoolega oma laias, selgesti loetavas lapsekäekirjas ümber kirjutanud, sai ta raamatukogust võetud stilistikaõpikust teada, et on olemas niisugused asjad nagu lõigud ja jutumärgid. Ta põlnud sellele varem mõelnud ja jalamäid hakkas ta artiklit uuesti ümber kirjutama, konsulteerides vahetpidamata stilistikaõpikut, kust ta ühe päevaga kompositsioonireeglite kohta rohkem teada sai kui tavaline koolipoiss aastaga. Kui artikkel oli teist korda ümber kirjutatud ja korralikult rulli keeratud, juhtus ta ajalehest lugema näpunäiteid algajatele kaastöölis-tele ning avastas raudse seaduse, et käsikirju ei tohi kunagi rulli keerata ja et need peavad olema kirjutatud ainult lehe ühele küljele. Ta oli seda reeglit kahekordselt rikkunud. Samast kirjutisest luges ta veel, et esmaklassilised ajalehed maksavad kaastöö eest vähemalt kümme dollarit veerust. Kui ta oma käsikirja kolmandat

¹ «San Francisco Vaatleja». (Tõlkija märkus.)

korda ümber kirjutas, lohutas ta end sellega, et korraldas aina kümnet veergu kümne dollariga. Tulemus oli alati üks ja sama — sada dollarit, ja Martin leidis, et see on hoopis tulusam kui meresõit. Kui ta poleks neid prohmakaid teinud, oleks ta artikli kolme päevaga valmis saanud. Kolme päevaga sada dollarit! Merel oleks tal selle summa väljateenimiseks kulunud kolm kuud või rohkemgi. Narr on see, kes merd sõidab, selle asemel et kirjutada, otsustas ta, kuigi rahal iseendast põlnud tema jaoks mingit tähtsust. Rahal oli väärtust vaid niipalju, kui see andis talle sõltumatuse, lubas muretseda korralikud riided ja lähendas teda seega kiiresti saledale kahvatule neiuale, kes oli kogu ta elu pahupidi pööranud ja talle inspiratsiooni andnud.

Ta pistis artikli suurde ümbrikusse ja adresseeris selle «San Francisco Examineri» toimetajale. Ta kujutles, et kõik, mis avaldamiskõlblikuks tunnistatakse, trükitakse sedamaid ära, ja kuna ta oli oma kirjutise reedel posti pannud, lootis ta seda juba järgmisel pühapäeval lehes leida. Martini arvates oleks tore olnud Ruthile sel viisil oma tagasijõudmisest märku anda. Pühapäeva pärastlõunal tahtis ta teda külastama minna. Vahepeal tegeles ta uue ideega, mida ta uhkusega pidas erakordselt mõistlikuks, ettevaatlikuks ja tagasihoidlikuks plaaniks. Ta otsustas kirjutada seiklusjutu poistele ja müüa selle «Youth's Companionile»¹. Ta läks raamatukogu lugemissaali ja vaatas läbi terve virna «Youth's Companioni». Ta leidis, et järgnevad jutud trükiti enamasti ära viies osas, iga osa kolm tuhat sõna. Aga ta leidis mitu lugu, mis jooksid läbi üheteistkümne numbri, ja otsustas kirjutada niisama pika.

Martin oli kord käinud Arktikas vaalapüügil — reis pidi kestma kolm aastat, oli aga lõppenud avariiga juba kuue kuu pärast. Martinil oli küll peru, vahel koguni fantastiline kujutlusvõime, aga siiski armastas ta üle kõige tõsielu, ja see sundis teda kirjutama asjadest, mida ta tundis. Vaalapüük oli talle tuttav ala ning selle elulise materjali najal hakkas ta nüüd seiklusi välja mõtlema. Peakangelasteks valis ta kaks poissi. Laupäeva õhtuks jõudis ta veendumusele, et see on kerge töö. Ühe

¹ «Noorte Sober». (Tõlkija märkus.)

päevaga valmis tal esimene kolme tuhande sõna pikkune osa, mis Jimi suuresti lõbustas ja mr. Higginbothami varjamatu pilkamise ohvriks langes. Kogu lõunasöögi aja irvitas ta «literaadi» üle, kes ootamatult nende perekonnas esile oli kerkinud.

Martin lohutas end, kujutledes õemehe jahmatust, kui ta pühapäeva hommikul oma «Examineris» lahti lööb ja leiab sealt artikli aardeotsijaist. Ise läks ta varahommikul alla uksele ja lappas õhinal paljuleheküljelise ajalehe läbi. Ta vaatas selle suure hoolega veel teist kordagi üle, voltis siis uuesti kokku ja pani sinnasamasse tagasi, kust ta selle oli leidnud. Ta tänas õnne, et polnud kellelegi oma artiklist rääkinud. Järele mõeldes otsustas ta, et kaastöö avaldamine ei lähe nähtavasti nii ruttu, kui ta algul oli arvanud. Liiatigi ei olnud tema artiklis midagi päevakajalist ja tõenäoliselt tuleb tal esialgu toimetajalt kirja oodata.

Pärast hommikueinet asus ta jälle oma järgneva jutu kallale. Sõnad voolasid sule otsast, kuigi ta kirjutamise sageli katkestas, et sõnastikust sõnaseletusi uurida või stilistikaõpikut konsulteerida. Selliste pauside ajal luges ta peatüki tihti uuesti üle ja trööstis ennast mõttega, et kuigi ta ei kirjuta suuri asju, mida ta endas omeli tundis peituvat, õpib ta vähemalt kompositsiooni, harjutab mõtete vormimise ja väljendamise oskust. Ta vehkis kuni pimedani tööd teha, seejärel läks lugemissaali ja uuris seal ajakirju ja nädalalehti kuni kella kümneni, mil raamatukogu suleti. Sellisest programmist pidas ta kinni nädal otsa. Iga päev kirjutas ta oma kolm tuhat sõna ja õhtuti tuhnis ta ajakirjades, uurides jutte, artikleid ja luuletusi, mida toimetajad olid avaldamiskõlblikuks tunnistanud.

Üks oli talle selge — see, mida need arvutud kirjaniidud korda olid saatnud, polnud temalegi üle jõu; antagu talle vaid aega ja ta teeb midagi niisugust, millega nemad hakkama ei saa. Ta meeletolu tõusis tublisti, kui ta leidis «Book Newsis»¹ sõnumi ajakirjanduses töötavate kirjanike honorarimääradest. Seal polnud küll öeldud, et Rudyard Kipling saab dollari sõna pealt, aga teatati, et esmaklassiliste ajakirjade miinimumhonorar on kaks

¹ «Raamatu Teataja» (bibliograafiline ajakiri).

sentti sõna. «Youth Companion» oli kahtlemata esmaklassiline ja selle tasumäära järgi töötasid samal päeval kirjutatud kolm tuhat sõna tuua talle kuuskümmend dollarit — madruse kahe kuu palga.

Reede õhtul lõpetas ta oma sarijutu, mis sai kakskümmend üks tuhat sõna pikk. Ta arvutas, et kui saab kaks senti sõnalt, siis toob see talle nelisada kakskümmend dollarit. See oli tubli nädalatöö. Tal polnud kunagi elus korraga nii palju raha olnud ja ta ei teadnud, kuidas seda kõike ära kulutada. Ta oli leidnud kullaaugu. Ja ta võib sealt ammutada veel rohkem. Ta kavatses uusi rõivaid osta, tellida hulga ajakirju ja muretseda tosinale kaupa teatmeteoseid, mida ta seni oli sunnitud raamatukogus vaatamas käima. Ja ikkagi veel jäi neljaaja kahekümnest dollarist suur osa üle. Ta muretses selle üle tükk aega, enne kui tuli mõttele palgata Gertude'ile teenija ja osta Marianile jalgratas.

Ta saatis oma kõhuka käsikirja «Youth's Companionile» ja pühapäeva pärastlõunal, pärast seda kui oli valmis kavandanud artikli pärlipüüdjaist, läks Ruthi külastama. Ta helistas ette ja Ruth tuli ise talle ust avama. Vana tuttav tervisepuhang hoovas neiu vastu nagu varengi ja rabas teda otsekui hoop. See näis lungivat ta ihhu ning voolavat läbi soonte nagu vedel tuli. Jõud, mida see mees temaga jagas, pani neiu värisema. Martin ise punastas sügavalt, kui ta võttis Ruthi kätte ja vaatas neiu sinisilmadesse, aga kaheksa päikese- ja kuu värse pronkspruun peitis selle punastamise, ehkki see ei päästnud ta kaela kõva krae ärritavast hõõrumisest. Ruth märkas tuttavat punast vööti ja muigas lõbustatult, aga see mule kadus ruttu, kui ta mõttis Martini riideid. Need sobisid talle tõesti — Martin kandis oma esimest rätsepaülikonda —, ta näis ealedamana ja parema kehaehitusega. Lisaks oli ta sonimütsi asendanud pehme kaabuga. Ruth laskis Martinil selle uuesti pähe panna ja tegi ta välimuse kohta komplimendi. Ruth ei mäletanudki enam, millal ta viimati nii õnnelik oli olnud. See muudatus oli tema kätetöö, ta oli selle peale uhke ja otsustas auahne õhinaga Martinit ka edaspidi abistada.

Aga kõige sügavam muutus — mis Ruthi ka kõige rohkem rõõmustas — oli toimunud Martini kõneviisis.

Ta rääkis nüüd palju korrektsemalt ja ka hoopis ladusamalt, ta sõnavaras oli hulk uusi sõnu. Ent kui ta erutus või vaimustus, hakkas ta jälle endist viisi sõnalgusi alla neelama ja lõppkonsonante ära jätma. Mõnikord oli ta jutus ka märgata kohmakat kõhklevust, kui ta proovis rakendada äsja õpitud uusi sõnu. Teisest küljest aga oli Martin koos eneseväljendusega õppinud ka kergemalt ja naljatlevalt mõtlema, mida Ruth rõõmuga tähele pani. Just Martini huumorimeel ja lobisemisoskus olid ta varem oma klassis üldiseks lemmikuks teinud, kuid parajate sõnade ja treeningu puudumise tõttu polnud ta seda Ruthi juuresolekul seniajani kasutada osanud. Nüüd aga hakkas Martin endale vähehaaval seltskonnas õiget kohta leidma ja tundis esimest korda, et ta polegi päriselt soovimatu sissetungija. Ent ta oli väga ettevaatlik, piinlikult ettevaatlik, jättes naljale ja vaimukusele suuna andmise Ruthi hooleks. Ta pidas neiuga sammu, aga ei sõandanud kunagi temast ette minna.

Martin jutustas Ruthile, mis ta oli vahepeal teinud, ning pihtis oma plaanist hakata kirjutamisega ülalpidamist teenima, sealjuures õpinguid jätkates. Aga tema suureks pettumuseks ei leidnud see heakskiitu. Ruthi arvates polnud see plaan suurem asi.

«Vaadake,» ütles Ruth avameelselt, «kirjutamine on elukutse nagu iga teinegi. Ma ei tea sellest muidugi mitte midagi. Väljendan lihtsalt enamiku arvamust. Teie pole lootust sepaks saada, ilma et te kulutaksite kolm aastat ameti õppimisele — või viis! Kirjanik saab oma töö eest kaugelt kõrgemat tasu kui sepp, ja seepärast on kahtlemata õige palju neid, kes tahaksid meeleldi kirjutada, kes... püüavad kirjutada.»

«Aga võib-olla on mul erilisi eeldusi kirjanikuks saada?» oletas Martin, olles hingepõhjas vaimustatud oma ilusast lausest. Ja juba projitseeris ta karmas kujutlusvõime kogu praeguse stseeni ja atmosfääri suurele ekraanile, ning koos sellega oma elu tuhat teist stseeni, mis olid karmid ja toored, labased ja loomalikud.

Kogu see kujutelmade kompositsioon valmis ainsa silmapilguga, ilma et vestluses selle pärast pausi olek tekkinud ja ilma Martini sujuvat mõttevoolu katkestamata. Nagu kinolinal nägi ta iseennast ja seda malbet kaunist neiut, kes vestlesid haritud inglise keeles, istu-

des ruumis, mis oli täis raamatuid, maale, head maitset ja kultuuri, ning kogu seda pilti valgustas püsiv hele sära. Ekraani ähmasevõitu serval, ümber keskse kujutise hargnesid vastandlikud stseenid, kusjuures iga kõrvalstseen kujutas omaette pilti, ja Martin tundis ennast pealtvaatajana, kellel on vaba voli vaadata, mida parajasti tahab. Ta nägi neid teisi stseene otsekui läbi rulluvate aurupilvede ja väänlevate süngete udukan-gaste, mis hajusid ereda punaka valguse vihkudes. Ta nägi kauboisid baarileti ees jälki viskit joomas — kõrt-tiruum oli täis rõvedust ja roppusi, ning Martin nägi iseennast oma kaaslaste keskel täie suuga joovat ja vanduvat, või suitsevate petrooleumilampide all koos nendega lauas istuvat; mängumargid klõbisesid ja pöörati kaarte. Ta nägi ennast «Susquehanna» ruhvis, oli paljana, pidamas ilma kinnasteta oma suurt matši Liverpooli Punapeaga; ta nägi «John Rogersi» verist tekki tol hallil hommikul pärast mässukatset, pealuugil surmakrampides visklevat tüürimeest ja tuld ning suitsu sülitavat revolvrit kapteni peos, ja metsikute moondunud nägudega madruseid, kes tooreid needmisi ja teotusi rõõkides tema ümber kokku varisesid. Siis pöördus ta tagasi peamise stseeni juurde, mis püsis tahulikuna ja puhtana muutumatus valguses ja kus istus Ruth ning jutles temaga raamatute ja maalide keskel. Ta nägi suurt tiibklaverit, millel neiu talle hiljem lavalliselt mängis; ja ta kuulis omaenda valitud ja korrektseid sõnu: «Aga võib-olla on mul erilisi eeldusi kirjanikuks saada?»

«Ükskõik kui head eeldused kellelgi sepatööks oleksidki,» naeris Ruth, «ma ei ole ilaigi kuulnud, et mõni on sepaks hakanud, ilma et ta enne õpipoisiaega läbi poleks teinud.»

«Millist nõu te mulle annate?» küsis Martin. «Ja ärge unustage, ma tunnen, et mul on selleks võimeid. Ma ei oska seda seletada — ma lihtsalt tean, et need on minu olemas.»

«Te peate saama põhjaliku hariduse,» oli vastus. «Ükskõik kas teist kunagi saab kirjanik või mitte. Haridus on hädavajalik, olenemata sellest, millise elukutse te valite, ja see ei tohi olla pealiskaudne ega lünklik. Te peate minema gümnaasiumi.»

«Jah...» alustas Martin, aga Ruthile meenus veel midagi.

«Muidugi, te võite samal ajal ka kirjutada.»

«Ma pean,» ütles Martin rõõmutult.

«Miks?» Ruth silmitses teda üsna hämmastunult, sest talle ei meeldinud eriti visadus, millega Martin oma idee külge klammerdus.

«Sest ilma kirjutamata ei tule gümnaasiumist midagi välja. Te ju mõistate — ma pean millestki elama ja raamatuid ja riideid ostma.»

«Oh, selle ma unustasin,» hakkas Ruth naerma. «Miks te ei sündinud sissetulekuga?»

«Ma eelistan head tervist ja kujutlusvõimet,» vastas Martin. «Sissetulek on minu enda teha, aga see muu on puhtalt näkkamise asi...» Ta pidi peaaegu ütleva — «sul kas on seda või ei ole», aga ta parandas oma lause ja lõpetas: «See ei olene inimesest endast.»

«Ärge öelge «näkkamise asi,» hüüdis Ruth magusalt pirtsutades, «see on släng ja hirmus kuulda.»

Martin punastas ja kogeles: «Õige... Ma ei tahagi muud, kui et te mind iga kord parandaksite.»

«Ma... teen seda hea meelega,» lausus Ruth kõhklevalt. «Teis on nii palju head, et ma ei taha seal näha midagi, mis pole laitmatu.»

Otsemald muutus Martin jälle saviks tema käes ja soovis niisama kirklikult end Ruthi poolt voolida lasta, kui neiu ihkas teda oma ideaalkujuks vormida. Ja kui Ruth juhtis ta tähelepanu sellele, et on just sobiv aeg ennast sisse kirjutada keskkooli vastuvõtueksameile, mis pidid algama järgmisel esmaspäeval, siis otsustas Martin otsemaid õnne proovida.

Seejarel mängis neiu klaverit ja laulis, kuna Martin jälgis teda näijasel pilgul, joobudes Ruthi armsusest ja imestades endamisi, miks pole seal veel sadu teisi austajaid tema armastatut kuulamas ja ihaldamas.

X PEATUKK

Sel korral jäi Martin lõunasöögile ja jättis Ruthi suureks rahulduseks isale hea mulje. Nad vestlesid mere-mehe elukutsest, mida Martin tundis kui oma viit sõrme,

ja mr. Morse tähendas hiljem, et Martin näib väga selge praga noormees olevat. Kuna ta püüdis iga hinna eest nügood vältida ja sobivaid sõnu leida, oli ta sunnitud reglaselt rääkima. Seetõttu oli tal võimalik leida kõige paremaid mõtteid, mis tal üldse varuks oli. Ta tundis end vabamalt kui eelmisel korral, millest oli peaaegu aasta möödas, ning ta ujedus ja tagasihoidlikkus leidsid heakskiitmist isegi mrs. Morse'i poolt, kes rõõmustas külalise märgatavate edusammude üle.

«See on esimene mees, keda Ruth kunagi on tähele pannud,» seletas ta oma abikaasale. «Ruth on meeste suhtes nii ebatavaliselt tõrjuv, et ma hakkasin juba tõsiselt muretsema.»

Mr. Morse vaatas naisele huvitatult otsa.

«Kas sa kavatsed kasutada seda noort madrust tema ülesäratamiseks?» küsis ta.

«Ma tahan öelda, et niipalju kui minust oleneb, ei lohi ta surmani vanapligaks jääda. Kui noor Eden suudab lemas meessoo vastu pisutki huvi äratada, siis võib selle üle ainult rõõmustada.»

«See on muidugi väga hea,» arutas mr. Morse edasi. «Aga oletame — ja elus on mõnikord vaja oletusi teha, mu armas —, oletame, et Ruth hakkab iseäranis just tema vastu huvi tundma. Mis siis?»

«Võimatul!» naeris mrs. Morse. «Ruth on temast kolm aastat vanem ja see on üldse täiesti võimatu. Midagi sellelaadist ei juhtu. Võid mind uskuda.»

Nõnda määrati Martini osa ette kindlaks. Martin ise aga plaanitses Arthuri ja Normani õhutusel samal ajal loopis suurejoonelist raharaiskamist. Noormehed kavatsid minna pühapäeva hommikul mägedesse jalgrattamatkale, mis Martinit esialgu üldse ei huvitanud, kuni ta teada sai, et Ruth oskab ka jalgrattaga sõita ja läheb kaasa. Martin ei osanud ega olnud tal jalgratastki, aga ta leidis, et kui Ruth harrastab jalgrattasporti, siis peab temagi pihta hakkama. Ta jättis jumalaga ja astus koduleel jalgrattaärri sisse, kulutades nelikümmend dollarit jalgratta peale. See oli rohkem kui vaevaga teenitud kuupalk ning kahandas kardetavalt ta rahatagavara. Aga kui ta liitis kolmsada dollarit, mis ta lootis «Examinerist» saada, neljasaja kahekümnele, mis pidi olema «Youth's Companioni» miinimumhonorar, siis tun-

dis ta, et kimbatus, millesse oodatav maast leitud jõukas ta viimasel ajal oli viinud, hakkab vähehaaval lahenema. Martin ei hoolinud sellestki, et ta koduteel jalgrattasõitu harjutades oma ainsa ülikonna ära rikkus. Samal õhtul helistas ta mr. Higginbothami poest rätsepale ja tellis uue. Seejärel tassis ta ratta mööda kitsukest tulekahjuredeli-taolist tagatreppi üles, ja kui ta voodi seinast eemale nihutas, leidis ta, et väikeses toakeses jätkub parajasti ruumi talle endale ja rattale.

Pühapäeva oli Martin kavatsenud pühendada gümnaasiumi vastuvõttueksamiteks ettevalmistamisele, aga pärlipüüdjate lugu peibutas ta ära ning ta veetis selle päeva kõrvetavas loomingupalavikus, püüdes edasi anda ilu ja romantikat, mis temas põles. Asjaolu, et pühapäevane «Examiner» polnud veel ta aareteotsijate artiklit ära toonud, ei jahutanud ta vaimustust. Ta hõljus selleks liiga kõrgel pilvedes, ning kuna ta kahekordsele kutsele ei vastanud, jäi ta ilma pühapäevasesest ohtrast lõunasöögist, millega mr. Higginbotham kord nädalas järjekindlalt oma lauda õnnistas. Higginbothami meelest pidi see olema tema võrratute saavutuste ja jõukuse tunnistajaks. Ta tähistas seda alati läilade jutlustega ameerika elukorraldusest ning tõusuvõimalusest, mida seesinane elukorraldus igale tublile töömehele annab. Ta ei jätnud iial märkimata, et tema puhul näiteks tähendas see tõusu vürtspoe sellist «Higginbothami koloniaalkaupluse» omanikuks.

Esmaspäeva hommikul heitis Martin ohates pilgu lõpetamata «Pärlipüüdjatele» ja sõitis siis trammiga Oaklandi eksamitele. Kui ta mõne päeva pärast läks tulemusi vaatama, kuulis ta, et on kõiges läbi kukkunud peale grammatika.

«Teie grammatika on laitmatu,» teatas õpetaja Hilton, pörmitsedes Martinit läbi paksude prilliklaaside, «aga kõigest muust ei tea te mitte midagi, absoluutselt mitte midagi. Ühendriikide ajalugu on teil aga jälestusväärne — muud sõna selle jaoks ei ole, lihtsalt jälestusväärne. Ma annaksin teile nõu...»

Professor Hilton peatus hetkeks ning vahtis Martinit osavõtmatult ja tuimalt nagu mõnda oma katseretorti. Hilton õpetas gümnaasiumis füüsikat; tal oli suur pere, vilets palk ja paras jagu valitud papagoitarkust.

«Jah, sir,» vastas Martin alandlikult, soovides ebaoludlikult, et professor Hiltoni asemel oleks sel hetkel mees, kes raamatukogus laua taga istus.

«Ma annaksin teile nõu vähemalt paariks aastaks progümnaasiumi tagasi minna. Head päeva.»

Martinit see äpardus eriti ei masendanud, kuigi teda ällatas Ruthi rabatud ilme, kui ta neiu professor Hiltoni nõuandest rääkis. Neiu pettumus oli nii ilmne, et Martin hakkas oma läbikukkumist tõsiselt kahetsema — ent peamiselt ikkagi Ruthi pärast.

«Näete nüüd, et mul oli õigus,» ütles Ruth. «Te teate rohkem kui ükski teine sisseastuja, aga ometi ei saa te eksamil läbi. Ja seda just sellepärast, et teie haridus on lünklik, süsteemitu. Teil on vaja õppetöö distsipliini, mida ainult vilunud õpetajad võivad teile anda. Teil on tarvis põhjalikku ettevalmistust. Professor Hiltonil on õigus, ja kui mina oleksin teie asemel, astuksin õhtukooli. Poolteise aastaga jõuaksite ehk kahe aasta kurssuse läbi teha. Seejuures jääksid teil päevad vabaks, nii et võiksite kirjutada, või kui te kirjandusliku tööga ei saa endale ülalpidamist teenida, võiksite päeval mõnda muud mõistlikku ametit pidada.»

«Aga kui ma päeval töotan ja õhtul õpin, millal ma siis teid näen?» — selline oli Martini esimene mõte, aga ta hoidis selle endale. Selle asemel ütles ta:

«Minu meelest on küll päris lapsik õhtukooli minna. Aga ma ei küsiks sellest, kui teaksin, et see ennast tasub. Kuid ma ei usu, et tasub. Ma suudan töötada rutem, kui nemad mind õpetavad. See oleks raisatud aeg» — ta mõtles Ruthi peale ja sellele, kuidas ta neidu igatses — «ja ma ei tohi aega raisata. Mul õieti ütelda ei olegi aega, mida raisata.»

«Kuid ometi on vaja nii palju õppida.» Neiu vaatas talle lahkesti otsa ja Martin leidis, et on elajalik talle vastu puigelda. «Näiteks füüsika ja keemia — te ei tule neudega toime, kui te ei soorita laboratoorseid töid. Ja küll te näete — ilma juhatuseta on peaaegu lootusetu algebrat ja geomeetriat selgeks saada. Te vajate vilunud õpetajaid, inimesi, kes oma teadmisi teistele jagavad.»

Martin vaikis pisut aega, otsides kõige vähem upsat viisi oma mõtte väljendamiseks.

«Palun ärge arvake, et ma hooplen,» alustas ta. «Mul ei ole seda mõtteski. Aga ma tunnen, et ma olen loodud õppijaks. Ma võin omal käel õppida. Õppimine tõmbab mind nagu vesi parti. Te nägite, kuidas mul grammatikaga läks. Ja ma olen õppinud palju muidki asju — te ei kujutlegi, kui palju. Ja see on alles algus. Oodake, kuni ma ...» ta kõhkles ja kontrollis mõttes hääldamist, enne kui jätkas... «Aklimatiseerun. Ma alles hakkan õieti aru saama, hakkan olukorda jagama...»

«Palun ärge öelge «jagama»,» katkestas teda Ruth.

«Joone peale saama...» parandas Martin kähku.

«See ei tähenda korrektset keeles mitte kui midagi,» väitis Ruth.

Martin läks ähmi täis ja tegi huupi veel kord katset:

«Ma tahan ütelda, et asjad hakkavad mul vähehaaval klaarima.»

Kaastundest leppis Ruth sellega ja Martin jätkas:

«Teadus on minu meelest nagu kaardikamber. Alati kui ma raamatukogusse lähen, on mul siisugune tunne. Opetajate ülesanne on õpilasele kaardikambri sisust süstemaatiline pilt anda. Opetajad on lihtsalt teejuhid selles kaardikambris, muud midagi. Ega see neil endal peas ole. Nemad ei ole kaarte teinud, ei ole nende loojad. Tarkus on riulitel, nemad teavad, kus, ja nende asi on võõrale teejuhatajaks olla — muidu võib ta ära eksida. Aga mina ei eksi nii kergesti. Mul on olemas kohameel. Ma enamasti tean, kus ma omadega olen... mis nüüd viltu läks?»

«Ärge öelge — kus ma omadega olen.»

«Õige,» möönis Martin tänulikult. «...Kus ma olen. Aga kuhu ma omadega jäin? See tähendab — kuhu ma jäin? Ah jaa, kaardikamber! Noh, mõni on nisuke...»

«Niisugune,» parandas Ruth.

«Mõni on niisugune, et vajab teejuhti. Enamik on. Aga mina arvan, et saan ilma nendeta läbi. Ma olen nüüd juba hulk aega kaardikambris istunud ja mulle hakkab vähehaaval selgeks saama, millist teed purjetada, millistelt kaartidelt on vaja järele vaadata ja milliseid randu ma tahan uurida. Ja mina sätin asjad nii, et jõuan oma käe peal hoopis rohkem ja rutem läbi uurida. Te teate ju, et laevastiku kiirus on kõige aeglasema laeva kiirus ja õpetamise kiirus kujuneb niisamuti

Opetaja jõuab edasi parajasti nii kiiresti kui kõige lõpus sõrkivad õpilased, aga mina saan hoopis kõvema tempo võtta kui nemad terve kooliklassiga.»

«Kõige kiiremini reisib see, kes reisib üksinda,» tsiteeris Ruth.¹

«Aga mina rändan siiski kõige kiiremini koos teiega!» pidi Martin juba peaaegu välja pahvatama. Vaimus hõljus ta juba läbi piiritu päikesepaistelise laotuse, läbi tahise avaruse, käsi Ruthi piha ümber, neiu lehviv kuldne juus silitamas ta nägu. Samal hetkel tajus ta oma keele haledat saamatust. Jumal! Kui ta suudaks sõnastada seda, mis ta nägi, nii et Ruthki seda näeks. Ta tundis endas midagi tuksatavat, nagu sünnitusvalu torge läbistas teda piinav igatsus maalida sõnades neid kutsumata nägemusi, mis sähvasid ta kujutluspeeglis. Ah, nüüd oli see tal käest Saladus avanes talle. Just see ongi, mida suured kirjanikud ja luulemeistrid teevad. Sellepärast nad ongi hiiglased. Nad oskavad väljendada seda, mida mõtlevad, mida tunnevad ja näevad. Päikesepaistel tukastavad koeradki niutsuvad ja haugatavad, aga nad ei oska jutustada, mida nad näevad ja mis neid niutsuma ja haukuma paneb. Martin oli sageli endamisi juurelnud, mis see võiks olla. Aga ta polnud ise põrmugi parem — ta oli vaid päikesepaistel tukkuv loom. Ta nägi ülevaid ja kauneid nägemusi, aga Ruthi kes oskas ta üksnes niutsuda ja haukuda. Kuid ta ei taha enam paigale kaes magada. Ta tõuseb üles, avab silmad, võitleb ja töötab ja õpib palehigis, kuni ta võib selgel pilgul ja köidikuist vabanenud keelel oma nägemuste aardeid Ruthiga jagada. Teised olid eneseväljenduse kunsti avastanud, olid õppinud sõnu oma kuulekaks teenreiks muutma ja andma sõnade kombinatsioonidele suuremat sisu kui üksikute sõnade tähenduse lihtne summa. See põgus pilk, mille ta saladusliku ukse taha oli heitnud, pani temas kõik kihama ning jälle haasid teda nägemused päikesepaistelisest kosmosest ja tähistest avarustest... kuni ta lõpuks tajus valitsevat vaikust ja nägi Ruthi, kes silmitses teda lõbusal ilmel ja naeratusega silmis.

«Ma nägin suurt nägemust,» ütles Martin, ja kui ta

¹ Kiplingi poeemist «Võitjad». (Tõlkija märkus.)

enda sõnad ta kõrvus kajasid, seisatas hetkeks ta süda. Kust need sõnad tulid? Nad tähistasid õigesti seda pausi, mis Martini nägemuse tõttu nende vestlusse oli tekkinud. See oli ime, kunagi varem polnud ta nii kõrgelennuliselt edasi andnud kõrgelennulist mõtet. Ent ta polnud ilal püüdnudki kõrgelennulisi mõtteid sõnadesse panna. See p see oli. See seletas kõik. Ta polnud ilal katset teinud. Aga Swinburne oli, ja Tennyson ja Kipling ja kõik teised luuletajad. Martin põikas mõttes oma «Pärilipüüdjate» juurde. Ta polnud kunagi julgenud suuri asju teha, polnud sõandanud välja kutsuda ilu vaimu, mis temas hõõgus. Aga sellest artiklist, kui ta selle ükskord valmis saab, tuleb midagi hoopis uut. Teda hirmutas piiritu ilu, mis seaduspäraselt selle juurde kuulus. Jällegi kihvatas temas julgus ning ta küsis endalt, miks ei või tema ülevates värssides ülistada ilu, nagu suured luuletajad seda teevad. Ning kogu see müstilne rõõm ning ta vaimse armastuse ime — miks ei või ta sellestki laulda nagu luuletajad? Nemad ju laulavad armastusest. Ka tema tahab seda teha. «Oh kurat!...» See hüüatus kumises ta ehmunud kõrvus tükk aega. Ennast unustades oli ta selle valjusti välja ütelnud. Kuuma lainena tõusis veri talle näkku, varjutas ta pronkspruuni jumet häbipunaga, mis levis kraetriibust kuni juuksejuurteni.

«Ma... ma palun vabandust,» kogeles Martin. «Ma mõtlesin...»

«See kõlas peaaegu nagu palve,» ütles neiu vapraalt, aga sisemiselt värises ta ja oli vapustatud. Esimest korda elus kuulis ta vandesõna mehe suust, keda ta tundis, ning ta oli šokeeritud mitte üksnes oma põhimõtete ja kasvatuse tõttu, vaid see elu karm tuulepuhang, mis käis läbi ta vagase neitsilikkuse aiakese, puudutas ka ta hinge.

Aga ta andestas, olles seejuures ise üllatatud kergusest, millega see andustus tuli. Martinile oli millegipärast väga kerge kõike andestada. Tal ei olnud võimalust olnud saada niisuguseks nagu teised mehed, aga ta püüdis kõigest südamest ja tal oli ka edu. Ruthile ei tulnud üldse pähe, et tema lahkusel Martini vastu võis olla ka mingi muu põhjus. Ta tundis hellust Martini vastu, aga ei teadnud seda ise. Ja ta ei võinudki seda

teada. Need kakskümmend neli aastat, mis ta oli elanud vaguras rahu, ilma ühegi armuloota, polnud teda opetanud omaenda tundeid eritlema. Ja kuna tõeline armastus polnud teda ilal soojendanud, ei teadnud ta, et nüüd see soojendas teda.

XI PEATÜKK

Martin asus jälle oma «Pärilipüüdjate» kallale. Ta oleks artikli hoopis rutem valmis saanud, poleks ta nii sageli tööd katkestanud, et luuletusi kirjutada. Ta luuletused olid Ruthist inspireeritud armastuslaulud, aga ta ei lõpetanud ühtegi. Kõrget luulekunsti ei suutnud ta ühe päevaga ära õppida. Riim ja värsimõõt olid iseenest juba tõsised asjad, aga peale nende ja neist sügavamal oli too kättesaamatu, kinnipüüdmatu miski, mida ta igas tõelises luuleteoses tajus, mida ta aga ei suutnud kinni haarata ja oma loomingusse vangistada. See, mida ta tundis olemas olevat ja mida ta tagajärjetult otsis, oli luule tabamatu vaim. See oli nagu mingi kuma, nagu mingi soe rulluv udujoon, mida ta kunagi kätte ei saanud, kuigi tal õnnestus mõnikord selle üksikuid löimi kinni püüda ja lausetesse kududa, mis tal painajalikult peas kumisesid või enneolematult kaunite pillidena nägemuslikus hägus ta silme eest mööda hõljusid. See oli suur mõistatus. Ta piinles väljendamise vajaduses, ent suutis vaid vaterdada nagu iga teinegi. Ta luges oma luulekatkendeid endale valjusti ette. Värs sammus täiesti kindlal jalal, riim trummeldas sinna juurde oma aeglasemat, ent niisamuti täiesti eksimatut rütmi, aga joovastavat vaimustuselõõma, mida ta eneses tundis, ei olnud. Ta ei saanud varu, ja kaotanud lootuse, asus looduna ning masendatuna ikka jälle oma artikli kallale. Proosa oli talle kahtlemata jõukohasem.

Lõpetanud «Pärilipüüdjad», kirjutas ta artikli mere-mehe elukutsest, teise kilpkonnapäügist ja kolmanda kirdepassaadist. Seejärel tegi ta katset lühijutuga ega peatunud enne, kui oli kuus tükki valmis kirjutanud ja mitmesugustele ajakirjadele laiali saatnud. Ta kirjutas

väledasti ja pingsalt, hommikust hilja õhtuni ja tegi vaheaegu ainult selleks, et lugemissaali külastada, raamatukogust raamatuid tuua või Ruthi vaatama minna. Ta oli sügavalt õnnelik. Elu laine käis kõrgelt, Martinit oli vallanud palavik, mis viivukski ei alanenud. Temas oli loomingurõõm, mida peetakse jumalate pärisosaks. Kogu elu tema ümber — tohletanud aedvilja ja pesuvee lehk, õe räämas kuju, mr. Higginbothami irvitav lõust — oli nagu unenägu. Tegelik maailm oli Martinis endas, ja jutud, mis ta kirjutas, olid lihtsalt sealt võetud tõelisuse killukesed.

Päevad olid lilga lühikesed. Nii palju oli vaja õppida. Ta vähendas uneaega viie tunnini ja leidis, et sellega võib läbi ajada. Ta katsetas ka nelja ja poole tunniga ja tuli kahetsedes viie tunni juurde tagasi. Martin oleks rõõmuga pühendanud kõik oma päeva tunnid üheleainsale tegevusele. Kahetsusega katkestas ta kirjutamise, et õppima hakata, kahetsusega kiskus ta end lahti õpinguist, et raamatukogusse minna, vastumeelselt lahkus ta tollest teadmiste kaardikambrist või lugemissaalist ja ajakirjadest, mis varjasid nende kirjanike saladusi, kellel oli õnnestunud oma toodangut müüa. Kui ta Ruthi juures pidi püsti tõusma ja minema hakkama, oli tal taune, nagu kisaks ta katki oma südame keeled. Tulise kiiruga sööstis ta läbi pimedate tänavate, et võimalikult lühikese ajaga koju oma raamatute juurde jõuda. Ja kõige raskem oli sulgeda algebravõi füüsikaõpik, panna kõrvale kaustik või pliiats ning oma väsinud silmadele unes puhkust anda. Teda ajas vihale mõte, et peab oma elus pausi tegema, kuigi nii lühikeseks ajaks, ning ta ainsaks troöstiks oli, et viie tunni pärast tiriseb jälle ärataskell. Lõpuks kaotab ta ikkagi vaid viis tundi ning siis kisub tirisev kell ta teadvusetusest välja ja tal on jälle üks suurepärane üheksateistkümnepäevane pikkune päev ees.

Vahepeal aga möödusid nädalad, ta rahatagavara sulas kokku ja täiendust ei tulnud kuskilt. Kuu aega pärast seda, kui ta oli oma poiste seiklusjutu «Youth's Companionile» ära saatnud, tuli see talle tagasi. Eitav vastus oli nii peenetundeliselt sõnastatud, et ta oli toimetajale südamest tänulik. Aga «San Francisco Examineri» toimetaja vastu polnud ta sugugi nii leebe.

Kui ta oli tervelt kaks nädalat oodanud, saatis Martin talle kirja. Nädala pärast kirjutas ta uuesti. Kuu lõpul sõitis ta San Franciscosse ja läks isiklikult toimetaja jutule. Ent tänu lapseohtu punapäisele jooksupoisile, kes Kerberosena väravas valvas, ei pääsenud ta üldse selle tähtsa isiku juurde. Viienda nädala lõpul tuli käsi-kiri talle ühegi märkuseta posti teel tagasi. Ei olnud seal eitavat vastust, ei mingit seletust, mitte midagi. Samasugune saatus tabas ta teisi artikleid San Francisco teiste juhtivate ajalehtede juures. Kui ta oma tööd tagasi sai, läkitas ta need idaosariikide ajakirjadele, kust need kiiremini ja alati koos valmistrükitud eitava vastusega tagasi tulid.

Niisamuti tulid tagasi ka lühijutud. Ta luges neid uuesti ja uuesti ning need hakkasid talle nii meeldima, et ta tagasilükkamise põhjust kuidagi taibata ei suutnud, kuni ta ühel päeval ajalehest luges, et kõik käsi-kirjad peavad olema masinal kirjutatud. See seletas kõik. Toimetajad olid loomulikult nii tööga koormatud, et neil polnud võimalik kulutada aega ja energiat käsitsi kirjutatud tööde lugemisele. Martin üüris kirjutusmasina ja kulutas ühe päeva masinakirjakunstile. Nüüd kirjutas ta iga päev masinal ning lõi ümber ka varasemad käsikirjad, sedamööda kuidas need talle tagasi tulid. Ta oli üllatatud, kui ka masinal kirjutatud käsikirjad hakkasid tagasi tulema. Ta lõug näis muutuvat kindlsemaks ja agressiivsemaks ning ta läkitas käsikirjad uutele toimetajatele.

Ta tuli mõtlele, et vahest ei oska ta ise oma tööde üle otsustada. Ta proovis neid Gertrude'i juures ja luges talle oma jutud valjusti ette. Õe silmad särasid, ta vaatas Martinile uhkustundega otsa ja ütles:

«Kes oleks võinud arvata, et sina niisuguseid asju kirjutama hakkad!»

«Jah muidugi,» vastas Martin kannatamatult, «aga jutt ise — kuidas see sulle meeldis?»

«Imekena,» oli vastus, «imekena ja põnev ka. Mul jäi päris hing kinni.»

Aga Martin nägi, et ta ei olnud kõike südame pealt ära öelnud. Ta heasüdamlikul näol paistis aina süvenev kohnetus. Martin jäi ootama.

«Aga ütle, Martin,» sõnas õde pärast pikka pausi,

«kuidas see lõppes? Kas see noormees, kes nii suurte sõnadega rääkis, sai tüdruku kätte?»

Ja kui ta oli õele ära seletanud lõpplahenduse, mille ta enda meelest ometi nii kunstipäraselt ilmseks oli teinud, ütles Gertrude:

«Seda ma just tahtsingi teada. Mispärast sa oma jutus niimoodi ei kirjutanud?»

Kui Martin oli talle hulga jutte ette lugenud, sai talle üks asi selgeks: nimelt et Gertrude armastab õnnelikku lõppu.

«See jutt oli tõesti imeilus,» teatas ta, sirutades väsinud ohkega pesupali kohal selga ja pühkides punase aurava käega laubalt higi. «Aga see teeb meele kurvaks. Mul tuleb nutt peale. Maailmas on niigi juba palju kurbi asju. Ma olen õnnelik, kui saan mõelda rõõmsatest asjadest. Kui poiss oleks temaga abiellunud ja kui... Ega sa pahaseks saa, Mart?» küsis ta kartlikult. «Ma vist mõtlen sellepärast niimoodi, et olen väsinud. Aga jutt oli sellegipoolest imeilus, tõesti imeilus. Kuhu sa mõtled selle müüa?»

«See on juba teine ooper,» naeris Martin.

«Aga kui sa ta tõega ära müüksid, mis sa arvad, palju sa ta eest saad?»

«Noh, oma sada dollarit kõige vähem, niisugused need hinnad umbes on.»

«Issand, et sa ta ometi maha müüksid!»

«Kerge teenistus, mis?» Ja ta lisas uhkelt: «Kirjutasin selle kahe päevaga, see teeb umbes viiskümmend dollarit päevas.»

Ta oleks kangesti tahtnud oma jutte Ruthile ette lugeda, aga ei julgenud. Ta otsustas oodata, kuni mõni ära trükitakse. Küllap neiu siis mõistab, mille nimel Martin kogu aeg on töötanud.

Vahepeal aga rassis ta aina edasi. Kunagi polnud ta tundnud põletavamalt seiklusiha kui sel hämmastaval uurimisretkel vaimu kuningriigis. Ta ostis lisaks algebrale veel füüsika- ja keemiaõpiku ning lahendas ülesandeid ja sooritas mõttes katseid. Ta uskus kirjeldatud laboratoorseid katseid ilma tõestuseta ja ta erakordne kujutlusvõime laskis tal keemilisi reaktsioone hoopis sügavamalt näha, kui keskmine õpilane neid laboratooriumis näeb. Martin rändas edasi läbi keeruliste lehe-

külgede, rabatuna seletustest, mis ta sealt asjade loomuse kohta leidis. Seni oli ta maailma võtnud sellisena, nagu see oli, aga nüüd hakkas ta aru saama selle üleschitusest, energia ja mateeria mängust ja seosest. Lakkamatult leidis ta nüüd spontaanseid vastuseid ammustele probleemidele. Kangid ja hoovad võlusid teda. Ta mõte rändas tagasi laevale, antspaakide, plokkide ja talide juurde. Navigatsiooniteooria, mis võimaldas laevadel keset rajatud ookeani eksimatult õiget kurssi hoida, sai talle nüüd selgeks. Tormi, vihma ja mõõna müsteeriumid tulid avalikuks, ja kui talle selgus passattuulte tekkepõhjus, jäi ta mõtlema, kas ta ehk mitte liiga vara ei kirjutanud oma artiklit kirdepassaadist. Igatahes oli ta kindel, et nüüd oleks ta selle paremini kirjutanud. Ühel õhtupoolikul läks ta Arthuriga Kalifornias Ülikooli, astus uskliku hardumusega ja hinge kinni pidades laboratooriumidesse, jälgis katseid ja kuulas üht füüsikaprofessorit, kes oma üliõpilastele loengut pidas.

Aga kirjutamist ei jätnud ta siiski hooletusse. Ta sulest voolas jõena lühijutte ning ta tungis ka kergeimate luulevormide alale, püüdes luua samasuguseid, nagu ta ajakirjades leidis. Sealjuures kaotas ta pea ja pillas kaks nädalat blankvärssis tragöödiaks. See lükati poole losina ajakirja poolt viivitamatult tagasi, mis teda suuresti hämmastas. Siis avastas ta Henley ja kirjutas «Ilalga visandite» eeskujul rea mereluuletusi. Need olid kerged ja värvikad lihtsad luuletused, täis romantikut ja seiklust. Ta nimetas nad «Merelüürikaks» ja pidas neid ise parimaiks, mis ta seni teinud oli. Luuletusi oli kokku kolmkümmend, ta kirjutas need ühe kuuga, pärast oma tavalist päevatööd proosa kallal, mis mahult võrdus keskmise eduka kirjaniku nädalatoodanguga. Raske töö ei tähendanud talle midagi. See ei olnudki töö. Ta keel oli köidikuist valla pääsemas, ja kogu see imeline ilu, mis aastate jooksul oli ta jõuetute huulte alla lukutatud, voolas nüüd võimsa taltsutamatu hoo-vusena välja.

Ta ei näidanud «Merelüürikat» ühelegi hingele, isegi mitte toimetajatele. Aga seda mitte eneseusalduse puudumisest. Need olid Martini meelest nii ilusad, et ta tundis end nagu kohustatud olevat neid alal hoidma ja

talletama ühe kauge üleva päevani, kuni ta võib neid neiuaga jagada, kuni ta julgeb Ruthile ette lugeda, mis ta on kirjutanud. Selle päeva ootel otsustas ta nad endale hoida, deklameeris neid valjusti ikka ja jälle, kuni nad talle pähe jäid.

Martin elas pingsat elu oma päeva igal minutil, ning ta elas magadeski. Ta ainulaadne vaim heitles ja rahkles ka selle viietunnilise puhkepausi ajal, põimides päevased mõtted ja sündmused pentsikuteks ja võimatuteks imelugudeks. Tegelikult ei puhanud ta kunagi ning iga nõrgem keha ja ebakindlamalt tasakaalustatud aju oleks selle tagajärjel kokku varisenud. Ta õhtueelsed külas-käigud Ruthi juurde jäid viimasel ajal harvemaks, sest oli lähenemas juunikuu, kus neiu pidi ülikooli lõpetama ja teadusliku kraadi saama. Bakalaureus! Alati kui Martin selle tiitli peale mõtles, näis Ruth tema eest põgenevat — kiiremini kui Martin teda jälitada suutis.

Neiu ohverdas talle nüüd ühe õhtupooliku nädalas. Kuna Martin tuli hilja, jäi ta enamasti õhtust sööma ja pärast seda muusikat kuulama. Need olid Martini pühapäevad. Selle maja õhkkond, mis oli nii erinev Martini enda kodus valitsevast atmosfäärist, ja juba üksnes neiu lähedus süvendasid temas iga kord niigi kindlat otsust ronida kõige kõrgematele mäetippudele. Kuigi Martinis elas ilu ja põles plinav loomisiha, võitles ta tegelikult Ruthi pärast. Ta oli eeskätt armastaja. Kõik muu allutas ta armastusele. Seiklus armastuses oli suurem kui seiklus mõtete maailmas. Maailm polnud imeline mitte niivõrd sellepärast, et see koosnes aatomitest ja molekulidest, mida valitses võitmatu energia tõukejõud, vaid just seepärast, et selles maailmas elas Ruth. Tema oli imelisem kõigest, mida Martin iial tundnud või oletanud oli, imelisem kõigist ta unistustest.

Aga Martinit masendas alati see, et neiu temast nii kaugel oli. Ta oli nii tohutu kaugel ja Martin ei teadnud, kuidas talle läheneda. Oma klassi neidude ja naiste juures oli ta alati edukas olnud, aga ta ei olnud ühtki neist armastanud. Ruthi ta aga armastas. Klassivahe ei olnud ainus takistus. Martini enda armastus tõstis ta kõigist klassidest kõrgemale. Ruth oli hoopis eriline olend, nii erinev kõigist, et Martin ei teadnud, kuidas talle armastajana läheneda. Tõsi küll, ta lähenes, seda-

mööda kuidas ta keeleoskus ja teadmised kasvasid, ta õppis kõnelema neiuaga ühist keelt, avastas temaga ühi-
-eid ideid ja rõõme. Aga see ei rahuldanud tema kui armastaja igatsusi. Oma armunud kujutluses tegi Martin ta pühaks, liiga pühaks, liiga ebamaiseks, nii et neiu ei võinud enam millegi maisega sugulust olla. Martini enda armastus viis Ruthi temast kaugele, muutis neiu ta võluks kättesaamatuks. Armastus ise rõõvis temalt selle, mida ta üle kõige igatses.

Ja siis, ühel päeval, ilma mingi ettekuulutusega kaardus hetkeks sild üle kuristiku, mis oli nende vahel. Ning kuigi kuristik püsis, jäi ta siitpeale aina kitsamaks. Nad said kirsse, suuri magusaid tõmmusid kirsse, mille mahl oli tumeda veini värvi. Ja hiljem, kui Ruth valjusti «Printsessi» ette luges, märkas Martin juhtumisi kirsimahla jälge neiu huulil. Hetkeks lõi Ruthi jumalikkus kõrkuma. Temagi oli mullast võetud, mullast võetud nagu kõik inimesed, ja temagi ihu allus elu seadustele nagu Martini enda ja iga teise ihu. Ta huuled olid lihast ja verest nagu Martinilgi ja kirsimahla värvis neid, nagu see värvis Martini enda omi. Ja kui see tema huultega nii oli, siis oli see nii ka kõiges muus. Ta oli naine, tal oli naine, nagu iga teine naine. See kõik tuli Martinile akki pähe, oli nagu ilmutus, mis ta uimaseks lõi. Nagu oleks päike tema nähes taevast alla kukkunud, või nagu oleks tema juuresolekul jumalikku pühadust ruvetatud.

See mõistis ta selle tähendust ning ta süda hakkas taguma, ohutades teda mängima armastuse mängu selle naise, kes polnud vaim teisest maailmast, vaid tavatüüp naine, kelle huuli kirsimahla võis värvida. Selle mõtte hulljulge pani Martini värisema, aga ta süda laulis ning mõistus kinnitas talle võiduka hümniga, et tal on õigus. Osake sellest muudatusest, mis Martinis toimus, ulatus nählavasti Ruthi meelten, sest ta katkestas lugemise, vaatas Martinile otsa ja naeratas. Martin pilk vajus Ruthi sinisilmadelt ta huultele ja see kirsimahla jälg tegi ta pööraseks. Ta käsi tuksatas juba, et neiu poole sirutuda, tal ümbert kinni võtta — nii nagu vanul muretuil päevil. Ruth näis Martini poole kummarduvat, ootavat, ja Martin suutis end vaid suure tahtepingutusega ohjeldada.

«Te ei kuulnud mind üldse,» mossitas neiu.

Siis hakkas ta naerma, tundes lõbu Martini kohmetusest. Ja kui Martin ta siirastesse silmadesse vaatas ning mõistis, et Ruth ei aimanudki, mis temas toimus, siis tundis ta sügavat häbi. Ta oli oma jultunud mõtteis liiga kaugele läinud. Kõigi naiste hulgas, keda Martin tundis, polnud ühtki, kellele see oleks märkamatuks jäänud — välja arvatud Ruth. Tema ei aimanud midagi. Selles oligi vahe. Ruth oli erinev. Martinit kohutas ta enda labasus, ta kummardas aukartuses neiu puhta süütuse ees ja vaatas uuesti üle kuristikku. Sifid oli sisse varisenud.

Kõigest hoolimata lähendas see vahejuhtum teda Ruthile. Mälestus sellest püsis ja kõige sügavama masenduse hetkedel trööstis Martin end sellega meeleldi. Kuristik ei olnud enam nii lai kui varem. Martin oli ületanud vahemaa, mis oli nii lai, et ükski bakalaureusekraad, tosingi bakalaureusekraadi poleks seda täitnud. Tõsi, Martin poleks ilal uskunud, et keegi võib nii puhas olla kui Ruth, aga kirsimahl värvis ikkagi ta huuli. Ta allus universumi seadustele niisama vääramatult nagu Martin. Ta pidi sööma, et elada, ja kui ta jalad märjaks tegi, sai ta nohu. Aga mitte sellis polnud asi. Kui Ruth võis tunda nälga ja janu, kuuma ja külma, siis võis ta tunda ka armastust — armastust mehe vastu. Martin oli ju mees. Ja miks ei võiks tema olla just see mees. «See on minu enda teha!» sosistas ta kirglikult. «Ma tahan olla see mees. Ma teen endast selle mehe. Ma teen seda.»

XII PEATÜKK

Ühel varasel õhtupoolikul, kui Martin heitles sonetiga, milles moondus kogu see ilu ja mõte, mis ta ajus uudiselt kumas, kutsuti ta telefoni juurde.

«Leedi hääl, peene leedi hääl,» irvitas mr. Higginbotham, kes teda kutsuma tuli.

Martin läks telefoni juurde, mis seisis toa nurgas, ning Ruthi häält kuuldes hoovas temast läbi soe laine. Sonetiga võideldes oli ta unustanud Ruthi olemasolu, ent neiu häält kuuldes rabas ta armastus teda nagu

madamatu löök. Milline hääl see oli! Orn ja mahe nagu lauge nokk lauluviiis, või parem veel — nagu hõbekellake, täpne kristallpuhas heli. Ühelgi maisel naisel ei võinud sellist häält olla. Tolles hääles oli midagi laevalikku ja see tuli teisest maailmast. Martin kuulis vaevalt, mida see hääl ütles. Nii võlutud oli ta. Ent ta kontrollis oma näoilmet, sest ta teadis, et mr. Higginbothami nuhisilmad vahivad teda ainiti.

Ruthil polnudki midagi erilist öelda, üksnes seda, et Norman oli pidanud temaga läna õhtul ühele loengule kuulama. Aga tal oli peavalu ning Ruth oli nii petunud ja tal olid piletid ning ta tahtis küsida, kas Martin ei oleks nii kena ja tuleks talle saatjaks, kui ta juhtuks vaba olema.

Kas ta tuleks! Martin püüdis kõigest hingest summutada õhinal oma hääles. See oli suurepärane. Ta oli näinud neiu alati vaid tema kodus ning ta polnud ilal julgenud teda endaga kuhugi kaasa paluda. Täiesti seotult, veel telefonitoru peos hoides ja Ruthiga rääkides tundis ta äkki vastupandamatut soovi neiu eest surra, olg nagemused kangelaslikust eneseohverdamisest võrreld ja hajusid ta formitsevas ajus. Martin armastas teda nii väga, nii pööraselt, nii lootusetult. Sel hetkel, meelelult õnnelikuna, et Ruth temaga välja tuleb, temaga, Martin Edeniga loengule tuleb, nägi ta neiu äkki nii kättesaamatus kõrguses, et ainus, mida ta teha võis, oli Ruthi eest surra. See oli ainus sobiv viis, kuidas ta võis vältendada seda mõõlmatut ja üllast hardust, mida ta neiu vastu tundis. See oli tõelise armastuse õlun enesesalgamine, mida kogevad kõik armastajad, ning tema sai selle kogemuse seal, telefoni juures, tegitseva õndsuse keerises. Surra tema eest, leidis Martin, tähendaks seda, et ta on hästi elanud ja hästi armastanud. Ja ta oli ainult kahekümne ühe aastane ega olnud ilal varem armastanud.

Ta käsi värises, kui ta telefonitoru üles riputas. Parast õnne kõrgeimale tipule jõudmist tundis ta end joonutuna. Ta silmad särasid nagu inglil. Ta nägu oli muutunud, puhastatud kõigest maisest, selge ja püha.

«Määrad muudkui linnas kohtamisi,» ilkus õemes. «Sa tead küll, kuhu see viib. Sa veel lõpetad politseikohtus.»

Aga Martin ei suutnud kõrgustest alla laskuda. Isegi mitte selle vihje toorus ei toonud teda maa peale tagasi. Ta seisis vihaselt ja solvumisest kõrgemal. Ta oli suurt nägemust näinud, ta oli nagu jumal ning võis inimvagliakese vastu vaid sügavat ja piiratud haletsust tunda. Ta ei vaadanud Higginbothami peale. Ja kuigi ta pilk temast üle libises, ei näinud ta teda. Nagu unenäos väljus ta ruumist ja läks ümber riietuma. Alles siis, kui ta oma tuppa jõudis ja juba lipsusõlme sidus, sai ta teadlikuks mingist ebameeldivast helist, mis ta kõrvus kajas. Ta uuris seda heli ning identifitseeris selle lõpuks kui Bernard Higginbothami viimase kraaksatuse, mis mingil põhjusel alles nüüd ta ajju suutis tungida.

Martin sattus suurde segadusse, kui Ruthi kodu välisuks nende selja taga sulgus ja ta koos neiuga trepist alla tuli. Koos Ruthiga loengule minek polnud talle mitte üksnes puhta rõõmu allikaks. Martin ei teadnud, kuidas käituda. Ta oli tänaval näinud, et Ruthi klassi kuuluvad naised meestel käe alt kinni hoidsid. Aga sageli nad ei hoidnud ka. Ning Martin juurdles endamisi, kas käevangus kõndimine on kombeks ainult õhtuti või siis ainult abikaasade ja sugulaste vahel.

Parajasti enne kõnniteele jõudmist meenus talle Minnie. Minnie oli olnud suur peenutseja. Juba teisel õhtul, kui nad kahekesi koos välja läksid, oli ta Martinile märkuse teinud, et see sammus kõnnitee sisemisel poolel, ning seletanud, et džentelmen käib alati kõnnitee välisküljel — kui ta on koos daamiga. Ja Minnie oli talle alati järjekindlalt kanna peale astunud, kui nad üle tänava läksid, ja sellega Martinile meelde tuletanud, et see jälle välisküljele asuks. Martin ei teadnud, kust Minnie selle viisakusreegli oli õppinud, kas see üldse oli päril kõrgemast klassist ja kas see asi on ikka tõesti nii.

Kui nad kõnniteele asusid, leidis Martin, et võib seda siiski kartuseta proovida. Ta laskis Ruthi ette ja asus kõnnitee välisküljele. Siis kerkis üles teine probleem. Kas ta peab neiu oma käsivart pakkuma? Ta polnud kordagi elus kellelegi oma käsivart pakkunud. Tütarlapsed, keda tema tundis, ei võtnud kunagi poistel käe alt kinni, sest alguses kõndisid nad mitmel õhtul vabalt

lõual, hiljem aga, eriti valgustamata tänavatel, kõnniti püha ümberl kinni hoides ja pead noormehe õlale toetades. Aga see oli teine asi. Ruth ei olnud niisugune bolunk. Martin pidi midagi ette võtma.

Ta kõverdas neiupoolset käsivart — kõverdas seda ühele või teisele, otsekui salamahti, mitte pakkuvalt, otsekui juhuslikult — nagu olekski tal kombeks niimoodi kõnnida.

See oli imeiline asi juhtuski. Ta tundis Ruthi kätt oma käsivarrel. See kokkupuude tekitas temas õndsatunnet ja mõne magusa hetke vältel näis, nagu oleks kindel maa jalge alt kadunud ja ta hõljuks loos Ruthiga läbi õhu. Ent varsti tuli ta maa peale tagasi, sest üles kerkis uus küsimus. Nad läksid üle tänava. Seega jäi Martin nüüd siseküljele, aga ta peaks mõtlema, kas tal tuleb seda manöövrit siis järgmisel korral korrata? Ja ülejärgmisel korral jälle? Siin oli mingit viltu, ning ta otsustas mitte narri kombel edasi-tagasi keksima hakata. Ta süda ei jäänud selle otsusega rahul, sest ta teadis, et iga kord, kui ta kõnnitee siseküljele sattus, rääkis ta kiiresti ja tõsiselt, teeseldes, nagu oleks ta oma julust sedavõrd kaasa kistud, et kui ta ühekski jättes poole vahetamata, võis seda jutuõhust tulenevaks tahelepanematusseks pidada.

Kui nad üle Broadway läksid, sattus Martin vastastikküljele. Ta tundis, et see sammus kõnnitee sisemisel poolel, ning seletanud, et džentelmen käib alati kõnnitee välisküljel — kui ta on koos daamiga. Ja Minnie oli talle alati järjekindlalt kanna peale astunud, kui nad üle tänava läksid, ja sellega Martinile meelde tuletanud, et see jälle välisküljele asuks. Martin ei teadnud, kust Minnie selle viisakusreegli oli õppinud, kas see üldse oli päril kõrgemast klassist ja kas see asi on ikka tõesti nii.

Kui nad kõnniteele asusid, leidis Martin, et võib seda siiski kartuseta proovida. Ta laskis Ruthi ette ja asus kõnnitee välisküljele. Siis kerkis üles teine probleem. Kas ta peab neiu oma käsivart pakkuma? Ta polnud kordagi elus kellelegi oma käsivart pakkunud. Tütarlapsed, keda tema tundis, ei võtnud kunagi poistel käe alt kinni, sest alguses kõndisid nad mitmel õhtul vabalt

«Kui nägus tütarlaps,» ütles Ruth hetke pärast.

Martin õnnistas teda südames nende sõnade eest, ent vastas: «Ei tea. Ma arvan, et see on maitseküsimus. Aga minu meelest ta eriti kena ei ole.»

«Mispärast? Kümne tuhande naise hulgas on vaevalt üks nii korrapäraste näojoontega. Tal on imeilus nägu. Puhaste piirjoontega nagu kamee. Ja tal on kaunid silmad.»

«Arvate?» vastas Martin hajameelselt, sest tema jaoks oli maailmas olemas vaid üksainus kaunis naine ning see oli tema kõrval, käsi tema käevangus.

«Mis siin veel arvata? Kui sellel tütarlapsel oleks võimalus hästi riietuda ja kui talle head kehahoiakut õpetataks, siis oleksite temast otse pimestatud ja niisamuti kõik teised mehed.»

«Teda tuleks kõigepealt rääkima õpetada,» arvas Martin, «muidu ei saa enamjagu mehi temast üldse aru. Ma olen kindel, et te ei mõistaks veeranditki tema jutust, kui lasta tal päris loomulikult rääkida.»

«Rumalus! Te olete oma veendumustes niisama kangakaelne kui Arthur.»

«Te unustate, kuidas ma rääkisin siis, kui te mind esimest korda nägite. Vahepeal olen ma hoopis uue keele ära õppinud. Enne seda rääkisin ma niisamuti kui see tütarlaps. Nüüd suudan ma teile arusaadavas keeles üsna rahuldavalt selgeks teha, et te ei oska selle tütarlapse keelt. Ja kas te teate ka, mispärast tal selline kehahoiak on? Nüüd oskan ma selliseid asju tähele panna, kuigi ma varem selle peale ei mõelnud, ja ma olen hakanud mõistma... paljutki.»

«Mispärast siis?»

«Hulga aastaid töötab ta iga päev palju tunde masina taga. Kui inimene on noor, siis annab ta keha end kergesti painutada ja raske töö vormib seda nagu kitti vastavalt töö iseloomule. Kõnnaku järgi võin ma ainsa pilguga ütelda, millist ametit peab see või teine tööline, keda ma tänaval kohtan. Võtke näiteks mind. Mispärast ma aina niimoodi taarun? Sellepärast, et ma olen aastaid merel olnud. Kui ma oleksin needsamad aastad töötanud kauboina ja minu keha oleks niisama noor ja paindlik olnud, siis ma ei taaruks nüüd, vaid kõnniksin ringi rangisjalu. Niisamuti ka see tütarlaps. Te märkasite, et ta silmad olid kalgid, kui nii võiks ütelda. Ta

pole end kunagi kindlalt ja muretuna tundnud. Ta on pidanud ise enda eest hoolitsema. Ja noor tütarlaps ei ole enda eest hoolitseda, nii et ta silmad sealjuures pehmeks ja lahkeks jääksid nagu... nagu näiteks teil.»

«Teil on vist õigus,» ütles Ruth tasa, «ja see on kurb. Ta on ometi nii ilus tüdruk.»

Martin vaatas Ruthi poole ja nägi ta silmis säravat hõimunnet. Siis meenus talle, et ta armastab teda, ning ta langes sügavasse hämmeldusse selle suure õnne pärast, et võib Ruthi armastada ning oma käevangus hõimule viia.

«Kes sa oled, Martin Eden?» küsis ta endalt peegli ees, kui ta õhtul oma tuppa tagasi jõudis. Ta silmitses end kaua ja uurivalt. «Kes sa oled? Mis sa oled? Kuhu sa kuulud? Oiguse poolest kuulud sa niisugustele tüdrukutele nagu Lizzie Connolly. Sa kuulud tööleegioni, kuhu selle juurde, mis on madal, vulgaarne ja inetu. Sa kuulud koormavedajate ja tööorjade hulka. Sa kuulud rüpasesse, haisvasse, lehkavasse ümbrusse. Tunned, all on tohitanud juurvili. Poolmädanenud kartulid Nuusuta neid! Kurat võtaks, nuusuta neid! Ja ometi julged sa avada raamatuid, kuulata ilusat muusikat, julged õppida armastama kauneid maale, kõnelema head inglise keelt, julged mõelda mõtteid, mida ükski teine ei mõtle, julged end lahti rebida koormahingude ja Lizzie Connollyde hulgast ning armastada kahvatut haldjatalolist naist, kes on sinust miljon miili kõrgemal ja elab tähtede seas. Kes sa oled? Ja mis sa oled? Kurat sind võtaks! Kas sa loodad, et sind ootab edu?»

Ja nadas endale peeglis rusikat, istus voodiservale ja j... diks ajaks lahtisi silmi unistama. Siis võttis ta kaustiku ja algebraõpiku ning sukeldus ruutvõrrandesse. Tunnid möödusid, tähed kahvatasid ja akna taga hakkas hahetama aovalgus.

XIII PEATÜKK

Martin tegi oma suure avastuse tänu sõnaohtratele sõnastikele ja tööfilosoofidele, kes soovad õhtu-poolikutel Raekoja pargis kõnekoosolekuid pidasid. Paar

korda kuus juhtus, et Martin teel raamatukogusse pargis ratta seljast maha tuli ja kuulama jäi. Vaidlusel oli siin hoopis teine toon kui mr. Morse'i lõunalaua taga. Need mehed siin ei olnud tõsised ega väarikad. Nad kaotasid kergesti kannatuse ja kukkusid sõimlema, vandesõnad ja ropud vihjed olid neil aina keelel. Paar korda nägi Martin neid käsitsi kokku minemas. Siiski — Martin ei teadnud, mispärast — nende meeste mõtetes näis midagi elulist olevat. Nende sõnasõda kiskus Martini hoopis rohkem kaasa kui mr. Morse'i vaikne reserveeritud dogmatism. Need mehed, kes õigekeelele ränka ülekohut tegid, vehklesid nagu kuutõbised ja kummutasid üksteise tõekspidamisi primitiivse vihavaenuga, näisid hoopis rohkem elus olevat kui mr. Morse ja tema südamesõber mr. Butler.

Martin oli pargis Herbert Spenceri nime varemgi mitu korda kuulnud, aga ühel õhtupoolikul esines keegi Spenceri jünger, narmendav hulgas, kes kandis räpast kuube, mis oli kurguni kinni nõõbitud, et varjata särgi puudumist. Lugematute sigarettide suitsus ja tubakarõga väljakõhimise saatel löödi hiilgav lahing, kus hulgas oma positsioone edukalt kaitses, — isegi siis, kui üks sotsialistlik tööline irvitades hõikas: «Ei ole muud jumalat peale Teadmatu ja Herbert Spencer on tema prohvet!» Vaidluse objekt jäi Martinile segaseks, aga raamatukogu poole sõites kandis ta kaasas uuesti tärpanud huvi Herbert Spenceri vastu. Kuna hulgas oli nii sageli nimetanud «Algprintsipe», siis võttis Martin selle teose raamatukogust välja.

Nii ta suur avastus algaski. Ta oli juba kord Spenceri kallal jõudu proovinud, aga kuna ta oli alguseks valinud «Psühholoogia alused», oli ta armetult läbi kukkunud, just nagu *Madame Blavitskyga*. Ta ei saanud teosest midagi aru ja viis selle lugemata raamatukokku tagasi. Ent sel õhtul, pärast algebrat, füüsikat ja sonetikatsetust, heitis ta voodisse ja avas «Algprintsipe». Hommik leidis ta ikka veel lugemas. Ta ei suutnud magama jääda. Ka ei kirjutanud ta sel päeval midagi. Ta lebas voodis, kuni keha hakkas valutama, siis heitis kõvale põrandale, luges selili, raamatut silmade kohal hoides, või siis käsipõsakil, aeg-ajalt ühelt küljelt teisele keermates. Järgmisel ööl ta magas ning asus hommikul oma

kirjutöö juurde, siis aga viis raamat ta jälle kiusatusse ja ta langes, lugedes terve pärastlõuna, unustades kõik, unustades koguni, et täna oli Ruthi päev. Ta sai oma vahetust ümbrusest alles siis teadlikuks, kui Bernard Hugginbotham ukse lahti tõmbas ja küsis, kas Martin peab tema maja restoraniks, kus söök ette kantakse.

Kogu elu oli uudishimu Martinit taga kihutanud. Ta tahtis teada, ja see iha sundiski teda seigeldes läbi maailma rändama. Kuid Spencerilt õppis ta nüüd, et ta pole ilal midagi teada saanud ning et mööda maid ja meresid rännates polekski ta ilal midagi teada saanud. Ta oli vaid libisenud üle asjade pealispinna, oli vaadelnud ükskuld seoseta nähtusi, kogunud faktide pudemeid, teinud lühiseid pealiskaudseid üldistusi, ning nii jät kõik täiesti seostamatuks kapriisses ja korratus maailmas, mida valitses juhuse tuju. Ta oli vaadelnud lindude lendu ning sellele asjatult seletust otsinud, kuid talle polnud ilal pähe tulnud katsuda seletada seda arengukäiku, mis oli kujundanud linnud — orgaanilised lendavad mehhanismid. Ta polnud ilal almanud, et selline arengukäik on olemas. Talle oli uudiseks, et linnud olid pidanud millestki välja arenema. Tema meelest olid need alati olemas olnud. Nad lihtsalt olid.

Ja nii nagu see oli lindudega, nii oli see ka kõige muuga. Ta piiratud ja halvasti ettevalmistatud katsed tungida filosoofiasse olid seni viljatuks jäänud. Kanti keskagegne metafüüsika polnud teda kuhugi viinud ning oli ta üksnes oma vaimsetes võimetes kahtlema pannud. Samal viisil olid ka ta katsed tutvuda evolutsiooniteooriaga piirdunud Romanese lootusetult detailidesse tungiva kõilega. Martin ei saanud millestki aru ning kõigest sellest ei osanud ta järeldada muud, kui et evolutsiooniteooria on saepuruna kuiv õpetus, mille on loonud lühised mehikesed, kelle tarkus seisnes üksnes lohutu laias arusaamatus sõnavaras. Nüüd aga sai ta teada, et evolutsioon pole mitte paljas teooria, vaid üldtunnustatud arenguprotsessi kirjeldus, et teadlased on selles suhtes juba ühel nõul, ning et neil on eriarvamusi veel vaid evolutsiooni meetodite suhtes.

Siln aga oli nüüd see Spencer, kes pakkus talle kõige suurema teadmistest organiseeritud pildi, kes ühtlustas kõik, töötas välja algtoed ning esitas ta hämmastunud

pilgule maailma nii konkreetset kujul, et see näis otsekui laevamudel, mida meremehed armastavad ehitada ja pudelisse pista. Polnud mingit tuju ega juhus. Kõik oli vaid seadus. Seadusele alludes lendasid linnud ning samale seadusele alludes oli kääriv muda liigutama ja vingerdama hakanud, saanud jalad ja tiivad ning muutunud linnuks.

Samm-sammult oli Martin mööda intellektuaalset astmestikku ülespoole tõusnud, ent nii kõrgel astmel polnud ta seni veel seisnud. Kõik asjad laotasid oma peidetud saladused ta ette. Ta oli arusaamisest joobunud. Öösel, kui ta magas, rändas ta koos jumalatega läbi viirastuslike maailmade, päeval aga käis ta ringi nagu kuutõbine, silmitsedes nõitutuna seda maailma, mille ta äsja oli avastanud. Söögilauas läksid ta kõrvust mööda kõik jutud tühistest ja madalatest asjadest, ta ohjeldamatu vaim otsis ja jälitas põhjust ning tagajärge kõiges, mida ta nägi. Lihatuikk vaagnal äratas ta kujutluse säravast päikesest ning ta ajas selles peituvat energia jälgi läbi kõigi ta muundumiste kuni saja miljoni miili kaugusel asuva algallikani, või siis jälitas seda energiat tema edaspidisel liikumisel oma enda käelihastesse, nii et ta võis lihatuiki katki lõigata, ning ajju, kus sündis tahe, mis pani lihased lihatuikki katki lõikama, ja ta sisepoole pöördunud pilk nägi viimaks sedasama päikest oma ajus säramas. See ilmutus vaimustas teda nii, et ta ei kuulnudki, kuidas Jim sosistas: «Hullumeelne,» ei näinud ärevust oma õe näole ega märganud, kuidas Bernard Higginbotham sõrmega ringe vedas, millega ta mõista andis, et naise-venna peas on kruvid logisema lõõnud.

Teatud mõttes jättis Martinile kõige sügavama mulje just teadmiste seos — kõigi teadmiste sisemine seos. Ohinal oli ta asja tundma õppinud ning ta oli kõik omandatud teadmised oma aju eraldatud lahtritesse salvestanud. Näiteks meresõidust oli tal neid kogunenud tohutu tagavara. Ka naiste kohta oli tal kenake hulk teadmisi. Aga need kaks ala olid seostamata. Nende kahe mälulatri vahel polnud ühendust. Martini meelest oleks olnud naeruväärne ja võimatu oletada, et võiks olla mingi seos hüsteerilise naise ja kuunari vahel, mis püüab tormi ajal kurssi muuta või ankrusse

hõlida. Kuid Herbert Spencer tõestas talle nüüd, et selles oletuses polnud midagi naeruväärset, veel enam, et oli täiesti võimatu oletada, nagu poleks seal mingit seost. Kõik asjad olid seostatud kõigi teiste asjadega, alates kaugeimast tähest kosmose avaruses ning lõpetades atoomile müriaadidega liivaterakeses inimese jala all.

See uus vaatepunkt oli Martinile lakkamatu hämmelduse allikaks ning alailma tabas ta end otsimas seost kõigi asjade vahel päikese all ja teisel pool päikest. Ta loetis loendeid kõige kokkusobimatumaist asjust ja otsustas, kuni tal viimaks korda läks leida sugulust kõigi nende vahel. Sugulust armastuse ja luule, maavärise, tule, latsutajamadude, vikerkaare, juveellide, vördjate, päikeseloojangu, mõirgavate lõvide, valgustusgaasi, loomelõhna söömise, ilu, mõrva, kangi ja loetuspunkti ning tubaka vahel. Nii ühtlustas ta universumi, allutas selle endale ja uuris seda või rändas mööda selle kõrvalradu ja tihnikuid, ent mitte kui hirmunud rändur, kes otsib saladuste rägastikus teadmata teada, vaid kui vaatleja ja kaardistaja, kes tutvub kõigega, mis seal leida on. Ja mida rohkem ta teada sai, seda kirglikumalt imeltes ta universumit ja elu ja omaenda elu kõige selle keskel.

«Sinu narr!» hüüdis ta oma peegelpildile. «Sa püüad kirjutada, ja ometi pole midagi sinu endas, millest kirjutada! Mis sinus oli? Mõned lapsikud ideed, mis ei ole midagi muud kui lahtimõeldud ilu ja tunded teadmatust, armastusest lõhkemiseni tulvil süda ja ahistus, mis oli üksama suur kui su armastus ja niisama viljatu kui su teadmatust. Ja sa tahtsid kirjutada! Ometi hakkab alles nüüd sinus tekkima midagi, millest kirjutada. Sa tahtsid luua ilu, aga kuidas võisid sa seda teha, kui sa ilu loomusest midagi ei teadnud! Sa tahtsid kirjutada elust, kuigi sa elu põhilistest tunnustest midagi ei teadnud. Sa tahtsid kirjutada maailmast ja elu mõttest, ehkki maailm oli sulle nagu hiina keel ja elu mõttest kirjutades oleksid sa osanud näidata ainult seda, et sa sellest midagi ei tea. Aga ära heida meelt, Martin, sa kirjutad veel. Sa tead juba natuke, üsna natuke, ja sa oled õigel teel ning saad veel rohkem teada. Kui sul õnne on, võid sa ühel ilusal päeval teada peaaegu kõike, mida üldse teada võib. Siis kirjutad.»

Ta avaldas oma suure avastuse Ruthile, jagades temaga oma rõõmu ja hämmeldust. Ruth aga ei näinud sellest eriti vaimustatud olevat. Ta nõustus vaikides ning näis sellest kõigest oma koolitarkuse põhjal ühteist teadvat. See ei puudutanud teda sügavalt nagu Martinit ning Ruthi huvipuudus oleks Martinit ehk üllatanud, poleks ta endale sisendanud, et Spencer pole neiuule uus ja värske nagu temale, Martinile. Nagu selgus, uskusid Arthur ja Norman evolutsiooniteooriasse ning olid lugenud Spencerit, kuigi see neisse nähtavasti eriti sügavat mõju polnud avaldanud. Ja prillidega ning harjasjuustega noormees Will Olney irvitas koguni inetult Spenceri üle, korrates epigrammi: «Pole muud jumalat peale Teadmatu ja Herbert Spencer on tema prohvet.»

Ent Martin andestas selle pilke, sest talle hakkas selguma, et Olney ei ole Ruthisse armunud. Hiljem taipas ta suure jahmatusega mitmetest väikestest asjadest, et Olney suhtub Ruthisse täieliku ükskõiksusega, veel enam, et neiu on talle koguni otseselt vastumeelne. Sellest ei suutnud Martin aru saada. See oli üks selliseid nähtusi, mida ta ei osanud vastavusse viia teiste universumi nähtustega. Ometi oli tal noormehest kahju, et see teatud iseloomuomaduste puudumise tõttu ei võinud õigesti hinnata Ruthi vaimupeenust ja ilu. Mitmel pühapäeval sõitsid nad jalgratastel mägedesse ja Martinil oli rohkesti võimalusi jälgida relvastatud vahe- rahu, mis valitses Ruthi ja Olney vahel. Viimane sõbrustas peamiselt Normaniga, jättes Ruthi Arthuri ja Martinil seltsi, mille eest Martin talle südamest tänulik oli. Need pühapäevad olid Martinile suulpäevad eeskätt muidugi seepärast, et ta sai Ruthiga koos olla, aga osalt ka seepärast, et need matkad teda Ruthi klassi kuuluvatele noormeestele lähendasid. Ehkki neil oli seljataga aastatepikkune süstemaatiline haridustee, tundis Martin end nendega vaimset võrdsena, ning tunnid, mis ta veetis nendega vesteldes, olid teretulnud praktikaks, kus ta sai oma ränga tööga omandatud grammatikat kasutada. Martin oli seltskonnaleksikonidest loobunud ja tulnud tagasi vaatlusmeetodi juurde, mis õpetas talle, kuidas on parajasti vaja käituda. Martin oli alati hoolega valvel — välja arvatud üksnes

nel kordadel, kui ta millestki vaimustus. Ta järgis talhelepanelikult oma kaaslaste tegutsemist ning õppis oma nende väikesed viisakusvõlited ja käitumisreeglid.

Lõik, et Spencerit väga vähe loeti, oli Martinile mõnda aega suurte üllatuste allikaks. «Herbert Spencer» ütles mees, kes raamatukogus laua taga istus. «Jah, muidugi — geniaalne mõistus.» Aga ta ei teadnud nähtavasti mitte kui midagi selle geniaalse mõistuse sisust. Ühel õhtul, kui ka mr. Butler külas oli, viis Martin jutu Spenceri peale. Mr. Morse süüdistas inglise filosoofi kibedasti tema agnostitsismi pärast, aga tundub, et ei ole «Algprintsipe» lugenud. Mr. Butler aga kuulutas, et ta ei või Spencerit silmaotsas sallida, et ta pole temast ridagi lugenud ja et ta on ilma Spencerita väga hästi elus läbi saanud. Martin südametähega tarkas kahtlus, ja kui ta vähem iseseisev oleks olnud, oleks ta enamuse ketsukohaga leppinud ja Spenceri peale kõrgelt löönud. Martin aga leidis ikkagi, et Spenceri seletused asjade loomuse kohta on väga veenvad, ja nagu ta seda endamisi formuleeris — Spencerist loobudes oleks ta talitanud nagu tüürimees, kes viskab kompassi ja kronomeetri üle parda. Niisiis jätkas ta evolutsiooniteooria õppimist, hakkas ise ainekst ikka sügavamini ja sügavamini aru saama ning kogus lisatõendusi ja teooriaid teooriaid ja mõtteid autorilt. Mida rohkem ta õppis, seda laiemalt avanesid ta pilgule veel mitmed teadusvalad, ning kahetsus, et päeva pikkus ei andnud kaheksanda nel tundi, muutus tal krooniliseks kurbuseks.

Kuna päevad nii lühikesed olid, otsustas ta lõpuks algebrast ja geometriast hoopis loobuda. Trigonomeetriaga polnud ta veel üldse algust teinud. Siis tõmbas ta oma õppepilaanist maha keemia, jättes alles üksnes füüsika.

«Ma ei ole selle ala eriteadlane,» seletas ta Ruthile oma teguviisi õigustades. «Ja ma ei kavatse selleks saada. Erialsid on nii palju, et üks inimene ei jõua terve elu jooksul neist kümnendikku omandada. Ma pean süvendama oma üldteadmisi. Kui mul eriteadlase löld vajaläheb, võin alati nende teostest järele vaadata.»

«Aga see pole ikkagi see, mis omaenda teadmised,» vaidles Ruth vastu.

«Kuid need teadmised on tarbetud. Me kasutame eriteadlaste töid. Selleks need olemas ongi. Kui ma siia tulin, nägin korstnapühkijaid töös. Nemad on ka eriteadlased, ja kui nad on oma töö teinud, võite rõõmustada hea tõmbuse üle, ilma et teil korstnate ehitusest mingit aimu oleks.»

«Ma kardan, et see näide ei pea paika.»

Ruth vaatas Martinile uurivalt otsa ja viimane tajus tema pilgus ja hoiakus etteheidet. Aga Martin oli endas kindel.

«Mõtteteadlased, kes uurivad kõige üldisemaid küsimusi, kõige targemad pead maailmas, toetuvad eriteadlastele. Näiteks Herbert Spencer. Tema üldistas tuhandete uurijate avastused. Ta oleks pidanud elama tuhat elu, et kõike seda ise ära teha. Niisamuti Darwin. Tema kasutas ära kõik, mida taimeteadlased ja tõuaretajad olid avastanud.»

«Teil on õigus, Martin,» ütles Olney. «Teie teate, mida te tahate, aga Ruth ei saa sellest aru. Ta ei tea sedagi, mille poole ta ise püüab.»

«...Jaa, jaa,» tõltas Olney jätkama, vältides Ruthi vastuväiteid. «Ma tean, te nimetate seda üldhariduseks. Aga kui teie ajate taga üldharidust, siis on täiesti ükskõik, mida te õpite. Te võite õppida prantsuse keelt, võite õppida saksa keelt, võite loobuda neist mõlemast ja õppida esperantot. Üldhariduse saate ikkagi kätte. Samal eesmärgil võite õppida kreeka või ladina keelt, ehkki teil sellest lial mingit kasu pole. Ometi on see haridus. Ruth ju õppis vanasaksi keelt, õppis põhjalikult — see oli kaks aastat tagasi — ja praegu ei mäleta ta sellest muud kui: «Whan that sweet Aprile with his showers soote»¹ — nii see kuidagi vist oli? Aga kultuurilihvi see teile ikkagi andis,» naeris Olney, põigeldes jälle Ruthi vastuväidete eest kõrvale. «Ma tean, me olime ju ühel kursusel.»

«Kuid te räägite kultuurist, nagu oleks see vahend millegi taotlemiseks!» hüüdis Ruth. Ta silmad välkusid

¹ Aprillikuul, kui pehmed sajuhood — Chauceri «Canterbury lugude» esimene rida. «Canterbury lood» muide ei ole kirjutatud vanasaksi keeles. (Tõlkija märkus.)

ja ta põskedel olid punased laigud. «Kultuur aga on eesmärk omaette.»

«Aga see pole see, mida Martin tahab.»

«Kust teie seda teate?»

«Mida te õieti tahate, Martin?» küsis Olney, pöördudes tema poole.

Martin tundis end väga ebamugavalt ja heitis Ruthile abiotsiva pilgu.

«Jah, öelge, mida te tahate. See selgitaks kõik.»

«Jah, muidugi, ma tahan kultuuri,» möönis Martin kõhklevalt. «Ma armastan ilu. Ja kultuur annab mulle täpsema ja parema mõõdupuu ilu hindamiseks.»

Ruth noogutas ja näis oma võidus kindel olevat.

«Tühi juht, ja te teate seda ise ka,» kommenteeris Olney. «Martini eesmärgiks on karjäär, mitte kultuur. Ja juhuslikult on kultuur tema karjääri puhul oluline, muud midagi. Kui ta tahaks hakata apteekriks, oleks kultuur talle tarbetu. Martin tahab kirjutada, aga ta kardab seda ütelda, sest sellega ta lükkaks teie väited maha.»

Ja mispärast Martin tahab kirjutada?» jätkas ta. «Sellepärast, et ta just ei püherda raha sees. Mispärast teie aga koormate oma pead vanasaksi keele ja üldharidusega? Sest teil pole tarvis võidelda oma koha pärast elus. Selle eest hoolitseb teie papa. Tema ostab teile riided ja kõik muu mis vaja. Kas teie või minu või Arthur või Norman haridusest on küünevõrragi kasu? Meil on kultuuri sees leotatud, aga kui meie papakesed tänna pankrotti läheksid, siis ei jääks meil homme muud paremat üle kui õpetaja kutseeksamil õnne proovida. Parim, millele teie, Ruth, loota võiksite, on külakooli-õpetaja koht või klaveripreili amet tütarlastepansionis.»

«Ja mis teie ise teeksite, kui küsida tohib?» sähvas Ruth.

«Mitte kui midagi. Võiksin ehk lihttöölisena teenida poolleist dollarit päevas. Võiksin ehk saada järelevaataja koha Hanley lollidekoolis — ma ütlen võiksin, pange tähele —, aga väga võimalik, et ma nädala lõpul puhtalt saamatuse pärast sealtki tänavale lendaksin.»

Martin jälgis vaidlust sügava tähelepanuga. Ta oli veendunud, et Olney'l on õigus, ent samal ajal tekitas see kaunikesti tõre viis, kuidas noormees Ruthi kohtles,

temas vastumeelsust. Nende juttu pealt kuulates sündis temas uus arusaamine armastusest. Mõistusel polnud armastusega midagi ühist. Polnud vähematki tähtsust, kas naine, keda armastatakse, arutleb õigesti või mitte. Armastus seisis arutlusest kõrgemal. Ja kuigi neiu ehk tõesti täielikult ei mõistnud, kui tähtis oli Martinile elus edasi jõuda, polnud ta Martinile sellepärast sugugi vähem armast. Sellel, mis ta mõtles, polnud armastusega mingit tegemist.

«Mis?» ärkas ta, kui Olney mingi küsimus ta mõtetõlõnga äkki katkestas.

«Ma ütlesin, et loodetavasti ei tee te seda suurt lolist, et hakkate ladina keelega pihta.»

«Aga ladina keel on midagi rohkemat kui kultuur,» sõnas Ruth vahele. «See on hädavajalik vaimne pagas.»

«Kas te tõesti kavatsete seda õppima hakata?» käis Olney endiselt peale.

Martin oli lausa kimpus. Ta nägi, et Ruth ootab põnevusega tema vastust. «Ma kardan, et mul ei jää selle jaoks aega,» ütles ta lõpuks. «Tahaksin küll hea meelega, aga aega ei jätku.»

«Näete nüüd, Martin ei aja kultuuri taga,» vaimustus Olney. «Ta tahab kuhugi välja jõuda, midagi korda saata.»

«Aga see on ju vaimne treening. See on mõtledistsipliin. Ladina keel distsiplineerib meie vaimu.» Ruth vaatas lootusrikkalt Martinile otsa, nagu oodates, et see oma otsust muudab. «Te ju teate, et jalgpallurid peavad enne otsustavat mängu tugevasti treenima. Niisamuti on ladina keel vajalik mõtlevale inimesele. See treenib.»

«Tühi jutt ja sõnakõlks! Seda räägiti melle siis, kui lapsed olime. Aga ühte meile siiski ei räägitud, vaid lasti meil endil hiljem välja uurida.» Efekti pärast pidas Olney väikese pausi ja lisas siis: «Meile ei räägitud, et iga õige džentelmen peab olema ladina keelt õppinud, aga et ühelgi džentelmenil ei ole vaja seda osata.»

«See ei ole teist aus,» hüüdis Ruth. «Ma teadsin kohe, teil oli vaja juttu sellele teemale viia ainult selleks, et oma mõtet südame pealt ära öelda.»

«See on siiski arukas mõte. Ja täitsa aus. Ainukesed, kes ladina keelt oskavad, on farmatseudid, advokaadid ja ladina keele õpetajad. Kui Martin sihib nende elukut-

se poole, siis jookseb minu mõte muidugi tühja. Aga mis sellel kõigel üldse Herbert Spenceriga pistmist on? Martin avastas Spenceri alles hiljuti ja on tulist vaimustust täis. Mispärast? Sellepärast, et Spencer aitab teda edasi. Mind ei oleks Spencer kuhugi välja viinud ja teid ka mitte. Meil pole kuhugi minna. Teie lähete ühel ilusal päeval mehele, minul aga pole muud teha kui hoida silma peal advokaatidel, ja ärijuhtidel, kelle hoole all on raha, mille isa mulle kord jätab.»

Olney tõusis püsti, et minema hakata, kuid pöördus veel uksel ümber ja laskis lendu viimase noole.

«Teie, Ruth, jätke Martin rahule. Ta teab ise, mida talle kõige rohkem vaja läheb. Mõelge, mis ta juba lorda on saanud. Mõnikord teeb ta mul lihtsalt meele huigeks ja ma hakkan iseennast häbenema. Juba praegu teab ta maailmast ja elust ja inimese kohast elus ja kõigest muust rohkem kui Arthur või Norman või mina või minu pärast isegi teie — hoolimata kõigest meie ladina ja prantsuse ja vanasaksi keelest ja kultuurist.»

«Aga Ruth on minu õpetaja,» vastas Martin rüütelikult. «See vähene, mis ma õppinud olen, on tema teene.»

«Lohat!» Olney vaatas Ruthi poole ja ta ilme oli salakaval. «Varsti te vist kinnitate mulle, et lugesite Spencerit Ruthi soovitusel. Ainult et nii see ikkagi ei olnud. Ruth teab Darwinist ja evolutsiooniteooriast niisama palju kui mina kuningas Saalomoni varakambritest. Mis kaalamurdev definitsioon see oli, ja mis asja kohta see oieti käis, millega te mõne päeva eest meile pähe virutasite — teate ju, see, mis Spencer selle määramatu inkoherentsuse ja homogeensuse värgi kohta ütles? Laske see Ruthi pihta lahti ja vaadake, kas ta sellest mõustki sõna aru saab. See, teate, ei ole üldharidus. Trallallaa ja aidaa! Ja kui te tõesti ladina keelt tuuplana hakkate, Martin, siis mina teist küll enam lugu ei pea.»

Kogu aeg, kui Martin seda vaidlust huvitatult kuulas, tundis ta selles ka midagi, mis teda häiris. Juttu oli õpinguist ja loenguist, selles puudutati teadmiste pealiskaudseid pudemeid ning vestluse koolipoisilik toon ei harmoneerunud nende suurte asjadega, mida Martin endas idanemas tundis. See polnud kooskõlas tema näi-

jase ihaga elust kinni haarata, mis selgi hetkel kõverdas ta sõrmi nagu kotkaküüsi, see oli kokkusobimatu kosmiliste elamustega, mis teda piinasid, ning vaevalt tärnanud teadmise oma jõust. Ta võrdles end luuletajaga, keda laevahukk on paisanud kummalise maa randa, luuletajaga, kes on tulvil jõudu ja ilu tundmist, ent kes kidakeelselt kogeldes ja asjatult püüab laulda oma uute kaasmaalaste barbaarsel keelel. Nii oli see ka temaga. Ta tajus, tajus piinava selgusega suuri universaalseid tõdesid, aga ometi oli ta sunnitud nõrksema ja kobama koolipoisi mõtete kallal ning vaidlema selle üle, kas tal on tarvis ladina keelt õppida või ei ole.

«Mis põrgut on ladina keelel sellega tegemist?» küsis ta endalt õhtul peegli ees seistes. «Ma ei taha, et surnud rahvad ellu tõuseksid. Miks pean mina ja miks peab ilu, mis minus on, alluma surnute seadusele? Ilu on elav ja igavene, keeled tulevad ja lähevad. Nad on surnute põrm.»

Ta järgmine mõte oli, et on oma mõtteid väga hästi sõnastanud, ning ta heitis voodisse, juureldes selle üle, miks ta ei suuda Ruthi juuresolekul niisamuti kõnelda. Kui Ruth juures viibis, siis oli Martin ainult koolipoiss ja ta sõnad koolipoisi sõnad.

«Andke mulle aega,» ütles ta valjusti, «andke mulle ainult aega.»

«Aega, aega, aega!» oli ta igavene kaebus.

XIV PEATÜKK

Mitte Olney pärast, samal ajal ka hoolimata Ruthist ja oma armastusest neiu vastu, otsustas ta lõpuks ladina keelest loobuda. Raha tähendas tema jaoks aega. Oli nii palju tähtsamat kui ladina keel, nii paljud muud alad kutsusid teda käskival häälel. Ja ta pidi kirjutama. Pidi raha teenima. Seni polnud ühtki tema tööd vastu võetud. Oma paarkümmend käsikirja rändasid lõputus ringkäigus ajakirjade vahet. Kuidas teised autorid toime tulid? Martin veetis pikki tunde raamatukogu lugemissaalis, luges, mida teised olid kirjutanud, uuris innukalt ja kriitiliselt nende töid, võrdles neid enda omadega ja

lueslas endamisi, mis salatarkuse nemad küll avastanud olid, et nad oma loomingul müüa oskasid.

Teda hämmastas surnud trükisõna tohutu hulk. Ei olnud selles valgust, eluväljatust ega värvi. Aga ometi oli sel minekut — kaks senti sõna, tuhat sõna kaks-kümmend dollarit — nii ajalehed kinnitasid. Teda panid lueslama lugematud lühijutud, mis olid, tõsi küll, ladusalt ja targalt kirjutatud, milles aga ei olnud elujõudu ja tõde. Elu oli ometi nii kummaline, nii imeline, tulvil arvutuid probleeme, unistusi, sangaritöid, aga need lookesed puudutasid ainult elu igapäevast palet. Martin tundis elu ränkust ja pinget, selle palavikulisi erutusi, vaeva ja metsikut mässu — selles igatahes oli, millest kirjutada. Ta tahtis ülistada kadunud lootuste kandjaid, pööraseid armastajaid, hiiglast, kes võitlesid keset hirme ja õnnetust, küsimata vaevast ja viletsusest, nii et maailm nende jõulistest pingutustest pragises. Ajakirjades ilmuvate lühijuttude sihiks aga näis olevat kiitust laulda Butleritele, närustele dollarikröönijatele, ning labaste tühiiste meeste ja naiste labastele tühiiste armulugudele. Tuli see sellest, et ajakirjade toimetajad olid ka ise labased? Või kartsid nad elu — kõik need kirjanikud, toimetajad ja lugejad?

Martini peamiseks mureks aga oli, et ta ei tundnud ühtki toimetajat ega kirjanikku. Veel enam, ta ei tundnud ühtki inimest, kes oleks kunagi kirjanduses katsetanud. Tal polnud ühtki nõuandjat, ühtki juhatajat, mitte kedagi, kes oleks teda sõnakesegagi suunanud. Ta hakkas kahtlema, kas toimetajad üldse ongi lihast ja verest inimesed. Nad olid otsekui hammasrattad mingis masinas. Jah, just masinas. Ta valas oma hinge juttudesse, nutklitesse, luuletustesse ja usaldas need siis masina tööle. Ta murdis nad kokku, pani nõutavad margid käsikirja juurde pikka ümbrikusse, kleepis teised margid peale ja laskis saadetise postkasti. Käsikiri rändas üle terve kontinendi, ja mõne aja pärast tõi kirjakeandja selle talle tagasi teises pikas ümbrikus, millele olid kleebitud needsamad margid, mis ta oli käsikirjale kaasa pannud. Ahela teises otsas ei olnud ühtki inimlikku toimetajat, oli vaid teravmeelne masinavärk, mis vahetas ühe ümbriku teisega ja kleepis uued margid peale. Nagu automaat, kuhu võib mündi sisse lasta ja mis siis metalse

klõpsatusega annab paki närimiskummit või tahvli šokolaadi. Olenevalt pilust, kuhu mündi lasksid, saad närimiskummit või šokolaadi. Samasugune lugu oli kirjastamismasinaga. Üks pilu andis tšekke ja teine tagasilükkamisteatist. Seni oli Martin saanud üksnes viimaseid.

Just need tagasilükkamisteatistid andsidki kogu protsessile õudse puhtmasinliku ilme. Need olid standardised valmistatud sedelikesed ja Martinil oli neid kogunenud sadade kaupa — varasemate tööde puhul tosin või rohkemgi käsikirja kohta. Oleks ta saanud üheainsa rea, üheainsa isiklikult temale määratud rea — ta oleks õnnelikum olnud. Aga mitte ükski toimetaja polnud endast niisugust elumärki andnud. Ja ta ei osanud järeldada muud, kui et ahela teises otsas ei olnud inimlikult sooje südameid, olid vaid hammasrattad, oli vaid hästi õlitatud, ladusalt töötav masinavärk.

Martin oli visa võitleja, hingega asja juures ja jonakas, ning ta oleks nõus olnud masinat aastate kaupa toorainega varustama. Aga ta jooksis verest tühjaks ja võitluse lõpp ei olnud aastate, vaid nädalate küsimus. Korteriarve tõi lüüasaamise iga nädalaga lähemale ja neljakümne käsikirja postikulud kurnasid teda peaaegu niisama rängalt. Ta ei ostanud enam raamatuid, hoidis kokku kus sai ja püüdis paratamatut lõppu edasi lükata. Aga ta ei osanud raha säästa ja lähendas katastroofi veelgi nädala võrra, kinkides Marianile viis dollarit kleidi ostmiseks.

Martin võitles pimeduses, ilma nõuandjateta, ilma julgustajateta, hoides vaevaga lootuse sädet hõõgumas. Isegi Gertrude hakkas venna peale viltu vaatama. Algu oli ta õeliku leebusega talunud Martini veidrusi, pidades neid lapsikuks rumaluseks. Aga nüüd ärkas temas õelik mure ja ta muutus rahutuks. Venna narrused hakkasid tema silmis hullumeelsuseks kasvama. Martin teadis seda ja kannatas selle pärast hoopis valusamini kui Bernard Higginbothami avaliku ilkuva põlguse all. Martin uskus iseendasse, aga ta oli oma usuga üksinda. Isegi Ruthil polnud usku. Neiu tahtis, et Martin end õpingutele pühendaks, ja kuigi ta tema kirjatööd avahikult hukka ei mõistnud, ei kiitnud ta seda ka kunagi heaks.

Martin polnud oma töid talle ilalgi lugeda pakkunud.

Mingi range tagasihoidlikkus takistas tal seda tegemast. Pealegi töötas neiu pingsalt ülikoolis ja Martin ei tahtnud temalt mingi hinna eest aega röövida. Aga kui neil diplom käes oli, palus ta ise Martinit, et see talle mõnda oma tööd näitaks. Martin oli valmustuses, aga õhtlasi umbusklik. Viimaks ometi oli tal õiglane kriitik laepärast. Ruth oli bakalaureus. Ta oli õppinud kirjandust vilunud õpetajate juhatusel. Võib-olla olid ka toimetajad võimelised õigesti otsustama. Aga Ruthiga oli asi siiski teisiti. Ruth ei ulata talle standardset tagasilükkamisteatist ega kuuluta, et kuigi tema töö järele mõudmist pole, ei tähenda see veel, et sel puuduks kirjanduslik väärtus. Ruth räägib temaga nagu sooja südamega inimlik olend, kõneleb oma kärmel vaimukal viisil, ja mis peaaegu — ta saab kas või osaliseltki näha tõelist Martin Edenit. Need tööd aitavad neil leida Martini südant ja hinge, ja ta hakkab natukesehaaval mõistma Martini unistuste olemust, aimama tema tõelist jõudu.

Martin valis välja mõnede lühijuttude koopiad, kõhkles heike ja lisas neile siis oma «Merelüürika». Ühel hommikul istusid nad jalgratastele ja sõitsid ennast välja mägedesse. See oli teine kord, kus nad kahekesi välja läksid. Ja kui nad sõitsid läbi leebelt mäheda õhtu, mida parajal määral jahutas värske merehõng, tunnetas Martin sügavalt, kui ilus ja kui hästi korraldatud on need ümbritsevad maailm ning et hea on elada ja armastada. Nad jätsid jalgrattad tee äärde ja ronisid üles lagedale päikesest pruuniks kõrvetatud mäeharjale, kus kuivanud rohust hoovas magusat küpsel heinalõhna.

«Tema töö on tehtud,» ütles Martin, kui nad ennast kumkale puhkama seadsid. Ruth istus Martini kuuale, Martin ise aga heitis pikali soojale maapinnale. Ta hingas sisse kõrbenud rohu magusat aroomi, mis tungis ta nju ja pani ta mõtetes keerlema üldistuste karusselli. «Ta on oma eluülesande täitnud,» jätkas ta, silitades peoga õrnalt üle kuivanud rohu. «Täis auahnust tärkas ta möödunud talve kurbade vihmavalingute all, võitles karmi varase kevadega, õitses ja meelitas juurde putukaid ning mesilasi, puistas oma seemned laiali, õiendas oma kohustused maailma vastu ja...»

«Miks te vaatate alati kõigele nii kohutavalt asjaliku pilguga?» katkestas teda Ruth.

«Vist sellepärast, et olen viimasel ajal tegelnud evolutsiooniteooriaga. Alles üsna hiljuti läksid mu silmad lahti ja ma sain teada tõde.»

«Ent mulle näib, et nii asjalik olles ei suuda te enam näha ilu. Te hävitate ilu nagu poisike, kes püüab liblikaid ja hõõrub maha värvid nende kaunitelt tiibadelt.»

Martin raputas pead. «Ilul on oma tähtsus, ent varem ma tema osa ei mõistnud. Ilu oli minu meelest ilma iga-suguse tähenduseta, mõtetu ja arusaamatu. Ma ei teadnud ilust midagi. Kuid nüüd ma tean, või õieti hakkan teada saama. See rohi on minu silmis hoopis ilusam nüüd, kus ma tean, miks ta on rohi, ja kuidas päikese, mulla ja vihma varjatud keemia tema tekitab. Iga rohu-körre eluloos on romantikat ja seiklusi. Juba paljas mõte sellele sütitab mind. Kui ma mõtlen energia ja matera mängule, mõõtmatu heitlusele, mis seda saadab, siis tunnen, et võiksin kirjutada rohu-körrest eepose.»

«Kui hästi te kõnelete,» lausus Ruth hajameelselt, ja Martin märkas, et neli vaatab teda uurivalt.

Jalamaid haaras Martinit piiritu segadus ja kohmetus. Ta laup ja kael löid õhetama.

«Ma loodan, et õpin vähehaaval kõnelema,» kogeles ta. «Ma tunnen, et mul on nii palju ütelda. Aga see on kõik nii suur. Ma ei leia sõnu, et väljendada kõike seda, mis tegelikult minus on. Mõnikord näib mulle, nagu oleks kogu maailm, kogu elu, kõik, mis on, minu sees aset võtnud ja nagu nõuaks ta minult, et mina tema nimel räägiksin. Ma tunnen — oh, ma ei oska seda kirjeldada —, ma tunnen selle suurust, aga kui ma rääkima hakkan, lalisen nagu väeti laps. Tohtu raske ülesanne on muuta tunded ja aistingud kõneks, kirjalikuks või suuliseks kõneks, mis omakorda võiks lugejas või kuulajas taas samasuguseks tundeks või aistinguks muutuda. See on ülev ülesanne. Vaadake, ma peidan oma näo rohtu, ja lõhn, mis mu sõõrmeisse kerkib, sünnitab minus tuhat mõtet ja kujutelm. Ma tunnetan universumi hingust. Ma kuulen laule ja naeru, näen õnne ja valu ja võitlust ja surma. Ma näen nägemusi, mis tärka-

vad minu ajus sellest rohulõhnast, ja ma tahaksin jutustada neist ka teile, maailmale. Aga kuidas ma suudan seda teha? Minu keel on köidikuks. Praegu ma püüdsin teile sõna abil kirjeldada seda mõju, mida rohi lõhn minu avarale avaldas. Aga see ei läinud mul korda. Saamatul keelel suutsin ma sellele vaid ähmaselt vihjata. Mu sõnad tunduvad mulle tühja lobana. Aga ometi lämmitab mind iha jutustada. Oh! —» Ta sirutas käed välja just nagu meeletult. «Ma ei suuda! Seda pole võimalik mõista. Seda ei saa edasi anda.»

«Aga siiski kõnelete hästi,» kordas Ruth. «Mõelge ainult, milliseid edusamme te olete teinud selle lühikese aja jooksul, mis mina teid tunnen. Mr. Butler on tunnustatud kõnemees. Osariigi Parteikomitee palub teda valimiskampaania ajal alati kõnesid pidama. Ometi kõnelesite teie praegu niisama hästi kui tema eile õntu-shögi ajal. Ainult et tema hoiab end rohkem vaos. Teie etulute liialt, aga harjutamisega saate sellest üle. Teist saaks hea oraalor. Võite kaugele jõuda... kui tahate. Teil on talent. Olen kindel, et oskate inimesi juhtida, ja ma ei näe mingit põhjust, miks te ei võiks kõigega, mida ette võtate, niisama ladusalt toime tulla kui grammatikaga. Teist saaks hea advokaat. Te hiilgaksite poliitikas. Miski ei takista teid niisamasugust karjääri tegemast kui Mr. Butler. Ja seejuures ilma oma seedimist rikkumata,» lisas ta naeratades.

Edasi jätkasid vestlust. Ruth loonitas talle omase maheda vabandusega ikka ja jälle, kui vajalik on tõhus üldharidus ja milliseid põhilisi eeliseid annab ladina keele oskus igas elukutses. Ta visandas eduka mehe ideekujut, kes üldiselt sarnanes ta oma isaga ning kellele ta lisas mõningaid selgesti äratuntavaid jooni ja varjoosid Mr. Butlerist. Martin kuulas õhinal, tähelepanekult. Ta lamas selili, vaatas Ruthile otsa ja tundis rõõmu oma vestluskaaslase igast huuleliigutusest. Aga ta vaim viibis mujal. Pildis, mille Ruth maalis, polnud midagi ahvatlevat, ja Martin tajus tumedat pettumusevalu ja samal ajal armastuse piinavat torget. Kõiges, mis neiu rääkis, ei olnud ühtki viidet Martini kirjanduslikele tööle, ja käsikirjad, mis ta lugemiseks kaasa oli võtnud, lebasid hüljatuina rohus.

Viimaks, lühikese pausi ajal, vaatas Martin päikese

poole, mõõtis selle kõrgust silmapiirist ja korjas oma käsikirjad maast üles, et neid meelde tuletada.

«Oh, ma unustasin,» sõnas Ruth kärmesti. «Ja ma tahan kangesti kuulda.»

Martin luges talle ühe jutu, mida ta endamisi oma loomingu paremiku hulka arvas. Ta oli sellele pealkirjaks pannud «Elu vein», ja vein, mis talle juttu kirjutades pähe oli tõusnud, joovastas teda uuesti, kui ta seda ette luges. Jutu algidees peitus mingi nõiavägi ja Martin oli seda sõna- ja kujundinõidusega veelgi ehtinud. Tuli ja kirk, mida ta seda kirjutades oli tundnud, ärkasid temas taas endise jõuga, ta laskis end nii kaasa kiskuda ja pilvedesse tõsta, et jäi pimedaks ja kurdiks kõigi jutu puuduste suhtes. Ent Ruthiga oli lugu hoopis teine. Tema vilunud kõrv tabas puudujäägid ja liialdused, märkas algajalikult ülepaisutatud tundetulva ega jätnud vahele ühtki lauset, kus rütm lonkama ja takerduma kippus. Muidu ta rütm õieti ei märganudki — välja arvatud vahest siis, kui see liiga uhkeldavaks muutus ja oma diletantlikkusega ebameeldivalt kõrva riivas. Selline ta lõppotsus kogu jutu kohta oligi — diletantlik. Aga ta ei öelnud seda välja. Kui Martin lugemise lõpetas, juhtis Ruth tema tähelepanu üksnes tühistele puudustele ja kinnitas, et lugu meeldib talle.

Aga Martin oli pettunud. Ruthi kriitika oli õiglane. Martin tunnistas seda endale, aga ta ei olnud oma tõe Ruthile selleks tutvustanud, et ennast nagu koolipoiss parandada lasta. Üksikasjad polnud olulised. Need ei muutnud üldmuljet. Neid võis parandada. Võis õppida neid kohendama. Ent ta oli elust enesest tabanud midagi suurt ja püüdnud seda oma jutusse valada. Ta oli lugenud Ruthile suurt elutõde, mitte lausekonstruktsioone ja semikooloneid. Ta tahtis, et Ruthki tunnetaks seda suurt tõde, mis temas peitus, mida ta oli oma silmaga näinud, mille tema aju oli kinni püüdnud ja mille ta oli oma käega paberile sõnastanud. See oli tal luhtunud — nii ta südames otsustas. Võib-olla oli toimetajatel õigus. Ta oli tundnud midagi suurt, aga polnud suutnud seda ridadesse valada. Ta varjas oma pettumust ning leppis nii varmalt Ruthi arvustusega, et neiuale jäi märkamatuks tugev mõttehoovus, mis sügaval pealispinna all voolas hoopis vastassuunas.

«Järgmise jutu pealkirjaks panin «Kruus»,» ütles Martin käsikirja lahti lüües. «See on juba nelja-viie ajakirja poolt tagasi lükatud, aga ma leian ikkagi, et see on mul õnnestunud. Tõtt ütelda ma ei oska sellest rääkida, kui et ma olen siin midagi tabanud. Võib-olla ei avalda see teile niisugust mõju nagu minule. See on lühike jutt — ainult paar tuhat sõna.»

«Kui kohutav!» hüüdis Ruth, kui Martin lugemise lõpetas. «See on õudne, kirjeldamatult õudne.»

Martin märkas sisemise rahuldusega, et neiu oli kahvatanud, ta pärani silmis oli pinge, käed kramplikult rusikasse pigistatud. Martin oli suutnud oma kujutlused talle edasi anda. Hoop tabas märki. Ükskõik, kas see jutt Ruthile meeldis või mitte — see haaras teda, vallutas ta, sundis teda vaikselt istuma, kuulama ja unustama üksikasjad.

«See on elu,» ütles Martin, «ja elu ei ole alati ilus. Aga me ei saa sellest midagi teha, et ma nii imelik olen —, ma leian ka siin midagi ilusat. Minu meelest on see ilus siin kümme korda väärtuslikum, sest et just

«Aga miks see vaene naine ei võinud...» katkestas Ruth teda seoselt. Ent ta jättis oma tormilise vastuse vältendamata ja hüüatas: «Oh, kui inetu see on.»

«Tule heul See on räpased!»

«Tule heul» tundus Martinile, nagu seisataks ta süda. Ta ei tahtnud sellele polnud ta ilal tulnud. Seda ta ei tahtnud. Ta ei tahtnud, et see jutt oleks kerkis ikki tükikirjus ta silme ette ja asjata oleks ta selle valgusesäras räpasust. Siis hakkas ta süda jälle lööma. Ta oli süütu.

«Miks te ei valinud kenamat teemat?» küsis Ruth. «Me teame, et elus on palju räpasust, aga sellepärast pole veel põhjust...»

Ta rääkis edasi, nõrdinult ja tungivalt, aga Martin ei tahtnud teda. Ta naeratas endamisi, vaadates Ruthi otsilikku näkku, mis oli nii süütu, nii sügavalt puhas, et see puhtus näis kiirguvat Martinissegi, kihutavat seal välja kõik halva, laotavat ta ümber mingi eeterliku avara, mis oli jahe, pehme ja sametine nagu tähevalgus. Me teame, et maailmas on palju räpasust!

Martin suhtus hella leplikkusega Ruthi vähesesse elutundmisse. Ja ta naeris südames tema sõnade otsekui

siis, kui ta näis Martini loomingust kõige enam kaasa kistud olevat, oli ta tegelikult haaratud millestki hoopis muust — uhest hirmutavast ja ohtlikast mõttest, mis kutsunata ta ajus kaju võttis. Ta tabas end mõtlemast selle üle, milline abielu õieti olla võiks, ning sellest jonnakast kirglikust mõttest teadlikuks saades hakkas ta hirmu tundma. See polnud neiuale kohane. See polnud tema moodi. Ta naiselikus polnud teda iial varem piinanud ja ta oli elanud Tennysoni luule unelmate maailmas, mõistmata isegi selle peenetundelise meistri peenetundelisi vihjeid labastele asjadele, mida esineb kuningannade ja rüütlite suheteski. Ta oli maganud, kordagi ärkamata, nüüd aga muristas eiu kaskivalt kõigile ta lastele. Kabuhirmus tõttas ta sulgema kski riivide ja tabadega, kuna riivatud instinktid assitasid teda väravaid lahti tõukama ja seda võrgutavalt kummalist külalist sisse palama.

Rahuldatult ootas Martin tema otsust. Ta arvas ette teadvat, milliseks see kujuneb, ning oli jahmunud, kui kuulis teda lausuvat:

«See on ilus.»

«See on tõesti ilus,» kordas ta rõhutatult pärast lühikest vaikust.

Muldugi oli see ilus, kuid selles oli midagi rohkemat kui üksnes ilu, midagi salvavalt olevat, millele ilu oli vaid ümmardajaks. Vaikides sirutas Martin end rohul, silmitsedes suure kahtluse hirmutavat kuju, mis ta silme ette kerkis. Ta polnud saavutanud oma sihti. Ta ei suutnud ennast väljendada. Ta oli näinud selle maailma suurimaid asju, aga polnud osanud seda edasi anda.

«Mida te arvate...» ta kõhkles, kohutatuna esimesest katsest tarvitada võbrast sõna, «...motiivist?»

«See oli ähmane,» vastas Ruth. «Suurtes joontes on see kogu mu arvustus. Ma jälgisin loo arengut, aga seal näis olevat nii palju üleliigset. See on liiga sõnaohter. Tegevus takerdub, sest te kuhjate liiga palju tarbetut materjali.»

«See oli põhimotiiv,» seletas Martin rutates. «Suur varjatud põhimotiiv, kosmiline, ülemaailmne. Ma püüdsin seda sündmustikuga kooskõlas hoida — aga jutul endal on ainult kõrvaline tähtsus. Ma olin õigel teel,

aga ma ei osanud vist seda mööda lõpuni minna. Mul ei õnnestunud oma mõtet välja tuua. Kuid küllap ma pikapeale õpin.»

Ruth ei kuulanud teda. Ta oli bakalaureus, aga Martin läks kaugemale, kui tema küündis. Ruth ei mõistnud seda ja kirjutas oma mõistmatuse Martini seosetu väljenduslaadi arvele.

«Te olete liiga paljusõnaline,» ütles ta. «Kuid kohati oli see ilus.»

Martin kuulis ta häält otsekui kuskilt kaugelt, sest ta võitles parajasti iseendaga, suutmata otsustada, kas lugeda talle oma «Merelüürikat». Martin lamas tummas meeleheltes, Ruth aga silmitses teda uurivalt, vaagides endamisi jälle jonnakaid ja kutsumata abielumõtteid.

«Kas tahate kuulsaks saada?» küsis Ruth ootamatult.

«Jah, plsul tahan,» möönis Martin. «See on osa seiklusest, aga tähtis pole mitte kuulus olla, oluline on kuulsaks saamine. Ja pealegi — kuulsus tähendab te vahendit millegi muu saavutamiseks. Selles mõttes on selle pärast tahan ma väga kuulsaks saada.»

«Teie pärast,» oleks ta tahtnud lisada ja olekski lisanud, oleks Ruth lootust valmistatud olnud.

Ruth oli mõttes liiga ametis, töötades Martinile kaasa, mis talle järeleohane oleks, ega taibanud vast küsida, milles see salapärase lõppeesmärk Martin oli vihjanud. Kirjanduses polnud ta kunagi näinud sellist lootust, selles oli Ruth veendunud.

«Seda tean oma dietaanlike ebaküpsede töödega tõestanud. Ta oskas küll hästi kõnelda, aga oli võimetu end kirjanduslikult väljendada. Ta võrdles Martinit Tennysoni, Browningi ja oma lemmikautoritega proosas ning see võrdlus kõneles lootusetult Martini kahjuks. Aga oma täit arvamust ta Martinile siiski ei ütelnud. Ruthi kummaline huvi Martini vastu sundis teda sellega viivillama. Martini iha kirjanikuks saada oli lõpuks vaid pisike nõrkus, millest ta aja jooksul üle kasvab. Siis pühendab ta end tõsisematele eluprobleemidele ja seal ta saavutab edu. Ruth teadis seda. Martin oli nii tugev, et tal lihtsalt pidi edu olema... kui ta ainult kirjutamise maha jätaks.

«Ma tahan, et te näitaksite mulle kõike, mida kirjutate, mr. Ecken,» ütles Ruth.

Martin punastas rõõmust. Ruth oli temast huvitatud. Niipalju oli igatahes kindel, ning neiu polnud talle vähemalt tagasilükkamisteatist andnud. Ta oli nimetanud mõningaid kohti tema tööst ilusaks ning see oli esimene julgustus, mida ta iial kelleltki oli saanud.

«Ma näitan,» töötas ta õhinal. «Ja ma luban teile, miss Morse, et ma loon läbi. Mul on pikk tee seljataga ja mul on pikk tee ees, aga ma käin selle ära, kui ma ka peaksin neljakäpukil kõndima.»

Ta näitas neiuale käsikirjapakki.

«See on «Merelüürika». Kui te koju jõuate, annan selle teie kätte, et võiksite seda ajavileks langeda. Ja te peate mulle kindlasti ütlema, mis te sellest arvate. Ma vajan arvustust rohkem kui midagi muud. Ja ma palun, olge minuga avameelne.»

«Ma olen täiesti avameelne,» lubas Ruth, tajudes süüdlaslikult, et ta polnud Martiniga seni avameelne olnud, ja kahtles südames, kas ta tema vastu järgmiselgi korral päris avameelne on.

XV PEATÜKK

«Esimene lahing on lõõdud ja lõpetatud,» ütles Martin kümne päeva pärast oma peegelpildile. «Aga seile järel tuleb teine lahing ja siis kolmas lahing ja nii lõputi välja, kui mitte...»

Ta jättis lause pooleli, vaatas viletsas väikeses ruumis ringi, laskis karval pilgul puhata ikka veel oma pikkades ümbrikes peituvate tagasilükatud käsikirjade virnal, mis seisis toa nurgas põrandal. Tal polnud enam marke, et need oma ringirändamist jätkata oleksid võinud, juba terve nädala kogunesid need tal koju. Homne päev töötas neid veelgi juurde tuua, samuti ülehonne ja nii edasi, kuni nad kõik jälle koos on. Tal pole enam võimalust neid uuesti teele saata. Kirjutusmasina eest oli viimase kuu üür tasumata ja ta ei suutnudki seda maksta, sest tal jätkus vaevalt veel raha ühe nädala kostiarve ja tööborsi kulude katteks.

Martin istus ja silmitses mõtlikult oma lauda. See

oli täis tindiplekke ja Martin avastas ootamatult, et ta armastab oma lauda.

«Armas vana laud,» ütles ta, «ma olen veetnud sinuga mõnegi õnneliku tunni, ja kui nüüd kokkuvõtet teha, siis oled sa mulle truu sõber olnud. Sa ei jätnud mind kunagi maha, ühtegi minu tööd ei lükanud sa tagasi, kunagi ei kurtnud sa ületundide pärast.» Ta laskis käed lanale vajuda ja peitis näo nendesse. Ta kurk valutas tal oli tahmine nutta. See meenutas talle ta esimest kaklust, kui ta oli kuus aastat vana ja pisaraid valades lõpuks plehku pääses endast kaks aastat vanema poisi kandest, kes oli ta vaeseomaks kolkinud. Ta nägi poiste ringi, kes mõirgasid nagu metslased, kui ta viimaks okseskrampides pikali lendas ning ninast verd ja siniseks lõõdud silmist pisaraid voolas.

«Vana vana poeg,» ütles ta. «Praegu oled sa just niisama põhjalikult läbi nüpeldatud. Oled pehmeks kolbitud, läbi ja otsas.»

Kaklustus tollest esimesest kaklusest püsis ikka veel ta meletud silme ees. Sils aga hajus see nägemus, andes muud pikale pildiseerlale paljudest teistest kaklustest, mis olid ta elus. Pool aastat hiljem oli ta Juustunäo sõjaväes. Ta oli tema vaenlast hüüti — uue keretäie saanud. Ta meletas, kui ta Juustunäol silma siniseks. See oli ta esimest korda. Talle meenusid kõik need kaklused üksikult. Ta meletas, kui tema alati kolksanajaks ja Juustunägu «Juustunägu» oli. Aga ta ei pistnud kunagi põge. Ta meletas, kuidas ta meenusid tal ta meletas. Ta oli alati meletanud ja oma jao vastu võtnud. Juustunägu oli kaklusest nagu valke kurat ega andnud temale ilalgi armu. Aga tema jäi paigale. Jäi paigale ja kannatas välja.

Järgmiseks nägi ta kitsast umbtänavat lagunenuid majalobudike vahel. Umbtänava lõpus asus ühekordne telliskivihoone, kus rotaator tüminal trükkis «Enquirerit» esimest väljaannet — Martin oli üheteistkümnene ja Juustunägu kolmeteistkümnene ning nad mõlemad müüsid tänaval «Enquirerit». Sellepärast nad seal olid ja ootasid oma lehti ja muidugi hakkas Juustunägu jälle tema kallal norima ning toimus uus võitlus.

(Vaatleja, sõnumitooja, (Tõlkija märkus))

mis aga jai otsustamata, sest kell veerand neli lendas trükikoja uks prantsatades lahti ja poistekari valgus sisse, et oma lehti vastu võtta.

«Homme saad!» kuulis ta Juustunäo lubadust ning ta kuulis oma tagasihoitud pisaraist värisevat haält, mis töötas homme jälle platsis oia.

Ja järgmisel päeval ta tuligi kiruga otse koolist, et esimesena kohal olla, ning jõudis kaks minutit enne Juustunägu kohale. Teised kinnitasid, et ta on kange poiss, andsid talie nõi, osutasid piadustele, mis ta võitlusviisis veel olid, ja töötasid talle võita, kui ta nende juuniorre täidab. Needsamad poisid andsid juuniorre ka Juustunäole. Mõllist rõõma nad kavalase pealtvaatamisest tundsid! Ta oli juba nii mälestustesse sivenenud, et kadestas oma kaaslast vaatamängu parast, mida ta ise ja Juustunägu neile pakkusid. Siis laks võitlus lahti ja kestis ilma puhkepausideta kolmukümend minutit, kuni trükikoja uks avanes.

Ta nägi ennast poisikesena, nägi, kuidas ta päev päeva järel koolis «Enquireri» umbtänavasse tõttas. Ta ei saanud kugi kirest kõndida. Ta oli kange ja lompakas lõputust kaklusest. Käsivarred olid randmest kuni narnuka isuise- ja mustplekklised lagematist hoopidest, mida ta oli parerinud, ning sin-seal hakkas purakstaotud liha mädanema. Ta pea, käed, õlad ja tui valutasid. Koga ta kena vaatas, pea oli raske ja tiinane. Koolis ei saanud asja ei mängust ega õppimisest. Isegi vagasi oma ping's istudes ei saanud ta piinast lahti. Näis, nagu oleksid need igapäevased võitlused kestnud juba sajandeid, niig lüüpanajalik tulevik tõttas veel lõpmata pikka võitlusteda. Maks polnud ometi võimalik Juustunägu läbi kolida, mütles ta sageli. See päästaks tema, Martin, sellest videtsusest. Tal ei tulnud kordagi pahie ise võitlusest loobuda, lasta Juustunäol end läbi kolida.

Ja nii vedas ta end raugematu kannatlikkusega ikka jälle «Enquireri» umbtänavasse, haige nii kehalt kui hingelt, et taas kohata oma igavest vaenlast Juustunägu, kes oli just niisama haige kui tema ja oleks juba peaaegu nõus olnud leppima, kui vaid poleks olnud ajalehepoiste kampa, kes pealt vaatasid ja sundisid teda oma au eest piinavat ent paratamatut hinda maksma.

mul, kui nad kahekümne minuti vältel olid e jalgutust teinud, et teineteisest jagu ei saaljuure klind reeglilest, mis keelas võitl allapoole võid ega lubanud lüüa klind oida ahmly ja tui gerdav Juustunägu oma laan taga, pea käte vahel, muu võitl ega treenmast tol ammusel ta ka ise hukades ja hingeldades ning e kogu ja kogu valguya vere tõttu tui nage poole komberdas, sülitades e tui keul midagi ütelda sai, ja karjus e e halgl, aga ei Juustunägu võib alla tui nage aga ei andnud alla ning

kõik need võitlused päevast päeva, kui ta tõttas käed, et alustada, läbis ning võitlused andud ja saanud hoo- tui nage. Hiljem ta tulmenes ja võitles e e nage olekul unenõos tantsivat ja võitluskõlde nõi jooni ja põlevaid tui nage ei andnud muud kui seda nägu. Kõik muu tui nage võid lahetau udu. Maailmas polnud e e nage nõi, ning Martin teadis, et ta e e nage ei leia, kui on selle nõi oma verit- e e nage tagunud või kuni veritsevad e e nage seotud olid, tema nõi e e nage nõi võitl e e nage — leia ta e e nage, ei leia, Martin, peaks lep- tui nage e e nage kuni alla.

aga, kui ta end jälle «Enquireri» põiktänavasse e e nage Juustunägu ei olnud seal. Ja Juustunägu tui nage. Poisid õnnitlesid teda ja kinnitasid, et ta e e nage tui nage. Kuid Martin ei olnud e e nage polnud Juustunäost jagu saanud ega olnud e e nage tui nage jagu saanud. Lahendus jäl e e nage. Alles hiljem sai ta teada, et Juustunäo e e nage päeval ootamatult surnud.

Itti jättis mitu aastat vahele ja jõudis oma mäles- e e nage, kus ta teatri viimasel rõdul istus. Ta oli e e nage ja e e nage merelt tulnud. Puhkes e e nage. Reegl noris kellegagi tüli, Martin läks vahele e e nage akki enda ees Juustunäo põlevaid silmi.

«Pärast etendust saadi» sisistas ta vana vaenlane. Martin noogutas. Rõdu väljaviskaja tüüris tulikolde poole.

«Pärast viimast vaatust saame väljas kokku,» sosistas Martin, kusjuures ta näos peegeldus ehtne hüvi lavale esitatava puukingatanitsu vastu.

Väljaviskaja põrnitses tigidalt ja läks minema.

«Kas sul on kamp kaasas?» küsis ta Juustunäolt vaatuse lõpul.

«Igatahes.»

«Ma pean siis endale ka vaatama,» arvas Martin.

Vaatuste vaheaegadel kogus ta oma pooldajad kokku — kolm tuttavat poissi naelavabrikust, ühe kütja raudteelt ning pool tosinat poissi Boo kambast ning teist niisama palju kurikuulsast Market Streeti jõugust.

Kui etendus lõppes, hakkasid mõlemad kambad tähelepanu äratamata teine teisel pool tänavat edasi liikuma. Ühele vagasele tänavanurgale jõudes kogunesid nad kokku ja pidasid sõjanõu.

«Kaheksanda tänava sild on paras paik,» ütles Juustunäo jõuku kuuluv punapea. «Võite lüüa keset silda laterna all, ja ükskõik kummast otsast võmmid peaksid tulema, meie võime teisest otsast jalga lasta.»

«Ma olen sellega nõus,» ütles Martin, kui oli oma jõugu ninameestega nõu pidanud.

Kaheksanda tänava sild, mis viis üle San Antonio jõeharu, oli umbes kolme kvartali pikkune. Keset silda ja kummaski otsas olid elektrilaternad. Ükski politseinik ei võinud otsmiste laternate alt märkamatult läbi pääseda. Martini suletud silme ette kerkis too ohutu lahinguplats. Ta nägi mõlemat riiuhimulist ja sünget jõuku, kes piinlikult teineteisest lahku hoidusid ja kumbki oma tšempioni toetasid. Ta nägi, kuidas nad end mõlemad Juustunäoga võõni paljaks võtsid. Võitluspaigast pisut eemale seati välja vahipostid, kelle ülesandeks oli silla valgustatud otsi silmas pidada. Üks Boo kamba liige võttis Martini kuue, mütsi ja särgi oma hoole alla, et nendega ohutusse paika põgeneda, juhul kui politsei peaks vahele segama. Martin nägi ennast ringi keskele tulevat, Juustunäo ette seisma jäävat ning kuulis ennast ütlevat, kätt hoiatavalt üles tõstes:

«Mingit käesurumist siin ei ole, selge? Läheb ilma

da. Mingisugust rätiku ringiviskamist ei vihta ja lööma kuni lõpuni, selge? Üks

...atu vatelda — Martin nägi ... juureolekul öeldud sõnad puu- kaudetaval olkust.

...ta «Mina latrad! Mina lasen

ja ...

...nõuad betuuletuse kallale nagu noored härjad, ... maaduse õhuvaa jõus, paljaste rusikatega, ... lada, p ... lada. Inimese ...

...õhuvaa ... kõik või- ... Ault elektrilatern jäi ... Martin ja ...

...elasisid ... sagava- ... karni ... Nad ... mingid ... kokku ... jälle

...lõuad, elajad!» sosistas Martin ... vahutu võitluse kükku. Ta ainulaad- ... ta silme ees ...

...endunud vaim tun- ... kahvatas olevik ... võitu ja ...

...tänava sillal. Ta kan- ... ja veritses ning tundis kir- ... märki tabas.

...mis keerlesid võikalt teine- ... ja kaks vaenulikku jõuku jäid ... nägid nad sellist raevu- ...

...ennast- ... kadunud ja nad võitlesid ette- ... Nad olid võrdvõimelised ...

...Martin kedagi ütlevat. Ta tegi vasaku ja ... järgnes äge vastu-

rünnak ning ta tundis oma põske luuni lõhenevat. Paljas rusikas ei võinud seda teha. Martin kuulis jahmatusepominat, mida see vigastus põhjustas, ja tundis, kuidas veri ohtralt voolama hakkas. Aga ta ei teinud väljagi. Selle asemel muutus ta äärmiselt ettevaatlikuks, sest ta teadis väga hästi, kui juhmid ja madalalt alatud tema enda tõugu inimesed on. Ta varitses ja ootas, teeskles siis metsikut rünnakut, mille ta aga poolel teel peatas, sest ta oli näinud metalli välgatust.

«Näita oma kätt!» karjus ta. «Sul on vasknukid! Sa löid mind nendega!»

Urisedes ja lõrisedes tunglesid mõlemad jõugud lähemale. Iga hetk ähvardas puhkeda üldine lööming, mis oleks Martinilt röövinud tema kättemaksu. Teda haaras meeletu viha.

«Poisid, hoidke eemale!» karjus ta kähedalt. «Saate aru! Kas saate aru või ei sa!»

Pealtvaatajad tõmbusid temast kaugemale. Nad olid küll jõhkardid, aga Martin oli veel jõhkram, hirmuäratav kuju, kes seisis neist kõrgemal ja valitses nende üle.

«See on minu lööming ja mingit vahelesegamist siin ei ole! Anna nukid sila!»

Kainestunud ja pisut kohkunud Juustunägu andis keelatud relva ära.

«Sina, punase peaga madu, selle talle andsid,» ütles Martin ja viskas nukid vette. «Ma nägin, kuidas sa talle juurde hiilisid, ja hakkasin kahtlustama. Kui sa veel midagi niisugust teha katsud, kolgin sul hinge väljal! Sa ei aru?»

Nad võitlesid nõrkemiseni ega lõpetanud ka siis, kui neid haaras mõõtmatu, kirjeldamatu roidumus ja jõhker jõuk, kelle verejanu oli rahuldatud, vaatamängust kohkus ning palus neid järele jätta. Ja Juustunägu, kes oli valmis maha kukkuma ja surema, suurema kas või püstijalu, õudustäratav koletis, kellest igasugune sarnasus kunagise Juustunäoga välja oli pekstud, lõi juba kõhklema. Kuid Martin ründas jälle ning jagas talle aina uusi hoope.

Veidi aja pärast, mis tundus sajandipikkusena, ja parajasti siis, kui Juustunägu jõud silmanähtavalt kahanema hakkas, kõlas löökidevahetuses äkki vali naksatus ja Martini parem käsivars vajus alla. Luu oli mur-

... Seda mõistis ka ... kasutades rundas ... Martinil labas äge hoopiderahe. Martini ... et vahele astuda. Löökidesajust ... Martin nad toore käskiva vandumisi ... ja ägades üllimas meeleheites ... edasi ahnult vanaku käega, ja põikpälselt, ... jagades kuulis ta nagu kuskilt ... pominat ja üht värisevat

... see on tapinine, me ... ja Martin rõõmustas selle ... käega, mater- ... mis polnud ... võid hõimata, jõe, vrvendav, lallulav ... taht- ... edasi, üha ... elujõu til- ... terve ... mõistis, et ... krobelistele silla- ... kohal, vaaru- ... kobades olematu ...

... kaskivalt, ... aastate eest teada ... jõugukaas- ... püüdsid ... pimedus

Ustav anduskell tiksus laual edasi, aga Martin Eden ... Ta ei kuul- ... Ta oli oma mõõdu- ... et oli mines- ... nagu ta kunagi aastate eest oli ... See pimedus ja ... Siis, nagu surnust ... nagu ... ja hüüdis:

«Ma peksin su läbi, Juustunägu! See võttis mul üksteist aastat, aga ma peksin su läbi!»

Ta põlved lõdisesid, nõrkushoog tuli peale, ta vanus voodi juurde ja vajus aseservale istuma. Minevik valitses ikka veel tema üle. Jahmunult ja ärevalt vaatas ta toas ringi, teadmata, kus ta õieti on, kuni ta pilk langes käsikirjade virnale, mis seisis nurgas. Siis keris aju masinavärk mälestuste linti neli aastat edasi ning ta sai äkki jälle teadlikuks olevikust, raamatutest, mida ta oli lugenud, ja maailmast, milte ta nende lehekülgedelt oli vallutanud, oma unelmatest ja auahnusest ja oma armastusest kahvatu, viirastusliku, tundelise, hapra ja eeterliku neiu vastu, kes sureks õudusest, kui ta vaid ainsa hetke vältel pealt näeks seda, mida Martin äsja läbi oli elanud, — kui ta hetkekski näeks kogu seda elu soppa, millest Martin läbi oli kahtlanud.

Ta tõusis püsti ja vaatas peeglisse.

«Ja nii sa tõused mudast, Martin Eden,» ütles Martin pühalikult. «Su silmad saavad puhtaks suures valguses, kord puudutavad su õlad taevavõlvi, sa käid ära tee, mille on ära käinud kõik elav, sa suretad endas ahvi ja tiigri ja pärid kõige kõrgema vae, mis on.»

Ta vaatas terasemalt oma peegelpilti ja hakkas näerma.

«Natuke hüsteeriat, natuke melodraamat, eks ole nii?» küsis ta. «Pole häda midagi. Sa said jagu Juustunäost ja sa saad jagu ka toimetajatest, kui sul selleks ka kaks korda üksteist aastat peaks kuluma. Sa ei saa siia seisma jääda. Sa pead edasi minema. Pead lõpuni välja minema. Võta see teadmiseks.»

XVI PEATÜKK

Äratuskell hakkas helisema, ehmatades Martini nii äkki unest üles, et iga teine vähegi nõrgema tervisega inimene sellest peavalu oleks saanud. Ehkki Martin magas sügavalt, virgus ta ainsa hetkega nagu kass. Ta ärkas hea meelega, rõõmustades, et viie tunni pikkune teadvusetus on möödas. Ta vihkas seda unustust, mida annab uni. Oli liiga palju teha, liiga palju elu oli elada.

... hetkest, mille uni talt röövis, ja ... peadpidi pesu- ... hammastusest.

... oma tavalisest programmist ... jutt lõpe- ... valjendust. Eelmisel ... töötanud ning hommikusöögi aeg ... lugeda üht pea- ... rahutu ning ta pani raa- ... Tänaest päevast töötas alata uus lahing, ... kirjutamisele lõpu tegema. Ta ... nukes nagu inimesel,

... kodust ja oma perekonna juurest. See ... valmistus lahkuma oma vaeste ... ei hoolinud. Ta ... lugedes ... «Kruusi» austas ta valju ... «Selkust». «Rõõm», ta vii- ... päeval oli lõpe- ... narka seisma jäänud, ... heakskiitu.

... «aga võib-olla ei ... vähematki ... on kehvem... võl vähemalt

... kirjutusmasina kolv- ... «aga võlgu,» seletas ta ametnikule ... «Aga ütlege juhatajale, et ma lähen ... aja pärast sisse ja õiendan

... San Franciscosse ja ...

... «aga ei ole,» teatas ta ametni- ... kes kandis kau- ... nagu kannan- ... peenemate asjade mõist- ... lootusetult pead.

... «Aga ma pean juba täna ... uuris Martinit. Omakorda uus-

tulnukat nurides mõistis Martin ta ilusast, kuid tursunud ja kanvatust näost, et menel on mahaprassitud töö seljataga.

«Otsite kohta?» küsis mees. «Mis te teha oskate?»

«Võin teha igasugust kehalist tööd, tunnen mere-meheametit, oskan masinal kirjutada, kiirkirja ei tunne, ratsutamisega saan hakkama, olen nõus tegema ja õppima ükskõik mida,» kõlas vastus.

Mees noogutas.

«Paistab, et sobib. Minu nimi on Dawson. Joe Dawson. Ja ma otsin üht meest pesumajja.»

«Vaevalt et ma hakkama saan.» Lõbusiatult kirjutas Martin end naiste pitspesa triikimas. Kuid mees oli talle meeldima hakanud ning ta lisas: «Aga harilikku pesu võiksin ehk pesta. Seda olen merel õppinud.»

Oli näha, et Joe Dawson hetke pingsalt järele mõtles.

«Teate, lähme peame jutu maha. Tahate, ma räägin teile?»

Martin noogutas.

«See on väike pesumaja. Asub linnast väljas. Kuulub Shelly Hot Springsi hotellile. Kogu töö teevad ära kaks meest — boss ja abiline. Mina olen boss. Te ei tööta mulle, vaid minu juhatusel. Mis te arvate, kas tahaksite ära õppida?»

Martin mõtles järele. Väljavaade oli meelitus. Paar kuid tööd, ja tal on jälle aega õppimiseks. Ta võib kõvasti tööd teha ja kõvasti õppida.

«Hea lobi ja omaette tuba,» ütles Joe.

See otsustas asja. Omaette tuba, kus ta võib öösel segamatult lampi põletada.

«Aga töö on nag. põlgas,» lisas teine.

Martin silus laendamisrikkalt oma vägevaid õlalihaseid. «See on raskest tööst.»

«Teeme siis kaubad maha. Oh, kuidas lõhub! Siinad veel vaevalt seletavad. Lakkasin eile öhtul kõik maha — vूमseni. Tingimused on järgmised: kahe mehe palk on sada dollarit ja prii kost. Mina sain viimati kauskümmend, teine mees nelikümmend. Aga sellel mehel oli asi käes. Teie olete roheline. Kui ma teid välja õpetama hakkam, pean alguses hulga tööd teie eest ära tegema. Lepime kokku, et alustate kolmekümnest ja hiljem hakkate saama nelikümme. Mina mängin ausat

... ja te olete töö ära teete, hakkate saama

... Martin ja nad surusid kätt. ... ja muude kulude kat-

... Joe nukk vastus ja ta ... Mul pole maud kui

... kui ma oma kostiraha

... Joe rõu.

... ole»

... püüdis asjata

... veel on,» ütles ta lootusetult. ... midagi välja.»

... Joe lükkas: ... Aga ei sellest tule midagi välja,»

... nädal ... ma lihtsalt pean nina ... siis lõikaksin endal ... Aga ... Jäägegi sel-

... sellest ... raama- ... raskust üle ... minna. Kogu oma elu oli ta ... vahel valit- ... loomuseks saa- ... mis ta kaas- ... Oma kohvri ... Joe piletiga. Ja ... esmaspäeva ... ja pakib ... Ruth ja ... suveks mägedesse Dahoe ... sõitnud.

... Martin väsinult ja tolmusena

Shelly Hot Springsi. Joe tervitas teda ülevoolava südame-
lkkusega. Ta oli kogu päeva tööd teinud, märg käte-
rätik ümber valutava pea seotud.

«Osa viimase nädala pesu kogunes ette, kuna mina
olin linnas sind palkamas,» seletas ta. «Sinu kast jõu-
dis õnnelikult kohale. See on sinu toas. Aga on see ikka
üks kohver! Ja mis seal sees on? Kullakangid?»

Joe istus voodiserval, sellal kui Martin asju lahti pak-
kis. Ta kohver oli harilik kaubakast ja mr. Higginbot-
ham oli temalt selle eest pool dollarit välja tinginud.
Kaks kõlejupist käepidet, mis Martin ise külge oli nae-
lutanud, muutsid selle vormiliselt kohvriks, nii et seda
saif pagasisse anda.

Joe vahtis pärani silmil, kuidas Martin kohvrast välja
kraamis mõned särvid ja paar pesukomplekti, millele
järgnesid raamatud ja aina raamatud.

«Raamatud põhjani välja?»

Martin noogutas ja hakkas raamatuid laduma köögi-
kapile, mis toas ka pesulaua aset täitis.

«Kallis aeg!» pahvatas Joe ja oli siis veidi aega vait,
oodates, kuni järeldus ta ajus küpseb. Viimaks see tuli.
«Kuule, sa vist tüdrukutest suurt ei hooli?» küsis ta.

«Ei,» oli vastus. «Enne kui raamatute kallale asusin,
tõmbasin kõvasti ringi. Kuid nüüd ei jää enam aega.»

«Ja ega sul siingi aega jää. Siin ei jõua sa muud kui
tööd vihtuda ja magada.»

Martin mõtles oma viietunnilisele unele ja naeratas.
Tuba asus otse pesukoja peal, ühe katuse all jõujaa-
maga, mis pumpas vett, andis elektrit ja pani käima
pesukoja masinad. Masinist, kes elas kõrvaltoas, astus
sisse, et tervitada uut töölisi, ja aitas Martinil üles
seada elektripirni, mis asus pika juhtme otsas ja mida
võis vajaduse korral laua kohalt voodi juurde ümber
tõsta.

Järgmisel hommikul äratati Martin veerand seitse
üles — hommikueine oli kell kolmveerand seitse.
Hotelliteenijate jaoks oli pesukoja juures omaette vanni-
tuba ja Martin rabas Joed sellega, et võttis külma
dušši.

«Kallis aeg! Oled sina aga veidrik,» ütles Joe, kui nad
hotelliköögi nurgas hommikulauda istusid.

Koos nendega istusid lauas aednik, aedniku abiline ja

paar kolm tallipoissi. Nad sõid klirustades ja tusaselt,
vahetades harva mõne sõna. Martin sõi ja kuulas, ning
mõtles, kui kaugelt nende maailm temast oli jäänud.
Nende väike vaimne kaliiber masendas teda ja ta ei iha-
nud muud, kui neist võimalikult kiiresti vabaneda. Ta
kugistas lüüa ja vesise hommikueine niisama kiiresti
alla kui nemadki ning ohkas kergendatult, kui köögi-
uksest välja sai.

Martinil töökohaks oli väike, aga hästi sisustatud
arupesumaja, varustatud kõige moodsamate masina-
tega, mis tegid kogu seda, mida masinad üldse teha saavad.

Enne seeluse järel asus Martin kõrgeid musta pesu
võrku sorteerima, sellal kui Joe käivitas pesumasina ja
valmistas värsket pesulahu, segades mürgiseid kemi-
kaale, mis sundisid teda nina, suu ja silmad käteräti-
kutesse mähkima, kuni ta nägi välja nagu muumia. Kui
nagu sorteerimisega lõpule jõudis, läks ta Joele appi

valutama. Selleks suruti pesu pöörlevasse anu-
sse, mis tegi oma paar tuhat tiiru minutis, pressides
võrku üha tihedamaks. Seejärel töötas Martin

abistamisest vabanema, ning kaivatil, venitades aeg-ajalt
et kukki ja sokke. Pärast lõunat hakkasid nad neid

üks ühele paari masinasse, teine ladus virna. Vahe-
peal tõusid nad üles ja hakkasid trükkima. Siis tuli pesutrikimine õhtu

peale. Joe aga rapulas kahtlevalt pead.
«Kallis aeg!» ütles ta. «Pärast

lõunat nad heledalt kumavate
kõrvaltoidudega, kuni viimane pesu-
masinad pandud. Oli kuum Kalifornia

hooaeg, oli ruumis tulipalava
õhk, mis tõstis kogu ahjus. Martin
kõrvaltoidud, kivi- ja liivarred paljad, ent higista-
va alustel õhku.

«Nagu larva kallaruumis kuskil ekvaatori all,» ütles
Martin, kui nad üles oma tuppa läksid.

«Muidu saab asja,» vastas Joe. «Sul pea jagab. Kui
sina ei ole, siis ole ainult üks kuu kolmekümne
tundi peal. Aga ära tule mulle rääkima, et sa pole
kõnagi triikinud. Mina lean paremini.»

«Õhku, ma ei ole kuni tänase päevani ühtki lappi
mud,» protesteeris Martin.

Kui ta oma tuppä jõudis, oli ta üllatatud, et on nii väsinud. Tal polnud meeski, et oli neliteist tundi vahetpidamata püstijalu töötanud. Martin pani äratuskella kella kuueks kõlisma ja luges sealt viis tundi tagasi. Tähenõuab, ta võib kella üheni lugeda. Võtnud kingad ära, et oma tursunud jalgadele puhkust anda, istus ta raamatutega laua taha ja hakkas lugema. Ta avas Fiske sealtsamast, k. s ta oli kahe päeva eest pooleli jäänud, ja tegi algust. Aga juba esimese alajaotuse mõistmisega tekkisid raskused ja ta pidi selle uuesti üle lugema. Siis ta ärkas, tundes valu kangestunud lihastes ja tõliseses külmas mõgita üles, mis oli nakanud aknast sisse puhuma. Ta vaatas kella. See näitas kaks. Ta oli maganud neli tundi. Martin riietus lahti ja komberdas voodisse, uinudes kohe, kui pea patja puudutas.

Telsipäeval jätkus samasugune töö, ilma et oleks aega olnud hinge tõmmata. Kärmus, millega Joe töötas, äratas Martinis imetlust. Ta töötas nagu tuhat kuradi. Kõik ta kehalised ja vaimsed jõud olid viimseni pingul ning terve pika päeva jooksul ei lakanud ta korrakski sekundite pärast võitlemast. Ta töötas keskendatult, puudus igati aega säästa, ning juhtis Martini tähelepanu lõõvõtetele, mille sooritamiseks kulus viis liigutust, mida aga võis teha kolmega, või millele Martin kulutas kolm, kuigi võis kolme tulla kahega. «Tarbetute liigutuste ärajätmine,» sõnastas seda Martin, kui ta oma kaaslast jälgis ja matkis. Ta oli ka ise hea tööline, kiire ja osav, ning ta oli alati püüdnud töötada nii, et keegi ei peaks tema tööd üle tegema ega võiks temast ette jõuda. Seepärast keskendus ta siingi erilise hoolega, haaras vastuvõtlikult kõik näpunäited ja õpetused, mida ta kaaslane talle jagas. Ta hõõrus kraesid ja kätiseid, uhtlades kahekordse riide seest välja viimsegi tähtsusaasuke, et neile mullikesi ei tekiks, kui triikimiseks läheb, ja tegi seda nii väledasti, et Joe teda tahes-tahtmata kiitma pidi.

Neil polnud aega hingetõmbamiseks. Üks töö ajas teist taga. Joe ei jäänud kunagi midagi ootama, vaid sõostis alati kiiruga ühelt ülesandelt teisele. Nad targeldasid ära kakssada valget särki — üheainsa käeliigutusega haarasid nad särki nii pihku, et randme- ja kaelaosa, õlad ja rinnaesine peost välja ulatusid. Samal

hetkel tõstsid nad vasaku käega särgisaba üles, et see tärklise sisse ei puutuks, ja pistsid parema käe tärklisse — tärklis oli nii kuum, et kui nad tahtsid tärklisse haardunud osa välja väänata, pidid nad käe iga kord kiiresti kolma vee pange torkama. Sel õhtul töötasid nad poole kümneni, targeldades daamide õhulisi kroogitud peenlukke.

«Mina eelistan küll troopikat, kus käiakse paljalt,» naeris Martin.

«Aga mina jääksin seal leivata,» vastas Joe tõsiselt.

«Ma ei oska midagi peale pesumajatöö.»

«Aga seda sa oskad hästi.»

«Pole ka ime. Hakkasin peale Oaklandis Contra Costas, kui olin ühetekskümneaastane — töötasin seal pesurullil peal. Sellest on nüüd kaheksateist aastat möödunud ja ma ei ole pidevalt mingit muud tööd teinud. Aga ühtingust pöördusid rabamaist kui siin, pole ma seni veel näinud. Vähemalt üks mees peaks veel olema. Homme teeme jälle õhtul tööd. Kesknädala õhtuti tuleb alati rahula — kraed ja mansetid.»

Martin pani äratuskella kõlisma, tõmbas laua lähe-

ma. Ta ei jõudnud esimese paragrahvi

uni. Read tõid uduks, jooksid kokku ja ta pea nõk-

la kõndis tona edasi-tagasi, tagus vihaselt rusi-

aga ei suutnud unisest tuimusest võitu

raamatul silma rees, hoidis silmalangu-

ning jäi pärani silmi magama.

ta poolteadvuselult riidest lahti ja

see ta magas teise tundi rasket loomalikku

ng ära äratuskella helina peale, tundes, et pole

maganud.

«Noh, kas loed kõvasti?» küsis Joe.

Martin raputas pead.

«Pole hinda midagi. Täna õhtul peame küll rullima, aga neljapäeval teeme kell kuus lõpu. Siis jääb sul enda jaoks aega.»

Tähelepanu peal Martin suures palis kange seebi-
võtted ja vedruid, kasutades vedruga lakke ripu-
d ja selle otsa kinnitabid rattarummust
sõndeldid.

«Mina lelutis,» ütles Joe uhkelt. «Hoopis etem kui
põlvad ja sõrmenukid. Pealegi on selle abil võimalik

nädalas oma viisteist minutit kokku hoida, ja veerand tunni peale ei või siin urkas vilistada.»

Kraede ja kätiste rullimine oli niisamuti Joe idee. Öhtul, kui nad elektrilampide valgusel töötasid, andis ta selle kohta seletusi.

«Niisugust asja ei tehta üheski teises pesumajas. Aga mina pean seda tegema, kui ma tahan laupäeval kell kolm õhtule saada. Mina tean, kuidas seda teha, selles asi ongi. Sul peab olema õige kuumus, õige surve ja sa rullid nad kolm korda läbi. Vaata seda!» Ta hoidis üht kätist Martini silme ees. «Käsitsi või kuivatis ei tule kunagi nii hea välja.»

Neljapäeval sattus Joe vihahoogu. Ootamatult oli terye kuhi daamide triikpesu lattu tulnud.

«Mina lasen jalga,» teatas ta. «Kauem ma seda välja ei kannata. Panen ajama ja jutul lõpp. Mis kasu sellest on, kui ma nädal otsa töötan nagu ori, hoian kokku minuteid, nemad aga määrivad mulle väljaspool järjekorda triikpesu kaela. Ameerika on vaba maa ja mina ütlen sellele paksule hollandlasele näkku, mis ma tast mõtlen. Ja ma ei ütle seda talle prantsuse keeles. Minule on harilik Ühendriikide keel hea küll. Tema soolab mulle väljaspool järjekorda triikpesu kaela!

Täna õhtul peame töötama,» ütles ta järgmisel hetkel oma otsust muutes ja saatusele alistudes.

Ka sel õhtul ei lugenud Martin midagi. Ta polnud nädal otsa ühtki ajalehte näinud ega tundnud imelikul kombel selle järele mingit igatsust. Päevauudised ei huvitanud teda. Ta oli liiga väsinud ja ära vaevatud, et millegi vastu huvi tunda, kuigi ta plaanitses laupäeval, kui nad peaksid kell kolm lõpetama, rattaga Oaklandi sõita. Seitsekümmend miili sinna ning pühapäeva pärastlõunal niisama palju tagasi tähendas seda, et ta pidi täiesti puhkamata järgmisele tööpäevale vastu astuma. Lihtsam oleks olnud sõita rongiga, aga edasi-tagasi pilet maksis kaks ja pool dollarit ning ta oli kindlalt otsustanud raha kokku hoida.

XVII PEATÜKK

Martin omandas palju uusi oskusi. Esimesel nädalal võtsid nad ühe pärastlõuna jooksul koos Joega läbi kaksnda valget särki. Joe töötas pressil — selles seadeldises ühendati kuuma triikrauaga terasvedru, mis andis triikrauale vajaliku surve. Pressi all triikis ta õla-osa, kälsentsad ja kraecaluse, pani kaeluse täisnurkselt kokku ning andis rinnaesisele viimase lihvi. Niipea kui ta lõpetas, viskas ta särki raamile, mis asus tema ja Martini vahel, kelle ülesandeks oli triikida kõik särki torgeldamata osad.

See oli kurnav töö, mida nad tegid tund tunni järel, nii kilesti kui suutsid. Ent hotelli avaratel rõdudel istusid mehed ja naised lahedas valges riietuses, maitseid ja joomist jõe ja puude võimalikult vähe liidna. Kuid pesumajas oli õhk kõrvetavalt kuum. Helepunaseks kõetud ahi lõõskas ning üle märja riide liikuvad triikraudad kergitasid aurupilvi. Nende triikraudad olid kaugelt kuumemad kui need, mida tavaliselt kasutavad perenaised. Triikraud, mis märja sõrmega puutudes tavalist oodatud särtsu andis, oli Joe ja Martini jaoks leige ning selline järeleproovimine ei tulnud nende puhul kõne alla. Nemad kontrollisid teistsiti — hoides triikrauda põse lähedal, mõõtsid soojust mingi salapärase triikiga, mida Martin küll imetles, ent ei suutnud seletada. Kui ahjult võetud triikraud osutus liiga kuumaks, võtsid nad selle raudkonksu otsa ja kastsid külma vette. Seegi nõudis täpsust ja peent otsustusvõimet. Kui triikraud sekundi mürdosa võrra vajalikust kuumemaks vette jäi, läks õige kuumus kaotsi ning Martin jätkus aega imetleda seda täpsust, mis tema juures välja arenes — see oli automaatne täpsus, mis põhines meelilikkudel ja eksimatuil kriteeriumidel.

Aga selle imetlemiseks jätkus tal õige vähe aega. Tema teadvus keskendus tööle. Nii ta pea kui käed töötasid lakkamatult — ta oli mõtlej masin. Kõik see, mida temas oli inimlikku, allutati sellele masinaarukusele. Ta ajus polnud ruumi universumile ja selle tohutute probleemidele. Ta mõistuse laiad avarad galeriid olid lukus ja hermeetiliselt suletud. Ta hinge kõlakoda oli muutunud kitsukeseks kambrikeseks, lahingulaeva

komandotorniks, kust juhiti ta käe- ja õlalihasid, ta kümmed väledat sõrme, ja suunati kiirelt liikuvat triik-rauda laiade hoogsate lüketega mööda auravat rada — täpselt nii mitu korda ja mitte rohkem, iga lüke täpselt nii kaugemale ja mitte tolgi mürdosagi kaugemale. Edasitagasi liikus see mööda lugematuid käiseid, hõlmu, selgi ja särgisabasid, lõpetatud sark torgati kähku, ent seda kortsutamata ootavale raamile. Ja hinge tagasi tõmbamata haaras Martin juba uue särgi järele. Nii kestis see tund tunni järel, kuna väljas suikus kogu maailm Kalifornia päikeses. Selles ülekõetud ruumis aga polnud mingit suikumist. Külalised rõdudel vajasisid värsket pesu.

Martin nõretas higist. Ta jõi tohutul hulgal vett, ent õhk oli nii kuum ja töö nii pingutav, et vesi voolas temast läbi nagu kurnast ja tilkus kõigist nahapooridest välja. Töö, mida ta merel tegi, andis talle alati, välja arvatud mõned harvad korrad, aega iseendaga kõnelda. Laevakapten oli seal Martini aja isand, aga siin oli hotellidirektor ka tema mõtete isand. Ta ei mõelnud millelegi muule peale närvelõhkuva, tapva töö. Sellest kaugemale oli võimatu mõelda. Ta ei teadnud, et armastab Ruthi. Ruthi polnud tema jaoks üldse olemas, sest ta orjarakmeis hingel polnud aega neiu meelde tuletada. Ainult siis, kui ta õhtuti voodisse komberdas või hommikul söögilaua taha istus, meenutas ta teda põgusates mälestustes.

«Põrgu, eks ole?» ütles kord Joe.

Martin noogutas, ent kihvatas ärritusest. See, mis ta kaaslane ütles, oli isegi ilmne ja täiesti tarbetu. Töö ajal nad ei rääkinud. Vestlus viis nad tööriistmist välja, nagu seegi kord, nii et Martin jättis ühe triikraualükke vahele ja pidid tegema kaks üleliigset liigutust, enne kui ta rüüti jälle kätte sai.

Reede hommikul pandi pesumasin tööle. Kaks korda nädalas tuli neil hotellis pesu pesta — voodilinu, padja-püüre, päevatekke, laudlinu ja salvrätte. Kui see valmis sai, asusid nad jälle daamide peenpesu juurde. See oli aeglane, tüütu ja keerukas töö. Ja seda Martin nii kiiresti ära ei õppinud. Pealegi ei võinud ta riskida. Veal olid katastroofilised tagajärjed.

«Vaata seda,» ütles Joe, tõstes üles ämblikuvõrkõhu-

lese korsetlikatte. «Kõrveta see ära ja kakskümmend dollarit on su palgast läinud.»

Martin ei kõrvetanud seda ära ja ta lihastepinge lõdvenes, kuigi närvipinget tõusis kõrgemale kui kunagi varem, ning ta kuulas nõusolevalt oma kaaslaste needust, kui see rassis ja piinles nende ilusate esemete kallal, mida kannavad naised, kellel pole vaja ise oma pesu pesta. Daamide peenpesu oli Martinile luupainaja, ja mõnigi Joele Seesama peenpesu rööviski neilt nende vaevaga võidetud minutiliseid. Nad töötasid selle kallal kogu päeva. Kell seitse õhtul tegid nad ühehaja, et hotelli pesu rulli alt läbi lasta. Kella kümne ajal, kui hotelli külalised magasid, võtsid kaks pesumajatöölist jälle peenpesu käsile ning higistasid selle kallal keskööni, kella üheni, kella kahele. Nad lõpetasid kella poole kolme ajal.

Luupäeva hommikupoolikul oli veel peenpesu ja muud nipet-näpet ning kella kolmeks oli nädalatöö tehtud.

«Kas sa tõega mõtled need seitsekümmend milli Oaklandi ratta seljas maha vända?» küsis Joe, kui nad lõpetasid istusid ja võidusigaretti suitsetasid.

«Ei jää muud üle,» oli vastus.

«Aga misjaoks siis? Tüdruku pärast?»

«Ei, selleks et raudteepileti pealt kaks ja pool dollarit kokku hoida. Ma tahan raamatukogus paari raamatut vahetada.»

«Miks sa nend postliga ei saada? See maksab ainult kakskümmend viis senti.»

Martin mõlles järele.

«Ja homme pulka,» käis teine peale. «Sul on seda vaja. Minul igatahes küll on. Ma olen väsinud nagu loom.»

Seda oli ka näha. Joe, kes oli töös võitmatu, kes ilalgi ei puhannud ja võitles nädal otsa minutite ja sekunditega, et viivitusi ja sai jagu kõigist takistustest, Joe, kes oli ammendamatu energiaallikas, suure võimega inimlik mootor, kuratlik töömurdja, oli nüüd, pärast nädalaülesannete täitmist kokkuvarisemise äärel. Ta oli kurnatud ja jõuetu, ta ilus nägu väsimusest lõtvunud. Isikult pahvis ta oma sigaretti, ta hääli oli kuidagi eelliselt tuim ja kõlatu. Kogu tarmukus ja tulusus oli kadunud. See näis olevat õige kurb võit.

«Ja järgmisel nädalal hakkab see kõik uuesti otsast peale,» ütles ta nakralt. «Ütle, mis sest kõigest kasu on? Mõnikord on mul tahtmine hakata hulkuriks. Tööd nad ei tee, aga ära elavad ikkagi. Tead, küll tahaks praegu klaasi õlut. Aga pole niipalju hakkamist, et läheks külasse ja ostaks. Jää siia ja saada oma raamatud postiga ära, muidu oled sa viimane narr.»

«Aga mis ma siin terve pühapäeva teen?» küsis Martin.

«Puhkad. Sa ise ei tea, kui väsinud sa oled. Mina, tead, olen pühapäeval nii väsinud, et ei viitsi lehtegi lugeda. Ükskord ma olin haige — tüüfuses. Kaks ja pool kuud olin haigemajas. Mitte lillegi ei liigutanud kogu selle aja. Oli ilus elu.»

«Oli ilus elu,» kordas ta unistavalt minut aega hiljem.

Martin võttis vanni ja avastas pärast seda, et pesumaja eestööline on kadunud. Martin arvas, et küllap ta on läinud õlut jooma. Aga et seda kindlaks teha, oleks tulnud kõndida poole miili kaugusel asuvasse külasse ning see tundus talle pika reisina. Ta lükkas kingad jalast, heitis voodisse pikali ja püüdis mõtteid koguda. Üleväsimuse tõttu polnud ta põrmugi unine, ning nii lebas ta, pea mõtetest tühi, mingis väsimuse nüriduses kuni õhtusöögini. Joe ei ilmunud ka õhtusöögiks välja, ning kui Martin kuulis aednikku laua ääres ütlevat, et küllap poiss lihvi kõrtsiletti, siis sai ta aru. Ta läks kohe pärast õhtusööki magama ja leidis hommikul, et on hästi välja puhanud. Kuna Joed ikka veel näha polnud, hankis Martin endale pühapäevalehe ja otsis pikutamiseks puude all varjulise nurga. Ta ei saanud arugi, kuidas hommikupoolik möödus. Ta ei maganud, keegi ei tülitanud teda, ajaleht jäi läbi lugemata. Pärast lõunasööki võttis ta lehe uuesti kätte ja jäi selle juurde magama.

Nii möödus pühapäev. Ja esmaspäeva hommikul oli ta taas tõhus töömees ning sorteeris pesu, kuna Joe, märg käterätik kõvasti ümber pea seotud, ägades ning vandudes pesumasina käivitas ja seebilahu segas.

«Ma lihtsalt ei saa sinna midagi parata,» seletas ta. «Kui laupäeva õhtu kätte tuleb, siis ma kohe pean ennast täis võtma.» Möödus järgmine nädal, raugematu

lahklog, mis jätkus igal õhtul elektrilampide valgel ning lõpetas järgmisel laupäeval kell kolm, mil Joe nautis oma nährbunud võitu ning siis alla külasse tüüris, et uuesti otsida. Martin veetis oma pühapäeva just nagu tavaliselt. Ta magas puu all, lappas ükskõikselt ajalehte läbi ning veetis pikki tunde, lebedes selili, mitte midagi tehes, mitte midagi mõeldes. Ta oli liiga tuimunud, et mõelda, kuigi ta teadis, et ta iseendale ei meeldi. Ta oli iseenda silmis eemaletõukav, otsekui oleks ta tolme muutunud mingi alatuse või olnud loomu poolest vääritud.

Õnneks kõik, mis temas jumalikku oli. Auahnuse tunnus oli nurinenud. Tal polnud enam elujõudu, mille abil selle torget tajuda. Ta oli surnud. Ta hing näis kadunud olevat. Ta oli loom, koormavedaja loom. Ta ei näinud ilu läbi puukroonide kurnitsevas päikesevalguses. Enam ei sosistanud sinine taevavõlv talle kõrva ega vihjanud laotuse lõpmatule avarusele ning lähendamist ootavatele saladustele. Elu oli väljakannatamatult igav ja totter ning ta tundis suus selle lääget maitset. Ta kujutlusekraani kattis must eesriie ning laotuse põdes pimedas haigetoas, kuhu ei pääsenud valguskiir. Ta kadestas Joed, kes praalis ja priislas kõrtsis, pea jaburaid mõtteid täis, hõrdunud ja halameelne, piiritult ja hiilgavalt purjus, ning unustas esmaspäeva hommiku ning eelseisva tapva lõunädala.

Möödus kolmas nädal ning Martin hakkas põlgama unust ja elu. Teda rõhus läbikukkumise tunne. Küllap oli tolmetajatel põhjust lema töid tagasi lükata. Nüüd nägi ta seda selgesti ja võis naerda iseenda ja kunagiste unistuste üle. Ruth saatis «Merelüürika» selle postiga tagasi. Apaatselt luges Martin neiu kirja. Ruth tegi mis võis, et talle tõendada, kui väga luuletused talle olid meeldinud ja kui ilusad need olid. Aga ta ei osanud valetada ning ei suutnud tõde iseenda eest varjata. Ta teadis, et need on ebaõnnestunud asjad ning Martin luges ta pettumuse välja igast ta kirja sunnitud ja liigral lausest. Ja Ruthil oli õigus. Martin veendus selles selgesti, kui ta oma luuletused üle luges. Seda ta ei ole olnud temas enam ning luuletusi üle lugemiseks ta tõsiselt juurdlema, millele ta õieti oli mõelnud, kui ta neid kirjutas. Ta hulljulged fraasid näi-

sid nüüd kentsakatena ning kunagised kõige õnnestunud väljendusvõtted olid nüüd lihtsalt monstrumid. kõik oli absurdne, ebatõeline ja võimatu. Ta oleks «Mereluurika» sealsamas ära põletanud, oleks tal selleks viitsimist jätkanud. Masinaruumi ahjus oleks võinud seda teha, aga hakata selle pärast sinna minema — see polnud tema meelest vaeva väärt. Kogu ta energia kulus teiste inimeste pesu pesemisele. Iseenda jaoks ei jäänud seda enam raasugi järele.

Ta otsustas, et kui tuleb pühapäev, võtab ta ennast kokku ja kirjutab Ruthile vastuse. Aga laupäeva pärastlõunal, kui töö lõppes ja ta oli vannis ära käinud, haaras teda vastupandamatu iha unustada.

«Kui õige läheks vaataks, mis see Joe seal teeb,» — nii sõnastas ta seda endamisi ning samal hetkel mõistis ta, et oli iseendale valetanud. Kuid tal ei jätkunud energiat selle vale üle juurdlema hakata. Ja oleks tal energiat jätkunudki, siis oleks ta teadlikult loobunud selle üle juurdlemast, sest eelkõige tahtis ta unustada. Aeglaselt ja nagu juhuslikult hakkas ta küla poole minema ja kiirendas tahtmatult sammu, kui baari lähedale jõudis.

«Mina ikka pidasin sind karsklaseks,» tervitas teda Joe.

Martin ei väevunud vabandust otsima, vaid tellis viiskit ega pannud enne pudelit käest, kui oli klaasi ääreni täis kallanud.

«Ära seda terve õhtu otsa peos soenda,» ütles ta jämedalt.

Teine viivitas kallamisega, nii et Martin ei jõudnud teda ära oodata. Ta kallaski kaasi korraka kurku ja valas uuesti täis.

«Nüüd ma võin sind järele oodata,» ütles ta mõrult,
«aga kiirusta.»

Joe kiirustas ja nad lõid kokku.

«Töö viis su niikaugele, eks ole?» küsis Joe.

Martinil polnud tahtmist seda asja arutada.

«See on täitsa põrgu,» jätkas teine. «Ma tean. Aga mul on omamoodi kurb näha, et sa veejoomise maha jätad, Mart. Kuid mis seal ikka teha.»

Martin jõi vaikides, andis hammustaval häälel uusi tellimusi ja kutsus kaasa jooma, äratades sellega baari-

inches, vestsuliste silmade ja keskelt lauku kammitud
tuustegn nalselikus maaposisis aukartust.

«See on sigadus, kuidas nad meid vaeseid pörgulisi
...» ütles Joe. «Kui ma ei saaks vahel
... kukuksin määrt ema ja põletaksin selle
... See, et ma j on, neid ainult päästabki, usu
...»

a. et vastanud. Veel paar napsi, ning ta tundis,
 on ta juba surnuks läinud. See oli ometi viimaks
 ta elu enampahang, mida ta selle kolme nädala
 jooksul, ta unistused tulid tagasi. Fantaasia
 ta elu kumbrist ja meelitas teda oma leegit-
 vate unede järgnema. Ta kujutluspeegel muu-
 tui, ta elu, pimestavalt sadelevaks, pildirikkaks
 ja ta elu ja uned jälle ta saatjaiks, kõn-
 neldes ta elu ja ta unes kõike. Ta püüdis
 elu ja uned, ta elu ja uned omaenda nägemu-
 selt, ta elu ja uned, mille teostumisel ta
 elu ja uned, ta elu ja unes ning saama ise suure
 elu ja unes oma omanikuks.

... ja Mart, mina oma pesumajasse lapsi tööle ei
... ja Jarkki hingeline ei tööta seal pä-
... ma räägin. Seal saab
... töökäsi, nii ei kõik
... tööpäevaga. Ja sina, Mart, hakkad
... oma puntris filivaatajaks
... plaan
... hoian kaks aastat
... kokku. Ja siis...*

...põllutööliste, hotellitallimehele ja aednikule, baarimehele ja arglikule hulkurile, kes nagu alati hilis ja märkamatuult baarinurka tüüris.

XVIII PEATUKK

Esmaspäeva hommikul asus Joe ägades esimese pesukärutäie kallale, mis pidi masinasse minema.

«No tead...» alustas ta.

«Ole vait,» nähvas Martin.

«Anna andeks, Joe,» ütles ta lõuna ajal, kui nad töö katkestasid, et süüa minna.

Teisele tulid pisarad silma.

«Pole midagi, vanapoiss.» ütles ta. «Me oleme põrgus ja parata pole seal midagi. Ja tead, sa meeldid mulle kuradi kombel. Sellepärast oligi valus kuulda. Kohe esimesest hetkest peale hakkasid sa mulle meeldima.»

Martin surus ta kätt.

«Paneme siit ajama,» tegi Joe ettepaneku «Jätame kõik siia paika ja lähme hulkuma. Ma pole küll kunagi proovinud, aga see peaks olema karadi kerge. Ja teha pole mitte kui midagi. Mõtles ise, mitte kui midagi pole teha! Ma olin ükskord tüüfusega haigemajas. Oli ilus aeg. Peaks ma uuesti haigeks jääma...»

Nädal venis edasi. Hotell oli täis ja aina uut peen-
pesu voolas neile kaela. Nad saatsid korda vapruse ime-
sid. Hilja öösel võitlesid nad elektrilampide valgel, ku-
gistasisid toidu närimata alla ja tulid koguni hommikuti
enne sööki pooleks tunniks tööle. Martin ei võtnud enam
külma dušši. Iga hetk aina lakkamatu tormamine, tor-
mamine, tormamine, ning Joe oli hetkede meisterlik
karjane. Ta hoidis neid hoolega, ei lasknud ilal ühtegi
kaduma minna, loendas neid nagu inur oma tukateid,
töötas nagu sõge, nagu tööhuil, nagu palavikuline
masin, keda aitas teine masin, kes veel mäletas, et oli
kunagi olnud Martin Eden — inimene.

Kuid üksnes harvadel hetkedel oli Martin võimeline mõtlema. Mõtete maja oli lukus, aknad kinni löödud ja tema selle maja varjutaoline hooldaja. Ta oli vari. Joel oli õigus. Nad olid mõlemad varjud ja see pesumaja oli igavese tööorjuse varjude riik. Või oli see unenägu? Mõnikord, kui ta auravas sisisevas kuumuses rasket triikrauda üle valge riide edasi-tagasi lükkas, tuli tal mõte, et võib-olla on see unenägu. Õige varsti, aga võib-olla ka tuhande aasta pärast ärkab ta üles oma väikeses toas, kus selsab tindiplekiline laud, ning jätkab kirjuta-

muut sealt, kuhu eelmisel päeval poolt oli jäänud. Või ehk on seegi unenägu? Ning ta ärkab vahetide vahetuse ajal, kui keegi rüüvi õõtsuvale põrandale ja läheb tagasi, et sealt tagasi minna, võtab rooli üle ning tunneb kaheldat passattuult üdini tungivat.

Laudis laupäev oma armetu võiduga kella kolme ajal.
«Võit lähen joon klasi õlut,» ütles Joe veidralt
lunedal häälel, mis tähistas ta täielikku kokkuvarise-
mist jga nädala lõpul.

... Martin arkavat. Ta avas tööriistadekoti ja
... ketile grafiiti ja reguleeris
... Joe oli poolel teel külla, kui Martin
... künnetades madalal juhtraua kohal.
... suure ülekandega pedaale,
... määnteed, järske tõuse
... ning pühapäeval
... hommikul
... kuid ta oli jää-
... .

Alõõdus viies nädal ja kuues, mille kestel ta elas ja
nõuab, et kandes endas vaid ühtainust tillu-
tust, et ta ei ole kunagi väikest helendavat hingekübet.
See on ta enda jaoks lühikest aja jooksul maha väntama sada
korda, et ta ei ole kunagi väikest helendavat hingekübet. See eba-
õnnelik, et ta ei ole kunagi väikest helendavat hingekübet.
See on ta enda jaoks lühikest aja jooksul maha väntama sada
korda, et ta ei ole kunagi väikest helendavat hingekübet. See eba-
õnnelik, et ta ei ole kunagi väikest helendavat hingekübet.

Talupojadel ja talupidajatel vältas ta jällegi maha
peetud ja end müüdi, trimeistades oma üliväsimuse
nõuetu väsimuse tumusega. Kolmanda
korda läks ta kolmandat korda Joega külasse. Ta
seisid siin ning elades nägi ta heledas val-
guses, mille ta ei osanud lihtsalt — mitte viina,
ei ole. Vm oli tagujärg, mitte põhjus. See järg-
paratamatult tööle, nagu oö järgneb päevale. End
loomaks alandades ei suuda ta ilalgi kõrgustesse
minna — Alline oli sõnum, mida viski talle kõrva sosis-
tas, ning ta noogutas heakskiitvalt. Viski oli tark. Ja
ta avaldas Martinile oma saladused.

Martin tellis paberi ja pliiatsi ning napsi kõigile ümberolijaile, ja sellal kui nad kõigest südamest tema terviseks jõid, kummardus ta baarileti kohale ja kirjutas.

«Telegramm, Joe,» ütles ta. «Loe läbi.»

Joe takseeris seda joobnud pilgul. Aga see, mis ta luges, nähtavasti kainestas teda. Ta vaatas oma kaaslaste etteheitvalt otsa, pisarad valgusid talle silma ja nõrisesid mööda põski alla.

«Kas sa tõesti jätab mu maha, Mart?» küsis ta lootusetult.

Martin noogutas ja kutsus ühe kõrtsis logeleva poisi enda juurde, et see sõnumi postkontorisse ära viiks.

«Pea kinni,» pomises Joe kangel keelel. «Las ma mõtlen.»

Ta jalad nõtkusid ning ta hoidis kramplikult baariletist kinni, kuna Martin talle käe ümber piha pani ja teda toetas, seni kui ta järele mõtles.

«Kirjuta siis juba «kaks pesukojatöölist,» ütles ta äkki. «Las ma kirjutan parem ise.»

«Mispärast siis sina minema lähed?» küsis Martin.

«Sellesama pärast mis sinagi.»

«Aga mina lähen merele, sina seda teha ei saa.»

«Ei saa jah,» oli vastus, «aga hulkuriks võin ikkagi hakata. Hulkuriks küll.»

Martin vaatas talle viivu uurivalt otsa ja hüüdis siis: «Jumala eest, sul on vist tõesti õigus. Paremini juba olla hulkur kui tööloom. Kuule, mees, sa hakkad veel elama! Ja seda pole sa siamaani veel teinud!»

«Ma olin ükskord haigemajas,» parandas Joe. «Ilus aeg oli. Tüüfus — kas ma ei rääkinud sulle?»

Sellal kui Martin asendas telegrammis «ühe pesumajatoölise» «kahe pesumajatoölisega», jätkas Joe:

«Kui ma haigemajas olin, ei olnud mul üldsegi viinahimu. Naļjakas, eks ole? Aga kui ma olen terve nädala töötanud nagu ori, siis ma lihtsalt pean toru täis võtma. Kas sa oled kunagi tähele pannud, et kokad joovad kui pumbad ja pagarid niisamuti. Nendel on niisugune töö. Nad lihtsalt peavad. Kuule, las ma maksan poole telegrammi eest.»

«Viskame täringuid selle peale,» tegi Martin ettepaneku.

«Tulge, võtame kõik koos!» hüüdis Joe, kui nad tärin-

gid raputasid ja neid märjale baariletile veereda lasid.

Jumalapaeva hommikul oli Joe pöörases elevuses. Ta ei hoolinud peavalust ega tundnud ka mingit huvi töö vastu. Terved hetkede karjad lüppasid minema ja kadusid jäädavalt, sellal kui hooletu karjus silmitses läbi akna põlkesepaistest ja puid.

«Vanta alnult seda!» hüüdis ta. «See kõik on minu ennat ilma tasuta! Ma võin puu alla pikali visata ja põõmutada tuhat aastat, kui tahap! Kuule, Martin, paneme minemal! Mis me siin veel ootame! Meid ootab maa, kus pole vaja midagi teha, ja mul on pilet sinna! Aga repaühildupiletit ei ole; kurat temaga!»

Paar minutit hiljem, kui nad musta pesu kärusse ladusid, ütles Joe hotellidirektori särgi välja. Ta juba tundis seda. Ja äkilises ülevas vabaduselahinas virutas ta selle põrandale ja trampis selle peal.

«Kahju, et sind siin sees ei ole, vana seapeaga hoitajana!» karjus ta. «Oh, kui sa siinsamas selle särgi ümber oleksid! Kas said! Võta veel! Ja veel! Olgu sa neid! Hoidke mind kinni! Hoidke mind kinni!»

Martin naeris ja tiris ta töö juurde tagasi.

Jumalapaeva õhtul jõudsid uued pesijad päralt ning ülesandeks määrati nädal kulus nende töövõtete selgestegemiseks. Joe võttis pesukojas ja seletas neile oma süsteemi, aga teed ta ennat ei teinud.

«Mille liigul ma ennat ei liiguta,» teatas ta. «Mille liigul ei liigutal! Lasku mind lahti, kui tahavad! Lähen otsekohti minemal! Mina ennat ennat ei liiguta, võtke lahkesti lentavaks! Mina hakkam nüüd kaubavagunitel sõitma ja puu oli magama. Orjake nüüd teiel! Nii on õige. Orjake ja higitagel! Orjake ja higitagel! Ja kui te vedru välja viskate, mädanete niisamuti nagu mina — ja mina tähtsust sel on, et teie teistmoodi elasite? Ütle mind ise, mis tähtsust sel lõppude lõpuks on?»

Lõppudeval võtsid nad oma palga välja ja siis tuli lah-
kumine.

«Pole vist mõtet paluda, et sa ümber mõtleksid ja loom minuga tuleksid?» küsis Joe lootusetult.

Martin raputas pead. Ta seisis oma ratta kõrval, valmis leele asuma.

Nad surusid kätt. Joe ei lasknud kohe lahti ja ütles:

«Me kohtume veel, Mart, enne kui mulla alla kobime. See on kindel. Ma tunnen seda. Huvasti, Mart, ela hästi! Tead, sa meeldid mulle kuradi kombel.»

Hüljatuna seisis ta keset maanteed ja vaatas Martinile järele, kuni see lõpuks teekäänaku taha kadus.

«Tubli poiss oli,» pomises ta. «Tubli poiss oli.»

Siis kõmpis ta ka ise mööda teed mäest alla veehoidla juurde, kus pool tosinat tühja kaubavagunit kõrvalteel laadungit ootasid.

XIX PEATÜKK

Ruth ja tema perekond olid jälle kodus ning pärast Oaklandi tagasipöördumist kohtus Martin neiega sageli. Ruth oli ülikooli lõpetanud ega õppinud enam. Martin aga oli kogu oma vaimse ja kehalise energia töösse matnud ega kirjutanud midagi. See andis neile teineteise jaoks rohkem aega, kui neil kunagi varem oli olnud, ning nende sõprus muutus kiiresti aina lähedasemaks.

Algul ei teinud Martin muud, kui vaid puhkas. Ta magas palju, veetis tunde logeldes, mõeldes ja mitte midagi tehes. Ta oleks nagu vähehaaval toibunud mingist rängast hoobist. Esimesi ärkamise tunnuseid luges ta välja sellest, et tal tekkis elavam huvi ajalehtede vastu. Siis hakkas ta jälle lugema — kergeid romaane ja luulet, ning kui veel paar päeva möödus, oli ta taas ülepea kaela uppunud oma ammu unustatud Fiskesse. Tal oli raudne tervis. Ta suurepärane keha kogus uut elujõudu. Ta oli nooruslikult palinduv ja elastne.

Kui Martin teatas, et kavatseb jälle merele minna, niipea kui on välja puhanud, ei varjanud Ruth oma kurvastust.

«Miks te tahate seda teha?» küsis ta.

«Raha pärast,» vastas Martin. «Pean natuke kõrvale panema, et üritada uut rünnakut toimetajate vastu. Ilma rahata ei saa seda sõda pidada — ilma raha ja kannatlikkusega.»

«Aga kui te ei taha muud kui raha, miks te siis pesumajja ei jäänud?»

«Sellepärast, et pesumaja tegi minust looma. Niisugune lakkamatu töö paneb inimese jooma.»

Ruth vaatas Martinile otsa, silmad õudust täis.

«Kas see tähendab, et...» küsis ta väriseval häälel.

Martinil oleks kerge olnud ennast puhtaks pesta. Ent

«Mina oli talle sisemiselt omane ning talle meenus ammu otsus olla otsekohene, tulgu mis tuleb.»

«Jah,» vastas ta. «Just nimelt. Mitu korda.»

Ruth judises ja tõmbus temast kaugemale.

«Ükski mees, keda mina tunnen, pole seda ilalgi teinud, mitte ilalgi.»

«Siis ei ole nad ka kunagi Shelly Hot Springsi pesumajas töötanud. Töö on hea asi. See on kasulik inimese tervisele, nagu jutustajad ütlevad, ja taevast olgu tunnistajaks: mina ei ole kunagi tööd kartnud. Aga vahel tuleb ette, et mõnda head asja on üleliia, ja tolles pesumajas see nimelt nii ongi. Sellepärast ma lähengi jälle merele. Usun, et see on minu viimane reis, ja kui ma lagasi tulen, murran ajakirjadesse sisse. Olen selles veendunud.»

Ruth vaikis tõrksalt ja Martin silmitses teda nõrdimult, mõistes, et neil on täiesti võimatu mõista seda, mida tema oli pidanud läbi tegema.

«Kunagi ma kirjutan sellest. Pealkirjaks panen «Töö allakäik» või «Joomise psühholoogia tööliklassis» või midagi sellelaolist.»

Eluarest kohutumisest saadik polnud nad nähtavasti teineteisest veel kunagi nii kaugel olnud. Martini täiesti «muna» end varjatanud mässuvalmust kantud pihtimus oli Ruthis tõlgastust äratanud. Kuid see tõlgastus ise ehmatas neid rohkem kui selle põhjus. See näitas, kui lähedaseks Martin talle oli saanud, ning sellest peale, kui ta seda iseendale tunnistas, avanes tee veel suuremale lähedusele. Pealegi ärkas temas kaastunne ja süütu, idealistlik reformaator. Ta otsustas päästa selle noormehe, kes oli juba nii pika tee ära käinud. Ta otsustas päästa Martini ta varasema elu needuse ja tema enda kandest — kas või vastu ta enda tahtmist. Ta nägi selles kõrges erakordset südameõilsust. Ta ei aimanudki, et selle varjus peitus armukadedus ja armastuseiha.

Inimlusatel sügispäevadel tegid nad sageli koos jalgrattamatka, lugesid vaheldumisi mägede üksilduses valgete hõlmetusi, ülevat õilistavat luulet, mis viis mõtted kõrgetele asjadele. Loobumine, ohver, kannatlikkus, töö-

kus, kõrged eesmärgid — need olid põhimõtted, mida Ruth sel kaudsel viisil jutlustas. Need abstraktsioonid oli ta üle võtnud oma isalt, mr. Butlerilt ja Andrew Carnegie'lt, kes vaese immigrandi pojast oli ometi tõusnud selle maailma vagevate sekka.

Martin hindas kõike seda ja tundis sellest rõõma. Ta jälgis Ruthi mõttekäike nüüd hoopis selgemini ja neiu hing polnud temale enam suletud imederiik nagu vanaasti. Ta oli neuga nüüd vaimselt võrdne. Aga lahk-armavised ei puudutanud tema armastust. Ta armastas kirglikumalt kui kunagi varem, sest ta armastas teda niisugusena nagu ta oli ning Ruthi kehaline haprus aina suurendas Martini silmis tema võlu. Martin oli lugenud põdurast Elizabeth Barrettist, kelle jalg aastate vältel ei olnud maad puudutanud — kuni selle pöörase päevani, kus ta Browningiga põgenes. Ta tõusis ja toetas jala kindlale maale, kõndis lahtise taeva all. Seda, mis Browning oli Barrettiga teinud, tahtis Martin Ruthiga teha. Kuid kõigepealt peab Ruth teda armastama hakkama. Siis on kõik juba hoopis lihtne. Martin annab talle oma jõu ja tervise. Martin nägi nägemusi nende tulevase elust, nagu see aastate pärast pidi olema: töö, mugavuse ja jõukuse foonil nägi ta iseennast ja Ruthi luulet lugemas ja seda arutamas. Ruth oli end põrandale arvutute patjade keskele mugavasti sisse seadnud ja luges talle valjusti ette. See oli nende tulevase elu sümbol. Martini silme ette ilmus ikka ja jälle seesama pilt. Mõnikord luges ta ise ette, Ruth nõjatus tema vastu ja Martin hoidis tema õlgade ümbert kinni. Mõnikord nautisid nad kahekesi vaikides kõige kaunimaid lehekülgi. Ja Ruth armastas ju niisamuti loodust kui Martin, ning kujutlusvõime muutis lahkeid selle stseeni dekoratsioonid: mõnikord lugesid nad varjulises, järskude nõlvadega orus, teinekord jälle kõrgel mägi-aasal, vahel hallika liivaluute veerul, mida palistas pajude pärg, või kuskil kaugel vulkaanilisel troopika-saarel, kus kõrge juga lennul auruks muutub ning mereni jõuab uduloorina, mis iga uitleva tuulepuhangu tõukel õõtsub ja väriseb. Aga alati olid esiplaanil ilu käs-kijad — tema ise ja Ruth, alalõpmata lugesid nad ja jagasid loetut teineteisega. Ning kuskil hoopis taga-plaanil, looduse fooni taga, kumendas ähmaselt töö, edu

ja rahu, mis legi nad maailmast sõltumatuks ja kinkis neile kõik ta aarded.

«Ma peaksin oma väikesele tüdrukule soovitama ette-võttlikum olla,» hoiatas ema Ruthi ühel päeval.

«Ma tean, mida sa mõtled. Aga see on võimatu. Ta ei ole...»

Ruth punastas, aga ta punastas nagu neitsi, kes peab esimest korda arutama elu kõige pühamaid asju emaga, keda ta niisama pühaks peab.

«... Sinutaoline.» Ema lõpetas lause tema eest.

Ruth noogutas.

«Ma ei tahtnud seda ütelda, aga ta tõesti ei ole. Ta on karm, brutaalne, tugev — liiga tugev.»

Ruth kõhkles ega osanud jätkata. Esimest korda elus kõneles ta emaga niisugustest asjadest. Ja jälle täien-das ema tema mõtet.

«Ta ei ole elanud puhast elu — seda sa tahtsid ütelda.»

Ruth noogutas jällegi ning uuesti valgus puna ta näole.

«Nii see just on,» ütles ta. «See ei ole tema süü. Aga ta on sageli kokku puutunud...»

«Räpaste asjadega?»

«Jah, räpaste asjadega. Ja ta hirmutab mind. Mõni-kord ma otse kardan teda, kui ta oma vabal kergel vii-el kõneleb asjadest, mida ta on teinud — otsekui peaks see üldse tähtis. Aga see ometi ju on tähtis, kas pole?»

Nad istusid teineteise piha ümbert kinni hoides, vai-keldes, ning ema silitas tütre kätt, oodates, et see jät-keks.

«Aga ma olen temast hirmsasti huvitatud,» ütles Ruth. «Leitud mõttes on ta minu kaitsealune. Pealegi on ta esimene noormees, kellega ma sõbraks olen saanud — ta ei pole ta küll just sõber, pigem kaitsealune ja sõber ühe-koos. Mõnikord, kui ta mind hirmutab, näib mulle, et ta on just nagu bulldog, keda ma oma lõbuks pean, nagu mõned meie üliõpilasseltsi tüdrukud. Ta sikutab lõbussti, näitab hambaid ja ähvardab pahandust teha.»

«Ma ootas.»

«Ma usun, et just niisuguse bulldogina ta mind huvi-tabki. Ja temas on ka palju head, kuid temas on ka palju sellist, mis mulle ei meeldiks mehes... kellega mul

oleksid teistsugused suhted. Sa näed, et ma olen ka ise järele mõelnud. Ta vannub, suitsetab, joob viina, ta on kakelnud (ta ise rääkis mulle, ja see meeldib talle, nii ta ütleb). Ta on igas mõttes just niisugune mees, keda ma ilmaski ei tahaks endale...» Ruthi hääl jäi väga vaikseks, «abikaasaks. Ja ta on liiga tugev. Minu prints peab olema pikk, sale ja mustaverd — peen, hurmay prints. Ei, pole mingit ohtu, et ma Martin Edenisse armuksin. See oleks kõige halvem, mis minuga juhtuda võiks.»

«Aga ega ma sellest ei räägigi,» luiskas ema, «Kas sa tema peale oled mõelnud? Ta on ju igas suhtes täiesti vastuvõtmatu, sa tead seda isegi. Aga mis siis, kui tema sind armastama hakkab?»

«Aga ta armastabki... jubal!» hüüdis Ruth.

«Seda oli oodata,» ütles mrs. Morse leebelt. «See juhtub paratamatult igaühega, kes sind tundma õpib.»

«Olney vihkab mind!» hüüatas Ruth kirglikult. «Ja mina vihkan Olney't. Tema seltsis on mul alati tunne, nagu oleksin kass. Ma tunnen, et pean tema vastu paha olema. Ja isegi kui mul niisugust tunnet ei ole, on tema minu vastu ikkagi halb. Kuid Martin Edeniga olen õnnelik. Seni pole mind veel keegi armastanud, see tähendab, ükski mees pole mind veel niimoodi armastanud. Ja on nii meeldiv, kui sind selliselt... armastatakse. Ema, kallid, sa ju saad aru, mis ma mõtlen? Nii magus on tunda, et sa oled tõeliselt ja läbini naine.» Nuuksudes peitis ta oma näo ema sülle. «Ma tean, sa mõtled, et ma olen vastik. Aga ma olen aus ja räägin sulle kõik, mis ma tunnen.»

Mrs. Morse oli imelikult kurb ja õnnelik ühtlasi. Tema väikest tütrekest, kes oli bakalaureus, polnud enam, ent selle asemel oli nüüd tütar-naine. Eksperiment oli õnnestunud. Kummaline lünk Ruthi loomuses oli nüüd täidetud, ning täidetud ohutult ja karistamatult. Too tahumatu meremees oli olnud tööriist ja ehkki Ruth teda ei armastanud, oli ta temas äratanud naiselikkuse.

«Ta käsi väriseb,» pihtis Ruth, oma nägu ikka veel häbi pärast ema rüppe peites. «See on äärmiselt lõbus ja naeruväärne, aga mul on temast ka kahju. Ja kui ta käed juba liiga värisevad hakkavad ja silmad liiga sä-

rama hakkavad, siis ma noomin teda tema elu pärast ja sellepärast, et ta püüab seda vääral viisil parandada. Aga ta jumaldab mind, ma tean. Ta silmad ja ta käed ei valeta. Ja mõte sellest, juba paljas mõte sellest teeb mu nagu täiskasvanuks. Ma tunnen, et mulle kuulub ükski, millele mul on seaduslik õigus, mis teeb mu samasuguseks nagu teised tüdrukud... ja... noored naised. Ning ma mõistsin ka, et varem olin ma neist erinev, ja ma mõistsin, et sina muretsesid selle pärast. Sa mõtlesid, et ma seda sinu kallist muret ei märganud. Aga ma märkasin. Ja ma tahtsin... selle asja joonde ajada, nagu Martin Eden ütleb.»

See tund oli nii emale kui tütrele täis püha hardust. Nad vestlesid hämaruses, silmad niisked — Ruth üksainus valge ja siiras süütus, ema — kaastundlik, osavõttlik, ent siiski rahulikult seletav teejuht.

«Ta on sinust kolm aastat noorem,» ütles mrs. Morse, «tal pole veel kohta maailmas, tal pole ei positsiooni ega sissetulekut, ta on ebapraktiline. Kui ta sind armastab, peaks tal jätkuma nii palju arukust, et ta hakkaks tegema midagi, mis annaks talle õiguse sinuga abieluda, ega tembutaks nende jutukestega ja oma lapsikute unistustega. Kuid ma kardan, et Martin Eden ei saa tal täiskasvanuks. Tal pole vastutustunnet. Ta ei oska talita oma kohust maailma ees nagu sinu isa, nagu kõik meie sõbrad — näiteks mr. Butler. Ma kardan, et Martin Eden ei õpi tal raha teenima. Aga maailm on nii korraldatud, et raha on inimese õnneks vajalik — oh ei! ma ei mõtle mitte pärastid varandusi, vaid üksnes piisavat sissetulekut, mis võimaldab tavalist mugavust ja korralikku elu. Kas... kas ta pole midagi mõelnud?»

«Ta pole õelnud sõnakestki. Ta pole proovinudki. Aga kui ta proovib, siis ma ei lase tal seda teha, sest sa tead, et ma ei armasta teda.»

«See rõõmustab mind. Ma ei tahaks, et minu tütar, minu ainus tütar, kes on nii puhas ja rikkumata, hakkaks armastama temasugust meest. Maailmas on õilsaid mehi, kes on puhtad ja truud ja mehised. Jää niisugust ootama. Uhel päeval leiad sa sellise. Ja sa hakkad teda armastama ja tema hakkab sind armastama ning te saate õnnelikuks, nagu meie sinu isaga oleme

õnnelikud olnud. Ja on üks asi, mida sa iial unustada ei tohi...»

«Jah, ema...»

Mrs. Morse'i häälel muutus üsna vaikseks ja mahedaks, kui ta ütles: «Ja need on lapsed.»

«Ma... ma olen nende peale mõelnud,» tunnistas Ruth, meenutades riivatuid mõtteid, mis olid teda minevikus kiusanud, ning jälle kerkis ta näkku neitsilik puna, et peab sellistest asjadest kõnelema.

«Ja just laste pärast ei tule mr. Eden kõne allagi,» jätkas mrs. Morse teravalt. «Nende isa peab olema puhas, ja ma kardan, et tema ei ole mitte puhas. Sinu isa on mulle rääkinud, millist elu elavad meremehed, ja... ja sa mõistad.»

Ruth surus nõustuvalt ema kätt, tundes, et saab tõepoolest aru, kuigi tema arusaamine oli midagi väga ähmast, kauget ja nii hirmsat, et see oli väljaspool kujutlusvõime piire.

«Sa tead, et ma ei tee midagi ilma sulle rääkimata,» alustas Ruth.

«Sa pead lihtsalt mõnikord minu käest nõu küsima, nagu täna. Ma lihtsin sinuga rääkida, aga ma ei teadnud, kuidas seda teha. Ma tean, see on väär tagasihoidlikkus, aga sa võid minu ülesande mulle kergemaks teha. Mõnikord pead sa nagu täna minu käest nõu küsima, pead minu ülesannet kergendama.»

«Ema, sinagi oled ju naine!» hüüdis Ruth eksalteeritult. Nad tõusid püsti, tütar haaras ema käed ja seisis hämaruses sirgelt tema ees, tajudes nende vahel valitsevat kummalist magusat võrdsust. «Ma poleks iial osanud sinust nii mõelda, kui meil seda jutuajamist poleks olnud. Pidin enne teada saama, et ma ise olen naine, ja alles siis mõistsin, et ka sina oled naine.»

«Me oleme mõlemad naised,» ütles ema, tõmbas tütre enda vastu ja suudles teda. «Me oleme mõlemad naised,» kordas ta, kui nad teineteise piha ümbert kinni hoides toast lahkusid, südamed tulvil uut seltsimehelikkuse tunnet.

«Meie väike tüdruk on saanud naiseks,» ütles mrs. Morse tund aega hiljem uhkelt oma abikaasale.

«See tähendab,» vastas mees, heites naisele terava pilgu, «see tähendab, et ta on armunud.»

«Ei, kuid teda ennast armastatakse,» väitis mrs. Morse naeratades vastu. «Eksperiment õnnestus. Ruth on lõpuks ärganud.»

«Siis me peame poisist lahti saama.» Mr. Morse rääkis tarmukal, asjalikul, ärimehelikul toonil.

Kuid ta naine rapulas pead. «Selleks pole tarvidust. Ruth ütleb, et Martin läheb mõne päeva pärast jälle merele. Kui ta tagasi tuleb, pole Ruthi enam siin. Me saadame ta tädi Clara juurde. Ja pealegi üks aasta Idas, uute inimeste hulgas, uute mõtete keskel ja uues ümbuses — see on just see, mida ta vajab.»

XX PEATÜKK

Uuesti tärkas Martinis vajadus kirjutada. Iseenesest hakkasid tema ajus jälle idanema jutud ning luuletused ning ta tegi märkmeid tuleviku tarvis, kui tal avaneb võimalus neile kindlat vormi anda. Ent ta ei kirjutanud. See oli tema lühike suvevaheaeg. Ta otsustas selle pühendada puhkusele ja armastusele ning need mõlemad arenesid tal edukalt. Peagi oli ta taas tulvil tulevoolavat elujõudu ja nägi iga päev Ruthi, ning kohtumise hetkel tajus neiu iga kord jälle uuesti Martini jõe ja tervise jahmatamapanevat mõju.

Ole ettevaatlik,» hoiatas ema teda veel kord. «Ma kardan, et sa kohtud Martin Edeniga liiga sageli.»

Kuid Ruth naeris enesekindlalt. Ta oli enda peale julge ja pealegi pidi Martin paari päeva pärast merele minema. Ja seks ajaks kui ta tagasi tuleb, on tema, Ruth, juba Pariiskidesse sõitnud. Ent ometi oli Martini jõus ja lootses mingi lummus. Martinilegi oli jutustatud Ruthi eelbetsast reisist, ning ta tundis, et on vaja rutata. Kuid ta ei teadnud, kuidas tuleb armastada niisugust tuttavat nagu Ruth. Pealegi oli talle takistuseks suur kogemuste pagas, mis oli kogutud vahekordadest tüdrukute ja naistega, kes olid Ruthist hoopis erinevad. Need nad tundsid juba armastust ja elu ja teadsid, mis on lihtne. Ruth aga ei teadnud niisugustest asjadest midagi. Ruthi intellektuaalne süütus hirmutas Martinit, riisus ta sõnadest kogu tule ja veenis teda paratamatult ta

enda väärituses. Oli ka veel teine takistus. Ta ise polnud iial varem armunud olnud. Paljud naised olid talle ta tormilises minevikus meeldinud. Mõnedest oli ta võlunud olnud. Aga ta ei teadnud, mis tähendab armastada. Ta oli lihtsalt isandlikult, hooletult vilistanud ja naised tõttasid tema juurde. See oli olnud meelelahutus, juhus, osake sellest mängust, mida mängivad kõik mehed, kuid igatahes väga väike osa. Nüüd aga oli tema ise esimest korda anuja osas. Orn, kartlik ja kõhklev. Ta ei tundnud armastuse teid ega armastuse sõnu ja kartis oma armastatu plekita süütust.

Oppides tundma ümbritsevat mitmekesist maailma ja selle alatasa muutuvat palet, oli ta omandanud käitumisreegli, mis ütles, et kui mängid võõrast mängu, tuleb lasta alustada partneril. Tuhandel korral oli tal sellest reeglist kasu olnud ning see oli talle õpetanud vaatlemisioskust. Ta teadis, kuidas vaadelda tundmatut nähtust, kuidas oodata, kuni vastane reedab oma nõrga koha. Nagu poksiija ootas ta vastase esimest lööki. Ning niisugust avalööki oskas ta oma rikkalike kogemuste abil otsemaid ära kasutada ja valusasti vastu lüüa.

Nii ta siis ootas ja varitses Ruthi, ihates oma armastusest kõnelda, ent julgemata seda teha. Ta kartis neiu ehmatada ega olnud iseenese peale kindel. Kuid ometi oli ta täiesti õigel teel, ehkki ta seda ise ei teadnud. Armastus tuli maailma enne kui häälikuline kõne, ning juba oma õige varases nooruses oli ta omandanud teatud võtted ega unustanud neid enam iialgi. Just niisugusel igivanal primitiivsel viisil Martin Ruthi piiraski. Algul ta ei teadnudki, mida ta õieti teeb, hiljem aga hakkas aimama. Kergeimgi käepuudutus oli piirilt mõjuvõimsam kui ükski sõna, mida ta õelda oleks võinud. Ta kehaline jõud köitis neiu kujutlusvõimet hoopis meelitavamalt kui tuhande armastajate põlvkonna trükitud luuletused ja kirglikud kõned. Kõik, mida ta keel väljendada suutis, oli vähemalt osaliselt adresseeritud neiu mõistusele, aga käepuudutus, põgus kokkupuude riivas otseselt Ruthi vaiste. Neiu mõistus oli niisama noor kui ta ise, aga ta vaistud olid niisama vanad kui inimtõug ja veel vanemad. Nad olid olnud noored siis, kui armastus oli veel noor, aga nüüd olid nad targemad kui kõik inimeste tavad ja harjumused

ning need hiljutised asjad. Ruthi mõistus jäi niisilisele ajale. Pündus ajend, mis selle tegevusse oleks pannud neiu elu mõistnud õieti, kui tugevat mõju Martin talle hetkesse ta armastajaloomusele avaldas. Nüüd, et Martin teda armastas, oli päevselge ja ta nautis teadlikult Martini armastuse märke — ta põlevate silmade pehmel säral, ta värisevaid käsi ja seda mööda-astaval tumele õhetusel, mis sageli kumas läbi ta keha põlenud naha. Ruth läks isegi kaugemale ja ütles talle oma arglikul viisil, tegi seda aga nii delikaatselt, et Martin kunagi kahtlustama ei hakanud, ning ütles pooleldi ebateadlikult, nii et ta vaevalt isegi kahtlustada võis. Põnevusega täheldas ta neid oma võimu tõendeid, mis tunnistasid ta naiseks, ning eesvahtliku naudinguga piinas ta Martinit ja mängis teda.

Ennenematus ja ülemäärane tulisus hoidis Martini eelt hõõkuis. Ent kuigi ta austajana oli saamatu ja hõõkav, jätkas ta lähenemist puudutuste kaudu. Martin kaepuudutus oli Ruthile meeldiv. See polnud mitte üksnes meeldiv, vaid ka kuidagi eriliselt magus. Martin ei teadnud seda, aga ta teadis, et ta pole Ruthile vastu võtnud. Nad ei puudutanud teineteise kätt kuigi sageli. Nad andis tavaliselt ainult tervitamisel ja jama-lopajatel, ent ka jalgrataste juures toimetades, mägedes ja kansavõetud värsikogusid kimpu sidudes, jhiselt hõõmutult lehitsedes võisid nende käed kergesti kokku puutuda. Ta juhtus ka, et neiu juus silitas Martini põske ja ta olg puudutas Martini õlga, kui nad kahekesi matuise kätetud ilu kohale kummardusid. Martin ei aratan endamisi, taltsutades teadmata millest ta kogusat kihku sasida Martini juukseid; kui ta aga lugemisest väsisid, ihkas Martin kõigest südamega oma pea neiu rüppe panna ja unistada suletud silmade tühjusest, mis kuulus neile. Pühapäevastel piknikel Schellmoundi ja Schuetzeni pargis oli ta pea paljudel naise süles puhanud ning tavaliselt oli ta sügavalt maganud, sellal kui tüdrukud ta nägu vahtisid ja varjasid, teda silmitsesid ja armastasid ja ütlesid printsliku hoolimatuse üle, millega ta nende naise süles puhanud. Panna oma pea mõne tütarlapse sülele tundus tema meelest kõige lihtsam asi maailmas,

nuna Ebamugav asend tugevasti kalduvajanud paadis häiris teda ning talle meenus peavalu, millest Martin ta välja oli ravinud, ning malbe rahu, mis temast hoovas. Martin istus tema kõrval, üsna tema kõrval, ning paat näis teda iseenesest noormehe poole kallutavat. Siis tärkas temas soov nõjatuda mehe vastu, leida puhkust tema jõust — ähmane väljakujunemata soov, mis just siis, kui ta seda endamisi vaagis, temast võitu sai ning teda tõepoolest Martini najale toetuma pani. Või oli selle põhjuseks paadi kallak? Ta ei teadnud. Ta ei saanudki iial teada. Ta teadis vaid, et nõjatus Martini vastu ning et kergendus ja magus rahu, mida ta sellest leidis, oli väga hea. Võib-olla oli see tõesti paadi süü, aga ta ei juurelnudki selle üle. Ta nõjatus õige kergelt Martini õla vastu, kuid ta siiski nõjatus ega tõmbunud ka siis tagasi, kui Martin end nihutas, et Ruthile mugavamal asendil võimaldada.

See oli meeletus, ent ta keeldus selle meeletuse üle järele mõtlemast. Ta polnud enam ta ise, vaid naine naiseliku vajadusega kelleltki tuge otsida. Kuigi ta nõjatus üsna kergelt, näis see vajadus rahuldust leidvat. Ta polnud enam väsinud. Martin ei lausunud sõnagi. Oleks ta rääkima hakanud, oleks võlu purunenud. Kuid ta armastuse tagasihoidlikkus pikendas seda. Martin oli pimestatud ja pooluimane. Ta ei suutnud mõista, mis õieti toimub. Kõik see oli nii imeline, et ei võinud olla midagi muud kui viirastus. Vaevaga surus ta maha pöörase iha lasta soot ja tüüripinn peost ning haarata Ruth käte vahele. Intuitsioon kinnitas talle, et see oleks eksisamm, ning ta oli rõõmus, et ta käed olid ametis tüüripinni ja soodiga, mis kiusatuse eemale peletas. Kuid ta ei luhvanud enam nii püüdliselt ja pillas tuule meelega purjest välja, et aga sõitu põhjakaldani võimalikult pikaks venitada. Kalda ääres oleks ta sunnitud paadi ümber pöörama ja kontakt Ruthiga katkest. Ta purjetas osavalt, kahandades sõidukiirust, ilma et vaidlejad seda tähele oleksid pannud, ning andis mõttes merele andeks oma kõige raskemad reisid, sest need olid selle imelise õõ võimalikuks teinud ning kinkinud talle oskuse valitseda merd, paati ja tuult, nii et ta võis purjetada Ruthi kõrval ja tunda seda kallist survet oma õla vastas.

Kui tõusva kuu esimene kiir puudutas purje, heites talle pärlendava helenduse, nihkus Ruth temast eemale. Ta ei helket, kui Ruth eemale tõmbus, tundis ta, kuidas Martingi temast kaugeneks. Kartus, et neid märgataks, oli mõlemapoolne. Kogu episood jäi vaikival kokkuleppel nende omavaheliseks saladuseks. Ruth istus

Martini eemal, mõistes alles nüüd juhtunu oadist tähendust. Ta oli süüdi milleski, mida ei tema ega ka Olney ei tohtinud näha. Miks ta seda ei teadnud? Ta ei olnud iial elus midagi selletaolist teinud. Ta unust oli ta ennegi noormeestega kuupaistel purjetanud. Kunagi polnud tal tahtmist olnud midagi nii

Ruthi valdas häbi ja hämmeldus temas sellest liikuse pärast. Ta heitis põgusa pilgu tagasi, kes paati parajasti teisele halsile viis, ning ta oli peaaegu valmis Martinit vihkama, et see tema oli juhtunud ja häbiväärsele teole meelitas. Pidi see kõigi meeste hulgast just tema olema! Võib-olla ta ei olnud õigus ja ta kohtub Martiniga tõepoolest olus sageli. Seda ei juhtu enam iialgi, otsustas ta endale, ning tulevikus kohtub ta temaga harvemini. Ta kaalus koguni pentsikut mõtet seda asja Martinile kuidagi hra seletada, kui nad kahekesi on, valetada talle, et ta on meenutada otseki misseas nõrkushoogu, mis ta ei juud enne kuu tõusu olevat haaranud. Siis aga tuli talle meelde, kuidas nad mõlemad teineteisest eemale tõmbusid, enne kui kuuvalgus neld reeta jõudis, ning ta teadis, et Martin näeb selle vale läbi.

Lauguvatel päevadel, mis kiiresti üksteisele järgnevad, polnud ta enam ta ise, vaid mingi kummaline mõis- tuse olemus, kes tõrksalt keeldus järele mõtlemast ja unustas analüüsima, kes mingil tingimusel ei taht- nud teha tulevikku ja iseenesesse ega juurelda selle teadupoole ta läheb. Ta põles mingi erutava sala- use palavikus, oli kord hirmunud, kord võlutud, ja tal kummalus hämmelduses. Üks mõte istus tal siiski kindlalt peal, millele ta rajas oma julgeoleku. Ta ei lase teha oma armastusest kõnelda. Nii kaua kui ta sel- lal on, on kõik korras. Paari päeva pärast

Martin merele. Ning isegi kui ta räägib, lõpeb ta. Ta ei saa see olla, sest ta ju ei armasta. Ta teab, et tuleb sellest noormehele kibe pool-

tund ning piinlik pooltund ka talle endale, sest on see ju esimene ettepanek, mis talle tehakse. Magusas erutuses heietas ta seda mõtet. Ta oli tõeline naine ning üks mees oli küps talle abieluettepanekut tegema. See meelitas kõike seda, mis temas oli sügavalt naiselikku. Kogu ta elulaad, kogu ta olemus lõi vankuma ja kõikus. See mõte tiirutas ta peas nagu lambi ümber lendlev õõliblikas. Ta läks nii kaugele, et hakkas ette kujutama, kuidas Martin oma ettepanekut teeb, ning pani talle ise sõnad suhu. Ta proovis ja kordas oma tagasilükkamist, mahendas seda lahkusega ning jutlustas Martinile tõelisest ning õilsast mehelikkusest. Ja eeskätt peab ta suitsetamise maha jätma. Seda otsustas ta tingimata rõhutada. Ent ei, ta ei tohi Martinit üldse rääkida lasta. Ta käsib Martinil vaikida, nagu ta emale oli lubanud. Oleni lõkendades ja õhetades otsustas ta kahetsusega selle kohutava sündmuse hoopis ära jätta. Tema esimene abieluettepanek tuli edasi lükata sobivamale ajale ning jätta väarikama austaja ülesandeks.

XXI PEATÜKK

Jõudiskätteilusjasoe, suigutav sügispäev, mille vaikus tundus aastaaegade vahetust, Kalifornia vana-naiste suve päev hāguse päikese ja juhuslike uitlevate tuulehoogudega, mis ei suutnud äratada tukkuvat õhku. Lābipaistev purpurne udu, mis polnud aur, vaid värviline kangas, varjas sakilisi māeharju. San Francisco lebas oma kōngastel suitsuses viinas. Linna südāmesse tungiv laht oli nagu tuhmilt lāikiv metallileht, kus purjekad pūsisid liikumatult vōi triivisid aeglaselt laisa tōusu tōukel. Kauge Tamālpaisi māgi, mis vaevalt paistis lābi hōbedase hāmu, kōrgus kogukana Kuldvārava kohal, mis lojuva päikese paistel nāis kahvatukuldse teerajana. Ja taamal paisutas āhmane ja tohutu Vaikne ookean taevapilril tumedaid pilverūnkaid, mis ujusid maa poole, tuues esimese hoiatuse talve tormisest hingusest.

Suvi oli lõpule jõudmas. Ent ta viivitas veel nārtsivana ja jõuetuna māgede vahel, lisas orgude purpurile tumedaid toone, kudus endale õhulist surilina oma hāa-

buvad võimust ja küllastunud naudinguid, surres rahuliku leandusega, et elu on elatud ja hāsti elatud. Ja napides, oma lemmikkūkal, istusid kōrvuti Martin ja naine, kelle pead sātade leakkāgede kohal ning kelle silmad olid kōrvalt, mis oli kirjutatud too naine, kelle nime oli Brown. Nad olid nagu vāheseid mehi, kes olid armastatud.

Kuid lugemine jāl soiku. Kaduva ilu hurm nende mehe oli liiga tugev. Kuldnē aasta suri, nagu ta oli elanud — ilusana ja oma iharaid naudinguid kahetsusega —, ning mōõdunud õndsuse ja rahulduse mēlestus lasus raskelt õhus. Uniselt ja raugelt hiilis see mees, nōrgendades nende tahet, mähkides kōlbelisuse ja mōõstuse palge purpurpunase udu loori. Martin sulas omusest ning aeg-ajalt voogas temast lābi soe laine. Ta nagu oli āsna Ruthi nāo kōrval, ja kui ūmberhulkuvad tuulehaldjad hellitasid neiu juukseid, nii et need ta poole silistasid, lōid trūkiread ta silme ees tantsima.

«Ma ei usu, et mōistsite ūhtegi sõna sellest, mis te loveste,» ütles Ruth kord, kui Martin järje kaotas.

Artur silmitses teda pōleval pilgul ja kergelt juba lohutus, kui talle ākki labav vastus keelele tuli.

«Ma ei usu, et teiegi mōistsite. Millest viimane sonett ütlete?»

«Ma ei tea,» naeris Ruth siiralt. «Olen juba unustanud. Ei maksa rohkem lugeda. Tāna on liiga ilus pāev.»

«See jāab melle tōkiks ajaks viimaseks,» sõnas Martin tõsiselt. «Silmapilril hakkab juba kogunema tormipilvi.»

Raamat lēbises tal peost maha ning nad istusid vaikelt ja sõnatult, silmitsedes unistuslikku lahte silmadega, mis unistasid ega nāinud midagi. Ruth piilus ohuamurgast Martini kaela. Ta ei nōjatunud Martini nōole omal tahtel. Teda tōukas selle poole mingi vāline tõug, mis oli sūgavam kui gravitatsioon, niisama tugev kui kaalus. Oli vaja lāheneda vaid tolli vōrra, ning see tundus, nāma et Ruthi tahtel sealjuures osa oleks olnud. Ta õlg puudutas Martini õlga niisama kergelt kui liblikas puudutab lille, ning Martin vastas puudutusega, mis oli niisama kerge. Ruth tundis, kuidas Martini õlg nāis talle āla vastu, ning ta tajus vārinat, mis Martini lābi labas. Veel oli aeg tagasi tōmbuda. Kuid Ruth oli

muutunud automaadiks. Tahe ei kontrollinud enam ta tegusid — õndsas pöörasuses, mis teda nüüd haaras, ei tulnud talle enesekontrolli ega tahtet enam pähegi.

Martini käsivars hakkas vargsi ta selja taha ja ümber piha libisema. Kannatamatu õnnevärinaga jälgis ta selle aeglast edasinihkumist. Ta ootas, teadmata isegi, mida, hingeldades, kuivade kuumade huultega. Süda tagus ja veri kandis ootusepalaviku üle kogu ta keha laiali. Käsivars tema ümber kerkis kõrgemale ja tõmbas ta aeglaselt ja hellitavalt Martinile lähemale. Kauem ei suutnud Ruth enam oodata. Väsinud ohkega ja impulsiivse järelemõtlematu kramplikult liigutusega langetas ta oma pea Martini rinna najale. Martin kummardus kiiresti tema kohale, ja kui ta huuled lähenesid, ulatas Ruth talle oma huuled vastu.

«Sée peab olema armastus,» mõtles ta ainsal selgelmal hetkel, mis talle osaks sai. «Kui see pole armastus, on see liiga häbiväärne.» See ei võinud olla midagi muud kui armastus. Ta armastas seda meest, kes teda oma käte vahel hoidis ja kelle huuled tema huuli puudutasid. Hella liigutusega surus ta end veel tugevamini Martini vastu. Hetke pärast rebis ta end pooleldi Martini sülelusest valla ning sirutas äkki võidukalt mõlemad käed Martini päikesest põlenud kaela ümber. Armastuse ja täitunud soovide kihvatus oli nii hurmav, et ta tasakesi ägas, laskis siis käed lahti ja vajus poolnõrkenult Martini sülelasse.

Kumbki polnud lausunud ühtki sõna ja veel tükk aega valitses vaikus. Kaks korda kummardus Martin ja suudles teda, ning mõlemal korral ulatas Ruth oma huuled arglikult vastu ning puges talle õnnelikult lähemale. Ta klammerdus Martini külge, suutmata lahti lasta, ning Martin istus, teda pooleldi oma süles hoides, ning vaatas silmadega, mis midagi ei näinud, teisel pool lahte laiuva suure linna vinetist. Ent seekord ei sündinud ta ajus ühtegi nägemust. Seal voogasid üksnes värvid, valgus ja hõõguv kuma, mis oli niisama soe kui päev ja tema armastus. Ta kummardus Ruthi kohale. Neiu hakkas rääkima.

«Millal sa mind armastama hakkasid?» sosistas ta.

«Algusest peale. Kohe algusest peale. Esimesest hetkest, kui ma sind nägin. Juba siis olin ma armastusest

loll ja kogu aeg pärast seda olen ma aina hullemaks lollunud. Aga kõige pöörasem olen ma praegu, kallis. Ma olen peaaegu nõdrameelne. Mu pea on rõõmust segamini.»

«Ma olen rõõmus, et olen naine, Martin... kallis,» ütles Ruth sügavalt ohates.

Martin kallistas teda ikka uuesti ja uuesti ja küsis:

«Ja sina? Millal sa teada said?»

«Oh, ma teadsin kogu aeg, peaaegu algusest peale.»

«Ja mina olin pime nagu kanal» hüüdis ta pisut solvatud toonil. «Ma ei tulnud sellele mõttele enne kui just praegu, kui ma... kui ma sind suudlesin.»

«Ma ei mõelnud seda.» Ruth tõmbus pisut eemale ja ütles Martinile otsa. «Ma tahtsin öelda, et teadsin, et sa mind peaaegu algusest peale armastasid.»

«Ja sina?» küsis Martin.

«Minuga sündis see äkki.» Ruth rääkis väga aeglaselt. Ta silmis oli soe pehme sära ja malbe õhetus püsis ta põskedel. «Ma sain seda teada alles nüüd, kui...» ta muutus ümber kinni võtsid. Kuni praeguse hetkeni ei osanud ma arvata, et abiellun sinuga, Martin. Kuidas sa panid mind armastama?»

«Ma ei tea,» naeris Martin, «aga küllap lihtsalt sellega, et armastasin sind. Sest ma armastasin nii tugevasti, et klivinegi süda sellest sulama oleks pidanud, rääkimata siis siinusuguse elava, hingava naise andamisest.»

«Mina kujutasin armastust ette hoopis teistmoodi,» ütles Ruth ebamääraselt.

«Millesena sina siis teda ette kujutasid?»

«Ma ei teadnud, et ta on niisugune.» Kui ta seda ütles, pööras ta Martinile otse silma, aga langetas siis pead alla. «Ma ju ei teadnud, mismoodi see on.»

«It pöördus Martin teda endale jälle lähemale. «Kuid ta tegi seda nii tasakesi, et ta käsivars, mis tema ümber piina oli, vaevalt liksatas, sest ta tundis hirmu, et see võib olla. Ent siis tundis ta, kuidas Ruthi pead järle andis, ning jälle hoidis ta teda kõvasti oma süles, ja huuled puudutasid huuli.»

«Mis kodused ütlevad?» küsis Ruth äkilise kohkumise ja suudluste vahel.

«Ma ei tea, aga me võime seda igal ajal teada saada, kui ainult tahame»

«Aga kui mamma on vastu? Ma igatahes kardan talle rääkida.»

«Las ma ise räägin talle,» pakkus Martin vapraalt. «Ma vist küll ei meeldi su emale, aga ma suudan ta enda poole võita. Mees, kes suutis võita sinu, suudab võita kõik. Ja kui ma ei suudagi...»

«Mis siis?»

«Mis sellest, me oleme ikkagi teineteise päralt. Aga pole karta, et me ei saa sinu emalt abiellumiseks nõusolekut. Selleks armastab ta sind liiga palju.»

«Ma ei tahaks ta südant murda,» ütles Ruth mõllikult.

Martin pidi juba peaaegu teda lohutama kinnitusega, et emade südamed ei murdu nii kergesti. Kuid selle asemel ütles ta:

«Ja armastus on kõige ülevam asi maailmas.»

«Kas tead, Martin, mõnikord sa hirmutad mind. Ja praegugi on mul hirm, kui ma mõtlen sinule ja sellele, mis sa kunagi oled. Sa pead minu vastu väga, väga hea olema. Pea meeles, et ma olen ju ainult laps, ma pole ilalgi armastanud.»

«Mina ka mitte. Me oleme kahekest mõlemad lapsed. Ja me oleme teistest õnnelikumad, sest me leidsime oma esimese armastuse teineteises.»

«Kuid see on ju võimatu!» hüüdis Ruth, end kiire kirgliku liigutusega Martini käte vahelt välja rebides. «Sinu puhul on see võimatu! Sa olid meremees ja meremeestel, nagu ma olen kuulnud, on... on...» Ta hää katkes ja vaibus.

«... on teadupärast naine igas sadamas,» ütles Martin. «Kas sa mõtled seda?»

«Jah,» vastas Ruth lasakesi.

«Aga see ei ole armastus,» Martin rääkis veendumusega. «Ma olen käinud paljudes sadamates, aga ma ei olnud ilal tundnud kergeimalki armastuse puudutust, seni kui ma sind tol õhtul esimest korda nägin. Kas sa tead ka, et kui ma jumalaga jätsin ja ära läksin, oleks mind peaaegu vahistatud.»

«Vahistatud?»

«Jaa. Politseinik arvas, et ma olen purjus, ja ma olingi... armastusest sinu vastu.»

«Aga sa ütlesid, et me oleme lapsed. Ja mina ütlesin, et sinu puhul ei või see tõsi olla, ning me kaldusime sellest teemast kõrvale.»

«Ma ütlesin, et ma pole ilal kedagi teist armastanud peale sinu. Sa oled esimene, kõige esimene.»

«Aga ometi olid sa meremees,» vaidles Ruth vastu.

«Kuid sellegipoolest oled sina minu esimene armastus.»

«Aga ikkagi on olnud naisi... teisi naisi — oh!»

Ja Martin Edeni suurimaks üllatuseks puhkes nüüd pisaratorm, mille vaigistamiseks kulus palju suudlusi ja hellitusi. Ning kogu aeg kõlas Martini kõrvus Kipbogi värss: «Ja koloneli leedi ning Judy O'Grady on südamepõhjas õed.» Ta leidis, et see on õige, ehkki romaanid, mida ta lugenud oli, panid teda uskuma muud. Romaanide najal oli tal tekkinud kujutus, et kõrgemates klassides tunnistatakse ainult vormikohased abieluettepanekuid. Seal all, kust tema pärit oli, pöhlus küll sageli, et nooruk ja tütarlaps teineteisele lihtsa puudulusega armastust avaldasid. Kuid tema meelest oli mõeldamatu, et ülevad isikud ühiskonna tippudel just niisamasugusel viisil armastasid. Aga nahtavasti romaanid valetasid. Nüüd oli tal selle kohta tõend. Needsamad kaisutused ja hellitused, mida ei saanud muuski sõna, ning mis tööstusdrukkute juures tulemusrikkad olid, olid niisama tulemusrikkad ka kõrgema klassi tütarlaste juures. Lõppude lõpuks olid kõik nad samasugune liha ja veri, oma sisimas olid nad õed. Ning sellele äratundmisele oleks ta võinud juba varemgi jõuda, oleks ta oma Spencerit meenutanud. Ja kui ta nüüd Ruthi oma käte vahel hoidis ja hellitas, oli talle suureks rõõstiks mõte, et koloneli leedi ja Judy O'Grady on südamepõhjas üsna sarnased. See tõi Ruthi talle lähemale, tegi ta võimalikuks. See armastatud keha oli samasugune nagu iga teinegi keha, nagu ta endagi liha. Nende abielu ees polnud ületamatut tõket. Klassi erinevus oli ainus erinevus. Ent see oli puhtväline. Selles võis vabaneda. Ta oli lugenud, et üks ori oli Rooma keisloriks tõusnud. Kui see nii oli, siis võis tema Ruthini tõusta. Oma puhtuse ja pühalikkuse ning kultuuri ja hõltselise hingeelu juures oli ta maistes asjades tõeline inimlik, nagu seda oli Lizzie Connolly ja kõik

Lizzie Connollyd. Kõik see, mis oli võimalik nende juures, oli võimalik ka tema juures. Ta võis armastada ja vihata, võib-olla hüsteeriahoogu langeda; ja muidugi võis ta olla armukade, nagu ta seda praegu oligi, nuuk-sudes ta käte vahel.

«Pealegi olen ma vanem kui sina,» ütles ta äkki, vaadates Martini otsa. «Kolm aastat vanem.»

«Tasa, tasa! Sa oled vaid laps, ja mina olen kogemuste poolest sinust nelikümmend aastat vanem.»

Tegelikult olid nad mõlemad lapsed — vähemalt selles, mis armastusse puutus —, nad olid oma armastuse väljendamisest niisama kohtlased ja ebaküpsed kui kaks last, ja seda hoolimata asjaolust, et Ruth oli täis tuubitud ülikooliharidust ja Martini pea oli tulvil teaduslikku filosoofiat ja elu karme fakte.

Nad istusid kaua, jälgides päeva hääbuvat ilu, rääkisid sellest, millest armastajad ikka räägivad, nautisid oma armastuse imet ja imestasid, kuidas küll saatus neid nii kummalisel viisil kokku on viinud, ning olid õlgeusklikult veendunud, et sellist armastust nagu neil, pole veel ükski armastaja ilal tundnud. Visalt sõelusid nad ikka ja jälle oma esimesi muljeid, katsusid abitult analüüsida, mida nad just täpselt teineteise vastu tundsid, ja püüdsid oma tundeid mõõta.

Loojuv päike vajus läänekaarest kerkivaisse pilverüngastesse, silmapiir lõi roosatama ja seniit soojalt kumama. See roosa valgus mässis nad endasse, kui nad istusid ja laulsid: «Jumalaga, kaunis päev». Ruth laulis maheda hääl, nõjatudes Martini käsivarreõndlasse, peod Martini peos, ning nende südamed olid teineteise südames.

XXII PEATÜKK

Mrs. Morse'il polnud vajagi emavaistu, et lugeda toimunut Ruthi näost, kui tütar koju tuli. Visalt püsiv õhetus neiu põskedel rääkis selget keelt ning veelgi väljendusrikkamalt kõnelesid ta suured säravad silmad, peegeldades sisemist õnne, mida oli võimatu vääriti mõista.

«Mis on juhtunud?» küsis Mrs. Morse, kes oli oma pärimistega oodanud, kuni Ruth voodisse heitis.

«Sa tead?» küsis Ruth värisevail huulil.

Vastuse asemel pani ema talle käe ümber piha ja salistas õrnalt tütre juukseid.

«Ta ei rääkinud midagi!» pahvatas Ruth välja. «Ma ei teinud seda meelega ja ma ei oleks tal ilalgi rääkida loonud... aga ta ei rääkinudki midagi.»

«Kui ta midagi ei rääkinud, siis ei võinud ju midagi juhtuda.»

«Aga juhtus, ikkagi juhtus!»

«Taeva pärast, laps, millest sa õieti lobised?» hämmeldus Mrs. Morse. «Ma ei mõista üldse, mis sul seal juhtus. Mis juhtus?»

Ruth vaatas emale üllatunult otsa.

«Ma mõtlesin, et sa mõistad. Martin ja mina oleme lahutatud.»

Mrs. Morse puhkes kahtlevalt ja pisut solvunult.

«Ta ei rääkinud midagi,» seletas Ruth. «Ta lihtsalt armastas mind ja muud midagi. Ma olin niisama üllatatud kui sina. Ta ei öelnud sõnakestki. Ta lihtsalt võttis mul ümbert kinni ja ma ei olnud enam ma ise. Ta suudles mind ja mina suudlesin teda. Ma ei saanud midagi parata. Ma lihtsalt pidin nii tegema. Ja siis ma mõistsin, et armastan teda.»

Ta vaikis, oodates ärevalt ema õnnistust ja suudlust, aga Mrs. Morse vaikis külmalt.

«Ma tean, see on hirmus õnnetus,» alustas Ruth kõhkleva hääl. «Ma ei tea, kas sa üldse saad mulle kunagi andeks anda, aga ma ei saanud midagi parata. Kuni selle hetkeni polnud mul aimugi, et armastan. Ja sina pead minu eest isaga rääkima.»

«S poleks parem, kui me sellest isale üldse ei räägiks,» ütles Mrs. Morse. «Ma räägin ise Martin Edeniga ja seletan talle kõik. Ta mõistab ja annab su vabaks.»

«Ei, ei!» hüüdis Ruth istukile tõustes. «Ma ei taha, et ta mu vabaks annaks. Ma armastan teda, ja nii hea on armastada. Ma abiellun temaga — muidugi kui te seda lubate.»

«Ruth, kallis, sinu isal ja minul on sinuga hoopis teised plaanid — oh ei, ei, ma ei kavatse sulle sugugi meelt välja valida või midagi sellistaolist. Me ei plaan- nime rohkemat kui vaid seda, et sa abielluksid mehega»

sinu enda ringkonnast, hea ausa härrasmehega, kelle sa ise endale valid, kui sa teda armastama hakkad.»

«Kuid ma juba armastan Martinit,» protesteeris Ruth kaeblikult.

«Me ei taha sinu valikut mingil viisil mõjutada, kuid sa oled meie tütar ja me ei või niisuguse abieluga leppida. Sinu peenuse ja õrnuse vastu pole tal pakkuda muud kui vaid krobelist tahumatust. Ta on sinu jaoks täiesti ebasobiv. Ta ei suuda sind ülal pidada. Meil sinu isaga pole jõukuse suhtes rumalaid pretensioone, aga mugavus on hoopis iseasi. Ja meie tütar peab ikkagi abielluma mehega, kes suudab talle seda võimaldada — ja mitte pennita seiklejaga, meremehega, lehmakarjusega, salakaubavedajaga ja jumal teab kellega veel, kellel tagatipuks on veel kana aru ja kes on vastutusvõimetu.»

Ruth vaikis. Südamel tunnistas ta ema iga sõna tõeks.

«Ta pillab aja oma kirjatöödele, püüab korda saata seda, mida geeniused ja vähesed kõrgema haridusega inimesed mõnikord teostada suudavad. Mees, kes mõtleb abielluda, peaks ka abielu vastu valmistuma. Aga lema? Nagu ma juba ütlesin — ja ma tean, et sa nõustud minuga —, temal puudub kohusetunne. Ja teisiti see ei või ollagi. Kõik meremehed on niisugused. Ta pole ilal õppinud säästlik ja mõõdukas olema. Need ärapillatud aastad on temale oma jälje jätanud. See pole muidugi tema süü, aga ega see ta iseloomu ei muuda. Ja kas sa oled ka mõelnud riivatule elule, mida ta aastate vältel on elanud? Oled sa selle peale mõelnud, tütar? Sa tead, mis abielu tähendab?»

Ruth väristas õlgu ja surus end veel kramplikumalt ema vastu.

«Olen mõelnud.» Ruth ootas tükk aega, lastes mõttel endas kuju võtta. «Ja see on hirmus. Ma hakkam värisema, kui ma sellele mõtlen. Ma ütlesin ju sulle — see, et ma teda armastan, on hirmus õnnetus, aga ma ei saa sinna midagi parata. Kas sina saaksid isa mitte armastada? Minuga on nõndasamuti. Minus on midagi ja ka temas — kuni tänase päevani ei teadnud ma sellest midagi —, minus on midagi, mis paneb mind teda armastama. Ma ei arvanud ilal, et ma teda armas-

tan hakkam, aga näed, nüüd ma armastan,» lõpetas Ruth ja ta hääles helises mingi jõuetu võidurõõm.

Nad rääkisid kaua, ilma et jult kuhugi välja oleks läinud, ning otsustasid lõpuks määramata ajani äraolavale seisukohale jääda ja mitte midagi ette võtta.

«Vaimasugusele otsusele jõudsid pisut hiljem ka mr. Morse ja tema abikaasa, kui viimane oli oma plaanide lühtaminekust pihtinud.

«Muud sellest vaevalt tulla võiski,» oli mr. Morse'i arvamus. «See madruspoiss oli ainus mees, kellega ta lähemalt kokku puutus. Tüdruk pidi varem või hiljem minema. Ta ärkaski ning õnnefuseks oli parajasti ainus mees, kes ta dav mees toosama madrus ning loomulikult armus ta temasse otsekohe, või arvas, et armus, mis teeb lõpuks ühe välja.»

Mrs. Morse võttis enda peale Ruthi vähehaaval ja laudselt mõjutada, seejuures otseselt tema plaanide vastu võitlemata. Ta uskus endal selleks rohkesti aega olevat, kuna Martinil polnud esialgu võimalik abielluda.

«Laps tüdruk kohtub temaga, nii palju kui tahab,» andis mr. Morse nõu. «Annan pea, et mida rohkem ta teda tundma õpib, seda vähemaks see armastus jääb. Ja anna talle rohkesti võimalusi võrrelda. Tee endale kodameasjaks, et meie majas palju noori lilguks. Noori mehi ja noori mehi, igasuguseid noormehi, tarku mehi, mehi, kes on midagi korda saatnud, või kes teevad midagi, mehi tema enda klassist, härrasmehi. Ta võib veel Martinil kõrvale seada. Nendega võrreldes saab selgeks, mis see poiss õieti väärt on. Ning lõpuks on ta veel kahekümne ühe aastane poisike. Ruth ise on ka juba kolmteist aastat vanem laps. Nad on mõlemad vasikavaimustuses, nad kasvavad sellest üle.»

«Nii jäigi. Perekondlikult lepitati mõttega, et Ruth ja Martin on kihlatud, ent välja seda ei kuulutatud. Ja perekond lootis, et see ilal vajalikuks ei osutugi. Vaikivalt kokkuleppel loeti see väga pikaks kihlusajaks. Nad ei nõudnud Martinilt, et see tööle läheks või kirjutamisest loobuks. Nad ei kavatsenudki teda veenda, et ta ennast parandaks. Ja Martin ise aitas nendele vaenulikele plaanidele kaasa, sest töölemineku mõtet ei tulnud talle pähegi.

«Nii tea, kuidas see sulle meeldib, mis ma nüüd

tegin,» ütles ta Ruthile mõne päeva pärast. «Ma otsustasin, et kostiraha õe juures on liiga kallid, ja nüüd ma hakkan elama omal käel. Ma üürisin väikese toa Põhja-Oaklandis, vaikselt üksildases kohas, ning ma ostsin priimuse, et endale ise süüa keeta.»

Ruth rõõmustas südamest. Iseäranis meeldis talle priimuse.

«Mr. Butler alustas just niisamuti,» ütles ta.

Selle väärrika džentelmeni meeldetuletamine pani Martini valmus kulmu kortsutama ja ta jätkas: «Kleepisin kõigile oma käsikirjadele jälle margid peale ja saatsin nad uuesti toimetajatele. Täna ma kolisin sisse, homme aga hakkan tööle.»

«Hakkad tööle!» hüüdis Ruth, surudes ennast Martini vastu, pigistas ta kätt ning naeratas. Kogu ta keha reetis rõõmsat üllatust. «Sa pole mulle rääkinudki! Mis töö see on?»

Martin raputas pead.

«Ma tahtsin öelda, et hakkan uuesti kirjutamisega pihta.»

Ruthi naeratus kustus ja Martin jätkas kärmesti: «Ära minust valesi aru saa. Nüüd mul enam roosilisi lootusi ei ole. See on lihtsalt külmalt, proosaliselt, asjalikult tehtud otsus. See on ikkagi parem kui uuesti merele minna, ja ma teenin rohkem raha, kui ükski väljaõppimata tööline Oaklandis mis tahes ametis teenida võiks.

See väike suvepuhkus, mille ma endale võtsin, andis mulle perspektiivi. Sel ajal ma ei töötanud enam nagu õri ja ma ei kirjutanud ka. Vähemalt mitte avaldamiseks. Ma pole teinud muud kui sind armastanud ja mõelnud. Ma olen ka natuke lugenud, aga see käis rohkem järelemõtlemise juurde ja ma lugesin peamiselt ajakirju. Ma tegin järeldusi iseenda ja maailma kohta, püüdsin leida oma kohta selles ning selgusele jõuda, milliseid võimalusi mul on, et saavutada positsiooni, mis sulle vastuvõetav oleks. Ma lugesin ka Spenceri «Stiili filosoofiat», ning leidsin paljugi, mis käis minu kohta, või õigemini, minu kirjutiste kohta. Ja õieti ütelda ka enamiku kirjutiste kohta, mis kuust kuusse ajakirjades ära trükitakse.

Kuid lõpptulemus, millele järelemõtlemine, lugemine ja armastus mind viisid, on see, et kolin üle Grub Streeti.

üle Londoni meistriteoste loomisele käega ja hakkan kirjutama pudi-padi — anekdoote, joonealuseid, reportaaže, humoristlikke värse ja juhuluulet —, kõike seda rämps, mille järele näib olevat nii suur nõudmine. Pealegi on olemas ajakirjanduskoondised, ettevõtted, mis kauplevad lühijuttudega ja pühapäevastesse lisadeesse minevate materjalidega. Ma võin valmis vorpida asju, mida nad vajavad, ja sellega korraliku palga välja teenida. On vabakutselisi ajakirjanikke, kes teenivad neli- kuni viissada dollarit kuus. Mina nii palju ei ihaldagi. Aga ma võin korralikult ära elada ja mul ei ole seejuures küllalt aega iseenda jaoks, mida ükski muu amet mulle ei võimalda.

Mul jääb aega õppimiseks ja tõeliseks tööks. Pudi-padi vahepeal harjutan kätt meistritöödeks, õpin ja valmistan end ette nende kirjutamiseks. Mind ennastki hirmustab see vahemaa, mille ma olen juba läbi käinud. Kui ma esimest korda kirjutama hakkasin, polnud mul õieti muust kirjutada kui mõnedest kesistest kogemustest, mida ma ei mõistnud ega osanud hinnatagi. Mul ei olnud enda mõtteid. Ei olnud. Mul polnud õieti sõnugi, mille abil mõelda. Minu kogemused olid vaid tühenduseta pildid. Aga kui mu teadmised ja mu sõnavara lalenema hakkasid, nägin ma oma elukogemustes midagi rohkemat kui vaid pilte. Ma ei unustanud neid ühte, aga ma leidsin neile seletuse. Siis hakkasin ma hoida asju kirjutama. Kirjutasin «Seikluse», «Rõõmu», «Kruusi», «Elu veini», «Tänavarüseluse», «Armastuse tunde» ja «Merelüürika». Tahan kirjutada veel selletaolisi ja paremaid. Aga ma teen seda oma vabal ajal. Nüüd seisan ma kahe jalaga kindlalt maapinnal. Esimeses järjekorras nuputamine ja sissetulek, alles seejärel meistritööd. Lihtsalt selleks, et sulle näidata, kirjutasin eile õhtul pool tosinat anekdooti humoristlikele nädalalehtedele. Ja parajasti kui ma magama heitsin, tuli mul mõte proovida kätt humoristliku trioletiga. Lõpeti ajaga kirjutasin neli tükki valmis. Need peaksid andma dollar tüki. Neli dollarit mõne une-eelse mõlmutuse eest.

Mulduki on see kõik täiesti väärtusetu. Lihtsalt tuimalt valmisvõrbitud rämps. Aga see pole tuimem ja väärtusetu töö kui kuuekümnedollarise kuupalga eest

raamatuid pidada, kuni elu viimse tunnini tähendusest arvude lõputuid tulpi kokku võtta. Lisaks hoiab nupud tegemine mind kirjandusliku tööga kontaktis ja anab mulle aega üritada suuremaid asju.»

«Aga mis kasu on neist suurematest asjadest, neist meistritöödest? Keegi ei osla neid sinult.»

«Oh, küllap hakatakse ostma,» alustas Martin, kuid Ruth katkestas teda.

«Kõigst neist töödest, mida sa üles lugesid ja mille kohta sa ise ütled, et need on head, — kõigist neist pole sa müünud mitte ainukeski. Me ei saa abielluda, lootes meistriteostele, mida keegi ei osta.»

«Siis me abiellume, lootes triolettidele, mida ostetakse,» heitis Martin uljalt, võttis Ruthil ümbert kinni ning tõmbas oma väga tõrkse armsama enda poole.

«Kuula seda,» jätkas ta teeseldud lõbususega. «See pole küll kunst, aga see on dollar.»

Tema käis siis minu juures mäel,
kuid minul muud oli ees.
Laenu tahtis saada ta mu käest,
sellepärast käiski mäel,
aga ilma rahata siit lahkus mees;
nii ma olin ilusasti mäel,
tema aga omadega sees.»

Rõõmus trallitus, millega ta seda sõnakõiksu ette kandis, oli teravas vastuolus masendusega, mis ta näkku ilmus, kui ta lõpetanud oli. Ta ei suutnud Ruthi näole näeratust meelitada. Neiu vaatas talle tõsiselt ja murelikult otsa.

«See võib olla dollar,» ütles ta, «aga see on veiderdaja dollar, klouni jootraha. Kas sa ei näe, Martin, et see kõik on alandav? Ma tahan, et mees, keda ma armastan ja austan, oleks midagi paremat ja kõrgemat kui tembutaja ja vemmälvärsside vorpija.»

«Sa tahad, et ta oleks selline, nagu... ütleme näiteks mr. Butler,» torkas Martin.

«Ma tean, et mr. Butler sulle ei meeldi,» alustas Ruth.

«Mr. Butleril pole häda midagi,» katkestas teda Martin, «ainult et ta seedimine on korrast ära. Aga tõejutt, minu meelest pole mingit erinevust: üks kirjutab

meelduote ja vemmälvärssse, teine piinab kirjutusmasinad, laseb endale dikteerida või peab raamatuid. See pole pole eesmärk, vaid ainult vahend. Sinu teooria ongi ma peaksin alustama raamatupidamisest, et tõusta edukaks advokaadiks või ärimeheks. Kuid minu teooria on alustada nuppudest ning saada kunagi võimalaks kirjanikuks.»

Kuid erinevus on olemas,» väitis Ruth.

Ja nimelt?»

Nimelt see, et sa ei saa müüa oma häid teoseid või teoseid, mida sa nimetad heaks. Sa oled proovinud — küllap sa ise tead paremini —, aga toimetajad ei taha neid

Anna mulle aega, kallid,» anus Martin. «Nupud on ainult hädavahend ja ma ei võta neid tõsiselt. Anna mulle kaks aastat. Selle ajaga ma löön läbi ning toimetajad on rõõmsad, kui saavad minu teoseld osta. Ma tean, mis ma räägin, ma usun endasse. Ma tean, mis muus peltub. Ma tean nüüd, mis kirjandus on. Ma tean ka, milline on see keskmine rämps, mis voolab tillukeste meelikeste sulest. Ja ma tean, et kahe aasta pärast käin ma mööda edu laia teed. Äri alal aga ei saa minust nalgi asja. See ei tõmba mind. See tundub mulle igav, tüütu, alatu ja petturlik. Mina igatahes sellele tööle ei lähe. Minust ei saaks ilal midagi rohkemat kui ametnik, ja kuidas võiksime meie sinuga kesise ametnikupalga peal õnnelikud olla? Ma tahan sulle pakkuda ainult kõige paremat, mis maailmas on, ja ma loobun sellest ainult siis, kui leian midagi veel paremat. Ja ma saan selle kätte. Ma saan selle kõik kätte. Menuka kirjaniku saatulek jätab mr. Butleri kaugele maha. Bestseller võib teenida viiskümmend kuni sada tuhat dollarit — mõnikord vähem, mõnikord rohkem, kuid reeglina enam kui nende arvude piirides.»

Ruth vaikis. Ta pettumus oli ilmne.

Sa ei ütle midagi?» küsis Martin.

Minu lootused ja plaanid olid teistsugused. Ma mõtlesin ja mõtlen praegugi, et parim, mida sa teha võiksid, oleks õppida kiirkirja — masinakirja sa juba oled — ning asuda tööle isa kontoris. Sul on hea pea ja sa oled veendunud, et sinust võiks saada edukas

See, et Ruthil tema kirjanikuvõimetusse usku ei olnud, ei muutnud neiu Martini silmis ega seadnud teda halvemasse valgusse. Sel hingetõmbeajal, mida puhkas Martinile oli võimaldanud, oli ta kulutanud palju tunde enese analüüsimiseks ning seeläbi ennast hoopis paremini tundma õppinud. Ta oli järeldusele jõudnud, et armastab ilu rohkem kui kuulsust ning et ta januneb kuulsust peaaesjalikult vaid Ruthi pärast. Just sel põhjusel oli ta kuulsusiha siiski tugev. Ta tahtis suureks saada maailma silmis, läbi lüüa, nagu ta ise ütles, nii et naine, keda ta armastas, võiks tema peale uhke olla ning teda enese vääriliseks tunnistada.

Isa aga armastas ta kirglikult ilu, ning rõõm seda teenida oli talle küllaldaseks tasuks. Ruthi armastas ta rohkem kui ilu. Armastus oli tema meelest kõige ülevam asi maailmas. Tema sisemine revolutsioon oli toimunud tänu armastusele. Armastus oli muutnud rohmaka madruse õpihimuliseks kunstnikuks ning seepärast oli suurim neist kolmest armastus, suurem kui õppimine ja kunstnikutöö. Ta oli juba avastanud, et tema mõistus suudab tungida kaugemale kui Ruthi oma, kaugemale kui Ruthi vendade oma, kaugemale kui tema isa oma. Hoolimata kõigist ülikoolihariduse eelistest ja Ruthi bakalaureusekraadist, jättis Martin Ruthi vaimsete võimete poolest kaugele maha, ning see aasta, mille ta oli pühendanud iseseisvale õppimisele ja enesetäiendamisele, oli talle andnud sellise maailmatundmise, sellise kunsti- ja elutundmise, mida Ruthil polnud lootust iial saavutada.

Martin mõistis kõike seda, ent see ei puudutanud tema armastust Ruthi vastu ega Ruthi armastust tema vastu. Armastus oli liiga ülev ja õilis ning Martin ise liiga truu armastaja, et oma armastust kriitikaga rüvetada. Mis oli armastusel ühist Ruthi erinevate vaadete, kunsti, käitumisnormide, Prantsuse revolutsiooni, või üldise valimisõiguse kohta? See kõik kuulus mõistusemaailma, aga armastus seisis mõistusest kõrgemal. See oli superratsionaalne. Martin ei suutnud oma armastust halvustada, ta kummardas seda. Armastus asus mäeharjadel, kõrgel mõistuse madalmaa kohal. See oli

elu ülevaim and, kõige kõrgem tipp, ja ainult vähestele oli määratud seda leida. Tänu teaduslik-filosoofilisele hoolkonnale, mida ta eelistas, tundis ta armastuse bioloogilist tähendust, kuid sellesama teadusliku arutluse loogilise vormi kaudu jõudis ta järeldusele, et inimorganism täidab oma sügavaima elumõtte armastuses, et armastuse üle ei tohi juurelda, vaid et seda tuleb võtta kui elu ülevaimat kinki. Armastaja tunnistas ta endamisi kõige õnnelikumaks kõigi olendite seas, ning ta suurimaks rõõmuks oli pidada ennast «jumala enda poolest armastajaks», kes võib tõusta kõrgemale maailmast asjadest, kõrgemale rikkusest ja arutlevast mõelusest, avalikust arvamusest ja üldsuse heakskiidust, kes võib tõusta kõrgemale elust enesest ja «surra ühe suudluse pärast».

Paljud sellest oli Martinile juba selgeks saanud ja mõndagi muud selgus talle hiljem. Vahepeal ta aga lootas, lubades endale puhkust ainult neil kordadel, kui ta Ruthiga kohtus, ja elades nagu spartalane. Oma väikse loa eest maksis ta kaks ja pool dollarit kuus. Majaperenaine, lesk portugallanna Maria Silva, oli tige töömüüja ja tulehark, kes hädaga pooleks kasvas oma lastekarja ning uputas oma mure ja väsimuse ebaühtlaste vaheaegade järel gallonisse lahjasse ja mörkjasse vedelasse, mida ta nurga peal asuvast vürtsipoest ja kõrtsest viieteistkümnelt sendi eest ostis. Algul äratas ta oma

õnne sõnadega Martinis vastikust, mis aga hiljem muutus üheks imetluseks, millega noormees ta vaprat eluvõitlust jälgis. Väikeses majas oli ainult neli ruumi — kolm, kui Martini oma mitte arvestada. Elutuba, kus silma rõõmustas šenillvaip, ent millele teiselt poolt andsid leinalise ilme matusemälestised ja pilt, mis kujutas üht Maria Silva paljudest varalahkunud lapsukesi, hoiti rangelt ainult külaliste jaoks. Aknakatted olid seal alati alla tõmmatud ja paljajalgset lasteperet lubati sellesse pühapaika astuda ainult pidulike sündmustel. Perenaine valmistas toitu ja serveeris seda, kus ta ka päevast päeva, välja arvatud pühadel, pesu pesi, triikis ja tärgeldas. Ta peamiselt üheks kuullikaks oli pesupesemine jõukamatele naistele. Jäi üle veel magamistuba, mis oli niisama püsiv kui see, kus elas Martin. Seal elasid ja magasid

Maria Silva ja ta seitse last pead-jalad segamini. Martin ei suutnud ial mõista, kuidas nad selle imega toimivad, ning õhukese vaheseina tagant kuulis ta igal õhtul kõiki magamamineku üksikasju, kisa ja nääklemist, tasast vadistamist ning unist kädinat, mis meenutas lindude siutsumist. Maria teiseks sissetulekuallikaks olid ta lehmad — neid oli tal kaks tükki, keda ta igal õhtul ja hommikul lüpsis ning kes endale tühjadelt kruntidelt ja teeservadelt vargsi toidupoolist otsisid, olles alati ühe või paari nārudes poisipõngerja valve all. Karjaste valvas hoolitsus seisis peamiselt hoidumises politseiniku pilgu eest.

Oma väikeses toakeses Martin elas, magas, õppis, kirjutas ja tegi majapidamistöid. Väikese akna all, mis avanen sillukesele rõdule, seisis köögilaud, mis käis kirjutuslaua, raamaturiuli ja kirjutusmasinaaluse eest. Voodi, mis seisis tagaseina ääres, võttis enda alla kolm neljandikku toa põrandapinnast. Laua kõrval paiknes eputava väljanägemisega kummut, mis oli valmistatud müügiks, mitte tarvitamiseks, ning iga päev pudenes selle küljest õhukesi vineerikillukesi. Kummut seisis toa nurgas. Laua kõrval, teises nurgas, asus köök — priimus ja pakk-kast, kus hoiti taldrikuid ja kööginõusid, seinariulil toiduainete jaoks ja veepang põrandal. Martin pidi vett tooma köögist, sest tema toas kraani ei olnud. Nel päevadel, kus ta toiduvalmistamisega rohkesti auru tekitas, puistas kummut ebatavaliselt palju vineeriprahti. Voodi kohale lakke oli ta tõmmanud oma jalgratta. Algul oli ta püüdnud seda keldris hoida, aga Silva lapsepõngerjad keeraskid mutrid lahti ja torkasid kummidesse augud, nii et ta oli sunnitud ratta sisse tooma. Seejärel püüdis ta ratast hoida sillukesel rõdul, kuni öine edelaraju selle seal läbi leotas. Lõpuks oli ta rattaga tuppa taganenud ning selle lakke riputanud.

Oma riideid ja vähehaaval kogutud raamatuid, millele ei laual ega laua all ruumi ei jätkunud, hoidis ta väikeses seinakapis. Luges oli ta omandanud harjumuse märkmeid teha. Ja ta tegi neid nii ohtrasti, et tal oma kitsukeses korteris poleks enam iseenda jaoks ruumi jäänud, kui ta poleks üles tõmmanud pesunõore ja oma märkmetevihikuid nende peale riputanud. Ent ruumi oli ikkagi nii vähe, et toas liikumine muutus õige keeru-

laseks. Martin sai avada toaukse alles siis, kui selges enne kapluse ja vastupidi. Oli võimatu otsejoones läbi toa minna. Ükse juurest voodisse viis siksakiline tee, mida ta ial nii selgeks ei õppinud, et oleks võinud pimedas seda mööda liikuda, ilma kuhugi vastu pörkamata. Kui ta vastastikku avanevate uste vahelt hädaga läbi oli pugunud, pidi ta järsult paremale pöörama, et volder kööginurga tüürida. Seejärel tuli hoiduda vasakule, et mitte vastu voodijalutsit komistada. Samal ajal aga ei tohtinud siiski liiga järsult vasakule pöörata, et muidu võis vastu lauanurka joosta. Pööre vasakule tuli lõpetada äkilise nõksatusega, et jõuda omamoodi lühikesse kanalisse paremal, mille üheks kaldaks oli voodi, teiseks laud. Kui toa ainus tool oli oma tavalisel kohal laua ääres, siis polnud kanal laevalatav. Kui tool ei olnud parajasti tarvitusel, lebas see voodil, ehkki Martin tavatses mõnikord toitu valmistades toolil istuda ja lugeda, oodates, kuni vesi keema läheb. Ta muutus sageli nii osavaks, et suutis lugeda paar lõiku, sellal kui lüütk praadis. Kööginurk oli muide nii kitsuke, et Martin sai püsti tõusmata kätte kõik, mis tal vaja oli. Tegelikult oligi kõige mugavam istudes toitu valmistada, sest püsti seistes oli ta sageli iseendale tülik.

Martinil oli suurepärane köht, mis suutis kõike seadida. Lisaks sellele oskas ta valmistada mitmesuguseid toitevald ja odavaid sööke. Hernesupp oli tema menüüs õige sagedane, niihamul ka kartulid ja oad — ta tarvitas suuri pruune ube, keetes neid mehhiko moodi. Riisi, mis vahemalt üks kord päevas tema lauale ilmus, keetis ta nii, nagu ameerika perenaised seda kunagi ei keeda ja kunagi keetma ei õpi. Kuivalatatud puuvili oli odavam kui värske ning tavaliselt keetis ta terve purgitäie lõppotti valmis ning seadis käepärast — see täitis tal leiva kõrval või aset. Aeg-ajalt rikastas ta oma toidulaarti biiisteegi või supikondiga. Kaks korda päevas jõi ta musta kohvi, õhtuti teed. Aga nii kohvi kui teed oskas ta suurepäraselt keeta.

Tal oli tingimata tarvis kokkuhoidlik olla, sest puhkus oli neelanud peaaegu kogu ta pesumajateenistuse ning ta oli oma turgudest nii kaugel, et esimest sissetulekut rahateenimiseks kirjutatud pudi-padi eest võis oodata alles nädalate pärast. Välja arvatud need korrad, kui ta

kohtus Ruthiga või käis oma õde Gertrude'i vaatamas, elas ta täieliku erakuna, tehes iga päevaga vähemalt kolme tavalise inimese töö. Ta magas vaevalt viis tundi, ning ainult Martini raudne kehaehitus võis päev päeva järel vastu panna üheksateistkümnele pingelisele töötunnile. Ta ei kaotanud iial ainustki hetke. Peegli külge olid riputatud sõnaseletused ja hääldamisjuhised. Habet ajades, riietudes või juukseid kammides kordas ta neid. Samasugused nimestikud rippusid seinal priimuse kohal — neid tuupis ta toiduvalmistamise või nõudepesemise ajal. Järjekindlalt asendas ta vananenud nimestikud uutega. Iga uus või mitte päris tuttav sõna, mille ta lugedes leidis, kirjutati jalamaid välja. Kui neid oli kogunenud juba paras huik, lõi ta nad masinal ümber ja riputas seinale või peegli kõrvale. Ta koguni kandis neid taskus ja lehitses sobival hetkel tänaval või lihakarnis ja poes järjekorras seistes.

Ent sellega ta veel ei piirdunud. Lugeses edukate autorite töid, pani ta kõrva taha iga vähegi märkimisväärsse tulemust, mille nad olid saavutanud, ja uuris välja võtted, mille abil need olid saavutatud — jutustamislaadi, kompositsiooni ja stiili iseärasused, mõtteavaldused, kontrastid, epigrammid. Kõigist neist tegi ta nimestikud ning õppis nende najal. Ta ei ahvinud järele. Ta otsis põhiprintsiipe. Ta koostas loendeid mõjuvatest ja kõitvatest stiilivõtetest, noppides neid välja paljudelt erinevatelt kirjanikelt, kuni ta selle mahuka materjali põhjal võis ise tuletada stiiliõpetuse põhimõtted. Nii relvastatuna oskas ta juba ise leida uusi ja originaalseid ideid ning neid asjalikult kaaluda ja hinnata. Samal viisil kogus ta lopsakaid ütlemissi, elava keele fraase, mis hammustasid nagu hape ja põletasid nagu leek või punasid pehme mahlaka puuviljana labase kõnekeele viljatus kõrbes. Alati otsis ta põhimõtet, mis oli peidus pealispinna all. Ta tahtis teada, kuidas see või teine asi oli tehtud. Seejärel võis ta seda juba isegi teha. Ta ei leppinud enam ilu lahke näoga. Oma kitsas koduses kõõgilõhnalises laboratooriumis, kus ta kõrvus alatasa kõlas Silva suguharu nõdrameelne kisa, lahkas ta ilu, õppis tundma selle anatoomiat ja arendas endas vähehaaval võimet luua seda ise.

Ta oli kord juba selline, et suutis töötada ainult täie

hinnamisega. Ta ei osanud töötada kinnisilmi, pimedast peast, teadmata, mida ta õieti teeb, ja lootes vaid juhusle ning oma geeniusse õnnetähele, mis tagaksid õiged ja laimatud töötulemused. Tal ei jätkunud kannatust loota juhusle peale. Ta tahtis teada, mispärast ja kuidas. Tal oli sihiteadlik loov vaim, ja enne kui ta alustas mõne jutu või luuletuse kirjutamist, elas teos juba ta mõttes, eesmärk seisis juba ta silma ees ning selle eesmärgi saavutamise vahendid olid talle selged. Vastasel korral oli ettevõtte määratud läbikukkumisele. Teisest küljest tunnistas ta juhusle osa sõnade ja lausele leidmisel, mil talle nii kergesti ja vabalt pähe tulid ning mis oma ilu ja jõuga kõik hilisemad proovid välja kannatasid ja lahutu pikad ja sõnulseletamatud mõtteseoste ahelad lausa töid. Selliste juhusle andide ees kummardas ta imetledes, teades, et need seisavad inimese teadlikust loominguist kõrgemal. Aga ükskõik kui hoolikalt ta ilu lahkaski, otsides põhiprintsiipe, mida ilu eneses varjas ja mis ilu võimalikuks tegid, — ta oli alati teadlik ilu sügavast müsteeriumist, millesse ta tungida ei suutnud ning millesse ükski inimene iial ei ole tunginud. Oma Spencerist leidis ta väga hästi, et ükski inimene iialgi ühestki asjast kõike teada ei saa, ning et ilu müsteerium pole mitte vähsem kui elu müsteerium, et see on isegi sügavam, et ilu ja elu on lahutamatu lähil põimunud ja et kuna see on vaid tükike sellest arusaamatust koost, mida on põlunud põlvkondadest ja tühetoimust ja imest.

Nende mõtete sügavust kirjutas ta essee «Tühetoim», kus ta ei rüüdnud mitte kritika põhialuseid, vaid katkestas juba peamiste kritikutega. See oli sädelev, sügav, lahke ja kerge, kergelt naljaga vürtsitatud kirjutis. Loomulikult lahkas ta jalamaid tagasi kõigi ajakirjade peoft, kuni ta selle saatis. Kui ta aga need mõtted oli saanud andame pealt ära öelda, läks ta rahulikult oma teed edasi. Ta omandas harjumuse mingit mõtet seni laududa, kuni see kõipseks sai, ning siis kähku kirjutusmasina juurde sõosta. See, et ta mõtted hiljem trükiti et näinud, ei valmistanud talle erilist peavalu. Kirjutamine ise oli talle pikaajalise vaimse protsessi kolmnurksiooniks, hajali mõttelõngade kokkusõlmimiseks, kõigi selle materjali lõplikuks üldistamiseks, mis ta ajus käärus. Sellelaolise artikli kirjutamine oli

teadlik pingutus, mille abil ta taas vabastas oma aju ning seadis selle valmis uue materjali ja uute probleemide vastuvõtmiseks. See oli teatud mõttes sarnane paljude inimeste harjumusega, keda piinab tõeline või väljamõeldud solvang ning kes vahetevahel sõnaohtralt katkestavad pika piinava vaikuse ning ütlevad lõpuks kõik kuni viimse sõnani südame pealt ära.

XXIV PEATÜKK

Möödus kolm nädalat. Martinil lõppes raha otsa, kuid kirjastajate tšেকে ei paistnud ikka veel. Kõik ta paremad käsikirjad olid tagasi jõudnud ja uuesti teele läkitatud ning ka nuppudel polnud paremat minekut. Ta tilluke köök ei võinud enam kiidelda toiduainete mitmekesisusega. Kui Martin rahaga kimpu jäi, oli tal veel vaid pool kotti riisi ja paar naela kuivatatud aprikoose ning viis päeva järjest oli tal hommikust õhtuni laual riis ja aprikoosid. Siis hakkas ta võlgu võtma. Portugallasest vürtspoodnik, kellele ta seni oli maksnud sularanas, sulges krediidi, kui Martini arve tõusis kolme dollari kaheksakümne viie sendi suuruse tohutu summani.

«Saate ise aru,» ütles poodnik, «tööd teil ei ole ja mina jään oma rahast ilma.»

Martinil polnud selle peale midagi ütelda. Võimatu oli asja ära seletada. Ükski õige ärimees ei saanud anda krediiti tugevale tervele töölisnoormehele, kes ei viltsinud tööd teha.

«Nii kui tööle lähete, saate jälle kaupa,» kinnitas poodnik Martinile, «aga kui pole töötasa, ei saa ka kaupa. Äri on äri.» Ja seepeale, soovides näidata, et on tegemist ärimeheliku ettevaatlikkusega ja mitte isikliku eelarvamusega, lisas ta: «Teeme selle peale ühe napsi. Ega me seepärast veel viha kandma hakka.»

Ja Martin jõigi oma lähedal viisil, näidates, et temagi pahaks ei pane, ning läks tühja kõhuga magama.

Aedviljapoodi, kust Martin juurvilja ostis, pidas ameeriklane, kellel olid nii lõdvad ärilised põhimõtted, et ta laskis Martini arve kasvada viie dollarini, enne

kui võlgu andmise lõpetas. Pagar peatus kahel dollaril ja lihunik nelja dollari juures. Martin võttis oma võlad kokku ja leidis, et need ulatusid neljateistkümne dollari kaheksakümne viie sendini. Kirjutusmasina üür oli tal osalgu veel tasutud ja ta lootis, et võib järgmise kahe kuu üüri laenutuspunktile võlgu jääda. Sellega oleks ta aga kõik oma krediidiallikad ammendanud.

Viimane ost aedviljapoes oli kott kartuleid ja nädal otsa sõi ta kolm korda päevas üksnes kartuleid. Juhuslikud lõunasöögid Ruthi pool aitasid tal jõudu säilitada, kuigi ta sageli pani kiusatusele vastu ja lükkas tagasi korduva pakkumise, ehkki tal lauale laotatud toitude küllusest vesi suhu tuli. Aeg-ajalt astus ta sisetult häbistatuna lõunatunnil õe poole sisse ning sõi nii palju kui julges — igatahes rohkem kui Morse'ide laua taga. Ta töötas päevast päeva ja päevast päeva tõi postiljon talle tagasi tagasilükatud käsikirju. Tal ei jätkunud raha markide jaoks ja nii kuhjusid käsikirjad laua alla hunnikusse. Jõudis kätte aeg, kus tal neljakümne tunni jooksul ei olnud midagi hamba alla panna. Ta ei saanud lootä lõunasöögile Ruthi juures, sest neiu oli kaheks nädalaks San Raffaeli külla sõitnud, ja õe juurde häbenes ta minna. Kõigi õnnetuste krooniks tõi kirjakandja talle õhtuse postiga viis tagasilükatud käsikirja. Seepeale viis Martin oma palitu Oaklandi ja tuli tagasi ilma sellela, ent taskus viis kõlisevat dollarit. Kõik neli poodnikku, kellele ta võlgu oli, said ühe dollari ning jälle praadis ta köögis liha ja sibulat, keetis kohvi ja valmistas suure potitäie ploomikomposti. Pärast elnet istus ta oma kombineeritud kirjutuslaua taha ja sai keskööks valmis essee, millele ta pani pealkirjaks «Lingkasuvõtmise väärikus». Kui ta oli selle valmis tipplund, läks käsikiri aga laua alla, sest viiest dollarist polnud midagi alles jäänud, ja tal polnud, mille eest marke osta. Mõne aja pärast pantis ta oma kella ja seejärel jalgratta. Kuna ta kleepis kõigile käsikirjadele margid peale ja saatis välja, kahanes toiduraha tunduvalt. Ajakirjanduslik käsitöö oli Martinile pettumuse valmistanud. Keegi ei tahtnud seda osta. Ta võrdles oma töid nendega, mida ta leidis päeva- ja nädalalehtedes ning odavates ajakirjades, ning leidis, et tema omad on paremad, kaugelt üle keskmise. Ja ometi ei leidunud ostjat.

Siis avastas ta, et enamik ajalehti avaldab suurel hulgal niinimetatud «sooje saiu» ja ta muretses endale selle ettevõtte aadressi, mis ajalehti niisuguse kaubaga varustas. Kuid tööd, mis ta sinna saatis, tulid talle tagasi koos trükitud kirjakesega, mis teatas, et olemasolev kaastööliste koosseis rahuldab täielikult kõik vajadused.

Uhes suures noorsooajakirjas leidis ta terve mahuka veidrate juhtumiste ja anekdootide rubriigi. Siin tasus õnne proovida. Ta kirjutas tulid aga tagasi ja kuigi ta üritas korduvalt, ei õnnestunud tal ilalgi ainukestki sisse suruda. Hiljem, kui sel enam tähtsust polnud, sai ta teada, et toimetajate asetäitjad ning toimetuse töölised täidavad need rubriigid ise, et pisut palgalisa teenida. Humoristlikud nädalalehed läkitasid tagasi ta naljad ja vemmälväärsid ning kerge juhuluule, mida ta kirjutas suurtele ajakirjadele, ei leidnud keilegi silmis armu. Jäl veel ajalehejutuke. Ta teadis, et oskab kirjutada paremaid kui need, mida avaldati. Ta hankis kahe ajalehe korporatsiooni aadressid ja ujutas need jutukestega üle ning loobus alles siis, kui oli kirjutanud kakskümmend tükki, ilma et ühtki oleks avaldatud. Ja ometi luges ta päevast päeva ajalehtedest ja ajakirjadest kümneid ja kümneid jutukesi, milledest ainustki ei saanud tema omadega võrrelda. Meeleheitele viiduna järeldas ta, et tal puudub täielikult kirjanduslik otsustusvõime, et ta on lihtsalt omaenda kirjutiste hüpnosi all ja hellitab petlikke pretensioone.

Ebalnimlik toimetuse masinavärk töötas niisama libedalt nagu alati. Martin pistis margid koos käsikirjaga ümbrikku, laskis selle kirjakasti ning kolme nädala või kuu aja pärast tuli postiljon trepist üles ja tõi käsikirjad tagasi. Ilmselt ei olnud ahela teises otsas tõelisi inimlikke toimetajaid üldse olemas. Seal olid vaid võllid, hammasrattad ja õlipaagid — targalt konstrueeritud mehhanism, mida juhtisid automaadid. Martin jõudis sellisesse meeleheite staadiumi, et hakkas kahtlema, kas toimetajaid üldse olemas on. Iial polnud ta üheltki elumärki saanud ning kõigi ta kirjutiste täiesti põhjendamatu tagasisaatmine näis tõendavat, et toimetajad on müüt, mille on välja mõtelnud ja mida käibel hoiavad jooksupoisid, ladujad ja trükkalid. Ainukesed õnnelikud

tunnid olid need, mis ta veetis Ruthiga, ja needki polnud kõik õnnelikud. Martinit näris alalõpmata mingi rahutus, mis oli veelgi piinavam kui minevikus, mil Ruth teda veel ei armastanud. Nüüd oli ta küll võitnud nelu armastuse, aga mitte teda ennast. Sellest oli ta niisama kaugel kui varem. Martin oli palunud anda endale kaks aastat. Aeg lendas, aga ta ei jõudnud kuhugi. Pealegi oli ta pidevalt teadlik, et Ruth ei kiida tema legevust heaks. Neiu ei õelnud seda küll otsekoheselt välja, ent kaudselt andis ta seda Martinile mõista nii selgesti ja resoluutselt, et sõnad oleksid olnud täiesti üleliigsed. Ruth ei olnud pahane, vaid tauniv. Vähem leebe loomuga naised oleksid ehk küll vihastanud seal, kus tema üksnes pettumust ilmutas. Ta oli pettunud, sest mees, keda ta oma soovi järgi voolida tahtis, ei lasknud ennast voolida. Teatud piirini oli see savil küll õige plastiline, kuid muutus hiljem tõrksaks ja keeldus ennast mr. Morse'i või mr. Butleri näo järgi kujundada laskmast.

Seda, mis Martinis oli suurt ja jõulist, ta ei märganud, või mis veel halvem, tõlgendas seda valesti. See mees, kes oli tehtud nii plastilisest savist, et suutis ennast sobitada elu mistahes lahtrisse, ei tahtnud kuidagi lasta ennast sobitada Ruthi elulahtrisse, ja see oli ainus lahter, mida Ruth tundis. Ruth ei suulnud tema vaimuvälgatusi jälgida, ja kui Martini mõistus tema omast kõrgemale lendas, kuulutas Ruth ta tuuletallajaks. Ruth polnud kunagi kellestki mõistuse poolest maha jäänud. Ta suutis alati jälgida oma isa ja ema, oma vendi ja Olney't, ja kui ta nüüd äkki Martinit jälgida ei suutnud, arvas ta, et viga on Martinis. See oli vana tragöödia — erak püüdis universaalset loomust õpetada.

«Sina palvetad alalhoidlikkuse altariil,» ütles Martin kord Ruthile, kui nad vaidlesid Prapsi ja Vanderwateri üle. «Ma tunnistan, et tsiteeritavate autoritena on nad kõlgiti laitmatud, Ühendriikide kaks esimest kirjanduskriitikut. Iga kooliõpetaja siin maal peab Vanderwaterit Ameerika kriitika patriarhiks. Aga mina lugesin leina asju ja minu arvates on see lihtsalt tühjuse laitmatu täiuslikkus. See pole muud kui tugeva toimega nurohi. Ma Praps pole ka parem. Tema «Kuusesammal» on ilusti kirjutatud. Iga koma on oma kohal. Ja üldine

toon — oh kui ülev see on, kui ülev! Ta on kõige paremini tasutud kriitik Ühendriikides. Kuigi taevas teab, et ta pole üldse mingi kriitik. Inglismaal on paremad kriitikud.

Aga peaasi on, et nad laulavad populaarsel viisil. Ja nad laulavad nii ilusasti, nii kombeliselt ja enesega rahulolevalt. Nende retsensioonid meenutavad mulle inglise pühapäevalehti. Nad on avalikkuse suuvoodriks. Nad seisavad sinu inglise filoloogia professorite selja taga ja professorid seisavad omakorda nende selja taga. Nende peakolus pole ainustki algupärast mõtet. Nad teavad ainult seda, mis on kindlalt välja kujunenud. Oieti nad ise ongi kõige kindlaskujunenu kandjad. Nad on selgrootud ja alalhoidlikkus hakkab neile külge niisama lihtsalt ja kergesti nagu vabrikusilt õllepudelile. Nende ülesandeks on saada oma käpa alla kõik ülikoolis õppivad noorukid, kustutada nende ajus vähimgi originaalsusesade, mis seal juhtumisi vilgub, ning lüüa neile peale alalhoidlikkuse pitser.»

«Ma mõtlen, et olen tõele lähemal,» ütles Ruth «kui seisan alalhoidlaste poolel ega torma pöörasena ringi nagu Lõunamere saarte ikoonipurustaja.»

«Pille hävitasid misjonärid, mitte saarlased,» naeris Martin, «ja õnnetuseks on kõik misjonärid kaugel võõral maal paganate juures ja koju pole jäänud ainustki, kes võiks hävitada need aegunud pühakujud — mr. Vanderwateri ja mr. Prapsi.»

«Ja ülikooliprofessorid niisamuti,» lisas Ruth. Martin raputas energiliselt pead. «Ei, loodusteaduste professorid jäägu eliu. Neis on tõelist suurust. Aga oleks suur heategu murda kael üheksal kümnendikul inglise filoloogia professoritel — väikesed, mikroskoopilise ajuga papagoid, nagu nad on.»

See mõtteavaldus oli professorite suhtes kahtlemata õige karm, ent Ruthi kõrvus kõlas see pühaduseteotusena. Tahtmatult võrdles ta keni õpetlasliku välimusega ja hästiistuvates ülikondades professoreid, kes rääkisid moduleeritud häälel ning levitasid enda ümber kultuuri ja hariduse hõngu, selle peaaegu kirjeldamatult veidra noorukiga, keda ta millegipärast armastas, kes endale ilalgi sobivat ülikonda ei leia, kelle võimsad lihased rääkisid ränkraskest tööst, kes vesteldes erutus, kelle

puhul rahulik argumentatsioon asendus klrumisega ja jahe enesevalitsemine kirgliku sõnaohtrusega. Professorid vähemalt said head palka ning olid — jah, ta sundis ennast seda tunnistama — olid džentelmenid. Martin aga ei suutnud teenida pennigi ja ta ei sarnanenud nendega mitte milleski. Ta ei vaaginud Martini sõnu ega hinnanud ta argumente nende sisulise väärtuse järgi. Martini väidete ekslikkuses veendus ta — tõsi küll, ebateadlikult — üksnes väliseid asjaolusid arvestades. Professoritel oli kirjandusküsimustes õigus, sest nad olid edukad inimesed. Martini kirjanduslikud hinnangud aga olid väärad, sest ta ei suutnud oma loomingu mõtla. Tema enda sõnadega öeldes — professorid olid läbi löönud, aga tema ei olnud läbi löönud, ja pealegi tundus mõte, et Martini võiks õigus olla, mõistusevastasena. Oli ta ju alles üsna vähe aega tagasi seisnud selles elutoas, oli punastades ja kohmakana vastanud tervitustele, silmitsenud hirmunult teda ümbritsevaid nippasjakesi, kartes neid oma õotsuvate õlgadega purustada, küsinud, millal Swinburne suri, ning hooplevalt kuulutanud, et on lugenud «Excelsiori» ning «Elu psalmi».

Tahtmatult tõestas Ruth Martini väidet, kes kinnitas, et ta auslab ainult seda, mis on juba kindlaks kujunenud. Martin taipas tema mõtteprotsessi, ent keeldus sügavamale vaatamast. Ta ei armastanud neitut mitte sellepärast, mis ta Prapsist, Vanderwaterist ja inglise filoloogia professoritest mõtles, ning temas aina süvenes veendumus, et tal on ajupiirkondi ja teadmisi, mida Ruth kunagi ei suuda omandada ning mille olemasolusse ta üldse uskudagi ei suuda. Muusikas pidas Ruth Martinit rumalaks ja ooperi osas mitte üksnes rumalaks, vaid ka jonnakaks veidrikuks.

«Kuidas sulle meeldis?» küsis ta Martinilt ühel õhtul, kui nad ooperietenduselt koju tulid.

Selleks et teda teatrisse viia, oli Martin kuu aja vältel lofdu kõrvalt rangelt kokku hoidnud. Ruth, kes oli juba oodanud, et Martin oma muljetest kõnelema hakkab, ning olles veel sügavalt kuuldu ja nähtu mõju all, oli lõpuks ise selle küsimuse esitanud.

«Mulle meeldis avamäng,» vastas Martin, «see oli imeline.»

«Jah, aga ooper ise?»

«See oli ka imeilus — ma mõtlen orkestripartiit. Aga ma oleksin sellest suuremat rõõmu tundnud, kui need hüpiknukud oleksid paigal püsinud või lavalt kadunud.»

Ruth oli jahmunud.

«Kas sa mõtled Tetralanit või Bariilot?»

«Kõiki, kogu seda kampa.»

«Aga nad on ju suured kunstnikud,» protesteeris Ruth.

«Ometi rikkusid nad oma tembutamise ja ebaloomulikkusega muusika ära.»

«Kuid kas sulle siis ei meeldi Barillo hääl?» imestas Ruth. «Räägitakse, et ta on hääle poolest Caruso järgmine.»

«Muidugi meeldis, ja Tetralani meeldis isegi rohkem. Tal on haruldane hääl, vähemalt minu arvates.»

«Aga, aga...» kogeles Ruth. «Siis ma ei saa sinust üldse aru. Sa imetled nende hääli ja ütled ikkagi, et nad rikkusid muusika ära.»

«Just nimelt. Tahaksin neid iga hinna eest kuulata kontserdil. Ja veel rohkem tahaksin, et nad vait oleksid, kui mängib orkester. Kardan, et olen vist lootusetu realist. Suured lauljad ei ole suured näitlejad. Kuulda, kuidas Barillo laulab armastusaariat ingliahääl, ja kuulda, kuidas Tetralani talle vastab nagu teine ingel, ning kuulda seda hiilgava ja värvika, ületamatu muusikatormi saatel, see on vaimustav, ülimalt vaimustav. See pole minu poolt järeleandmine. Ma mõtlen tõesti nii, aga kogu mulje on rikutud, kui ma neid näen — Tetralanit, kes on kongsadeta viis jalga kümme tolli pikk ja kaalub oma sada üheksakümmend naela, ja rasvunud näoga Bariilot, kes oma tõntsaka alamõõdulise sepakerega annab välja vaevalt viis jalga neli tolli, ning olen sunnitud vaatama, kuidas nad kahekesi koos poseerivad, endal rinnust kinni kahmavad ja kätega õhus vehivad nagu hullumaja elanikud, ning pean seda veel tagatipuks võtma, kui tõetruud illusiooni saleda kauni printsessi ja nägusa noore printsi armastusstseenist — noh, siis käib see mulle lihtsalt üle jõu. See ei kõlba kuskile, see on absurdne, ebatõeline. Just selles asi ongi. See pole reaalne. Sa ei saa mind uskuma panna, et keegi kuskil ilal sel kombel armastust on aval-

danud. Kui milna sinule niisugusel viisil armastust avaldada, annaksid mulle vastu kõrvu.»

«Sa tõlgitsed seda valesti,» protesteeris Ruth. «Igal kunstivormil on oma piirid. (Ta püüdis kõigest hingest meenutada loengut, mida ta ülikoolis kunsti tinglikkuse kohta oli kuulnud.) Maalikunstis on lõuendil ainult kaks dimensiooni ja ometi lepid sa kolme dimensiooni illusiooni, mida kunstniku oskus võimaldab tal lõuendile

... ku, induses jälle peab autor olema kõikvõimas. Ja pead täiesti lubatuks seda, et kirjanik avaldab sulle oma kangelanna kõige salajasemad mõtted, ehkki sa oled kogu aeg teadlik sellest, et kangelanna oli üksinda, kui ta neid mõtteid mõtles, ja et ei autor ega ka keegi teine ei võinud neid kuulda. Samasugune lugu on draamakunstiga, skulptuuriga, ooperiga, iga kunstivormiga. Lõatud lepitamatutest vastuoludest tuleb lihtsalt mööda minna.»

«Jah, ma mõistan seda. Igal kunstil on oma konventsioonid.» (Ruth üllatus, et Martin seda sõna tarvitas. Näis, nagu oleks ta ise ülikoolis õppinud ja ei omaks mitte ainult raamatukogus juhuslikest teostest väljahepitud lünklikku teadmistevaru.) «Aga isegi konventsioonid peavad olema realistlikud. Papile maalitud puud, mis on lava kummaski servas püsti seatud, võivad meie silmis vabalt metsa kujutada. See on küllalt realistlik konventsioon. Ent teisest küljest me ei saa leppida mere dekoratsiooniga metsa asemel. Me lihtsalt ei saa. See vägistab meie meeli. Ja ka sina ei saa või õigemini ei tohiks leppida nende kahe hullumeelse tänaõhtuse müratsemise ja visklemisega otsekui armastuse veenva

... tegu.»

«Aga ega sa ometi ei arva, et seisad kõrgemal kõigist muusikakriitikuist?» protesteeris Ruth.

«Ei, ei, mitte hetkekski. Ma lihtsalt kaitsen enda kui loomvildi õigusi. Rääkisin sulle oma mõtetest selleks, et teletada, mispärast madam Tetralani elevantlik kepsutamine minu jaoks orkestripartii ära rikkus. Kõigil maailma muusikakriitikuil võib õigus olla, aga mina olen mina ja ei taha allutada oma maitset, olgu või kogu maailma üksmeelsele arvamusele. Kui mulle miski ei meeldi, siis see ei meeldi mulle, ja asi tahe. Ja pole olemas ühtki põhjust maailmas, miks ma peaksin hin-

dama midagi, mida enamik minu kaasinimesi hindab või teeskleb hindavat. Asjade suhtes, mis mulle meeldivad või ei meeldi, ei saa ma jälgida moodi.»

«Aga muusika, nagu sa tead, on treeningu küsimus, ja ooper veel eriti. Vahest on asi selles...»

«Et minul pole ooperi jaoks vajalikku treeningut?» ütles Martin vahele.

Neiu noogutas.

«Just nii see on,» nõustus Martin. «Aga mina loen seda lihtsalt õnneks, et ma juba lapsepõlves nende küüsi ei sattunud. Muidu oleksin ma täna õhtulgi sentimentaalselt pisaraid valanud ja tolle hiilgava paari klounivigurid oleksid üksnes kaunistanud nende hääli ja ülendanud orkestrisaate ilu. Sul on õigus. See ongi peamiselt treeningu küsimus. Mina aga olen juba liiga vana. Minu jaoks olgu kõik ehtne või ärgu siis olgu üldse midagi. Illusioon, mis ei veena, on käegakatsutav vale. Ja seda ooper minu jaoks just ongi, kui tüliluke Barillo haarab nõdrameelses tuhinas oma sülelusse hiiglasliku Tetralani (kes niisamuti näib arust ära olevat) ja kõneleb talle, kui kirglikult ta teda jumaldab.»

Jälle hindas Ruth Martini mõtteid väliste võrdluspunktide alusel ning kooskõlas oma usuga kindlakskujunenud tõekspidamistesse. Kes oli õieti Martin ning kas tal võis õigus olla ning kogu haritud maailm eksida? Martini maailm ja mõttelaad ei avaldanud talle mingit mõju. Ta oli liiga tugevasti juurdunud alalhoidlikku mõttelaadi, et tunda vähimatki sümpaatiat revolutsiooniliste ideede vastu. Ta oli maast-madalast harjunud muusikaga ning lapsest peast harjunud ooperist rõõmu tundma ja terve tema maailm oli seda nautinud koos temaga. Millise õigusega tuli siis Martin Eden, kes veel nii hiljuti kuulus džässis ja tööliklassi laulude maailma, ning hakkas otsuseid langetama maailma parima muusika kohta? Ruth oli solvunud ning Martini kõrval kõndides tundis ta ähmaselt, nagu oleks teda teotatud. Oma kõige leebemas meeleolus võis ta Martini mõtteavaldust parimal juhul kapriliseks, mõtlematuks ja kohatuks naljanumbriks lugeda. Aga kui Martin ta maja ukse ees käte vahele võttis ja head ööd soovides õrna armastajana suudles, pani armastusetulv, mis äkki südamesse voogas, ta kõik unustama. Ja kui ta hiljem unetult voo-

dis lebas, juurdles ta, nagu ta viimasel ajal sageli juurdunud oli, kuidas ta küll nii kummalist inimest armastab, ja armastab oma koduste laituse kiuste.

Järgmisel päeval heitis Martin kirjandusliku käsitöö korvale ja vihtus inspiratsiooniõhinas valmis essee, millele ta andis pealkirjaks «Illusiooni filosoofia». Kirjamaik saatis ta teele, ent ta saatuseks oli eelseisvatel tundel veel paljusid marke kanda ja paljusid teekondi mööduda.

XXV PEATÜKK

Maria Silva oli vaene ning kõik vaesuse näojooned olid talle tuttavad. Ruthi jaoks oli vaesus sõna, mis tähendas ebameeldivaid elutingimusi. Sellega kogu tema asjatundmine piirduski. Ta teadis, et Martin on vaene, ning seostas tema eluviisi mõttes Abraham Lincolni, mr. Butleri ja teiste karjääri teinud meeste poisipõlvtega. Ja ehkki ta teadis, et vaesus on kõike muud kui meeldiv, jagas ta keskklassi lohutavat arusaama, et vaesus on tervisele kasulik, et see on midagi terava kannuse taolist, mis edu jahil kihutab taga kõiki neid, kes pole just nürimeelsed ja lootusetult tuimad tööriistad. Teadmine, et Martin oli vaesuse tõttu sunnitud kella ja mantli panti viima, ei häirinud teda seepärast põrmugi. Tema silmis oli see koguni asja lootustlikas külg ning ta uskus, et varem või hiljem toob see Martini mõistusele ning sunnib ta oma kirjatööd hül-

gema. Ruth polnud ilal osanud näha nälga Martini näos, mis oli kõhnunud ja endisest märksa sügavamate põselohkudega. Tõtt ütelda märkas ta seda muutust koguni ainult rahuloluga. Tema meelest õilistas see Martinit olug vabastas ta suurel määral labasest lihaliikkusest ja liiga loomalikust jõust, mis Ruthi kütkestas, ehkki ta seda põlgas. Martiniga koos olles märkas ta tema silmis mõnikord ebatavalist sära ning see meeldis talle väga, sest see muutis noormehe poeetilisemaks ja õpetlikumaks — Martin ise oleks väga tahtnud seda talle olla ning Ruth oleks teda hea meelega sellisena näinud. Aga Maria Silva luges lohuvajunud põskedelt

ja põlevaist silmist hoopis muud, ning ta jälgis päevast päeva neis toimuvaid muutusi ja ühtlasi Martini jõukuse tõusu ja mõõna. Maria nägi, kuidas ta lahkus kodust mantliga ja tuli tagasi ilma selleta, kuigi ilm oli jahe ja rõske. Ning kohe nägi ta ka põski kergelt ümarduvat ja nälajatuld silmis kustuvat. Niisamasugusel viisil oli Maria näinud kaduvat ta ratast ja kella ning iga kord pärast selletaolist sündmust lõi Martini elujõud taas õitsele.

Niisamuti jälgis ta Martini töömurdmist ja teadis, kui palju kulus õõsiti lambis õli. Töö! Maria teadis, et Martin töötab rohkem kui tema, ehkki ta töö oli erinevat laadi. Ning ta pani imestusega tähele, et mida vähem süüa Martinil oli, seda kõvemini ta töötas. Vahel, otsekui juhuslikult, kui näljapigistus tema arvates kõige valusam oli, saatis ta talle värsket leivateost pätsi, maskeerides oma heategu kohmaka nõõkega, nagu oleks tema Martinist leivaküpsetamises osavam. Teinekord läkitas ta mõne oma jõmpsikaga suure kausitäie kuuma suppi, valeldes seejuures iseendaga, kas tal on õigust seda oma lihaste järeltulijate suu kõrvalt näpislada. Ja Martin polnud tänamatu, sest tema tundis vaeste inimeste elu ja teadis, et kui kuskil maailmas oli halastust, siis küll siin.

Ühel päeval, kui Maria oli täitnud oma lapsekarja kõhud sellega, mis veel majas leidus, investeeris ta oma viimased viisteist senti gallonisse odavasse veinisse, ja Martin, kes tuli kööki vett tooma, paluti istet võtta ja kaasa juua. Martin jõi Maria terviseks ja Maria omakorda tema terviseks. Siis jõi Maria Martini ettevõtete õnnestumise terviseks ja Martin jõi lootuse terviseks, et James Grant välja ilmuks ja tasuks oma võlad pesupesemise eest. James Grant oli ringirändav puusepp, kes mitte alati oma arveid ei tasunud ja võlgnes Mariale kolm dollarit.

Nii Maria kui Martin jõid mõru värsket veini tühja kõhu peale ja jook tõusis neile kiiresti pähe. Nad olid küll täiesti erinevad olevused, aga nad olid oma viletsuses üksinda, ja ehkki viletsusest vaikides mööda mindi, sai see sillaks, mis neid ühendas. Maria kuulis imestusega, et Martin on käinud Assooridel, kus ta oli elanud üheteistkümnenda eluaastani, ja veel enam hām-

maslus ta kuuldes, et Martin on käinud ka Havai saartel, kuhu Maria oli Assooridelt oma perekonnaga välja läinud. Ent ta hämmastus kasvas piirituks üllatuseks, kui Martin talle jutustas, et on olnud ka Mauil, saarel, kus Maria oli naiseks sirgunud ja abiellunud. Kahuhil, kus Maria oli oma tulevase mehega tutvunud, oli Martin käinud koguni kaks korda! Jah, ta mäleb küll suhkruaurikuid. Nende peal Martin oligi siis olnud — oh, kui väike on maailm! Ja Wailukul! Kas seal oli ta käinud! Kas ta tundis istanduse peaülevaatajat? Jah, ta tundis ja oli temaga koos napsigi võtnud.

Nii nad heietasid ühiseid mälestusi ja uputasid oma nalja tooresse mõrusse veinisse. Martinile ei tundunud tulevik enam nii sünge. Edu virvendas juba ta kaeulatust. Ta oli sellest juba kinni haaramas. Siis vaatas ta talle kurnatud naise sügavate kortsudega nägu enda peale, meenutas suppe ja uuest teost prooviks saadetud leivapätsi ning tundis äkki palavat tänutunnet ja soovi teha teha.

«Maria!» hüüdis ta, «Mida sa tahaksid saada?»

Maria vaatas talle arusaamatuses otsa.

«Mida sa tahaksid praegu saada, nüüd kohe, kui see võimalik oleks?»

«Kingi kõigile lastele. Seitse paari kingi.»

«Sa saad need!» kuulutas Martin ja Maria noogutas talle pead. «Aga ma mõtlen midagi suuremat, mõnda suure asja, mida sa tahaksid.»

Maria silmad löid heasüdamlikult sädelema. Martin tundis temaga nalja teha. Temaga, kellega vähesed viimastel ajal nalja tahtsid teha.

«Mõtle hoolega järele,» hoiatas Martin, kui Maria juba suu lahti tegi.

«Olgu peale,» vastas ta. «Ma mõtlen, ma mõtlen hoolega. Ma tahaks maja — sedasamust maja, et see oleks minu, et põleks tarvis üüri maksa, seitse dollarit kuus.»

«Sa saad selle,» töötas Martin, «ja üsna varsti. Ja mind ütle oma suur soov. Kujuta ette, et mina olen jumal ja ma ütlen sulle, et kõik, mis sa tahad, sa saad. Mis on sinu soov ja oota.»

Maria mõtles tükk aega pühalikus vaikuses.

«Lõpuks kartma lõõ?» küsis ta hoiatavalt.

«Ei, ei,» naeris Martin, «ei löö kartma. Lase aga tulla»

«See on üks hiiglama soov,» hoiatas Maria veel kord.

«Mis sellest, tule lagedale.»

«Eks olgu siis.» Ta tõmbas sügavalt hinge otsekui laps, enne kui avaldas selle ülima hüve, mida ta elult nõuda oskas. «Ma tahaks endale ühe karjafarmi — ühe hüva karjafarmi. Et oleks palju lehma, palju maad, palju rohtu. Ma tahaks, et see oleks San Leandro lähedal, mu õde elab seal. Mina müüks siis Oaklandis piima ja ajaks raha kokku. Joel ja Nickil põleks vaja lehmade järel joosta. Ma paneks nad kooli. Vähehaaval saaks neist head masinistid, läheksid raudtee peale tööle. Jah, karjafarmi tahaks küll.»

Ta vaikis ja vaatas Martinile säravail silmil otsa.

«Sa pead selle saama,» vastas Martin jalamaid

Maria noogutas, kergitas viisakalt veiniklaasi kinkija terviseks, ehkki ta teadis, et ta seda kinki ilal ei näe. Martini süda oli õigel kohal ning oma südames hindas Maria tema kavatsust niisama kõrgelt kui kingitust ennast.

«Ei, Maria,» jätkas Martin. «Nickil ja Joel pole tarvis piima müütada. Ja kõik põngerjad võivad kooli minna ja aasta läbi kingi kanda. See saab olema esimene sordi karjafarm. Kõik viimseni tipp-topp. Seal on elumaja ja hobusetall ja muidugi lehmalaudad. Seal on kanad, sead, juurviljaaed, viljapuud ja kõik muu; ja lehma on nii palju, et ühele või kahele sulasele palka maksta. Seal pole sul muud teha kui ainult laste järele vaadata. Ja lõpuks, kui sa leiad tubli mehe, võid abielluda ja hõlpsamat põlve pidada, sellal kui tema talu peab.»

Pärast sellist heldekäelisust tuleviku arvel läks Martin ja viis oma ainukese hea ülikonna pandimajja. Seda tegi ta, anastus südames, sest nüüdsest peale oli ta Ruthist ära lõigatud. Tal ei olnud teist vähegi viisakat ülikonda. Ja ehkki ta võis minna lihakarni ja pagariärisse ja mõnikord isegi õe juurde, ei võinud ta unistadagi nii vääritu välimusega Morse'ide majja astuda.

Ta töötas edasi viletsuses ja peaaegu lootusetas. Talle hakkas selguma, et teine lahing on kaotatud ja et ta peab tööle minema. See samuti oleks toonud rahuldust

...poodrikule, tele. Ruthile ja isegi Mariale, kel-
...üks ühe kuu uuri Kirjutusmasina eest oli
...kirjutusmasina ja agentuur nõudis ägealt
...kirjutusmasina tagastamist. Meeleheitel, ja juba
...võinud alla andma ja saatusega vaherahu sõl-
...kui kuni ta uueks runnakaks jõudu kogub, läks
...raudtee postiametnike eksamile. Oma suureks üllatu-
...sai ta esimesena läbi. Töökoht oli laud kindlus-
...tahud, ehkki keegi ei võinud öelda, millal tuleb kutse
...mellasse asuda.

Ja just siis, kui ta häda kõige suurem oli, läks seni
...libedalt jooksnud toimetuse masinavärk äkki rikki.
...murdus mõni hammasratta hammas või sai õli-
...servuaar tühjaks, aga ühel hommikul tõi postiljon
...talle väikese õhukese ümbriku. Martin vaatas ümbriku
...olemisest vasakusse nurka ja luges sealt «Transconti-
...ental Monthly» aadressi. Hetkeks jäi tal süda seisma
...kui tundis ta minestuseelset nõrkust ning põlved
...jõid imelikult värisema. Ta komberdas oma tuppa ja
...voodile, avamata ümbrik käes, ja sel hetkel mõis-
...ta, miks inimesed mõnikord ülihäid uudiseid saades
...murelt maha kukuvad.

Uudised pidid muidugi head olema. Ümbrikus ei
...olnud käsikirja, tähendab, see oli vastu võetud. Ta tea-
...di, milline jutt «Transcontinentali» oli saadetud —
...nimelt «Kellahelin», üks ta hirmu ja õuduse jutt, mis
...oli oma viis tuhat sõna pikk. Ja et esmajärgulised aja-
...kirjad maksid kohe käsikirja vastuvõtmisel, siis pidi
...ümbrikus olema tšekk. Kaks senti sõna — tuhat sõna,
...kakskümmend dollarit. Seega pidi seal olema sajadol-
...larine tšekk. Sada dollarit! Kui ta ümbriku lahti rebis,
...lekkis võlgade nimestik kõigis üksikasjus ta ajju.
...Võltpoodnikule 3 dollarit 85 senti, lihunikule täpselt
...4 dollarit, pagarile 2 dollarit, aedviljamüüjale 5 dolla-
...rit, kokku 14 dollarit 85 senti. Siis veel toa üür 2 dol-
...larit 50 senti, järgmise kuu eest ette 2,5 dollarit; kirju-
...tusmasina kahe kuu üür 8 dollarit, ühe kuu eest ette
...4 dollarit, kokku 31 dollarit 85 senti. Lõpuks tuli veel
...leada pantide väljaost pluss pandimajapidaja intres-
...sid — kelli 5 dollarit 50 senti, palitu 5 dollarit 50 senti,
...jalgratas 7 dollarit 75 senti, ülikond 5 dollarit 50 senti
...kakskümmend protsenti intressi, aga mis see enam

tähendas?). Kõik kokku 56 dollarit 10 senti. Ta otse-
kui nägi tulikirjas enda ees kogusummat ja jääki, mis
pärast võlasumma lahutamist alles jäi ning tegi välja
43 dollarit 90 senti. Kui ta on tasunud kõik võlad ja
välja ostnud kõik panditud esemed, kõliseb tal taskus
ikka veel vürstlik rikkus — 43 dollarit 90 senti. Ja taga-
tipuks on ta veel maksnud ette ühe kuu üüri kirjutus-
masina ja toa eest.

Vahepeal oli ta jõudnud masinal kirjutatud lehe ümb-
rikust välja võtta ja lahti lüüa. Tšekki seal ei olnud. Ta
piilus ümbrikusse, hoidis seda vastu valget, aga ei
uskunud oma silmi ja rebis ümbriku paanilise kiiruga
lõhki. Tšekki ei olnud. Ta laskis silmad üle kirjaridade
käia, libises üle kiituste, mida toimetaja tema jutule
jagas, et jõuda kirja tuumani — seletusele, miks tšekki
polnud välja saadetud. Niisugust seletust ei olnud. Ent
ta leidis selgituse, mida lugedes jõud temast äkitselt
kadus. Kiri pudenes tal peost. Ta pilk tuhmus ning ta
vajus padjale, tõmmates endale teki lõuani peale.

Viis dollarit «Kellahelina» eest — viis dollarit viie
tuhande sõna eest! Mitte kaks senti sõnalt, vaid kümme
sõna sendi eest. Ja toimetaja oli ta juttu veel kiitnud.
Liialt pidi tšekk tulema alles pärast jutu avaldamist.
Tähendab, miinimumtasu kaks senti sõnalt ja välja-
maks kohe pärast vastuvõetavaks tunnistamist oli kõik
vaid tühi loba. See vale oligi ta eksiteele viinud. Oleks
ta seda teadnud, ta poleks ilal üritanud kirjanikuks ha-
kata. Ta oleks tööle läinud — Ruthi pärast tööle läi-
nud. Ta meenutas ammu möödunud päeva, millal ta esi-
mest korda oli püüdnud kirjutada, ning kohutav aja-
raisk ehmatas teda. Kõike seda oli ta teinud sendi eest
kümne sõna pealt. Küllap seegi, mis ta teiste kirjanike
kõrgetest honoraridest oli lugenud, osutus valeks. Ta
kodukasvanud arusaamised kirjanikutööst olid väärad,
sest siin oli tõend.

«Transcontinentali» üksiknumbri hind oli 25 senti
ning selle väärikas kunstipärane kaas kuulutas, et tege-
mist on esimese järgu ajakirjaga. See oli tasakaalukas,
auväärne ajakiri ning ta oli pidevalt ilmunud hoopis
kauem, kui Martini oli aastaid. Ja ümbrispaperil trükiti
ju kuust kuusse ära maailmakuulsa kirjaniku sõnad.
«Transcontinentali» ülevast missioonist kõneles seal

üks kirjanduse suurimaid tähti, kes esimest korda oli
vilkuma löönud nendesamade kaante vahel. Ja see kõrge
ja ülev, kõige üllamaist püüdlustest kantud «Trans-
continental» maksis viie tuhande sõna eest viis dolla-
ri. Martini meenus, et suur kirjanik oli hiljaaegu sur-
nud välismaal põhjatus viletsuses, ning siin polnud ka
midagi imestada, arvestades kuninglikku honorari, mida
kirjanikud said.

Lõdva, Martin oli õnge läinud, oli uskunud ajalehtede
valesid kirjanikest ja nende sissetulekuist ning oli rai-
sunud kirjutamisele kaks aastat. Aga nüüd sülitab ta
selle sööda välja. Mitte ainustki rida ei kirjuta ta enam.
Ta teeb seda, mida Ruth temalt ootab, mida kõik temalt
ootavad — läheb tööle. Töölemineku mõte meenutas talle
Joed, Joed, kes ringi rändas laiskade maal. Martini
tunust tõusis sügav kadedusohu. Lugematute üheksa-
teistkümneturniliste tööpäevade reaktsioon sai temast
võitu. Kuid teisest küljest — Joe ei armastanud. Ta ei
kandnud armastuse vastutust ja võis seepärast laiskade
mooli santlaagerdada. Temal, Martinil, aga oli, mille ni-
mel töölada, ja tööle ta ka hakkab. Ta teatab Ruthile,
et on otsustanud ennast parandada ja on nõus tema isa
kontorisse ametisse astuma.

Viis dollarit viie tuhande sõna eest, kümme sõna sendi
eest — see oli kunsti turuhind. See pettumus, see vale-
likkus, selle vale alatus varjutas kõik ta mõtted. Ta sule-
tud laugude all põles hõõguvate numbritega kirja pan-
dud 3 dollarit 85 senti, mis ta võlgnes vürtspoodnikule.
Ta läbis külmavärin ja ta taipas äkki, et ta liikmed
valutavad. Iseäranis valutab tui. Valutas pea, valutab
pealgi, valutab kukal, valutabid ajud pealuus ja näisid
olekul paisuvat, ning valu kulmude kohal muutus talu-
matuks. Aga kulmude all laugude taga püsis halasta-
matult «3 dollarit 85 senti». Ta avas silmad, et sellest
pääseda, aga ruumis valitsev hele valgus näis neid
õngu rauaga kõrvetavat, ja kui ta taas silmad sulges,
oli «3 dollarit 85 senti» jälle ta ette.

3 dollarit viie tuhande sõna eest, kümme sõna sendi
eest. Lõhki just see mõte sööbis ta ajju ning sellest
oli niisama vähe pääsu kui «3 dollari 85 sendi» eest,
mis kumas ta laugude all. Viimase arvuga näis toimu-
vat mingi muutus. Martin jälgis seda uudishimuli-

kult, kuni selle asemele ilmus tulikirjas «2 dollarit». «Ahaa,» mõtles ta, «see on pagar.» Järgmiseks ilmus summa «2 dollarit 50 senti». See viis ta segadusse, ning ta juurdles selle kallal, otsekui oleks lahendusest sõltunud elu või surm. Ta võlgnes kellelegi kaks ja pool dollarit, see oli selge. Aga kellele? Ta pidi seda teada saama — see oli ülesanne, mille talle lahendada andis käskiv ja kurikaval universum, ning ta rändas läbi oma mälu lõputute koridoride, avades lugematuid uksi, mis viisid kolikambritesse, täis vrakistunud mälestusi ja teadmisi. Asjata otsis ta vastust. Mitme sajandi pärast leidis ta selle äkki kergesti, vähimagi pingutusega: see oli Maria. Suure kergendusega pöördus ta vaim jällegi oma piinaekraani poole suletud laugude all. Ta oli probleemi lahendanud, nüüd võis ta puhata. Ent ei! «2 dollarit 50 senti» kustus ja selle asemel lõi särama «8 dollarit». Kellele? Jälle pidi ta alustama sünget ringkäiku läbi oma aju, et leida vastust.

Ta ei teadnud, kui kaua need otsingud vältasid, aga tohutu pika aja pärast tõi koputus uksele ta taas teadvusele. Maria tuli küsima, kas ta haige pole. Martin vastas kõlatul häälel, mida ta isegi ära ei tundnud, et ta lihtsalt veidi aega tukastas. Ta üllatus, kui märkas, et toas on pime. Kiri oli saabunud päeval kella kahe ajal ja Martin mõistis, et ta on tõesti haige.

Siis lõi «8 dollarit» uuesti ta laugude all põlema ning ta alustas taas oma orjust. Kuid nüüd muutus ta kavalaks. Polnud ju sugugi vaja läbi mälu rännata. Ta oli lihtsalt narr olnud. Martin vajutas mingile kangile ja pani mälu enda ümber pöörlema. See pöörles nagu mingi pööratu suur õmeratas, nagu mingi mälukarussell, tiirutav teadmistesläär. See pöörles aina kiiremini ja kiiremini, kuni see pööras Martini enesesse imes, nii et ta läbi pimedada kaose ringiratast lendas.

Üsna loomulikult leidis ta end pesurulli tagant, kuhu ta targeldatud mansette sisse söötis. Kuid sealjuures märkas ta mansettidele trükitud numbraid. Algul pidas ta seda uueks pesumärkimise viisiks, ent siis, lähemalt vaadates, märkas ta ühel mansetil summat «3 dollarit 85 senti». Ta taipas, et see on vürtspoodniku arve ja et ülejäänud mansetid, mis pesurulli trumuil pöörlesid, olid ta muud arved. Talle tuli kaval mõte. Ta viskab

arved pörandale ja pääseb nõnda nende tasumisest. Mõeldud, tehtud — ta käärdas mansetid kahjurõmsalt kokku ja virutas ebatavaliselt räpasele pörandale. Kuhi «ma kasvas ja ehkki iga arve dubleeriti tuhandekordelt, leidis ta ainult üheainsa kahe ja poole dollarilise. See oli tema võlg Mariale. Ta mõistis sellest, et Maria ei käi maksimisega peale, ja otsustas suuremõelselt, et see arve on ainus, mille ta ära tasub. Ta hakkas minevikuvistatuse arvete hunnikus Maria oma otsima. Ta otsis meeleheitlikult terve igaviku ja otsis ikka veel, kui äkki loletti direktor, paks hollandlane, sisse astus. Ta nägu lokendas vihast, ja müriseval häälel, mis maailmaruumis vastu kajas, hüüdis ta: «Ma võtan nende mansettide tooma teie palgast maha!» Mansettide kuhi kasvas mureks ja Martin teadis, et ta on mõistetud orjama tuhat aastat, enne kui suudab need välja maksta. Tähendab, et jäänud muud üle kui tappa direktor ja pesumaja omanik põletada. Kuid suur hollandlane käis temast jõu poolest üle, haaras tal turjast ja kõlgutas üles-alla. Ta lausutas Martinit üle triikimislaudade, ahju, pesurullide, paiskas ta pesemisruumi ja raputas teda seal vahtnõusseadeldise ja pesumasina kohal. Nõnda hüpitati Martinit, kuni ta hambad plagisesid ja pea valutama hakkas, ja ta imestas endamisi, et hollandlane nii tugev on.

Siis leidis ta end ootamatult pesurulli ees, kus ta vastu võttis mansette, mida mingi ajakirja toimetaja teinud otsas alla pani. Iga mansett oli tšekk ja Martin silmitses neid õhinal, ootuseärevuses, aga kõik nad olid tühjad. Seal ta seisis umbes miljon aastat ja võttis vastu täitmata tšekiblankette, mitte ühtegi vahele jätmata. Ta kartis, et mõni võiks täidetud olla. Viimaks leidis ta ühe. Värisevate sõrmedega hoidis ta seda vastu ja ütles: «Tšekk oli viiele dollarile. «Ha-ha-ha!» naeris toimetaja teisel pool rulli. «Olgu siis, nüüd ma tapan sinu,» ütles Martin. Ta läks pesuruumi kirvest tooma ning leidis Joe seal käsikirju targeldamas. Joe püüdis Martinilt muuta, lõpuks aga viskas talle kirve. See aga jäi õhku rippuma ja Martin leidis end taas triikimisruumi keset lumetormi. Ent ei, see polnud lumesadu, vaid suurte tšekkide tulv, milledest kõige väiksem polnud vähem väärt kui tuhat dollarit. Ta hakkas neid

koguma ja sajalistesse pakkidesse sorteerima, tõmmates iga puntra sidumisnööriga kõvasti kinni. Siis tõstis ta pilgu töölt ja märkas Joed, kes seisis tema ees ja žongleeris triikraudadega, tärgeldatud särkidega ja käsikirjadega. Aeg-ajalt sirutas ta käe välja, kahmas mõne tšekipaki ja saatis selle koos kõige muuga lendu, nii et see pöörases keerises läbi katuse silmist kadus. Martin sööstis Joele kallale, ent Joe haaras kirve ja saatis sellegi lendu. Siis haaras ta Martini ja virutas ka tema õhku. Martin lendas läbi katuse, kahmates käsikirjade järele, nii et seks ajaks, kui ta taas alla kukkus, oli neid kogunenud juba suur sületäis. Aga vaevalt jõudis ta alla, kui lendas jällegi üles, ning veel teine ja kolmas kord ja lõputu arv kordi tiirles ta selles pöörises. Kuski väga kaugelt kuulis ta lapselikku tiiskanti laulvat: «Keeruta mind ringi, Willie, ringi, ringi, ringi.»

Keset tšekkidest, tärgeldatud särkidest ja käsikirjadest linnuteed sai ta kirve kätte ja kavatses alla tulla Joe maha lüüa. Kuid ta ei tulnud enam alla. Selle asemel tuli Maria, kes oli läbi õhukese vaheseina Martini ägamist kuulnud, öösel kella kahe ajal tema tuppa ning pani talle tulised triikraudad jalgade alla ja märja rätiku ta valutavatele silmadele.

XXVI PEATÜKK

Martin ei läinud järgmisel hommikul töökohta otsima. Oli juba hiline pärastlõuna, kui ta oma sonimistest ärkas ja valutavate silmadega taas ringi vaatas. Üks Silva lastest, kaheksa-aastane Mary, kes parajasti valvekorda pidas, kiljatas valjusti, nähes, et Martin teadvusel on. Maria tõttas köögist tuppa. Ta pani oma tööst parkunud käe Martini kuumale laubale ja katsus ta pulssi.

«Kas tahad süüa?» küsis ta.

Martin raputas pead. Ta ei tahtnud söögile mõeldagi ja imestas, kuidas ta elus üldse on võinud näljane olla.

«Ma olen haige, Maria,» ütles ta jõuetult. «Mis see on, kas tead?»

«Gripp,» vastas Maria. «Kahe-kolme päeva pärast

oled jalul. Parem ära praegu söö. Eks pärast võid süüa kui palju tahad. Vahest juba homme.»

Martin polnud harjunud haige olema, ning kui Maria ja ta tütar toast lahkusid, püüdis ta üles tõusta ja riidesse panna. Tohtu tahtepingutusega ja peapööritust tundes, silmis selline valu, et ta ei suutnud neid lahti hoida, ajas ta ennast voodist üles, kuid vajus siis minestunult lauale kummuli. Poole tunni pärast ronis ta vaevaga voodisse tagasi ning jäi saatusega leppinult ja suletud silmadega lebama ja oma mitmesuguseid valu-aid ja hädasid analüüsima. Maria käis mitu korda toas, et vahetada külmi rätikuid ta laubal. Muul ajal aga jättis ta Martini rahule — ta oli liiga arukas, et haiget lobisemisega piinata. Sellega teenis ta ära Martini läinu ja haige pomises endamisi:

«Maria, sa saad oma karjafarmi, saad, saad.»

Sis meenus talle eiline igiammune minevik. Näis, nagu oleks terve inimiga möödunud sellest ajast, kui ta oli «Transcontinentalilt» kirja — terve inimiga, sest nüüd oli kõik möödas ja lõpetatud ning pööratud uus lehekülg. Ta oli teinud, mis vähegi võis, ja nüüd oli ta 11. ja 12. ölgadele surutud. Poleks ta ennast näljutanud, ei oleks ta grippi jäänud. Ent jõud oli temast välja pumbatud ning tal ei olnud jaksu kehasse tunginud haigusliku minema peletada. Tagajärjed olid käes.

«Mis kasu inimene sellest saab, kui ta kirjutab kokku terve raamatukogu ja kaotab omaenda elu?» küsis ta valjusti. «Mina sellega ei lepi. Minu elus pole kirjandusel enam kohta. Mind ootab nüüd kontor ja arveraamat, kuupalk ja väike kodu koos Ruthiga.»

Kaks päeva hiljem, kui ta oli söönud ühe muna ja kaks praetud leivaviilu ning joonud tassi teed, küsis ta oma posti, ent leidis, et ta silmad on veel liiga valutavad, et lugeda.

«Loe mulle ette, Maria,» ütles ta. «Suured pikad umbrikud jäta vahele. Need viska laua alla. Loe mulle ette ainult väikesed kirjad.»

«Ei oska,» oli vastus. «Theresa käib koolis. Tema

Üheksa-aastane Theresa Silva avas niisiis kirjad ja luges Martinile ette. Martin kuulas hajameelselt ära, ta ei võinud kirja kirjutusmasinaagentuurilt ja kaa-

lus vaimus juba tööleidmise võimalusi. Äkki teritas ta jahmunult kõrvu.

«Pakume teile nelikümmend dollarit teie jutu eest, kui loovutate meile kõik õigused,» veeris Theresa aeglaselt. «Tingimusel, et lubate meil teha soovitud muudatusi.»

«Mis ajakiri see on?» hüüdis Martin. «Anna kiri siia.»

Nüüd sai ta lugemisega hakkama ega pannud tähele valu, mida see talle valmistas. Kiri oli «Valgelt Hiirelt», mis pakkus talle nelikümmend dollarit, ja jutt oli «Keeris» — niisamuti üks ta varasematest hirmu- ja õuduselugudest. Ta luges kirja mitu ja mitu korda läbi. Toimetaja teatas talle otsekoheselt, et Martin pole oma ideed õieti ära kasutanud, aga et nad on valmis ostma ideed, sest see on originaalne. Kui nad võivad juttu kolmandiku võrra lühendada, avaldavad nad selle ja saadavad talle tema vastuse peale nelikümmend dollarit.

Martin nõadis sulge ja tinti ning teatas toimetajale, et ta võib kärpida lugu kolme kolmandiku võrra, kui tahab, saatku aga nelikümmend dollarit kohe välja.

Kui Theresa oli kirja postkasti viinud, vajus Martin taas padjale ja hakkas järele mõtlema. Täheleb, see polnud siiski vale. «Valge Hiir» maksis kohe käsikirja vastuvõtmisel. «Keeris» oli kolm tuhat kõna pikk. Kolmandiku võrra kärbituna kaks tuhat. Neljakümnedollarine honorar tegi välja kaks senti sõna pealt. Tasumine käsikirja vastuvõtmisel ja kaks senti sõna — ajalehed kirjutasid õigust. Ja tema oli pidanud «Valget Hiirt» kolmandajärguliseks lehekeseks. Oli ilmne, et ta ei tundnud ajakirju. «Transcontinental» maksis sendi kümne sõna eest, ja tema oli pidanud ajakirja esmajärguliseks. «Valget Hiirt» oli ta pidanud tühiseks, aga see maksis kakskümmend korda rohkem kui «Transcontinental» ja maksis pealegi kohe käsikirja vastuvõtmisel.

Üks asi oli igatahes kindel: kui ta terveks saab, ei hakka ta töökohta otsima. Tal oli peas teisigi niisama häid lugusid kui «Keeris», ja müües neid nelikümmend dollarit tükk, võis ta teenida kaugelt rohkem kui ühelgi töökohal või ametis. Ta oli võitnud lahingu just siis, kui pidas seda kaotatuks. Valitud karjäär ei osutunud eksituseks. Tee oli vaba. Alustades «Valgest Hiirest», lisab

ta ajakirja ajakirja järel oma tööandjate kasvavasse ulmestikku. Käsitöö heidab ta kõrvale. Selgus, et sellele kulutatud aeg oli raisatud, sest see polnud talle toonud ainustki dollarit. Ta pühendab ennast tõsiselt tööle, heale tööle ning paneb paberile parima, mis temas on. Ta soovis, et Ruth oleks seal ning võiks tema töönu jagada, ning kui ta vaatas teisi kirju, mis ta voodil lebasid, leidis ta nende hulgas kirja Ruthilt. Neiu tegi talle malbeid etteheiteid ja imestas, mis Martinit nii kohutavalt kaua temast eemal on hoidnud. Oma tegevustuses luges Martin kirja uuesti läbi, uuris käsikirja, silmitses armastavalt iga suletõmmet ning tundles lõpuks allkirja.

Ja kui ta vastas, teatas ta Ruthile keerutamata, et pole saanud teda külastama tulla, sest ta paremad riided on pandimajas. Ta kirjutas, et oli haige, aga on nüüd juba jälle peaaegu terve, ja et kümne päeva või kahe nädala pärast (niipea kui kiri jõuab New York City vahet ära käia) lunastab ta oma riided välja ja on tema juures.

Kuid Ruthil polnud tahtmist kümme päeva või kaks nädalat oodata. Pealegi oli ta armsam haige. Järgmisel pärastlõunal saabus ta ise Arthuri saatel Morse'ide perekonnasõidukis, valmistades Silva suguharule ja kõigile tänava jõmpsikatele rõõmu ning paisates Maria masendatud hämmeldusse. Maria jagas kõrvakiile Silvadele, kes tunglesid väikesel verandal külaliste ümber, ning püüdis tavalisest veel väänatumas inglise keeles oma välimust vabandada. Uleskääritud kälsed, seebi-vahused käsivarred ja märg kotiriidest põll kõnelesid selgesti tööst, mida ta parajasti tegi. Nood kaks peent noort inimest, kes küsisid ta üürilise järele, vapustasid Mariat nii sügavalt, et ta unustas neid väiksesse võõrasletuppa palumast. Et jõuda Martini tuppa, läksid nad läbi sooja ja auruse köögi, kus oli parajasti pesemisel suur pesu. Oma ärevuses jättis Maria seinakapi ukse köögiukse vahele ja viie minuti kestel valgus irdal ukse vahelt haigekambrisse aurupilvi, mis lehkasid seebi ja musta pesu järele. Ruth loovis õnnelikult paremale ja vasakule ja jälle paremale ning ruttas voodi ja laua vahelist kitsukest käiku mööda Martini kõrvale. Kuid Arthur tegi liiga laia kaare ja takerdus kolina

ning mürinaga pottide ja pannide otsa Martini köögi nurgas. Arthur ei jäänud kauaks. Kui Ruth oli istunud Martini ainsale toolile, luges Arthur oma kohuse taide tuks, läks välja ja jäi seisma värava juurde, seitsme imetleva Silva keskele, kes vahtisid teda nagu mõnda tsirkusekurioosumit. Tõlla ümber olid kogunenud ümberkaudsete kvartalite lapsed, lootusrikkalt ja ärevalt oodates mingeid arvatavaid traagilisi ja hirmsaid sündmusi. Tõlga nähti nende tänavas ainult pulmade ja matuste ajal. Siin polnud ei pulmi ega matuseid. Järelikult oli loota mingeid enneolematuid elamusi, mida tasus ära oodata.

Martin oli meeletult igatsenud Ruthi järele. Martin oli loomupärane armastaja ning ta vajas kaastunnet rohkem kui keskmine inimene. Ta janunes sümpaatia järele, mis tema puhul tähendas arukat vaimset kooskõla, kuid paratamatult sai talie selgeks, et Ruthi kaastunne on suurelt osalt tundelist, tagasihoidlikku laadi ning et selle ajendiks on pigem loomupärane headus kui kaasinimese mõistmine. Seljal kui Martin hoidis ta kätt ja rõõmsalt kõneles, tundis armastus Ruthi Martini kätt pigistama, ning ta silmad tõid niiskelt särama, nahes oma armastatu abitust ja jälgi, mida kannatus ta näkku oli jätnud.

Martin jutustas talle oma kahe jutu vastuvõtmisest, meeleheitest, mida oli põhjustanud «Transcontinentali» kiri, ning seda suuremast rõõmust, mida temas äratas teade «Valgelt Hiielt». Kuid Ruth ei elanud temaga kaasa. Ta kuulis Martini sõnu ja mõistis nende vormilist tähendust, ent ta ei jaganud Martiniga ta meeleheidet ega õnne. Ta ei suutnud iseenda raamidest väljuda. Juttude mülmine ajakirjadele ei huvitanud teda. Temale oli tähtis vaid abiela. Aga ta ise oli selles niisama vähe teadlik kui selleski, et peamiseks põhjuseks, miks ta Martinile ametnikukarjääri ihkas, oli tulevase ema ettenägelik vaist. Ta oleks punastanud, oleks keegi seda talle lihtsate selgete sõnadega näkku ütelnud. Ta oleks koguni võinud pahaseks saada ja kinnitada, et ta ei mõtle millelegi muule kui vaid armastatud mehele ja soovib, et see oma eeldused kõige paremini ära kasutaks. Niisiis, sellal kui Martin taile südant puistas, hõljudes seitsmendas taevas esimese edu pärast, mida ta

saavutatud töös saavutanud oli, kuulas Ruth teda vaid kõrvaga, vaadates vahele vahel toas ringi, rabellest, mida nägi.

Enest korda elus vaatas Ruth vaesuse kasimata. Nälgivad armastajad olid tema meelest alati lahitud olnud, kuid tal polnud aimugi, millistes tingimustes nälgivad armastajad elavad. Ta polnud näinud, et need võiksid niusugused olla. Ta silmitses vaheldumisi Martinit ja tema tuba. Musta pesu lehk, mis köögist sisse imbus, pani südame pöörduma. Ruth leidis, et Martin peab olema sellest läbi läinud, kui see kohutav naisterahvas sageli köögis pesseb. Viletsus on paratamatult nakkav. Martinit ei saanud näis talle, et ümbrus on tema armastatut rüvetanud. Ta polnud Martinit kunagi näinud raseerimata, ühepäevane habe Martini näol tundus cemaletõuna. See näis andvat talle samasuguse sünge ilme, mis oli omane kogu Silva majale nii seest kui väljast, rühklasti nais see rõhutavat loomalikku jõudu, mida ta Martinis jälestas. Seal ta nüüd oli, veelgi tugeva- ja veendunud oma sõgedas ettevõttes kahe käsikirja koostamise pärast, millest ta temale nii suure uhkusega jutustas. Vähe puudus, ja ta oleks alla andnud selle laenu. Nüüd aga jääb ta edasi sellesse õud- ja ajaja, kirjutab ja nälgib siin veel paar kuud.

«Mis lehk see on,» küsis ta äkki.

«See on vist Maria pesupesemise lehk,» arvas Martin.

«Ma olen sellega juba päris harjunud.»

«Ei, mitte see. Midagi muud — mingi liisunud,» lehk.»

Martin nuusutas õhku, enne kui vastas:

«Ma ei tunne midagi muud kui ainult liisunud ja kasitsu lõhna.»

«Ei see on. See on kole. Mispärast sa nii palju ütled, Martin?»

«Ma ei tea. Ainult et ma suitsetan tavaliselt rohkem, kui tühnen end üksildasena. Ja pealegi on see juba nii harjumus. Oppisin suitsetama juba poisikesena» — «et ole ilus harjumus,» laitis Ruth. «See hais on üldiselt.»

«On tubaka viga. Ma jään osta ainult kõige odavamat. Aga oota, kuni ma selle neljakümnedollarise

tšeki kätte saan. Siis hakkab tarvitama niisugust marki, millega isegi ligid rahule jäävad. Aga ega ei ole ju paha — kolme päevaga kaks käsikirja vastu võetud. Selle neljakümne viie dollariga tasun peaaegu kõik oma võlad.»

«Nelikümmend viis dollarit kahe aasta pikkuse töö eest?»

«Ei, vähem kui nädala töö eest. Pahun ulata mulle laualt see raamat, see hallide kaantega arvepidamise vihik.» Martin avas selle ja hakkas kiiresti lehitsema. «Jah, õigus, neli päeva «Kellahelina» peale, kaks päeva «Keerise» peale. See teeb nelikümmend viis dollarit ühe nädala töö eest. Sada kaheksakümmend dollarit kuus. See on rohkem kui ükski palk, mida ma välja võin teenida. Ja see on ju alles algus. Tuhat dollarit kuus pole sugugi liiga palju, et osta sulle kõik, mida ma sulle pakkuda tahan. Viiesajadollarine kuupalk oleks liiga napp. Selle neljakümne viie dollariga tõstan alles auru. Oota, kuni ma liikuma hakkab, siis näed veel ainult mu suitsu.»

Ruth ei saanud Martini slängist aru ja tuli sigarettide juurde tagasi.

«Sa suitsetad praegugi juba rohkem kui tarvis ja tubaka mark ei muuda siin midagi. Suitsetamise komme ise on ebameeldiv. Ükskõik, millist marki sa kasutad. Sa oled korsten, elav tulemägi, kõndiv suitsutoru, sa oled tõeline hirmutis, Martin, kallid. Sa ise tead seda.»

Ta kummardus Martinile lähemale, silmis palve, ning kui Martin vaatas ta õrna näkku ja ta puhtasse selgeisse silmadesse, tundis Martin end taas väärituna nagu vanasti.

«Ma tahan, et sa enam ei suitsetaks,» sosistas Ruth. «Palun... minu pärast.»

«Hea küll, jätan maha,» hüüdis Martin. «Ma teen kõik, mis sa tahad, armas, kallid — kõik, mis sa tahad — sa tead seda.»

Ruth tundis suurt kiusatust. Ta oli juba ammu samm-sammult tundma õppinud Martini iseloomu suuremeelset leplikku laadi, ning oli kindel, et kui ta paluks teda loobuda oma kirjanduslikest katsetustest, siis täidaks ta tema soovi. Hetkeks tõusid sõnad talle

juba huulile. Kuid ta ei lausunud neid. Ta polnud küllalt vapper. Tal ei jätkunud julgust. Selle asemel kummardus ta Martinile veel lähemale, surus end ta vastu ja sosistas Martini käte vahel:

«Sa tead, Martin, et tegelikult pole see mitte minu, vaid sinu enda pärast. Ma olen kindel, et suitsetamine on sulle kahjulik. Ja pealegi pole hea millegi ori olla. Kõlge vähem veel mingi uimastusvahendi ori.»

«Ma jään alati sinu orjaks,» naeratas Martin.

«Kui nii, siis hakkab käsutama.»

Ta silmitses Martinit kelmikalt, kuigi ta südamepõhjas juba kahetses, et polnud esitanud oma kõige suuremat soovi.

«Ma elan vaid selleks, et teie sõna kuulda, majesteet.»

«Hüva, siis on minu esimene käsk: sina pead iga päev lihtet ajama. Vaata, kuidas sa oled mu põse ära kriimustanud.»

Ja nii lõppeski kõik heilituste ja armastajate naljatluslega. Ruth oli saavutanud ühe edupunkti ning ta ei lohtunud korraga rohkemat üritada. Ta tundis naiselikkunikkust, et oli sundinud ta suitsetamisest loobuma. Järgmine kord veenab ta teda ametikohta vastu võtma, sest oli ju Martin lubanud kõik Ruthi soovid täita.

Ruth tõusis voodi eest ja hakkas tuba uurima, silmitses pea kohal rippuvaid pesunööre märkmetega, avastas, mis otstarve oli lakke kinnitatud salapärasel plokil, mida Martin oli kasutanud jalgratta ülestõmbamiseks, ning tundis kurvastust laua alla virna laotud käsikirjadest, mis tema silmis tähendasid vaid raisatud aega. Ta tõusis võitis ta südame, aga toiduriistad uurides avastas ta, et need on tühjad.

«Vaene armas Martin, sul pole ju midagi süüa,» ütles ta õrna haletsusega. «Sa oled vist näljas.»

«Ma hoiab oma toiduaineid Maria köögikapis ja sahvris,» luiskas Martin. «Seal nad säilivad paremini. Näljahoitu mul ei ole. Vaata seda.»

Ruth oli jälle Martini voodi ette tulnud ning nägi, kuidas ta käsivart küünarnukist kõverdas ja kuidas tema rindlihas veeres särgikäse all ning paisus raskeks ja kõvaks lihasesõlmeks. See vaatepilt oli talle eemalelõukav. See riivas tema õrnatundelisust. Kuid ometi koltis see ta südant ja verd, iga ta närvikiudu ning ära-

tas temas vana, tuttava, seletamatu igatsuse. Ta tõmbas Martinile lähemale, mitte temast eemale. Ja järgmisel hetkel, kui Martin ta oma käte vahele võttis, tõstis mässu üksnes ta mõistus, mis tegeles elu pealispinnaga, kuna aga ta süda, kõik see, mis temas oli naiselikku ja mis oli seotud elu enesega, tundis võidukat joovastust. Just niisugustel hetkedel tajus ta kõige sügavamalt, kuivõrd ta Martinit armastas, sest ta kaotas rõõmust peaaegu teadvuse, tundes enda ümber Martini tugevaid käsi, mis hoidsid teda kõvasti, tegid oma kirgliku haardega talle valu. Sellistel hetkedel leidis ta õigustust oma seniste elunormide hülgamisele, oma kõrgete ideaalide reetmisele ja eelkõige just oma vaikivale sõna-kuulmatusele ema ja isa ees. Vanemad ei tahtnud, et ta selle mehega naituks. See, et ta Martinit armastas, šokeeris neid. See šokeeris mõnikord teda ennastki, kui ta Martinist eemal vilbis ja taas jahedaks, arutlevaks olendiks muutus. Kui ta Martiniga koos oli, siis armastas ta teda, tõsi, mõnikord küll solvatud ja mureliku armastusega, aga ikkagi oli see armastus, ja armastus oli tugevam kui tema.

«See gripp on tühlasi,» ütles Martin. «Ta küll vaevab pisut ja tekitab vastikut peavalu, aga seda ei saa võrreldagi troopikapalavikuga.»

«Kas sul on see ka olnud,» küsis Ruth hajameelselt, kasutades taevast saadetud õigustust, mida ta tema käte vahel oma käitumisele leidis.

Ning aeg-ajalt selliseid hajameelseid küsimusi esitades laskis ta Martinil rääkida, kuni Martini sõnad ta äkitselt võpatama panid.

Martin oli põdenud troopikapalavikku ühel Havai saarestiku saarel kolmekümne pidalitõbise salajases koloonias.

«Aga miks sa sinna läksid?» küsis ta.

Selline kuninglik hoolimatus omaenda keha vastu näis otse kuritegelikuna.

«Sest ma ei teadnud,» vastas Martin. «Mulle ei tulnud pidalitõbised pähegi. Kui ma kuunarilt ära kargasin ja kaldale jõudsin, tõttasin sisemaale, et peidupaika leida. Mitu päeva elasin ainult guaavidest, ohia-õuntest ja banaanidest, mis kõik metsikult džunglis kasvasid. Neljandal päeval leidsin tee — see oli vaid jalgrada. Rada

võis sisemaale ja mina hakkasin seda mööda minema. Sinnapoole ma just tahtsingi minna, ning teest oli näha, et seda mööda on hiljuti käidud. Ohes kohas läks see mööda kaljuharja, mis oli kitsas nagu noatera. Teerada oli vaevalt kolm jalga lai ja mõlemal pool kaljuharja haigutas mitmesaja jala sügavune kuristik. Küllaldase laskemoonaga varustatud mees oleks võinud seda üksinda sadade tuhandete vastu kaitsta.

See oli ainuke tee, mis peidupaika viis. Kolm tundi pärast seda, kui olin teeraja leidnud, jõudsin sinna. See oli väike org ülal mägedes, nagu tasku laavavallide vahel. Kogu org oli jaotatud terrassideks, kus kasvas taro; oli ka viljapuid ja üheksa-kümme rohtonni. Aga niipea kui ma nägin elanikke, teadsin, kuhu olin sattunud. Ainsast pilgust jätkus.»

«Mis sa siis tegid?» küsis Ruth hingetult, kuulates teda nagu Desdemona, hirmunult ja võlutult.

«Teha polnud midagi. Nende pealik oli lahke vana-mehe, kelle haigus oli juba üsna kaugele arenenud, aga ta valitses seal nagu kuningas. Tema oligi väikese laskemoonaga avastanud ja koloonia rajanud — mis oli kõik muudugi täiesti seadusevastane. Aga neil olid püssid ja rohkesti laskemoona ning need kanakid, kes olid harjunud laskma metsistunud kariloomi ja sigu, tulistasid eksimatult. Martin Edenil ei tulnud ärajooksmine kõne allagi. Ta jäi sinna — kolmeks kuuks.»

«Aga kuidas sa minema pääsesid?»

«Mind aitas üks sealne tüdruk — pool hiinlast, veerand valget, veerand havailast. Muidu oleksin veel praegu seal olnud. Ta vaeseke oli väga ilus ja haritud. Tema emal, kes elas Honolulu, oli oma miljon dollarit varandust. See tüdruk aitaski mu lõpuks põgenema. Asi oli selles, et tema ema finantseeriski kolooniat. Nii polnud tüdrukul karta, et teda minu põgenema aitamise eest karistatakse. Aga enne laskis ta mul vanduda, et ma ei palgi nende peidupaika ei reeda. Ja ma ei olegi seda teinud. Sina oled esimene, kellele ma sellest niigi palju räägin. Tüdrukul oli pidalitõvest üksnes esimesi märke. Parema käe sõrmed olid pisut moonduvad ja käsivarrel oli väike muhuke. See oli kõik. Nüüd on ta vist juba surnud.»

«Aga kas sa ei kartnud? Ja kas sul polnud hea meel,

kui minema said, ilma et oleksid nakatunud sellesse õudsesse haigusse?»

«Jah,» tunnistas Martin, «alguses oli natuke kõhe küll. Aga ma harjusin sellega ära. Kuid sellest vaesest tüdrukust oli mul südamest kahju. See sundis mind hirmu unustama. Ta oli väga ilus, nii hingelt kui väliselt, ja haigusest ainult üsna kergelt puudutatud. Ja ometi oli ta mõistetud elama seal primitiivse metslase elu ja aeglaselt mädanema. Pidalitõbi on kaugelt hirmsam, kui sa kujutleda oskad.»

«Vaeseke,» sosistas Ruth pehmelt. «Ma imestan, et ta sind üldse minema laskis.»

«Mis sa sellega mõtled,» küsis Martin süütult.

«Sest ta kindlasti armastas sind,» ütles Ruth mahe-dalt. «Ütle ausalt, kas ei armastanud?»

Töö pesumajas ja tubane elu, mida Martin viimasel ajal elas, olid pleegitanud ta päevituse ning nälgi ja haigus olid kahvatust veelgi süvendanud. Ole ta kahkja näo valgus aeglaselt puna. Martin avas juba suu, et vastata, ent Ruth ei lasknud tal rääkida.

«Hea küll, ära vasta, pole tarvis,» naeris ta. Kuid Martin kuulis ta naerus metalset heli ning märkas, et sära ta silmis muutus külmaks. Tahtmatult meenus talle torm, mille ta kunagi Vaikse ookeani põhjaosas läbi oli teinud. Ta silme ette kerkis tormi puhkemise hetk — see oli õine torm, selge taevaga, kus paistis täiskuu, mis kallas piiritule merele külma sära. Siis nägi ta tüdrukut pidalitõbiste peidupaigast ning talle meenus, et tüdruk oli teda tõesti armastuse pärast minna lasknud.

«Ta oli õilis,» ütles Martin lihtsalt. «Ta kinkis mulle elu.»

Sellega vahejuhtum lõppeski, kuid ta kuulis, kuidas Ruth summutas kurgus kuiva nuuksatuse, ja nägi, kuidas ta näo kõrvale pööras ja aknast välja vaatas. Kui Ruth taas Martini poole pöördus, oli ta jälle rahulik ja tormist polnud ta silmis enam jälgegi.

«Ma olen nii rumal,» ütles ta kaeplikult, «aga ma ei saa sinna midagi parata. Ma armastan sind nii väga, Martin, armastan, armastan. Ajaga muutun ma leplikumaks, aga praegu olen ma nende minevikuvaimude peale tahtmatult armukade, ja sa tead, et su minevik on täis vaime.»

«Jah on,» katkestas ta Martini vastuväited. «Teisiti ei või see olla. Aga väljast viipab mind Arthur, et ma tulema hakkaksin. Ta on tüdinud ootamast. Ela hästi, kallis.»

«Rohuteadlased on koostanud mingi mikstuuri, mis aitab meestel suitsetamist maha jätta,» ütles ta ukselt. «Ma saadan sulle seda.»

Uks sulgus, aga avanes jälle.

«Armastan, armastan,» sosistas ta Martinile. Ja siis lahkus ta lõplikult.

Maria, kelle aupaklik pilk oli küllalt terav, et märgata Ruthi riiete kudet ja nende lõiget (mingit tundmatut lõiget, mis mõjus salapäraselt kaunina), saatis ta tööle. Pettunud tänavapoiste kari vahtis töllale järele, kuni see silmist kadus. Siis kandus nende tähelepanu üle Mariale, kellest äkki oli saanud kõige tähtsam isik nende tänaval. Kuid üks Maria enda järeltulijaist hajulas selle aupaste, kuulutades, et peened külalised olid käinud hoopis üürniku juures. Seejärel vajus Maria taas endisse tähtsusetusse ja Martin hakkas tähelepanema aukartust, millega ümbruskonna jõnglased ta suhtusid. Maria silmis tõusis Martin oma sada protsenti, ning oleks portugallasest vürtspoodnik sel pärastlõunal töllas saabunud külalisi näinud, oleks ta Martini krediiti suurendanud veel kolme dollari kaheksakümne viie sendi võrra.

XXVII PEATÜKK

Martini õnnepäike tõusis. Järgmisel päeval pärast Ruthi külaskäiku sai ta ühelt New Yorgi skandaalilehelt oma kolme trioleti eest kolmedollarise tšeki. Kaks päeva hiljem võttis üks Chicago ajaleht vastu tema «Aareteotsijad», lubades avaldamisel maksta kümme dollarit. Insu oli väike, kuid see oli tema kõige esimene artikkel, ta kõige esimene katse väljendada oma mõtteid trüki-õnas. Kõige krooniks võttis üks noorsooajakiri nimega «Noorus ja Kaasaeg» vastu tema mitmeosalise poiste «elklusjutu. Tõsi küll, jutt oli kakskümmend üks tuhat sõna pikk ja toimetuse pakkus Martinile kuusteist dolla-

rit avaldamisel, mis tegi umbes seitsekümmend viis senti tihande sõna eest, aga tõsi oli ka, et see oli tema teine kirjanduslik katsetus ning Martin oli ise täiesti teadlik selle kohmakast saamatusest.

Kuid isegi ta kõige varasemaid töid ei iseloomustanud kohmakas keskpärasus. Nende kohmakus tulenes jõu üliriküllusest. See oli algaja kohmakus, kes kütib liblikaid müüri lohku, aga ja vorbib miniatuure sõjanuiaga. See pärast müüs Martin rõõmuga oma esimesed katsetused ka võileivahinna eest. Ta teadis, mis need väärt olid, ja tal oli kulunud hulk aega sellele arusaamisele jõudmiseks. Peamised lootused pani ta oma hilisematele töödele. Ta tahtis saada rohkemaks kui tavaline ajalehejuttude kirjutaja. Ta oli püüdnud ennast varustada kunsti tööriistadega, ent teiselt poolt ei olnud ta oma jõudu ohvriks toonud. Ta oli teadlikult püüdnud oma jõudu veelgi suurendada, hoidudes seda pillamast. Ja ta polnud ka hüljanud oma armastust tõsielu vastu. Ta kirjutised olid realistlikud, kuigi ta püüdis neisse sulatada fantaasiat ja ilu. Tema taotluseks oli kirklik realism, mida läbiksid inimlikud püüdlused ja usk. Ta tahtis kujutada elu nii, nagu see on, kajastada selles vaimu otsinguid ja hingelisi püüdlusi.

Lugedes oli ta avastanud, et ilukirjanduses on olemas kaks koolkonda. Üks neist käsitas inimest kui jumalat, jättes arvestamata tema maise päritolu. Teine käsitas inimest kui maksi, arvestamata tema taeva poolt saadud unistusi ja jumalikke võimeid. Martini hinnangu järgi oli nii jumala- kui maksikoolkond eksiteel ning eksitajaks oli vaatenurga ja eesmärgi liigne äärmuslikkus. Tõde oli nende vahepeal ja ehkki ta jumalakoolkonnale õigust ei andnud, eitas ta ka maksikoolkonna loomalikku metslaslikkust. Martin uskus, et ta on saavutanud kirjandusliku tõe ideaali oma jutus «Seiklus», mis küll Ruthi silmis armu ei leidnud. Ning oma essee «Jumal ja põrm» oli ta oma vaated selles küsimuses üldistavalt kokku võtnud.

Kuid «Seiklus» ja kõik teisedki tööd, mida ta oma parimateks saavutusteks pidas, rändasid seni alandlikult ühe toimetaja käest teise kätte. Varasematel kirjutistel polnud Martini silmis enam muid teeneid kui vaid see, et nad raha sisse tõid, ning ka oma hirmu- ja

õudusejutte, millest tal oli õnnestunud kaks tükki ära müüa, ei lugenud ta oma sügavamate ja paremate tööde hulka. Ta pidas neid küll ausalt leidlikuks ja põnevaks, ehkki nad sealjuures ei kaotanud tõelisuse säravat helki. Selles nende väärtus oligi. Seda groteskse ja võimatu läbipõimumist tõelisusega pidas Martin lihtsalt trikkiks — parimal juhul osavaks trikiks. Kuid suur kirjandus ei võinud võrsuda niisugusel pinnasel. Need olid meisterlikult kirjutatud, kuid Martin pidas meisterlikkust väärtusetuks, kui sellega ei kaasnenud inimlikkus. Trikk seisnes selles, et kunstlikkusele pandi ette inimeselikkuse mask — nii oli Martin teinud oma poole losina jutuga hirmu- ja õuduseseriast, mis ta kirjutas enne seda, kui ta «Seikluse», «Rõõmu», «Kruusi» ja «Elu veiniga» kunsti mäetippudele tõusis.

Kolm dollarit, mis ta triolettide eest sai, kasutas ta selleks, et «Valge Hiire» tšeki saabumiseni endal kuidagi hinge sees hoida. Esimese tšeki realiseeris ta ettevõtteliku portugali vürtspoodniku juures, maksis ta võlast ühe dollari ära ning jaotas ülejäänud kaks dollarit pagari ja juurviljamüüja vahel. Martin polnud veel nii rikas, et oleks võinud endale lubada liha, ning kui «Valge Hiire» tšekk lõpuks saabus, olid tal näpu päris põhjas. Martin oli kahevahel, teadmata, kuidas tšekki realiseerida. Ta polnud kordagi elus pangas käinud. Ja aga pärast ammuugi mitte. Ning tal oli naiivne lapsik tahtmine all Oaklandis mõnda suurde pankasse astuda ning oma neljakümnedollarine tšekk lauale lüüa. Teisest küljest nõudis praktiline arukus, et ta realiseeriks tšeki oma vürtspoodniku juures ning avaldaks seal sellega muljet, mille tagajärjeks võiks hiljem olla krediti suurendamine. Vastu tahtmist andis Martin poodniku pealekäimisele järele, tasudes oma võla täies ulatuses, ning sai vastu taskutäie kõlisevaid münte. Ta lasus ka teistele kaupmeestele kõik oma võlad, lunastas olukonna ja jalgratta välja, tasus kirjutusmasina ühe kuu üüri ning maksis Mariale möödunud kuu eest ja järgmise kuu eest ette. See tehtud, jäi talle ettenägemata kulude katteks taskusse ligi kolm dollarit. Aga tegi väike summa näis talle terve varandusena. Kohe, kui ta oli oma ülikonna tagasi saanud, läks ta Ruthi kolostama ja tee peal ei suutnud ta loobuda lõbust

kõllistada taskus nappi hõberahapeotäit. Martin oli nii kaua ilma rahata olnud, et ta oli nüüd nagu näljasurmast päästetu, kes ei suuda söömata jäänud toitu silmist lasta. Vahepidamata pidi ta sõrmitsema oma hõbedat. Martin ei olnud väiklane ega ihnus, kuid see raha tähendas temale rohkemat kui vaid dollareid ja sente. See oli tema edu tunnistaja ja müntidele löödud kotkad olid tema võitude sümbolid.

Märkamatu muutus maailm tema silmis kõigiti meeldivaks. Või vähemalt ilusamaks. Nädalate kaupa oli maailm olnud väga igav ja sünge. Aga nüüd, kus pea-aegu kõik võlad olid makstud ja taskus kõlises kolm dollarit ning teda aina saatis teadmine oma edust, paistis päike jälle heledalt ja soojalt ja koguni vihmavaling, mis ettevaatamatud jalakäijad läbi leotas, tundus Martinile lõbusa sündmusena. Kui ta nälgis, oli ta sageli mõtelnud neile tuhandetele, keda ta kõikjal üle maailma teadis samuti nälgivat, aga nüüd, kus tal kõht täis oli, ei kandnud ta enam endas mõtet nälgivatest tuhandetest. Ta unustas nad ära, ja kuna ta oli armunud, meenutas ta hoopis kõiki maailma lugematuid armastajaid. Ilma igasuguse tahtliku kaalutluseta hakkasid armastuslührika motiivid ta ajus liikuma. Loomingulises õhinas sõitis ta trammiga kaks peatusevahet kaugemale kui vaja ja väljus siis, ilma et oleks enda peale pahanud.

Morse'ide juures leidis ta hulga külalisi. San Rafaelist olid Ruthile tema kaks onutütart külla sõitnud ning nende ajaviite pakkumise ettekäändel viis mrs. Morse ellu oma plaani Ruthi ümber palju noori inimesi koguda. Sõjakäik oli alanud juba Martini sunnitud eemaloleku ajal ning oli nüüd täies hoos. Mrs. Morse oli teinud endale südameasjaks, et nende majas sageli rohkesti edukaid noormehi viibiks. Lisaks Ruthi onutütardele Dorothea ja Florence'ile kohtas Martin seal kaht ülikooli õppejõudu — üht ladina keele ja üht inglise filoloogia professorit. Külaliste hulgas oli veel äsja Filipiinidelt tagasijõudnud noor ohvitser, Ruthi kunagine koolivend; keegi noormees nimega Melville, ühe San Francisco suurema äriühingu juhi Joseph Perkinsi erasekretär; ning meestest viimasena pangaametnik Charles Hapgood — noorevõitu kolmekümne

vile aastane mees, Stanfordi ülikooli kasvandik, Nihiluse Klubi ja Uhtsuse Klubi liige, kes valimiskampaaniate ajal Vabariikliku Partei parema tiiva nimel kõnesid pidas, lühidalt, igas suhtes tulevikuga noormees. Naiste hulgas oli üks portreemaalija, üks kutseline muusik ja üks sotsioloogia doktor, kohalik kuulsus, kes oli tuntud oma hoolekandetööga San Francisco aguleis. Kuid naised ei mänginud mrs. Morse'i plaanides kuigi olulist osa. Parimal juhul olid nad vaid vajalikeks lisandeiks. Ildi ju olema midagi, mis edukaid mehi majja tõmbaks.

«Ära erutu, kui sa räägid,» manitses Ruth, enne kui algas tutvustamiseremoonia.

Alguses oli Martin pisut kange. Teda rõhus teadmine oma kohmakusest, eriti just hirm oma õlgade pärast, mis nagu vanastigi tähendasid ohtu mööblile ja ilu esemetele. Pealegi hirmutas teda pisut kokkukogunenud seltskond. Tal polnud kunagi olnud kokkupuutumist nii kõrgete isikutega, pealegi veel nii paljudega korraga. Pangaametnik Hapgood äratas temas põlevat huvi ning Martin otsustas teda esimesel võimalusel lähemalt tundma õppida, sest välise aukartlikkuse all varitses ta enda iseteadlik mina ning ta ootas kannatamatult võimalust võrrelda end nende meeste ja naistega ning välja uurida, mida nemad on õppinud Martinile tundmoluks jäänud raamatutest ja elust.

Ruthi pilk pöördus sageli Martini poole, et näha, kuidas ta toime tuleb. Üllatuse ja rõõmuga märkas ta, kuidas ladusalt Martin tema onutütardega tuttavaks sai. Igalahes ei erutunud ta põrmugi, ja kui ta juba kord istet oli võtnud, kadus tal mure oma õlgade pärast. Ruth teadis, et onutütred on targad, pealiskaudselt vaimukad pelud ning ta oli tõsiselt üllatunud, kui nad hiljem, pärast külaliste lahkumist, Martinit ohtralt kiitsid. Aga Martin, kes oma klassi inimeste hulgas oli olnud teravmeelne, lõbus lobiseja ja naljahammas tantsupidudel ning pühapäevapiknikel, oskas kohaneda naljade ja heakadamliku ning üsnagi lihtsa aasimisega, mis siinses ringkonnas käibel oli. Pealegi seisis edu tol õhtul tema selja taga, patsutas talle õlale ja sosistas talle kõrva, et ta lõõb läbi, nii et ta võis julgesti ja ilma kohmetusega naerda ning teisigi naerma panna.

Hiljem aga leidsid Ruthi kartused õlgustust. Martin

ja professor Caldwell olid teistest silmatorkavalt eraldudes ühte nurka tõmbunud, ning ehkki Martinil enam kätega vehkimise kommet ei olnud, märkas Ruthi kriitiline pilk, et Martini silmad liiga sageli välkuma ja sädelema hakkasid, et ta kõneles kiiresti ja õhinal, muutus liiga tungivaks, ning et ta põsed löid erutusest kahtlaselt õhetama. Tal jäi puudu siivsusest ja enesevalitsemisest ja ta erines teravalt noorest inglise filoloogiprofessorist, kellega ta vestles.

Kuid Martin ei hoolinud näivusest. Ta oli kähku märganud oma kaasvestleja treenitud mõistust ja tunnustas selle teadmisterohkust. Pealegi ei vastanud professor Caldwell Martini käsitusele läbilõkellisest inglise filoloogiprofessorist. Martin tahtis teda panna kõnelema oma tööst, ja kuigi professor näis alguses tõrksana, läks Martinil korda teda sellele jutualele viia, sest Martin ei mõistnud, miks ei võiks inimene oma tööst rääkida.

«On absurdne ja ebaaus,» oli ta ütelnud Ruthile juba mitu nädalat tagasi, et hoidutakse kõnelemast tõsistest asjadest, sest mispärast siis mehed ja naised üldse kokku tulevad kui mitte selleks, et jagada vastastikku seda, mis neil on parimat. Ning parim neil on nimelt see, mille vastu nad huvi tunnevad, see, millega nad endale elatist teenivad, see, millele nad on spetsialiseerunud, mille juures nad on päevi ja öid istunud, millest nad on isegi und näinud. Kujuta ette mr. Butlerit kohandumas seltskondliku etiketiga ning avaldamas arvamust Paul Verlaine'i, saksa draama või d'Annunzio romaanide kohta. Meil oleks surmani igav. Minul igatahes küll. Kui ma pean kuulama mr. Butlerit, siis rääkigu ta parem juba õigusteadusest. See on parim, mis temas on, ja elu on nii lühike, et ma tahan kätte saada parima igast mehest ja naisest, keda ma kohtan.»

«Aga on kõneaineid, mis kõigile ühtviisi huvi pakuvad,» vaidles Ruth vastu.

«Siin sa eksid,» katkestas teda Martin. «Kõik seltskonnainimesed, iga seltskonnakiht või õigemini peaaegu kõik inimesed ja kihid ahvivad järele kõrgemalseisjaid. Aga kes seisavad kõige kõrgemal? Logelejad, rikkad logelejad. Üldreeglina ei tunne nad asju, mida tunnevad inimesed, kes maailmas midagi teevad. Seepärast on neil igav kuulata jätke sellistest asjadest ning seepärast

loulutavadki logelejad niisugused asjad praktilisteks küsimusteks, millest ei kõlba kõnelda. Niisamuti kardavad nad kindlaks asjad, mis ei kuulu praktiliste küsimuste ringi ja millest sobib vestelda. Siia kuuluvad viimased ooperietendused, viimati ilmunud romaanid, kaardimäng, piljard, kokteilid, autod, hobused, hepuük, tuunikala plüük, kütmine, purjesport ja nii jaasi — juhin su tahelepanu sellele, et need on asjad, mida logelejad tunnevad. Lõppude lõpuks moodustavadki need logelejate erialalise jutuaine. Kõige naljakam aga on see, et paljud targad inimesed ja kõik need, kes tahavad näida tarkadena, lasevad endale logelejate jutuaine peale suruda. Kuid mina tahan osa saada parimast, mis inimestes on, nimeta siis seda erialaliseks, labaseks või kuidas tahad.»

Ja Ruth ei saanud aru. See rünnak kindlaskujunevud mõttelaadi vastu tundus talle lihtsalt jonnakusena.

Nüüd aga nakatas Martin professor Caldwelli oma asjalikkusega, meelitas teda otsekoheselt rääkima. Ruth seisatas nende lähedal ja kuulis Martinit ütlevat:

«Ega te ometi Kalifornia ülikoolis niisugust ketserlust ei jutlusta?»

Professor Caldwell kehtas õlgu.

«Ma olen aus maksumaksja ja ühtlasi poliitik. Meid määrab ametisse osariigi valitsus Sacramentos ja seepärast kummardame me Sacramento ees, ülikoolivalitsuse ees, oma partei ajakirjanduse ees või ka mõlema partei ajakirjanduse ees.»

«Jah, see on selge. Aga teie ise?» käis Martin peale. «Te peaksite ennast tundma nagu kala kuival.»

«Ülikooli tiigis on vist vähe niisuguseid nagu mina. Mõnikord on mul tõesti tunne, nagu oleksin kuival ja et minu õige koht oleks Pariisis või Londonis Grub Streetil või üksiklase kongis või haledate ja pööraste boheemlaste hulgas, kes trimpavad punast veini, mida San Franciscos kutsutakse murjanite lakkeks, kes einetavad mõnes Ladina kvartali odavas restoranis ja väljendavad kloorarikkalt radikaalseid arvamusi kõige olemasoleva kohta. Mul on sageli tõesti tunne, et tegelikult olen sündinud radikaaliks. Ent teisest küljest on nii palju küsimusi, mille suhtes mul pole selgust. Muutun arglikuks, kui näen näost näkku oma inimlikku nõrkust, mis kunagi

ei lase mul haarata korraga ühtegi probleemi, te mõistate, inimliku, elulise probleemi kõiki aspekte.»

Ja sellal kui ta edasi rääkis, taipas Martin akki, et talle oli huulile kerkinud «Laul passaattuulest».

«Mul õhtu eel tugevus suur,
ent sellal, kui sädeleb kuu,
ma purjesid pungile puhun.»

Ta peaaegu ümises neid sõnu, ning ta kaaslane näis talle äkki meenutavat passaati, püüvat, jahedat ja tugevat kirdepassaati. Caldwell oli tasakaalukas, ta oli usa dusväärne ja sealjuures ümbritses teda mingi mõistatuslikkus. Martinil oli tunne, et ta ilal ei ütle oma mõtet lõpuni välja, just nagu talle sageli oli tundunud, et passaattul ei näita kunagi oma täit jõudu, vaid jätab alati muist tagavaraks, ilma seda kunagi kasutamata. Martini nägemuslik kujutus oli ergas nagu alati. Ta aju oli otsekui meeldejäetud faktide ja kujutluste äärmiselt käepärane ladu ning selle sisu näis alati heas korras ning inventaarsiks laiali laotatud olevat. Ükskõik mis mingil elamomendil ka ei juhtunud, Martini aju seostas sellega jalamaid antiteesi või analoogiaga. See võrdlusmaterjal võttis tavaliselt alati mingi nägemuse kuju. See toimus täiesti automaatselt ning ta nägemus oli alati tegelikkuse paratamatu saatja. Just nagu Ruthi nägu oli tookord oma hetkelises armukadeduses talle meenutanud ammu unustatud tormi kuuvalgel, ja just nagu professor Caldwell tõi talle nääd silme ette kirdepassaadi, mis kihatab üle purpurpunase mere valgeid laineharja, nii kerkisid hetkest hetkesse tema ette sagugi mitte eksitavaid, vaid pigem määratlevaid ja higitavaid uued malupildid. Need sundisid ta silmalaugude all või joonistusid ta teadvase ekraanile. Need nägemused sündisid mineviku tegudest ja tunnetest, asjadest ja sündmustest ja eile või nädal tagasi loetud raamatust — see oli lugematu ilmutuste hulk, mis kord ärgates, kord uinudes alalõpmata ta ajus tungles.

Nii juhtus, et professor Caldwelli ladusat sõnadevoolu kuulates — see oli targa, haritud inimese jutt — möödus ta pilgu eest kogu ta minevik. Ta nägi iseennast sellise paraja võllaroana, nagu ta kunagi oli olnud, kõva ran-

ni, ja kular peas, avara lõkega kaherealine kuub seijas ning konnaak erilist õitsuv, kusjuures ta pidas end parajasti just nii kangeks meheks, kui politsei lubas. Ta ei varjanud seda iseenda eest ega püüdnud seda ka kuidagi leevendada. Oma elu teatud perioodil oli ta olnud lihtsalt tavaline kaabakas ning juhtinud kampa, mis tegi peavalu politseile ja terroriseeris ausaid töölispereid. Aga ta ideaalid muutusid. Ta vaatas ringi hästiltoldetud ja hästiriietatud meeste ja naiste hulgas ning hingas sisse hariduse õhku. Ning samal hetkel ilmus välirastus ta poisikesepõlvest laias kuuks ja kõva rannakubaraga, õitsuv ja ohtlik, ning loivas läbi ruumi. Ta nägi, kuidas see kuju, see uulitsakangelane sulas endasse ning istus ja vestles tõelise ulikooli õpetajaga.

Selle lõppude lõpuks polnud Martin suutnud veel leida jäädavat alalist asupaika. Ta oli kohandanud end, kuhu oli sattunud, ning kõikjal ja alati oli ta leidnud üldine lemmik, kuna ta vocruseks oli nii tões kui ka võime alati iseenda juurde kindaks jääda ning oskus oma õiguste test võidelda ja nende vastu võidelda. Ent kuskil polnud ta juuri alla jäänud. Ta oli kohandanud küllalt hästi, et rahuldada end, ent mitte iseennast. Alati oli teda häirinud rahutusetunne ning alati oli ta kuulnud minna kutset ja oli rännanud läbi elu, kuni ta leidis end ja kasti ja armastuse. Ja seal ta nüüd oli selle keskel, amuke kõigist ta minevika seltsist, kes oli suutnud ennast Morse'i majas vastu võtta. Kuid sellised mõtted ja nägemused ei aidanud teda professor Caldwelli tahelepanelikult, ning tema juttu arusaamisega ning kriitiliselt märkas Martin oma kaasvestleja teadmatut pidevust. Martinile näitas see vestlus, et ta ei teadnud tema enda teadmistes, avastas alati tundmatuid olid. Kuid länu oma Spencerile ütles ta, et tunneb siiski inimteadmiste põhilisi kontuure, ning nende kontuuride täitmine sisuga oli üksnes ajalooline. «Niisiis, valvel olla!» mõtles ta. «Hoiduda madalikes!» Tal oli algul tunne, nagu istuks ta hardalt professori jalge ees, ent kuulates hakkas ta vahelhaaval märkama nõrku kohti teise arutlustes —

need olid küll nii juhuslikud ja peidetud, et ta poleks neid ehk tähelegi pannud, kui nad nii püsivad poleks olnud. Ja kui ta selle avastas, tundis ta end paugupealt professoriga võrdsena.

Ruth lähenes neile teist korda parajasti siis, kui Martin rääkima hakkas:

«Ma ütlen teile, kus te eksite, või õigemini, mis teie hinnanguid nõrgendab,» tõestas Martin. «Teil puudub bioloogia. Teie käsituses asjadest pole sellel üldse kohta. Ma mõtlen tõelist, teoreetilist bioloogiat. Päril algusest peale. Laboratooriumist ja katseklaasist ning elu piiril seisvast anorgaanilisest aineist kuni kõige laimate esteetiliste ja sotsioloogiliste üldistusteni.»

Ruth ehmatas. Ta oli kuulnud kahte professor Caldwelli loengutesarja ja vaatas tema peale kui kõigi teadmiste elavale varasalvele.

«Ma ei mõista teid hästi,» ütles Caldwell kahtlevalt.

Martin oli kindel, et teine temast väga hästi aru saab.

«Siis ma püüan selgitada,» ütles ta. «Mäletan, et lugesin Egiptuse ajaloo mõtteavaldust, et Egiptuse kunsti on võimatu mõista, uurimata eelnevalt maaküsimust.»

«Täiesti õige,» möönis professor.

«Ja mulle näib,» jätkas Martin, «et maaküsimuse mõistmine sõltub rohkem kui miski muu elu aluste ja struktuuri mõistmisest. Kuidas võime me aru saada seadustest ja institutsioonidest, religioonidest ja tavadest, kui me ei mõista mitte üksnes nende loojate põhi-olemust, vaid ka nende loojate ainese põhi-olemust. Kas kirjandus on siis vähem inimlik kui egiptuse arhitektuur ja skulptuur? Kas on meile tuntud universumis üldse midagi, mis ei allu arenemise seadustele? Ma tean küll, et erinevate kunstide arengukäik on üksikasjaliselt välja uuritud. Kuid käsitus sellest tundub mulle liiga mehhaanilisena. Inimene ise on sellest nagu välja jäetud. Töövahendi, muusikariista, muusika ja tantsu ajalugu on täiuslikult välja töötatud, aga kuidas on lugu inimese enda evolutsiooniga? Kuidas on lugu nende põhiliste lahutamatu koostisosade arenguga, mis olid temas olemas enne, kui ta oma esimese tööriista valmis tegi, või enne, kui ta oma esimest lelutust lalis. See just ongi see, mida teie ei arvesta ja mida mina nimetan

bioloogiks. See on bioloogia kõige laiemas mõttes. Ma tean, et ma väljendan ennast laialivalguvalt, aga ma püüsin selgitada oma mõtte peamist sisu. Tulin sellele mõttele teid kuulates ja seepärast pole ma selle väljendamiseks ette valmistunud. Te ise rääkisite inimlikust koondumusest, mis ei lase inimest korrata kõiki asjaolusid arvesse võtta. Teie näiteks — nii mulle vähemalt näib, jätate kõrvale bioloogilise teguri, selle põhilise ainese, millest on kootud kõigi kunstide kangas, kõigi inimlike tegude ja saavutuste lõim ja põhikude.»

Ruthi hämmastuseks ei langenud Martin sugugi viivitamatult purustava vasturünnaku ohvriks. Ja viisi, kuidas professor talle vastas, tõlgendas Ruth kui andestaval leebust, mille põhjuseks oli Martini noorus. Professor Caldwell istus terve minuti vaikides ning sõrmitses oma uuriketti.

«Leate,» ütles ta lõpuks, «ma olen sellist kriitikat enda aadressil kord juba kuulnud — ühe väga suure mehe suust. See oli loodusteadlane ja evolutsionist Joseph Le Conte. Aga tema on surnud ja ma mõtlesin, et jaan paljastamata. Nüüd aga tulete teie ja paljastate mu. Kuid tõsiselt — ja see on pihtimus —, ma arvan, et teie väites on midagi. Tõtt ütelda on selles üsnagi

Ma olen liiga klassikaline. Ma ei suuda loodusteaduste arenguga sammu pidada ning ma võin üksnes kurtida oma hariduse puudujääkide ja vaimse loiduse üle, mis ei lase mul nende kõrvaldamiseks töötada. Te võib-olla ei usu mind, kui ma ütlen, et ma pole iial ühegi looduse ega keemiku laboratooriumis käinud. Ometi on see nii. Le Conte'il oli õigus ja niisamuti teil, mr. Eden, vähemalt teatud määral — millisel määral just, seda ma ei tea.»

Suukohal kutsus Ruth Martini mingil ettekäändel kõrvale. Kui ta oli Martini eemale viinud, sosistas ta talle:

«Sa ei oleks tohtinud professor Caldwelli niiviisi oma monopoliks teha, võib-olla on teisigi, kes tahavad temaga vestelda.»

«Olen süüdi,» nõustus Martin heitunult. «Aga mul laski korda teda üles kütta ja ta oli nii huvitav, et ma ei saanud muud. Kas tead, ta on kõige särkelevam, kõige tarkam inimene, kellega ma iial vestelnud olen. Ja ma

ütlen sulle veel midagi. Kunagi mõtlesin ma, et kõik, kes on ülikoolis õppinud või seisavad seltskonnas kõrgel kohal, on niisama vaimukad ja arukad kui tema.»

«Tema on erand,» vastas Ruth.

«Mina arvan ka. Aga kellega sa tahad mind nüüd vestlema panna? Kuule, vii mind kokku selle panga-mehega.»

Martin vestles temaga veerand tundi ning Ruth ei osanud oma armsama käitumises mitte midagi laiduväärset leida. Mitte korra ei löönud ta silmad väikuma ega ta põsed õhetama ning ta rahulik ja tasakaalukas vestlus otse üllatas Ruthi. Aga Martini silmas langes pangaametnike tõug oma mitasada protsenti. Ning kogu ülejäänud öhtu vältel painas teda mõte, et pangaametnik ja lameduste rääkija on sünonüümid. Ohvitseri oli tema meelest heasüdamlik ja lihtne — tugev ja loomulik noormees, kes oli rahul kohaga, mille sünnipära ja hea õnn talle olid kinkinud. Kuuldes, et noormees on kaks aastat ülikoolis käinud, imestas Martin, kuhu ta seal kogutud teadmised küll salvestanud võis olla. Siiski meeldis ta Martinile rohkem kui tühine pangaametnik.

«Minupärast võib ta lamedusi rääkida,» ütles ta hiljem Ruthile, «aga mind teeb närviliseks see suureline, upsakas, enesega rahulolev iseteadlik kindlus, millega neid esitatakse, ja aeg, mis sellele kulub. Mina oleksin jõudnud sellele mehele terve reformatsiooni ajaloos ära rääkida selle ajaga, mis ta kulutas, et jutustada mulle, kuidas Leiboristlik Partei demokraatidega ühines. Tead, ta sahkerdab oma sõnadega nagu elukutseline pokkerimängija sahkerdab talle väljajagatud kaartidega. Ükskord ma näitan sulle, mis ma sellega mõtlen.»

«Mül on kahju, et ta sulle ei meeldinud,» vastas Ruth. «Ta on mr. Butleri lemmik. Mr. Butler ütleb, et ta on kindel ja aus ja hüüab teda Kaljuks, Peetruseks, ja arvab, et temasuguse mehe peale võib rajada ükskõik millise panga.»

«Ma ei kahtlegi selles — otsustades selle vähesel järgi, mida nägin, ja veel vähesema järgi, mida kuulsin. Kuid mul ei ole pankade suhtes enam sellist aukartust nagu varem. Ega sa pahane ei ole, kallid, et ma nii avameelselt räägin?»

«Ei, ei, see on äärmiselt huvitav.»

«Tõesti?» jätkas Martin rõõmsalt. «Ma olen ju vaid lubar, kes jagab oma esimesi muljeid tsivilisatsioonist. Teised muljed on tsiviliseeritud inimesele kahtlemata põnevad ja uudsed.»

«Kuidas minu nõbud sulle meeldisid?»

«Nad meeldisid mulle rohkem kui teised naised. Neil on palju huumorimeelt ja vähe pretensioone.»

«Ja kas teised naised meeldisid sulle ka?»

Martin raputas pead.

«See ühiskondliku hoolekande naisterahvas on sotsioloogiliselt poliitiline papagoi. Annan pea, et kui ta sõnasele võtta, ei leidu temas mitte ainustki algupärast mõtet. Portreemaalija aga oli tõeline tüütus. Sellest naaks pangamehele hea abikaasa. Ja naismuusik! Mind ei huvita, kui painduvad ta sõrmed on, kui täiuslik ta tehnik, kui haruldane ta esitusviis. Fakt on, et ta ei tea muusikast mitte kui midagi.»

«Ja mängib ilusasti,» protesteeris Ruth.

«Jah, kahtlemata on ta tehnikas virtuoos, kuid muusikaliselt ei ole ta isegi vaimu talle tundmatu. Ma küsisin temalt, mida muusika talle tähendab. Sa tead ju, et see on tema eriline huviala. Tema aga ei teadnud üldse, mida see temale tähendab, ega osanud öelda muud, kui et meeldib seda, et see on suurim kõigest kunstidest, ja et see tähendab talle rohkem kui elu.»

«Sa panid inimesed oma tööst rääkima,» süüdistas Ruth teda jälle.

«Ma tunnistan seda. Ja kui nad juba oma erialaga tehti kukuvad, võid ise kujutleda, millist piina ma veel oleksin pidanud taluma, kui nad muudest asjadest oleksid vestelnud. Mina mõtlesin vanasti ikka, et siin, kättesaadavates ühiskonnakihi, kus on kättesaadavad kõik kultuurihüved...» Martin vaikis hetkeks ja nägi jälle oma nooruse varju, kes, kõva äärega kübar peas ja lai hõõb seljas, uksest sisse astus ja läbi toa loivas. «Nagu ma ütlesin, pidasin ma vanasti kõiki siia kuuluvaid mehi ja naisi sádelevaiks ja vaimukaiks. Kuid selle vähesel põhjal, mis ma nüüd neist tean, näen ma neis, või vähemalt enamikus, tobedate karja, ja ülejäänustki on vähemend protsenti tüütud. Aga näiteks professor Caldwell on hoopis erinev. Ta on mees, iga tolli temast ja iga ta hallolluse rakk on mehelik.»

Ruthi nägu elavnes.

«Räägi mulle temast,» nõudis ta. «Mitte sellest, mis temas on avarat ja säravat — neid omadusi ma juba tunnen —, vaid sellest, mis sulle temas on vastumeelne. Ma tahaksin kangesti teada.»

«Nii sa ehk püüad mind lõksu,» puikles Martin naljatades. «Võib-olla räägiksid sina enne mulle. Või ei leia sina temas ehk midagi, mis pole kilduväärne?»

«Ma kuulasin tema juures kahte loengutesarja ja tunnen teda kaks aastat. Seepärast ma tahangi tingimata sinu esimest muljet kuulda.»

«Sa mõtled esimest halba muljet? Hüva, olgu. Tal on vist kõik need silmapaistvad omadused, mis sa talle omistad, vähemalt on ta parim näide intellektuaalsest inimesest, keda ma kunagi kohanud olen. Aga ta kannab salajast häbikoormat.»

Oh-ei, ei!» kiirustas ta parandama. «Mitte midagi madalat või labast. Tahan öelda, et minu arvates on see mees tunginud asjade põhjani ning on nii hirmunud sellest, mis ta nägi, et sunnib ennast nüüd uskuma, et ta üldse midagi ei näinudki. Ma ei väljendanud ennast võib-olla päris selgesti. Proovin teisiti: see on mees, kes on leidnud peidetud raja templi juurde, kuid kes seda rada mööda edasi ei läinud. Võib-olla sai ta heita templile põgusa pilgu, hiljem aga püüdis ennast veenda, et see oli vaid läbi lehestiku paistev pettepilt. Või kolmandat moodi: see on mees, kes oleks suutnud midagi korda saata, kuid ei pidanud seda vaeva vääriliseks, ja kes onia südame põhjas ometi kogu aeg kahetseb, et ta seda ei teinud. Ta on salajas aina naernud selle tasu üle, mida tegu võib tuua, aga veelgi salajasemalt igatseb ta selle tasu järele ja teotsemise rõõmu järele.»

«Mina temas seda ei näe,» ütles Ruth. «Ja tõtt ütelda, ma ei mõistagi hästi, mida sa mõtled.»

«See on üksnes minu väga ähmane oletus,» möönis Martin. «Mul pole ühtki põhjendust. See on ainult aimus, ja üsna tõenäoliselt on see vale. Kahtlemata tunned sina teda paremini kui mina.»

Sellilt õhtult Ruthi juures viis Martin endaga kaasa kummalise hämmelduse ja vastukäivad tunded. Ta oli pettunud oma eesmärgis, inimestes, kelle sekka ta oli tahtnud tõusta. Teisest küljest aga andis ta edu talle

julgust. Mäkketõus oli olnud kergem, kui ta arvas. Tal jätkus jõudu rohkemaks ja (ta ei varjanud seda enda eest võltsi tagasihoidlikkusega) ta oli üle inimestest, kelle tasemele ta oli tõusnud — välja arvatud muudugi professor Caldwell. Elust ja raamatutest teadis ta rohkem kui nemad ning ta küsis endalt, millistesse ajurappidesse ja nurkadesse nad oma hariduse oltid talletanud. Ta ei teadnud, et tal endal oli ebatavaline mõistus, ja ta ei teadnud ka, et inimesi, kellele oli antud muola sügavusi ja mõelda suurimaid mõtteid, polnud loodust kohata Morse'ide maailma võorastetubades. Ta ei aimanudki, et sellised inimesed liuglevad nagu öksilased kotkad sinitaevas, kaugel maa peal kihavast ja seltsi otsivast karjast.

XXVIII PEATÜKK

Kuid edu oli kaotanud Martini aadressi ja tema saadikud ei koputanud enam Martini uksele. Kakskümmend viis päeva, kaasa arvatud pühapäevad ja pühad, töötas ta pika kolmekümne tuhande sõnalise essee kallal, millele ta andis pealkirjaks «Päikese häbi». See oli teadlik kallaletung Maeterlincki koolkonna müstitsismile. See kallaletung lähtus positiivse teaduse kantsist ja oli suunatud imedenägijate vastu, kuid see rünnak jättis siiski puutumatuna suurema osa sellest ilust ja imelisusest, mis koras ka kindlaks tehtud faktile. Pisut hiljem jätkas ta seda rünnakut kahe lühikese esseega «Imedenägijad» ja «Ego mõõdupuu». Ja ta postikuludele lisandus nüüd nende pikkade ning lühikeste esseede reisiraha ühe ajakirja juurest teise juurde.

Kaheteistkümmend viie päeva jooksul, mis ta kulutas «Päikese häbi» peale, müüs ta oma nuppe kuue ja poole dollari eest. Üks nali tõi talle sisse viiskümmend senti, ja teine, mille ta müüs esinduslikule humoristlikule ajakirjale, terve dollari. Kaks humoristlikku luuletust andis vastavalt kaks ja kolm dollarit. Seepärast, olles annendanud oma krediidi kaupmeeste juures (kuigi tal lakis korda seda vürtspoodniku juures viie dollarini saamendada), sattusid ta jalgratas ja ülikond uuesti

pandimajja. Kirjutusmasinate laenutuse agentuur hakkas jälle lärmakalt raha nõudma, rõhutades tungivalt, et lepingu kohaselt tuleb tingimata ette maksta.

Oma väikeste asjakeste müügist julgustatuna pöördus Martin uuesti nuppude juurde tagasi. Vahest ehk oli sellest siiski võimalik ära elada? Laua all seisis virmas kakskümmend jutukest, mis olid tagasi lükatud ajaleheagentuuride poolt. Ta luges need üle, et endale selgeks teha, kuidas ei tohi ajalehejutukest kirjutada, ja tuletas seejuures eksimatu valem. Ta leidis, et ajalehejutuke ei tohi kunagi olla traagiline, ei tohi kunagi õnnetult lõppeda, et selles ei tohi olla stiililist ilu, mõttesügavust ega tõelist tundeõrnost. Tundeid peab seal küll olema, ja ohtrasti, kuid seda liiki puhtaid ja üllaid tundeid, mis teda ennast varajases nooruses panid kolmandalt rõdult aplodeerima sellistele hüüdlausele nagu «Jumal, keiser, isamaa!» ja «Ma olen küll vaene, aga aus!».

Need ettevalmistused tehtud, konsulteeris Martin kirjandust, et tabada õiget stiili, ja asus siis vastavalt retseptile segu valmistama. Retseptis oli ette nähtud kolm koostisosa: 1. Saatuse viib armastajapaari lahku. 2. Mingi tegu või sündmus ühendab nad jälle. 3. Pulmakellad. Kolmas koostisosa oli muutumatu suurus, aga esimest ja teist osa võis piiramatult varieerida. Nii näiteks võisid armastajatepaari lahku viia valesti mõistatud motiivid, saatuse vembud, armukadedad rivaalid, vihased vanemad, hooldajate riikad, kavaldavad sugulased ja nii edasi ja nii edasi. Neid võis taas ühendada peiu vapper tegu, neiu samasugune tegu, ühe või teise armastaja meelemuutus, riukleva hooldaja, kavaldava sugulase või armukadedade rivaali sunnitud pihtimus või ka nimetatud isikute vabatahtlik pihtimus, mingi saladuse ootamatu ilmsikstulek, peiu tormijooks neiu südamele, peiu pikk ja üllas eneseohverdus ja nii edasi lõpmatuseni. Väga kõditav oli panna neiu teineteise leidmise käigus abieluettepanekut tegema. Ning Martin avastas vähehaaval teisigi, kahtlemata pikantseid ja võluvaid trikke. Aga lõpus ootavate pulmakellade suhtes ei võinud ta endale mingeid vabadusi lubada. Tähe-vas võis rulli keerutada nagu papiürus või tähed maha sadada, pulmakellade helinat ei tohtinud see aga takis-

tada. Miinimummahuks nägi retsept ette tuhat kaks-sada sõna ja ülemmääraks tuhat viissada sõna.

Martin polnud veel ajalehejutukeste kirjutamise kunstiga kuigi kaugele jõudnud, kui ta juba välja töötas pool tosinat põhiskeemi, mida ta jutukeste kokkuseadmisel alati konsulteeris. Need skeemid meenutasid nupukaid tabelleid, mida kasutavad matemaatikud ja kust võib leida vajalikud andmed, ükskõik kuidas otsimist alustada: kas ülevalt alla või alt üles, paremalt vasakule või vasakult paremale. Kümneist ridadest ja tosinast tulpast koosnevas tabelis leiab ilma arutlemise ja järelemõtlemiseta tuhandeid erinevaid vastuseid, mis kõik on vastuvaidlematult täpsed ja õiged. Nii võis ka Martin poole tunni jooksul oma skeemide abil koostada tosinat jutukese kondikava, mis ta siis kõrvale pani ja võimast mööda sisuga täitis. Ta leidis, et võis pärast tõsist tööpäeva enne voodisse heitmist ühe tunni jooksul ühe jutukese valmis vormida. Nagu ta hiljem Ruthile pihtis, võis ta seda teha peaaegu magadeski. Peamine töö seis-tes kondikava konstrueerimises ja see oli suuremalt määral mehhaaniline.

Tal polnud vähimatki kahtlust oma retseptide tõhususes ning toimetajalik mõttelaad oli talle nüüd nii selge, et võis kindlalt ütelda: esimesed kaks, mis ta välja saadab, toovad tšeki. Ja kaheteistkümne päeva pärast nad tõidki kaks tšekki — kumbki neli dollarit.

Vahipeal aga tegi ta uusi ehmatamapanevaid avastusi ajakirjade osas. Ehkki «Transcontinental» oli ära trükkunud tema «Kellahelina», polnud tšekki saabunud. Martin vajas seda ja kirjutas toimetusele. Tulemuseks oli üksnes põiklev vastus ja palve saata veel oma töid. Vastust oodates oli ta juba kaks päeva nälginud, ning oli sündiski, et ta oma jalgratta uuesti pandimajja viia. Ta kirjutas «Transcontinentalile» reeglipäraselt lühikordse nädalas oma viie dollari pärast, aga ainult mõnukord sai ta vastuse. Martin ei teadnud, et «Transcontinental» oli juba aastaid vaevaliselt hingitsenud, et see oli ilma igasuguse prestiižita neljanda järgu või kolmanda kümnenenda järgu ajakiri näruse tiraažiga, mis toimes osalt pisipettusele ja osalt lugejate patriootiliste tunnete ja kuulutustele, mis olid vaevalt rohkem kui armuannid. Ta ei teadnud ka, et «Transcontinental»

oli toimetaja ja ärijuhi ainuke sissetulekaallikas ning et nad suutsid ajakirjast oma elatise välja pigistada ainult üürimaksimisest põiklemisega ning kõigi nende arvete maksmatajätmisega, mida nad vähegi endale lubada võisid. Muldugi ei võinud Martin ka aimata, et temale kuuluvad viis dollarit oli ärijuht oma taskusse pistnud ja kulutanud need oma Alamedas asuva maja värvimiseks. Ta tegi selle töö ise ära äripäeva õhtupoolikutel, sest ametiühingupaigad käisid talle üle jõu ning esimesel organiseerimata töölisel, kelle ta palganud oli, libises redel alt ära ja ta viidi murdunud rangluuga haiglasse.

Tulemata jäi ka künne dollarit «Aareteotsijate» eest, mille Martin oli müünud Chicago ajalehele. Artikkel ilmus, nagu ta Keskraamatukogu kataloogist kindlaks tegi. Aga toimetajalt ei saanud ta ridagi. Martini kirjad jäid vastamata. Ta saatis mitu kirja tähitult, et nende kohalejõudmises kindel olla. Martin leidis, et see polnud midagi muud kui röövimine, külmavereline vargus. Ta oli näljas ja talt näpati tema kaup, tema toodang, mille müümine oli talle ainsaks leivateenimise võimaluseks.

«Noorus ja Kaasaeg» oli nädalaleht. Ja kui ta oli avaldanud kaks kolmandikku Martini kahekümne ühe tuhande sõnalisest sarijutust, lõpetas ta ilmumise. Sellega halhtusid Martinil kõik lootused oma kuutteis dollarit kätte saada.

Kõige krooniks läks «Kruus», mida ta oma kõige paremate tööde hulka luges, täiesti vett vedama. Meeleheitel, huupi ajakirja valides, oli ta selle saatnud San Francisco elegantsele seltskondlikule nädalalehele «Voog». Peamiseks põhjuseks, mis sundis teda selle ajakirja juures õnne katsuma, oli asjaolu, et saadetisel oli vaja rännata üksnes üle Oaklandi lahe ja seega oli peagi oodata vastust. Kahe nädala pärast avastas ta õnnejoovastusega raamatukogu perioodikaosakonnas ajakirja viimase numbri, milles tema jutt oli kärpimata, pealegi illustreerituna ja väljapaistval kohal ära trükitud. Koduteel hüppas tal süda sees ning ta püüdis ära arvata, kui palju nad talle maksavad parima asja eest, mida ta seni oli kirjutanud. Meelitav oli ka kiirus, millega töö vastu võeti ja avaldati. Ta üllatust suurendas veelgi see, et toimetaja polnud teda vastuvõtmisest

informeerinud. Ta ootas nädala, ootas teise ning poole kolmandastki, kuid siis sai meeleheide häbelikkusest võllu ning ta kirjutas toimetajale, avaldades arvamist, et toimetuse sekretäri tähelepanematuse tõttu on tema väike arve nähtavasti kahe silma vahele jäänud.

«Isegi kui see pole suurem kui viis dollarit,» arutles Martin, «on selle eest võimalik osta küllalt ube ja keeta hernesuppi, mis laseks mul kirjutada veel pool tosinat «amasugust ja mitte halvemat lugu.»

Vastuseks tuli toimetajalt jahe kiri, mille üle Martin üksnes imestada oskas.

«Me täname teid,» öeldi selles, «teie suurepärase kaastöö eest. See vaimustas kogu meie toimetust, ja nagu näete, trükiti see väljapaistval kohal viivitamatult ära. Loodame südamest, et illustratsioonid teile meeldivad.»

Teie kirja uuesti üle lugedes tekkis meil mulje, et olele ekslikul arvamusel, nagu maksaksime tellimata käsikirjade eest. See pole meil kombeks. Ja teie kaastööd polnud me muidugi tellinud. Saades teie jutu, eeldasime loomulikult, et see asjaolu on teile teada. Me võime seda õnnetut arusaamatust üksnes sügavalt kahetseda ja väljendada teile oma täielikku lugupidamist. Teid teie lahke kaastöö eest veel kord tänades ning lootes teilt lähemas tulevikus lisa saada, jääme... jne.»

Kirjale oli lisatud postskriptum, kus teatati, et ehkki ajakirjal ei ole tasuta eksemplaride fondi, saadab toimetus talle tänuks tellimiskviitungi järgmisele aastale.

Selle kogemuse võrra targemaks saades tippis Martin käsikirjade esimese lehe ülaseriale: «Nõus teie tavalise honorarimääraga.»

«Tuleb päev,» lohutas ta ennast, «kus nemad on nõus minuga tavalise honorarimääraga.»

Sel perioodil ärkas temas viimistlemise kirg, mille mõju all ta kirjutas ümber ja lihvis «Tänavarüselust», «Ilu veini», «Rõõmu» ja oma teisi varasemaid töid. Nagu muistegi, jäi üheksateistkümmetunnine tööpäev talle napiks. Ta kirjutas ohtrasti ja luges ohtrasti, unustades tööluhinna suitsunälja piinad, mille all ta tubalast loobumise tõttu kannatas. Kriiskava reklaamsildiga ravimi, mille Ruth talle oli saatnud nagu lubatud, peitlik Martin oma kummuti kõige kaugemasse nurka.

Eriti piinav oli tubaka puudumine näljaperioodidel. Asjata püüdis ta suitsuhimu unustada — see püsis, põrmugi nõrgenemata. Ometi pidas Martin suitsetamise mahajätmist oma kõige suuremaks võiduks. Ruthi silmis oli see aga lihtsalt mõistlik teguviis. Netu tõi talle nikotiinivastase patentravimi, mille ta oma taskurahast ostis, ja unustas paari päeva pärast kõik.

Ehkki Martin oma masinameetodil valmisvorbitud jutukest põlgas, oli neil edu. Nende arvel lunastas ta kõik oma panti viidud asjad välja, maksis enamiku arveid kinni ja ostis jalgrattale uued kummid. Ajalehejutukesed vähemalt tõi midagi keedupotti ja andsid Martinile aega nõudlikumaks tööks. Peamiseks toeks oli talle aga mälestus «Valge Hiire» neljakümnest dollarist. See oli ta lootuste nurgakiviks ja ta uskus kindlalt, et tõeliselt esmajärgulised ajakirjad maksavad tundmatule autorile samasugust honorari kui mitte paremat. Küsimus oli aga selles, kuidas esmajärgulistes ajakirjades kanda kinnitada. Tema parimad jutud, esseed ja luuletused rändasid alandlikult ühest toimetusest teise ja ometi luges ta võnade viisi igavat kuluunud ebakunstipärast kirjandust, mis paljude erinevate ajakirjade kaante vahel leidis. «Kui kas või üksainus toimetaja oma kõrgelt auliselt troonilt alla astuks,» mõtles ta mõnikord, «ja mulle ühegi julgustava rea kirjutaks! Olgugi minu looming ebatavaline, olgu ta üliettevaatliku toimetaja silmis nende ajakirjale soovitatu» — selles peab ikkagi kuskil olema mõni sädemeke, mis võiks tagasihoidlikku heakskiitu väärida».

Seepeale võttis ta tavaliselt mõne käsikirja ette — näiteks sellise nagu «Seiklus» — ja luges seda aina uuesti ja uuesti, toimetuste vaikimisele asjata õigust otsides.

Kalifornia maheda kevade tulekuga lõppesid Martini küllusepäevad. Mitu nädalat muretses ta ajalehejutukeste agentuuri imeliku vaikimise pärast, siis tulid talle ühel heal päeval postiga tagasi kümme laimatut masinjutukest. Saateks oli juures lühike kiri, kus teatati, et agentuuri portfelli on üle koormatud ja et enne paari kuud nad käsikirju vastu ei võta. Martin aga oli nende kümne jutukese peale lootes koguni pillavaks muutunud. Viimasel ajal oli agentuur talle maksnud viis

dollarit tükist ja võinud vastu eranditult kõik, mis ta neile saatis. Sellepärast olid need kümme tema arvates juba niisama hästi kui müüdud, ja ta oli elanud, nagu oleks tal viiskümmend dollarit pangas. Nii tabaski teda lootamatult ikaldusaeg, kus ta nagu ennegi müüs oma varasemaid katsetusi väljaannetele, mis nende eest ei saanud, ja saatis hilisemaid töid ajakirjadele, mis neid võtsid. Jälle alustas ta oma käike Oaklandi pandi- ja laenuandjate juures. Mõned naljad ja visandid, mida õnnestus müüa New Yorgi ajalehtedele, aitasid tal vaevaliselt hinge vees hoida. Siis saatis ta järelepärimised mitmele suurele ajakirjale ja perioodilisele väljaandele ning sai teada, et need kasutavad üksnes harvadel juhtumitel bevoolu teel laekunud käsikirju ning et enamiku artiklist kirjutavad tellimise peale erinevate erialade tunnustatud spetsialistid.

XXIX PEATÜKK

See oli Martinile raske suvi. Toimetuste töötajad ja toimetajad olid suvepuhkusel ja ajakirjad, mis tavaliselt saatsid vastuse kolme nädala jooksul, hoidsid nüüd käsikirju kinni kolm kuud ja kauemgi. Martin lohutas ennast mõttega, et see surnud aastaaeg aitab tal vähemalt postikulude pealt kokku hoida. Aritegevust jalkasid nähtavasti ainult bandiitlikud väljaanded ja uelle Martin saatiski oma varasemad katsetused — sellised nagu «Pärilipüük», «Meremehe elukutse», «Kilpkonnajahi» ja «Kirdepassaat». Nende käsikirjade eest ei saanud ta ilal pennigi. Tõsi, poole aasta pikkuse kirjavaheluse tulemusena tegi ta toimetajatega kompromissi, mis tõi talle «Kilpkonnajahi» eest ohutu habemeajandusparaadi, ning «Akropolis», mis nõustus talle «Kirdepassaadi» eest maksma viis dollarit sularahas ja andma tasuta viis aastatellimust, täitis lubaduse teise poole.

Sonett Stevensonist tõi talle pika vaevanägemise peale kaks dollarit ühelt Bostoni toimetajalt, kes andis välja Matthew Arnoldi laadis nurgatagust kerjuslikku kuukirja. «Haldjas ja pärl», vaimukas satiiriline kaheajaline poeem, läks kohe pärast valmimist loominguühinast veel tulipalavana ühele San Francisco toimetajale, kes juhtis suure raudteekorporatsiooni toetu-

sel ilmuvat ajakirja, ja võitis selle südame. Toimetaja kirjutas pakuti honorariks tasuta raudteepiletit ja Martin saatis areleparimise, kas see on teisele isikule edasi antav. Kuid pileti oli nimeline ja kuna seda poleks saanud rahaks teha, nõudis Martin oma poeemi tagasi. See tuligi tagasi koos toimetaja kahetseva kaaskirjaga ning Martin läkitas ta seekord «Herilasele», ülespuhutud ajakirjale, mis võlgnes oma kuulsuse silmapaistvale ajakirjanikule, kes oli ta asutanud ja esmajärguliste väljaannete ritta viinud. Aga «Herilase» täht oli juba ammu enne Martini sündimist tuhmuma lõõnud. Toimetaja lubas poeemi eest viisteist dollarit, aga pärast töö ilmumist unustas oma lubaduse. Mitu Martini kirja jäid vastuseta ja lõpuks saatis ta õige vihase järelepärimise, millele ka vastati. Kiri oli uult toimetajalt, kes külma-vereliselt teatas, et tema eelmise toimetaja eksimuste eest ei vastuta ja et ta pealegi «Haldjast ja pärlist» üldse kuigi heal arvamisel ei ole.

Ent kõige julmemalt kohtles Martinit Chicago ajakiri «Gloobus». Martin polnud seniajani oma «Merelüürikat» avaldamiseks pakkunud, aga nüüd sundis nälg teda seda tegema. Pärast seda kui käsikiri oli tosina ajakirja poolt tagasi lükatud, jäi see lõpuks pidama «Gloobuse» kontoris. Kogu sisaldas kolmkümmend luuletust ja Martin pidi saama dollar tükist. Esimesel kuul avaldati neil luuletust ja Martin sai peagi tšeki neljale dollarile. Kui ta aga pilgu ajakirja heitis, ehmatas ta kangeks, nähes, kuidas tema teoseid oli veristatud. Mõnel juhtumil oli muudetud pealkiri: «Finis'e» asemel näiteks oli «Lõpp» ning «Kari laul» oli muutunud «Korallikari lauluks». Veel juhtumil oli luuletusele antud hoopis uus, täiesti sobimatu pealkiri. «Medusa tuleorn» oli asendatud tiitliga «Teekond tagasi». Hirmsam aga oli vägivald, mida toimetaja luuletuste endi kallal oli toime pannud. Martin ägas, higistas ja katkus juukseid. Lauseid, ridu ja stantse oli välja jäetud; osa neist oli ümber paigutatud või kõige arusaamatumal viisil läbisegamini paisatud. Mõnikord oli tema stantside asemele pandud võõraid. Martin ei suutnud uskuda, et täie mõistusega toimetaja võiks niisugustes moonutustes süüdi olla, ja kaldus uskuma, et tema luuletusi on korrigeerinud toimetuse jooksupoiss või

stenograafist. Ta kirjutas otsekohe, paludes toimetajat lõpetada tema luuletuste avaldamine ja saata käsikiri tagasi. Ta kirjutas ikka uuesti ja uuesti, palus, anus, ahvardas, aga vastust ei tulnud. Veretöö jätkus kuust kuusse, kuni kõik kolmkümmend luuletust olid avaldatud, ning iga kuu sai ta tšeki nende eest, mis viimases numbris olid ilmunud.

Neist mitmesugustest äpardustest hoolimata hoidis «Valge Hiiire» neljakümnedollarise tšeki mälestus Martini julgust alal. Kuid ikka sagedamini oli ta sunnitud abi otsima nappudest. Ta avastas leivateenimise võimaluse põllumajanduslikes ja kaubanduslikes nädalalehtes — seevastu usuliste ajakirjade poolest oleks ta võinud nälga jääda. Kui häda kõige suurem oli ja ta tume ülikond jälle pandimajas rippus, tegi ta enda arvates meisterliku löögi, võttes osa Vabariikliku Partei ringkonnakomitee poolt korraldatud kirjandusvõistlusest. Võistlus toimus kolmel alal ja Martin võttis kõigist osa, naerdes kibedasti iseenda üle, et oli sunnitud selliste jõunumbritega elatist teenima. Luulevõistlusel võitis ta esimese auhinna — kümme dollarit, valimisvõistluse laul tõi teise auhinna — viis dollarit, ning tema essee Vabariikliku Partei põhimõtetest samuti esimese auhinna — kakskümmend viis dollarit. See võit oli talle suureks lohutuseks, kuni ta hakkas oma preemiaid sisse kasseerima. Ringkonnakomitees oli nähtavasti midagi sassi läinud, kungi komitee liikmete hulgas oli üks osariigi senaator ja üks rikas pankur. Seni kui see asi õhus rippus, tõendas Martin oma täit arusaamist Demokraatliku Partei põhimõtetest, võites samasugusel võistlusel oma essee esimese auhinna. Veel enam, ta sai kätte preemiagi — kakskümmend viis dollarit. Kuid esimesel võistlusel võidetud neljakümmend dollarit ei näinud ta ilalgi.

Selleks et kohtuda Ruthiga, oli ta sunnitud kasutama hadaabinõusid, ja kuna ta leidis, et pikk jalutuskäik Pohja-Oaklandist Ruthi koduni võtab liiga palju aega, jättis ta ülikonna jalgratta asemel pandimajja. Jalgrattas võimaldas talle füüsilist treeningut, hoidis kokku lootunde ja laskis kõigest hoolimata Ruthiga kokku tulla. Lõpased põlvpüksid ja vana kampsun moodustasid veel kaunis pasliku jalgrattasõidukostüümi, nii et ta võis pärastlõunati Ruthiga matkama minna. Tal pol-

nud nüüd enam võimalustki Ruthi kodus külastada. Seal viis mrs. Morse suure põhjalikkusega läbi oma lõbustuskampaaniat. Ülevad olevused, keda Martin seal kohtas ja kelle poole ta alles hiljaaegu oli austusega üles vaadanud, tüütasid teda nüüd. Nad polnud enam ülevad. Martin oli närviline ja kergesti ärrituv, mis ta rahanappust, pettumusi ja töökoormust arvestades oli arusaadav, ning selliste inimeste jutt viis ta endast välja. See isekus polnud sugugi lüüdatud. Ta mõotis nende vaimset piiratust, võrreldes neid mõtlejatega, kelle raamatuid ta luges. Ruthi kodus ei kohanud ta peale professor Caldwelli ühtki avara vaimuga inimest ja Caldwelli oli ta seal näinud ainult üks kord. Olejäänud olid puupead, tobud, pealiskaudsed, dogmaatilised ja ilma teadmisteta. Martinit hämmastas eeskätt nende teadmistepuudus. Mis nendega lahti oli? Kuhu nad olid oma hariduse pannud? Neile oli ju avatud juurdepääs samadele raamatutele, mida Martin oli lugenud. Kuidas oli võimalik, et nad polnud sealt midagi saanud?

Martin teadis, et suurvaimud, sügavad ratsionalistlikud mõtlejad on olemas. Tõenduseks olid talle raamatud, raamatud, mis olid ta Morse'ide standardist kõrgemale tõstnud. Ja ta teadis ka, et Morse'ide klassist kõrgemal seisvaid vaimu on leida kõikjal üle maailma. Ta oli lugenud inglise seltskonnaromaane, kus oli vilksamisi leidnud mees- ja naiskangelasi, kes kõnelesid poliitikast ja filosoofiast. Ning ta oli lugenud suurlinnade salongidest (milletaolisi pidi olema Ühendriikideski), kus kunst ja mõistus teineteisele käe ulatasid. Minevikus oli ta rumalast peast kujutlenud, et kõik töölisklassist kõrgemal seisvad peene välimusega inimesed omavad arenenud mõistust ja ilumeelt. Tema silmis olid kultuur ja krae lahutamatud olnud ja ta oli kergemeelselt uskunud, et kolledžiharidus ja tarkus on üks ja sama.

Hüva, ta murrab endale teed edasi, kõrgemale. Ja ta võtab Ruthi enesega kaasa. Martin armastas teda kogu südamest ja oli veendunud, et tema armsam särab kõikjal. Niisamuti nagu ta mõistis, et ta enda kunagine keskkond talle kammitaks oli olnud, nii taipas ta nüüd, et Ruth oli samasuguseis kammitais. Neiu polnud läbi teinud muutust, mis oleks lasknud tal sisemiselt avarduda. Raamatud ta isa riulitel, maalid seintel, klaveri-

ning — see kõik oli õieti vaid kassikuld. Tõelisele kirjandusele, tõelisele maalikunstile, tõelisele muusikale olid Morse'id ning nendetaolised pimedad ja kurdid. Ent suurem selliseistki asjust oli elu ise, mille tundmises nad olid kivilinenud, lootusetud võhikud. Vaatamata oma untaarlikule kallakule ja konservatiivse demokraatlikkuse maskile olid nad loodusteaduse arengust kahe põlvkonna võrra maha jäänud. Nende mõttekäigud olid lüüsed ning nende ettekujutus elu põhiolomusest ja universumist oli Martini meelest loodud samal metafüüsikalisel meetodil, mis on niisama noor kui kõige noorem inimtõug, niisama vana kui koopainimene — ja vanemgi veel, samasugune kui see, mis pani pleistotseeni esimese ahvinimese pimedust kartma; samasugune kui see, mis sundis esimest rahutu vaimuga heebrea metslast looma Eevat Aadama küljeluust; samasugune kui see, mis pani Descartes'i ehitama ideaalset maailmasüsteemi omaenese pisikese mina peepeldusena. Seesama, mille sunnil hästituntud inglise vaimulik ründas evolutsiooniideed nii salvava satiiriga, et see teenis ära kohese heakskiidu ja andis ta nimele ajaloolehekülgedel kurikuulsa kõla.

Nii mõttes Martin, ja ta arutles edasigi, kuni lõpuks muutuma hakkas, et need advokaadid, ohvitserid, ärimehed ja pangaametnikud, keda ta tundma oli õppinud, ettevõtteid töölisklassi esindajatest, keda ta tundis, samal määral, kui erines toit, mida nad sõid, riided, mida nad kandisid, ümbrus, kus nad elasid. Igatahes aga puudus neil kõigis see miski, mida ta leidis iseendas ja raamatutest. Morse'id olid ette näidanud parima, mida nende oluskeskkondlik seisund luua võis, ja Martinis see aukarust ei äratanud. Ehkki ta oli pauper, liigkasuvõtja ori, tundas ta ennast paremaks kui neid, keda kohtas Morse'ide majas. Ja kui ta ainus viisakas ülikond parajasti paudinajas ei olnud, liikus ta nende hulgas nagu elu võitluseja, värisedes sisemiselt solvumistundest, mis ei tulnud palju printsi kannatustest, kes on pandud elama kitskarjaste sekka.

«Võhke ja kardate sotsialiste,» ütles ta ühel õhtul mr. Morse'ile, «aga mispärast? Te ei tunne nende õpetust.»

Nisuguse suuna oli vestlusele andnud mrs. Morse,

kes vihaleajavalt mr. Hapgoodile kiitust laulis. Panga ametnik oli Martini must lammas. Ja niipea kui see lamedusterääkija kõne alla tuli, kippus Martini kannatus katkema.

«Jah,» ütles ta, «Charlie Hapgood on niinimetatud tulevikuga noormees — nii mulle räägiti. Ja see on õige. Enne surma istub ta veel kuberneritoolele, ja kes teab, võib-olla jõuab veel Ühendriikide Senatisse.»

«Mis paneb teid seda arvama?» küsis mr. Morse.

«Ma kuulsin ühte tema valimiskampaania kõnet. See oli nii targalt loll ja algupäratu ning samal ajal nii veenev, et parteiliidrid peavad temas tingimata nagena kindlat, usaldusväärset meest. Ta lamedad mõtted aga sarnanevad nii väga läbilõikelise valija lamedastega, et — oh, te teate ju isegi, et võite meelitada iga inimest, kui riietate tema enda mõtted sobivasse rüüsesse ja esitate need siis temale.»

«Ma hakkan tõesti mõtlema, et sa oled mr. Hapgoodi peale kade,» tegi Ruth järelduse.

«Jumal hoidku selle eest!»

Õuduseilme Martini näol äratas mrs. Morse'is võitlus-himu.

«Ega te ometi taha öelda, et mr. Hapgood on rumal?» küsis ta jäiselt.

«Mitte rumalam kui keskmine vabariiklane,» kõlas Martini vastus, «või ka keskmine demokraat. Nad on kõik rumalad, kui nad just kavalad pole. Ja kavalaid on nende hulgas üpris vähe. Ainukesed targad vabariiklased on miljonärid ja nende teadlikud kannupoisid. Nemad teavad, millisele laivakäärude poolele on või määratud, ja teavad ka, misparast.»

«Mina olen vabariiklane,» ütles mr. Morse kergemeelselt vahele. «Kuhu te siis mind liigitate?»

«Oh, teie olete ebateadlik kannupoiss.»

«Kannupoiss?»

«Aga muidugi. Teie teenite truste. Teie klientide hulgas ei ole tööliklassi esindajaid ega kriminaal-kurjategijaid. Teie sissetulek ei olene naisepeksjatest ega taskuvarastest. Teie saate oma elatise ühiskonna käskijatelt. Ja kelle leiba sa sööd, selle teener sa oled. Teie huvides on kaasa aidata selle kapitali akumulatsioonile, mida te teenite.»

Mr. Morse'i nägu lõi kergelt õhetama.

«Pean tunnistama, sir,» ütles ta, «et teie räägite nagu mõni sotsialistist kaabakas.»

Siinkohal tegigi Martin oma tähenduse:

«Te vihkate ja kardate sotsialiste, aga mispärast? Te ei tunne neid ega nende õpetust.»

«Teie õpetus igatahes kõlab väga sotsialismi moodi,» vastas mr. Morse, kuna Ruth vaatas ärevalt kord ühe, kord teise otsa, mrs. Morse aga säras õnnest, tänades saavutust, mis andis talle võimaluse oma isanda ja käskija meelepaha välja kutsuda.

«See, et ma vabariiklasi rumalaks pean ning kinnitan, et vabadus, võrdsus ja vendlus on tühjad seebimullid, ei tee minust veel sotsialisti,» ütles Martin naeratades. «See, et ma kahtlen Jeffersonis ning tolles prantsuse ebateadlases, kes tema tõekspidamised kujundas, ei lahenda veel, et ma sotsialist olen. Uskuge mind, mr. Morse, teie seisate sotsialismile hoopis lähemal kui mina, kes ma selle avalik vaenlane olen.»

«Nüüd te teete küll lihtsalt nalja,» oli kõik, mis teine vastata oskas.

«Mitte põrmugi, ma räägin täiesti tõsiselt. Teie usute ikka veel võrdsusesse, ja ometi teenite oma tööga truste ning trustid on päevast päeva hoolega ametis võrdsuse muhaimatmisega. Ning te nimetate mind sotsialistiks, sellepärast et ma eitan võrdsust ja tunnistan tõeks selle, mille nimel teie elate. Vabariiklased on võrdsuse vaenlased, ehkki enamik neist võitleb võrdsuse vastu just võrdsuse loosungi all. Nad hävitavad võrdsuse võrdsuse nimel. Sellepärast ma nimetasin neid rumalateks. Mina aga olen individualist. Mina usun, et võidujooksus saavutab esikoha kiireim, et lahingus võidab tugevaim. Sellise õppetunni on mulle andnud bioloogia, vähemalt arvan ma, et olen sellest midagi õppinud. Nagu ma ütlesin — mina olen individualist, ja individualism on sotsialismi igivana verivaenlane.»

«Aga te käite sotsialistide kõnekoosolekutel,» sõnas mr. Morse väljakutsuvalt.

«Jah, just niisamuti nagu spioon, kes sageli hiilib vaenlase leeri. Kuidas saab teisiti vaenlast tundma õppida? Pealegi meeldivad mulle nende miitingud. Nad on head võitlejad ja olgu neil õigus või mitte, aga nad

on üht-teist lugenud. Iga sotsialist teab sotsioloogi... ja kõigist teistest loogiatest kaugelt rohkem kui keskmine tööstusetuus. Jah, ma olen oma pool tosinat kord nende miitingutel käinud, aga see ei tee minust veel sotsialisti, nii nagu Charlie Hapgoodi ilukõne kuulamine ei tee minust veel vabariiklast.»

«Ma ei saa sinna midagi parata,» ütles mr. Morse kõhklevalt, «aga minu meelest te ikkagi kaldute sinna poole.»

«Jumala eest,» mõtles Martin, «ta ei saanud üldse aru, millest ma rääkisin. Ta ei mõistnud sellest sõna-kestki. Kuhu ta küll oma hariduse on pannud?»

Niisiis oli Martin oma arengus jõudnud punktini, kus tal tuli näkku vaadata majanduslikule moraale, klassi-moraale. Varsti muutus see tema silmis võikaks hirmu-tiseks. Martin oli ise intellektuaalne moralist, ning veel vastumeelsem kui upsakas lamedus oli talle teda ümbritsevate inimeste moraal, majanduse, metafüüsika, sentimentaalsuse ja järeleahvimise pentsik segapuder.

Selle veidra soga-segu näiteid leidis ta ka oma lähemast ümbrusest. Tema õde Marian oli hakanud sõbrustama noore tööka saksa päritoluga mehaanikuga, kes oli oma ameti hästi selgeks õppinud ja siis ise jalgrattaparanduse töökoja avanud. Ta oli ka ühe odava jalgrattamargi äriesindajaks saanud ning elas jõukalt. Veidi aega tagasi oli Marian venda kodus küllastanud ja teatanud kihlustest. Külaskäigu ajal oli ta põhjalikult uurinud Martini peopesa ja talle tulevikku ennustanud. Järgmisel korral tõi ta ka Hermann von Schmidti kaasa. Martin võttis nad lahkesti vastu ning õnnitles neid mõlemaid nii ladusas ja peenes keeles, et äratas oma õe talumehemõttelaadiga armsama pahameele. Seda halba muljet süvendas ta veelgi, lugedes ette pool tosinat stantsi, milles ta meenutas õe eelmist külaskäiku. See oli kerge, vaba ja õrn luuletus, millele ta oli pannud pealkirjaks «Käetark». Martin oli üllatatud, kui ta lugemist lõpetades õe näol vähematki heameele märki ei näinud. Marian vaatas ärevalt oma kihlatu poole, ning tema pilku jälgides luges ta oma lugupeetud külalise ebakorrapärasest näost täielikku tighedat lautust. Piinlik hetk möödus, kihlatud lahkusid peagi ja Martin unustas selle vahejuhtumi, kuigi ta tookord oli õige hämmastu-

nud, et üks naine, olgugi töölisklassist, ei ole meelitatud ja rõõmus, kui poeet temast luuletusi kirjutab.

Mõni päev hiljem külastas Marian teda uuesti, seekord üksinda. Ta tuli aega raiskamata kohe asja juurde ja hakkas Martinit sõitlema selle pärast, mis see teinud oli.

«Kuule Marian,» pahvatas Martin, «sinu jutust jääb mulje, nagu häbeneksid sa oma sugulasi, vähemalt oma venda.»

Ja häbenengi,» turtus õde.

Jahmatusega märkas Martin alandusepisaraid Mariani silmis. Ükskõik, mis ta nõrdimuse taga ka peitnud, igatahes oli see ehtne.

«Ole õige, Marian, kas sinu Hermannil on siis põhjust armukade olla, kui mina omaenese õest luuletusi kirjutatan?»

«Iga ta ei olegi armukade,» nuuksus Marian. «Ta ütleb, et see on ebasünnis... rõ... rõve.»

Rahatult laskis Martin kuuldavale pika vile, elustus alla laas ja otsis välja «Käetarga» koopia.

«Mina seda küll ei näe,» ütles ta lõpuks, ülatades käsikirja õele. Loe ise ja näita mulle, mis selles sinu meelest rõvedat on — nii sa seda ju nimetasid.»

«Hermann ütleb seda, ja küll tema juba teab,» vastas Marian, lükates paberi jälkusega kõrvale. «Ja ta ütleb, et mina pead selle puruks käristama. Ta ütleb, et tema ei taha endale naist, kellest niisuguseid asju kirjutatakse, mida igaüks lugeda võib. Tema ütleb, et see on teatav, ja et tema seda ei kannata.»

«No kuule, Marian, see on ju täitsa mõttetus,» alustas Martin. Aga siis otsustas ta äkki ümber.

Ta nägi õnnetut tüdrukut ja mõistis, et lootusetu on teda või tema abikaasat veenda. Ehkki kogu asi oli absurdne ja rumal, pidas ta paremaks järele anda.

«Hea küll,» sõnas ta, rebis käsikirja tükkideks ja vis-
tas paberikorvi.

Ta rahustas ennast mõttega, et masinal kirjutatud luuletusel puhkab ühes New Yorgi toimetuses. Marian ja ta mees ei saa sellest ilal teada ja ei tema ise, nemad ei tea midagi, kui see kunagi avaldatakse.

Marian tahtis juba paberikorvi juurde rutata, kuid ta kohkles.

«Kas ma tohin?» anus ta.

Martin noogutas, jälgides mõttlikult, kuidas õde käsi- kirjatükid kokku kogus ja jakitaskusse pistis — oma missiooni õnnestumise käegakatsutavaks asitõendiks. Marian meenutas Martinile Lizzie Connollyt, kuigi temas oli vähem tuld ja säravat elujõudu kui tolles teises töölistüdrukus, keda Martin oli kaks korda kohanud. Aga nad olid siiski võrdne paar, nii riietuselt kui hoiakult. Martin naeratas, nautides endamisi kapriisset kujutlust, mis paigutas mõlemad tüdrukud mrs. Morse'i elutuppa. Kuid seda lõbusust ei jätkunud kauaks ja Martin tundis äkki suurt üksildust. Õde ja mrs. Morse'i salong olid verstepostid Martini teel. Ta oli need seljatanud. Ta vaatas armastava pilguga oma toakest ja oma väheseid raamatuid. Need olid ainukesed seltsimehed, kes talle veel alles olid jäänud.

«Ah, mis sa ütlesid?» ärkas ta äkki oma mõtetest.

Marian kordas küsimust:

«Miks sa tööle ei lähe?» Martin puhkes pooleldi sunnitult naerma. «Näha on, et see sinu Hermann on sinuga tõsiselt rääkinud.»

Marian raputas pead.

«Ära valeta,» tõreles ta ja õe peanoogutus tõendas, et tal oli õigus.

«Tead, ütle Hermannile, et ta hoolitseks omaenda asjade eest. Kui mina kirjutan luulet tüdrukust, kellega ta käib, siis võib ta sellesse oma nina toppida, aga muus asjas pole tal ütlemist. Said aru?»

Nii et sina siis ei usu, et mina kirjanikuna edu saavutan?» jätkas ta. «Arvad, et ma ei löö läbi? Et ma olen alla käinud, perekonnale häbiks?»

«Ma arvan, et palju parem oleks, kui sa endale töökoha otsiksid,» vastas Marian kindlameelselt, ja Martin nägi, et õde oli siiras, «Hermann ütleb...»

«Kuu peale see Hermann!» katkestas Martin teda heasüdamlikult. «Mina tahan teada, millal te abiellute. Ja küsi oma Hermannilt järele, kas ta suvatseb sul lubada minult pulmakinke vastu võtta.»

Pärast õe lahkumist mõtles ta vahejuhtumi üle järele ja puhkes paaril korral kibedalt naerma, nähes, kuidas ta õde ja selle kihlatu, kõik ta enese klassi ja ka Ruthi klassi liikmed kujundavad oma pisikesi piiratud elusid

pisikeste piiratud reeglite järgi — paatunud olendite kori, kes seavad oma elu teiste arvamuse järgi, kes ei suuda saada isiksusteks ega oska tõeliselt elada, kuna neid kammitsevad lapsikud reeglid, mille orjad nad on. Ta laskis neil vaimusilma eest mööda marssida: Bernard Higginbotham mr. Butleri käevangus, Hermann Schmidt õlg õla kõrval Charlie Hapgoodiga. Ta vaagis neid ükshaaval ja paarikaupa ning leidis nad kõik kerged olevat. Ta otsustas nende üle intellektuaalse moraali mõõdupuu järgi, mida ta raamatuid oli õppinud. Asjata küsis ta endalt: «Kus on suured hinged, suured mehed ja naised?» Nende hoolimatute, labaste ja rumalate inimeste hulgas, keda ta kujutlusjõud tillukesse tuppa ilmuma sundis, ta neid ei leidnud. Ta tundis nende vastu tühjust, nagu vast Kirke oma sigade vastu tunda võis. Kui ta oli viimasegi neist taas minema peletanud, sisenes ootamatult ja kutsumata veel üks hiline külaline. Martin vaatas teda ja nägi kõva randiga kübarat, laia kalle nõõbireaga kuube ja õõtsuvaid õlgu ning tundis kera poisikeseohtu uulitsakangelase, kes oli kord olnud tema ise.

«Sina, poiss, olid samasugune kui kõik teised,» irvitas Martin. «Sinu moraal ja sinu teadmised olid just samasugused kui neil. Sa ei mõelnud ega tegutsenud iseseisvalt. Sinu vaated nagu sinu riidedki olid vabrikukaup. Sinu tegusid kujundas massi heakskiit. Sa olid oma sõltuvuse pealik, kuna teised sinu selleks kuulutasid. Sa laskesid ja juhtisid jõuku mitte seepärast, et see sulle meeldis — sa tead hästi, et see oli sulle vastik —, vaid seelõttu, et poisid sulle õlale patsutasid. Sa peksid lastunäo läbi, sest sa ei tahtnud alla anda. Ja sa ei tahtnud alla anda osalt seepärast, et olid jõhker elajas, ja osalt seepärast, et sa uskusid nii nagu kõik su kaaslastedki, et mehelikkuse mõõdupuuks on verejanuline meelakus, millega sa oma kaasinimese ihu vigastasid ja veretasid. Sina, kutsikas, sa löid koguni üle teiste poiste tüdrukuid, aga mitte seepärast, et sa neid tüdrukuid ihaldasid, vaid seepärast, et neil, kelle keskel sa elasid ja kes sinu moraalinormid kindlaks määrasid, oli loomne ja lihas sugutäku ja isahülge instinkt. Nüüd aga on nad mööda läinud — mida sa endast nüüd mõtled?»

Nagu vastuseks toimus nägemusega äkiline metamorfoos. Kõva äärega kübar ning laia lõikega kuub kadusid ning asendusid tagasihoidlikumate kehakatetega. Näol kadus jonnakus, silmist kalkus, ning sellest puhastunud ning peenenenud näost kiirgas ilust ja tarkusest osades saanud inimese sisemine elu. Nägemus oli väga praeguse Martini sarnane ning seda vaadates pani ta tähele laualampi, mis seda nagu valgustas, ning raamatut, mille ees ta mõtiskles. Ta vaatas raamatu pealkirja ja luges: «Esteetika». Järgmisel hetkel kehastus ta ise nägemusse, reguleeris lampi ja jätkas juba iseendana «Esteetika» lugemist.

XXX PEATÜKK

Uhel ilusal sügispäeval, samasugusel kui too vana-naiste suve päev, mis aasta tagasi oli näinud nende armastuse tunnistust, luges Martin Ruthile ette oma «Armastuse tsükli». Oli samasugune pärastlõuna kui tookord ja nad olid sõitnud oma lemmikkünka juurde mägedes. Aeg-ajalt katkestas Ruth lugemist heakskiitvate hüüatustega, ja kui Martin oli käsikirja viimase lehe kõrvale pannud, jäi ta Ruthi hinnangut ootama.

Ruth viivitas ja hakkas siis lõpuks kobades ja kõhklevalt oma julma mõtet sõnadesse vormima.

«Minu arvates on nad ilusad, väga ilusad, aga sa ei saa neid müüa, ega saa ju? Sa tead, mida ma mõtlen.» Ilus ta peaaegu anuvalt, «sinu kirjanikutöö ei ole praktiline. Mingi põhjus peab olema — võib-olla sõltub see täielikult turust —, mis ei lase sul sellega elatist teenida. Palun sind, kallid, ära saa minust valesti aru. Ma olen meeltatunud ja uhke ja kõik — ma ei oleks õige naine, kui see teisiti oleks. See, et sa need luuletused minule kirjutasid, teeb mind õnnelikuks, aga nad ei lase meil abielluda. Kas sa ei mõista, Martin? Ära pea mind väiklaselt kasuühneks. Mul on südame peal meie armastus, mure meie tuleviku pärast. Terve aasta on mööda läinud sellest ajast, kui me teada saime, et armastame teineteist, aga meie pulmapäev pole sugugi lähemale tulnud. Ära mind jultunuks pea, et ma niimoodi meie

abiellumisest räägin, sest siin on tõesti kaalul minu lada, kõik see, mis ma olen. Miks sa ei püüa siis mõne ajalehe juures tööd leida, kui sa oled nii kiindunud kirjutamisse? Miks sa ei võiks näiteks reporteriks hakata... Vähemalt ajutiseltki?»

«See rikuks minu stiili,» vastas Martin tasasel monotoonisel häälel. «Sa ei kujutle, millist vaeva ma stiili kallal olen näinud.»

«Aga need ajalehejutukesed?» vaidles Ruth vastu. «Sa nimetasid neid nuppudeks. Sa kirjutasid neid palju. Kas need ei rikkunud sinu stiili?»

«Ei, see on teine asi. Need jutukesed ma jahvatasin valmis pika tööpäeva lõpul, mille kestel ma hoolega oma stiilil olin lihvinud. Ent reporteritöö on hommikust õhtuni üksainus nuputrimine. Selles ajakirjaniku elu seisnebki. See on üksainus tuulispask — elu käesolevas hetkes, ilma minevikuta ja tulevikuta, kus ei kanta hoolt mingisuguse stiili eest peale reportaazistiili, ja see kahtlemata ei ole kirjandus. Hakata reporteriks nüüd, kus minu stiil parajasti hakkab kuju võtma, kristalliseeruma, tähendaks kirjanduslikku enesetappu. Tõtt ütelda tähendas mulle iga ajalehejutuke, iga jutukese iga sõna vägivalda iseenese kallal. See riivas minu eneseväärikust ja austust ilu vastu. Usu mind, see oli mulle jälg. Ma legin pattu. Ja südamepõhjas olin ma rõõmus, kui ma enam turgu ei leidnud, vaatamata sellele, et minu riided pandimajja läksid. Aga milline rõõm oli kirjutada «Armastuse tsükli!» Loominguline rõõm oma kõige tulevamas vormis. See tegi kõik tasa.»

Martin ei teadnud, et loominguline rõõm oli Ruthile tundmata. Ruth tarvitas seda fraasi — tema suust Martin seda esimest korda kuulis. Ta oli sellest lugenud, seda uurinud ülikoolis oma bakalaureusekraadi taotle-des, kuid ta ise polnud algupärane loov vaim ning kõik kultuuri väljendused olid tema puhul võõraste mõtte-heiteluste heietused.

«Aga võib-olla oli toimetajal õigus, kui ta sinu «Mere-loomkat» parandas?» oletas Ruth. «Pea meeles, et toimetajal peab olema läbiproovitud kvalifikatsioon, muidu ta toimetajaks ei saaks.»

«Sinus kõneleb austus kivinenud tavade vastu,» sõnas Martin, sest tuline viha toimetajate tõu vastu sai

temast võitu. «See, mis on, pole mitte üksnes õige, vaid on ka parim kõigist võimalikest võimalustest. See, et miski on olemas, on küllaldane põhjus, et talle eluõigust anda. Ning sellesse eluõigusse, pane tähele, on keskmine inimene alati tahtmatult uskunud, mitte ainult praegu, vaid alati ja kõikjal. Muidugi sunnib neid niisugust jaburust uskuma nende teadmatus, teadmatus, mis ei ole ei vähem ega rohkem kui seesama retsidiivistl mõttelaad, mida kirjeldab Weininger. Nad mõtlevad, et nad mõtlevad, ja niisugused ajudeta olevused on väheste tõeliselt mõtleivate inimeste saatuse otsustajaks.»

Martin vaikis, taibates äkki, et Ruth ei suuda tema mõttekäiku enam jälgida.

«Mina igatahes küll ei tea, kes see Weininger on,» vastas Ruth, «ja sina teed nii kohutavalt suuri üldistusi, et ma ei suuda sind jälgida. Mina rääkisin toimetajate kvalifikatsioonist.»

«Tead, mis ma sulle ütlen,» võttis Martin tal sõna suust. «Üheksakümne üheksal protsendil toimetajatest pole muud kvalifikatsiooni kui läbikukkumine. Nad on läbikukkunud kirjanikud. Kas sa arvad, et nad eelistavad toolinükkimist ja läbimüügi ning ärijuhi orjamist kirjutamiserõmule? Nad on püüdnud kirjutada ja läbi kukkanud, ning siin just peitubki asja neetud paradoks. Kõigi väravate ees, mis viivad kirjanduslikule edule, peab vahti mõni niisugune ketikoer, kirjanduse hädavares. Toimetajad, toimetajate asetäitjad ja abid ning ajakirjade ja kirjastuste referendid on enamasti või peaaegu eranditult inimesed, kes tahtsid kirjutama hakata, aga kukkusid läbi. Ja ometi on just neil, kes selleks kõigist kõige vähem sobivad, õigust otsustada, mis peab trükki pääsema ja mis mitte. Oigus otsustada on just neil, kes on tõendanud oma algupäratust, kes on tõendanud, et neis puudub jumalik tuli. Just nemad istuvad kohtunikutoolil ja langetavad otsuseid originaalsete ja geniaalsete vaimude üle. Nende järel tulevad retsensendid, kes on just niisamasugused hädavaresed. Ära püüa mulle selgeks teha, et need inimesed pole kunagi rohkemast unistanud ning üritanud ise proosat või luulet kirjutada. Nad on seda üritanud, kuid nad on läbi kukkunud. Keskmine retsensioon on läilam kui kalamaksaoli.

Aga sa ju tead, mis ma arvan retsensentidest ja niinimetatud kriitikuteist. On olemas suuri kriitikuid, aga need on haruldased nagu komeedid. Kui ma kirjanikuna läbi kukun, tõendan sellega oma kõlblikkust toimetajatööks. See annab vähemalt leiba ja leivakõrvast ka.»

Ruth oli kiire taibuga ning ta leidis oma armsama vaadete hukkamõistule õigustust vastuoludest, mis Martini väidetes näisid peituvat.

«Aga Martin, kui see on nii ja kui kõik ukseid on suletud, nagu sa nii veenvalt tõestasid, kuidas on siis võimalik, et mõni suur kirjanik ikkagi edu saavutab?»

«Nad saavutasid edu, kuna said hakkama võimuga,» vastas Martin. «Nende töö oli nii leegitsevalt hiilgav, et see põletas tuhaks kõik, kes neile vastu seisis. Nad saavutasid edu ime läbi, võites kihlveo üks tuhande vastu. Nad saavutasid edu, sest nad olid nagu Carlyle'i õjaarmilised hiiglased, keda ei saa kõldikuis pidada. Ja sedasama pean minagi tegema. Ma pean saavutama võimalut.»

«Aga kui see sul nurja läheb? Sa pead ka minu peale mõtlema, Martin.»

«Kui see mul nurja läheb?» Viivuks silmitses Martin Ruthi, nagu oleks tema poolt väljendatud mõte täiesti absurdne. Siis lõi vaimukus ta silmades särama. «Kui see mul nurja läheb, saab minust toimetaja ja sinust toimetaja naine.»

Martini nali pani Ruthi kulmu kortsutama — see oli launis, imetlusväärne kortsuke, mis sundis Martinit oma mõrsjal ümber piha kinni võtma ja ta lauba jälle suledaks suudlema.

«Jäta nüüd,» tõreles ta, rebides end tahtepingutusega Martini jõu lummusest lahti. «Ma rääkisin isa ja emaga. Ma pole kunagi nende vastu nii tõrges olnud. Ma nõudsin, et nad mind kuulda võtaksid. Ma olin väga sõnakuumatu. Sa tead, nad ei poolda sind. Aga ma kinnitan neile ikka uuesti ja uuesti, et minu armastus sinu vastu on kõigutamatu, ja viimaks leppis isa sellega, et kui sa tahad, võid otsekohe tema kontoris tööle asuda. Ja ilma palumata lubas ta sulle kohe alguses niisugust palga maksta, et me võiksime abielluda ja endale kuskil väikeses majakeses muretseda. Mina leian, et see on temast väga kena. Mis sina arvad?»

Tuim meeleheitevalu südames, otsis Martin masinlikult taskust tubakat ja suitsupaberit (mida ta enam kaasa ei kandnud), et endale sigaretti keerata, ning pomises midagi arusaamatut. Ruth jätkas:

«Kuid avameelselt öelda — ära solvu, ma räägin vaid selleks, et täpselt näidata, kuidas isa sinusse suhtub —, talle ei meeldi sinu radikaalsed vaated ja ta arvab, et sa oled laisk. Mina muidugi tean, et see nii ei ole, ma tean, et sa teed kõvasti tööd.»

«Aga kui kõvasti õieti, seda ei tea isegi tema,» käis Martini peast mõte läbi.

«Hea küll,» ütles ta, «aga kuidas siis minu vaadetega õieti lagu on? Kas sa arvad, et need on tõesti nii radikaalsed?»

Martin vaatas talle otse silma ja ootas vastust.

«Minu arvates on nad igatahes väga häirivad,» vastas Ruth.

Martinil oli kõik selge, ning elu hallus masendas teda nii, et ta unustas Ruthi ettevaatlikult tehtud ettepaneku tööle minna. Ja Ruth, kes oli juba läinud nii kaugele, kui julgus lubas, lükkas vastuse nõudmise hea meelega edasi järgmise korrani, kui see küsimus jälle üles kerkib.

Tal ei tulnud kaua oodata. Martinil oli endal üks küsimus, mida ta tahtis Ruthile esitada. Ta tahtis teada saada, kui palju Ruthil temasse usku on. Nädala pärast said mõlemad oma küsimusele vastuse. Martin aitas sellele kaasa, lugedes Ruthile ette oma «Päikese häbi».
«Miks sa ajalehereporteriks ei hakka?» küsis Ruth, kui ta lõpetanud oli. «Sa tahad nii kangesti kirjutada ja ma olen kindel, et sa saavutad edu. Sa võid ajakirjanduses edasi jõuda ja endale nime teha. On terve hulk kuulsaid erikorrespondente. Neil on suured palgad ja nende tegevusväljaks terve maailm. Neid saadetakse kõikjale — Aafrika sisemaale nagu Stanley või paavsti intervjuerina või tundmatut Tiibetit uurima.»

«Tähendab, minu essee siis sinule ei meeldinud?» küsis Martin vastu. «Sa arvad, et minust võiks asja saada ajakirjanduses, aga kirjanduses mitte?»

«Ei, ei, see meeldib mulle. See kõlab hästi, aga ma kardan, et see on sinu lugejatele üle jõu. Minule vähemalt küll. See on ilus, aga ma ei saa sellest aru. Sinu

teaduslik žargoon pole mulle mõistetav. Sa ise tead, kallis, et sa kaldud äärmustesse, ja see, mis sinule ehk arusaadav on, ei pruugi seepärast veel teistele inimestele arusaadav olla.»

«Sind häirib vist filosoofiline žargoon,» oli kõik, mis Martin ütelda oskas.

Ta hõõgus veel, olles äsja lõpetanud oma kõige küpsena kirjutise ettelugemise, ja Ruthi hinnang lõi ta tunnaks.

«Olgu see pealegi saamatult kirjutatud, kas sa selles tõesti midagi ei näe? Selle sisus, ma mõtlen.»

Ruth raputas pead.

«Ei, see on nii erinev kõigest, mis ma lugenud olen. Ma loen Maeterlincki ja ma saan temast aru.»

«Sa saad tema müstikast aru?» pahvatas Martin.

«Jah, kuid sinu omast, mis on mõeldud rünnakuna tema vastu, ma aru ei saa. Muidugi, kui hinnata originaalsust...»

Martin katkestas teda kannatamatu käeliigutusega, ei oelnud midagi. Akki taipas ta, et Ruth kõneleb temaga ja on vist juba tükk aega kõnelnud.

«Kirjutamine on sulle lõppude lõpuks mänguasjaks olnud,» ütles ta. «Ja igatahes oled sa sellega juba küllalt kaua mänginud. Nüüd on aeg hakata tõsist elu elama. Meie elu, Martin. Seni ajani oled sa elanud üksnes omaenda elu.»

«Sa tahad, et ma tööle läheksin?» küsis Martin.

«Jah. Isa pakkus...»

«Ma saan kõigest aru,» katkestas teda Martin, «aga ma tahan teada, kas sinul on veel minusse usku või ei ole?»

Ruth surus tummalt ta kätt, silmad pisaraist udused.

«Sinu kirjanikutöösse mitte, kallis,» tunnistas ta puolsosinal.

«Sa oled paljusid minu asju lugenud,» jätkas Martin otsekoheselt. «Mis sa neist arvad, kas need on täiesti lootusetud? Kuidas nad on, võrreldes teiste meeste töödega?»

«Kuid nemad müüvad oma töid, sina aga... mitte.»

«See pole vastus minu küsimusele. Kas sa arvad, et kirjandus pole üldse minu kutsumus?»

«Hea küll, ma vastan siis.» Ruth tegi oma südame

kõvaks. «Ma ei leia, et sul oleks eeldusi kirjanikuks saada. Anna mulle andeks, kallis. Sa sunnid mind seda ütleva. Ja sa tead, et mina tean kirjandusest rohkem kui sina»

«Jah, sina oled bakalaureus,» vastas Martin mõtlikult, «ja küllap sa tead.»

«Aga see pole veel kõik,» lisas Martin pärast lühikest vaikust, mis oli mõlemale piinlik. «Mina tean, mis minus on. Keegi ei tea seda paremini kui mina. Ma tean, et ma saavutan edu. Mind ei saa maha matta. See, mis mul värsis ja proosas ütelda on, põleb minus. Aga ma ei palu sinult, et sa selesse usuksid. Ma ei palu sinult, et sa usuksid minusse või minu töödesse. Ma ei palu sinult muud, kui et sa mind armastaksid ja usaldaksid armastust.»

Aasta eest ma palusin anda endale kaks aastat aega. Üks neist on veel ees. Ja oma au ning oma hinge juures ma usun, et ma lõõn läbi, enne kui see aasta lõpule jõuab. Mäletad, kuidas sa mulle aasta tagasi rääkisid, et ma pean kirjanduses oma õppeaja läbi tegema. Ma olen selle nüüd läbi teinud. Ma olen ennast kirjandust täis tuupinud, täis ahminud. Ma pole kunagi logelnud, sest selle tee lõpul ootasid sina. Kas sa tead, et ma olen unustanud, mis tähendab rahulikult uinuda. Mitu miljonit aastat tagasi ma teadsin, mis tähendab isu täis magada ning loomulikult ja väljapuhanult ärgata. Nüüd äratab mind alati äratuskell. Ükskõik, millal ma magama lähen, olgu vara või hilja, alati reguleerin ma ärataja vastavalt magamamineku ajale. See ja lambiküstatamine on õhtuti minu viimased teadlikud teod.

Kui ma uniseks jään, vahetan ma raske raamatu lihtsama vastu. Ja kui ma ka selle kohal tukastama kipun, taon ma endale rusikatega vastu pead, et und minema kihutada. Ma lugesin kuskilt ühest mehest, kes kartis magama jääda. See on Kiplingi lugu. Too mees seadis üles kannuse, nii et iga kord, kui ta tukastas, vajus ta paljas keha vastu terashambaid. Mina olen teinud seda sama. Ma vaatan kella ja otsustan, et kannust ei tohi ära võtta enne keskööd või enne kella ühte või kahte või kolme. Ja nii ta kannustabki mind ärkvele, kuni saabub määratud aeg. See kannus on kuude kaupa minu kõige lähem kaaslane olnud. Meeleheites olen ma nii kaugel

lõinud, et viis ja pool tundi und tundub mulle pillamisena. Mul on unenälg. Mõnikord, kui mu pea unetusest tühi on, muutub surm oma une ja puhkusega mulle tõeliseks kiusatuseks ning mu ajus hakkavad kummitama Longfellow värssid.

On meri sügav, vait;
kõik tema rüpes uinub vaid;
üks samm — ning möödas ongi sõit,
veel mullid veel ja ongi kõik.

See on muidugi puhas mõttetus. See tuleb närvidest, vaimsest ületootamisest. Aga milleks ma seda räägin? Mispärast ma seda tegin? Sinu pärast, selleks, et oma oppeaega lühendada. Selleks, et Edu tagant kihutada. Ja nüüd on minu õppeaeg täis. Ma tunnen oma võimeid. Ma vannun, et õpin iga kuuga rohkem, kui keskmine üliõpilane õpib terve aastaga. Ma tean seda, usu mind. Aga kui ma nii pööraselt ei ihaldaks, et sina mind mõistaksid, ma ei räägiks sulle. See ei ole hooplemine. Ma möödan saavutatud tulemusi raamatute najal. Sinu vennad on praegu juhmid metslased võrreldes minuga ja teadmistega, mis ma olen ammutanud raamatuid neil tundidel, mil nemad magasid. Kunagi ammu ihkasin ma kuulsaks saada. Praegu hoolin ma kuulsusest üpris vähe. Ma ihkan ainult sind. Ma vajan sind hädalisemalt kui toitu või riideid või tunnustust. Minu unistuseks on panna pea sinu rinnale ja magada tuhat aastat. Ja see unistus läheb täide veel enne, kui aasta möödub.»

Martini jõud uhkas Ruthist üle laine laine järel. Ja sel hetkel, kui Martini tahe kõige kindlamalt tema enda tahtele vastu astus, tajus Ruth tema külgetõmbejõudu kõige tugevamini. Martinist hoovav jõud, mis teda alati oli mõjutanud, kehastus nüüd tema kirglikus hääles, väljavalts silmis ja ta säravas mõistuses. Sel hetkel nägi Ruth üsna põgusalt mõra oma veendumuses, mõra, millel ta võis heita pilgu tõelisele uhkele ja võitmatule Martin Edenile. Ning nagu loomatahtsujatel on oma oorgad helked, nii näis ka tema viivuks kahtlema, lõõvat, kas tal jätkub jõudu seda pidurdamatut vaimu taltsaks teha.

«Ja veel üks asi,» kiirustas Martin edasi, «sa armas-

tad mind. Aga mispärast sa mind armastad? See, mis mind kirjutama sunnib, ongi just seesama, mis toidab sinu armastust. Sa armastad mind, sest ma olen kuidagi erinev teistest meestest, keda sa oled kohanud ja oleksid võinud armastada. Mina ei ole loodud ametnikuks, ma ei ole loodud kantseleirotiks, tühisteks ärinägelusteks ja kohtulikuks pusimiseks. Kui sa mind selleks annid, muudad sa minu nende sarnaseks, kes niisugust tööd teevad. Ma pean hakkama töötama nagu nemad, hingama nendega sama õhku, kujundama endas nendega ühiseid vaateid. Sellega sa hävitad erinevuse, hävitad minu, hävitad selle, mida sa minus armastad. Ina kirjutada on kõige elujõulisem tunne, mis minus on. Kui ma oleksin olnud pehme savi, siis poleks minus seda soovi tekkinud ega oleks ka sina mind endale abikaasaks tahtnud.»

«Aga sa unustad,» katkestas teda Ruth, kelle nobe pealiskaudne mõistus märkas paralleeli, «sa unustad, et on olnud ekstsentrilisi leiutajaid, kes jätsid oma perekonna nälga, ajades taga selliseid viirastusi nagu *perpetuum mobile*. Nende naised kindlasti armastasid neid ja kannatasid koos nendega ja nende pärast. Aga mitte selle sõgeda *perpetuum mobile* nimel, vaid sellest hoolimata.»

«Õige,» vastas Martin, «kuid on olnud ka leiutajaid, kes ei olnud ekstsentrilised ja kes nälgisid, püüdes leiutada praktilisi asju, ja on teada, et mõnikord läks see neil korda. Ja mina ei taotle ju ometi midagi võimatut.»

«Aga sa ju ise ütlesid, et pead «tegema võimatut»,» sõnas Ruth vahele.

«Ma rääkisin piltlikult. Ma püüan teha seda, mida teised on enne mind teinud — kirjutada ja elada oma loomingu.»

Ruthi vaikimine kannustas teda jätkama.

«Sinu silmis on siis minu eesmärk niisamasugune viirastus nagu *perpetuum mobile*?»

Martin luges Ruthi vastust ta käesurve. See oli haletseva ema käsi, mis lohutab haiget saanud last. Ja Ruthi jaoks ta sel hetkel oligi haiget saanud laps, pimestatud mees, kes ihkab korda saata võimatut.

Selle jutuajamise lõpul hoiatas Ruth Martinit uuesti oma isa ja ema vastuseisu eest.

«Aga sa armastad ju mind?» küsis ta.

«Armastan, armastan!» hüüdis Ruth.

«Ja mina armastan sind, mitte neid, ning ükskõik mis mind ka ei teeks, mind see ei riiva.» Ta hääles kõlas võidurõõm. «Sest mina usun sinu armastusse ja ei karda nende vaenu. Siin maailmas võib kõik tühja joosta, ainult mitte armastus. Armastusele ei saa midagi halba juhtuda, kui ta pole jõuetu tossike, kes nõrkeb ja komislab teel.»

XXXI PEATÜKK

Martin kohtas oma õde Gertrude'i juhuslikult Broadwayl — nagu selgus, oli see kõigiti heaendeline, aga ometi piinlik juhus. Gertrude seisis tänavanurgal ja ootas trammi ning ta märkas Martinit esimesena. Ta mõel tähele venna ärevat, nälginud näoilmet ja murelikku, vaevatud pilku. Ja tõtt öelda oligi Martin ahastuses ja mures. Ta oli just äsja lõpetanud viljatu kauplemise pandimajapidajaga, kellelt ta oli püüdnud jalgratta arvel täiendavat laenu välja pigistada. Olid saadunud porised sügisilmad ning mõni aeg tagasi oli Martin pantlinud jalgratta ja jätnud tumeda ülikonna enda lalle.

«Teil on ju see tüme ülikond,» oli vastanud pandimajapidaja, kes Martini panditavat vallasvara põhjalikult tundis. «Ärge te mulle ütelge, et pantisite selle tolle juudi Lipka juures, sest kui te seda tõesti olete teinud,»

Pandimajapidaja näoilme muutus ähvardavaks ja Martin kiirustas õiendama:

«Ei, ei, see on mul kodu. Aga mul on vaja seda asjus kanda.»

«Hea küll,» vastas leebunud liigkasuvõtja, «aga mul on vaja see ametiasjus enda kätte võtta, enne kui sa raha anda. Kas te arvate, et ma töotan oma elamiseks?»

«Teie on neljakümnedollarine jalgratas ja heas seisundis,» protesteeris Martin. «Teie andsite mulle selle eest ainult seitse dollarit. Ei, isegi vähem. Kuus ja viis dollarit. Protsendid võtsite ette.»

«Kui tahate raha, tooge ülikond,» kõlas vastus, mis Martini pisikesest umbsest poeurkast välja peletas, südames selline meeleheide, et see ta näol peegeldus ja ões kaastunnet äratas.

Vaevalt olid nad tervitanud, kui saabus Telegraafi avenüü tramm ja peatus, et pärastlõunastelt ostudelt koju sõitvat rahvasumma peale võtta. Kui Martin mrs. Higginbothami trammile aitas, mõistis viimane tema sõrmede pigistusest oma käsivarrel, et vend ei kavatse vagunisse tulla. Ta pöördus trepiastmel ringi ja vaatas alla Martini poole. Venna kurnatud nägu torkas talle uuesti südamesse.

«Kas sina ei tule?» küsis ta. Järgmisel hetkel astus ta uuesti maha venna kõrvale.

«Ma jalutan — liikumise mõttes,» seletas Martin.

«Siis jalutan ma sinuga paar tänavavahet kaasa,» teatas Gertrude. «Vahest on see mullegi kasulik. Viimastel päevadel tunnen ennast kaunis räbalasti.»

Martin vaatas teda — õe räpakas välimus, haiglane tüsedus, kühmus selg, väsinud, lõtvunud joonlega nagu ja raske tatsuv samm, mis oli täielik vastand vaba ja õnneliku inimese kõnnakule, — kõik see oli tõendiks, et õe sõnad ei ole tülis taga.

«Jää parem siia seisma,» ütles Martin, kuigi nad olid jõudnud alles järgmisse peatusse, «ja mine järgmisele trammile.»

«Jumal hoidku! Kui ma ainult nii väsinud ei oleks!» hingeldas õde «Aga siisugustes süssides nagu sinul võiksin ma ka nilmoodi kõndida. Need on ju nii õhukesed, et kuluvad küll enne läbi, kui sa Põhja-Oaklandi jõuad.»

«Mul on kodus parem paar,» oli vastus.

«Tule homme meile lõunale,» kutsus Gertrude äkki. «Mr. Higginbothamit pole kodus. Ta läheb äriasjus San Leandrosse.»

Martin raputas pead, kuid tal ei õnnestunud varjata näljast hundilikku pilku, mis lõunasöögi mainimisel ta silmadesse tekkis.

«Sul ei ole pennigi, Martin, sellepärast sa kõnnidki jala. Liikumise mõttes!» Gertrude püüdis põlastavalt turtsatada, aga suutis kuuldavale tuua ainult nutuse nuutsatuse. «Oot, las ma vaatan.»

ta kobas oma käekotis ja surus siis viiedollarise nundi Martinile pihku. «Ma vist unustasin sinu viimase sünnipäeva ära, Mart,» pomises ta saamatalt.

Valstlikult pigistas Martin kuldraha pihku. Samal hetkel mõistis ta, et poleks tohtinud seda vastu võtta, ning ta võitles iseendaga, suutmata kõhklusepiinadest jagu saada. See kuldtükk tähendas toitu, elu, kehalist ja vaimset erksust, võimalust jätkata kirjutamist — ja kes teab, vahest ehk võimalust kirjutada midagi siisugust, mis looks sisse palju kuldtükke. Vaimusilma ees nägi ta põletava selgusega kahte esseed, mis ta äsja oli lõpetanud. Ta nägi neid laua all, tagasilükatud käsikirjade vahel, mille jaoks tal enam marke polnud, ja ta nägi nende pealkirju just siisugustena nagu ta nad trükkimisele oli. «Müstika ülempreestrid» ja «Ille hääl». Neid polnud ta veel kuhugi saatnud. Need polnud halvemad kui kõik muu, mis ta selles laadis kirjutanud oli. Oleks tal vahi nende jaoks markid! Siis kihvatas temas jälle kindel veendumus, et edu ei jää tulemata, ning kuna seda veendumust toetas veel nälgi, pistis ta raha kiiresti taskusse.

«Ma maksan sulle tagasi, Gertrude, sajakordselt,» kogeles ta ja tundis, kuidas kõris valusalt pigistas ja ilmad äkki niiskeks läksid. «Pane mu sõnu tähele!» ütles ta äkilise enesekindlusega. «Enne kui see aasta lõpeb, pistan ma sulle täpselt sada siisugust pisikest kollast poissi pihku. Ma ei nõua, et sa mind usuksid. Alult oota ja pane tähele.»

Gertrude ei uskunudki. Tal oli piinlik oma uskumatuse pärast, ja leidmata muud väljapääsu sõnas ta:

«Ma tean, et sa oled näljas, Mart. See on sulle näkku kirjutatud. Tule aga meile lõunale, millal tahad. Ma annan mõne lapse sulle ütlema, kui mr. Higginbothamit kodus ei ole. Ja Mart...»

Martin ootas, ehkki ta südamepõhjas teadis, mida õde tahab. Ta mõttekäik oli Martinile silmaga näha.

«Kas sa ei leia, et oleks aeg tööle hakata?»

«Sa ei usu siis, Gertrude, et ma läbi löön?»

Õde raputas pead.

«Kellelgi ei ole minu sisse usku, Gertrude, mitte kellelgi peale minu enda.» Martini hääli oli kirglikult raasuline. «Ma olen kirjutanud juba häid asju. Ja varem või hiljem hakkab ma neid müüma.»

«Kuidas sa tead, et need on head?»

«Sellepärast, et...» Ta takerdus, kuna kogu tohutu kirjanduse ning kirjandusajaloo põld ta ajus kangastus ning veenis teda, et oleks asjatu hakata öele põhjendusi tooma.

«Seepärast, et nad on paremad kui üheksakümmend üheksa protsenti sellest, mis ajakirjades avaldatakse.»

«Ma tahan, et sa mõistuse häält kuulda võtaksid,» vastas Gertrude jõuetult, ent kõikumatult uskudes, et diagnoos, mis ta Martini nõrkusele andis, on õige. «Ma tahan, et sa mõistuse häält kuulda võtaksid. Ja tule homme meile lõunale.»

Kui Martin oli öe trammi aidanud, tõttas ta postkontorisse ja investeeris kolm oma viiest dollarist markidesse. Kui ta hiljem Morse'ide poole minnes uuesti postkontorist läbi astus ja seal suure hulga pikki kõhukaid ümbrikuid ära kaaluda laskis, kulutas ta nende peale ära kõik oma margid, välja arvatud kolm kahesendist.

See kujunes Martinile pöördeliseks õhtuks, sest pärast lõunasööki kohtas ta Russ Brissendenit. Kuidas too sinna sattus, kelle sõber ta oli või missugune tuttav ta kaasa tõi, seda Martin ei teadnud. Ja ta ei vaevunud ka Ruthilt lähemaid andmeid pärima. Lühidalt, Brissenden jättis Martinile verevaese kõlupea mulje ning Martin viskas ta kähku oma mõtteist välja. Tund aega hiljem otsustas Martin, et Brissenden on peale selle ka veel tüütu. Ta hiilis ühest ruumist teise, vahtis pilte ja loppis nina raamatutesse ning ajakirjadesse, mida ta laualt või riiulitelt võttis. Kuigi ta oli majas võõras, tõmbas ta lõpuks seltskonnale tähelepanu pööramata hoopis kõrvale, kägardus suurde tugitooli ja hakkas lugema taskust võetud õhukest raamatut. Lugeses silus ta endal hajameelselt ja hellitavalt juukseid. Rohkem Martin teda tol õhtul tähele ei pannud, välja arvatud üks kord, kui märkas teda nähtavasti õige edukalt mõnede noorte naiskülalistega naljatavat.

Juhtus, et Martin lahkudes poolel trepil Brissendenile järele jõudis.

«Hallool Teie või?» ütles Martin.

Teine vastas turtsaka urinaga, kuid sammus tema kõrval edasi. Martin ei üritanud enam vestlust alustada ja nad sammusid mitu tänavavahet sõnagi vahetamata.

«Vana upsakas eesell!»

Selle hüüatuse ootamatus ja mürgisus pani Martini lüüa. See löbustas teda, aga samal ajal tundis ta ka aaslase vastu järjest kasvavat ebasümpaatiat. Nad veel ühe tänavavahe vaikides olid kõndinud, Brissenden talle äkki küsimuse:

«Te sealt majast otsite?»

«Ja teie?» küsis Martin vastu.

«Jumala eest, ei tea,» tuli vastus. «Igatahes oli see minu esimene sissekukkumine. Päevas on kakskümmend neli tundi ja ma pean need kuskil mingil viisil mööda viima. Lähme võtame natuke.»

«Jah,» vastas Martin.

Algul hetkel imestas ta, et oli kutse nii varmalt vastu võtnud. Kodu ootas teda enne magamaminekut mitu tundi rahateenimistööd ja voodis tahtis ta veel lugeda üht Weismanni köidet, rääkimata Herbert Spenceri autobiograafiast, mis oli tema silmis niisama kõitev kui kõige põnevam romaan. «Miks pean ma aega raiskama tolle inimesega, kes mulle üldse ei meeldi?» mõtles Martin. Tegelikult ei kõitnud teda see inimene ega meeltanud naps, teda tõmbas ligi see, mis napsivõtmisega kaasas käib — säravad lambid, peeglid, sillerdavad klaasideread, soojad õhetavad näod ja meeste häälte kõlav sumin. See'p see just oli — meeste hääled, elu- ja meelemeeste hääled, keda ümbritseb edu õhkkond ja kus mehemoodi napsi peale raha kulutavad. Martin tundis üksindust, see ta peamine õnnetus oligi. Ja sellepärast oli ta kutsest kinni haaranud nagu tuunikala ahmib õige, mille otsas pole muud kui valge riidenarts. Sellest ajast saadik, kui ta töötas koos Joega Hot Springsis, polnud Martin avalikus joogikohas ühtki napsi teinud, välja arvatud klaas veini portugallasest vürtsipoodnikuga. Vaimne üleväsimus ei tekitanud viinahimu nagu keha üleväsimus, ja Martin ei tundnud mingit vajadust napsi järele. Nüüd äkki aga ihkas ta seda, või õigemini, ta ihkas sellise paiga õhkkonda, kus alkohol on andaval ja tarvitusel. Selline paik oligi «Koobas», kus nad end Brissendeniga rasketes nahktoolides mõnusalt istesid ja tellisid viskit soodaga.

Nad vestlesid. Nad vestlesid paljudest asjadest ning tellisid vaheldumisi viskit ja soodat juurde. Martin, kes

oli äärmiselt tugeva kandmisega, imetles Brissendeni joomisevõimet ja kuulas raugematu imetlusega ta juttu. Martin mõistis üsna varsti, et ta kaaslane teab kõike, ja otsustas, et see on teine intellektuaalne inimene, keda ta iial kohanud on. Aga ta nägi, et Brissendenis oli seda, mis professor Caldwellis puudus — nimelt tuld, inspiratsioonisähvatusi, intuitsiooni, geeniuse taltsutamatu leeki. Ta huulteilt voolas elav keel. Ta kitsad huuled lõikasid otsekui stantsirmismasin teravaid ja torkavaid lauseid või siis vormisid hellitavalt pehmeid sametisi sõnu, mahedalt hõõguvaid ja säravaid fraase, kus peegeldus elu müsteerium ja seletamatu saladus. Vahel jälle olid need õhukesed huuled justkui sõjasarv, kust kõmises kosmiliste heitluste lajatang kaja, kostsid laused, mis helisesid hõbeselgelt, helendasid nagu tähine taevaalaotus. Neisse oli kokku võetud teaduse viimane sõna ja ometi ütlesid nad midagi rohke- mat, lisasid luuletaja sõna, ütlesid välja kõige sügavama transtsendentse tõe, tabamatu ja sõnul väljenda- matu tõe, mis aga tavaliste sõnade imepeente ja seleta- matute varjundite kaudu ometi väljendust leidis. Mingi imelise kujutlusjõuga suutis Brissenden vaadata empii- rilise teaduse kaugeimate eelpostide taha, kuhu ükski kirjeldav keel ei küüni, aga kuldsuu imelise võluväega oskas ta panna tuntud sõnadesse tundmatu tähenduse ja viia Martini teadvusse sõnumi, mis polnud vahenda- tav lihtsurelikele.

Martin unustas oma esialgse halva mulje. Tema silma all läks tõeks parim, mida raamatulil pakkuda oli. Siin oli mõistus, oli elav inimene, kelle poole võis üles vaa- data. «Mina olen põrm sinu jalge all,» kordas ta enda- misi ikka ja jälle.

«Te olete õppinud bioloogiat,» ütles ta valjusti ja tähendusrikkalt.

Ta suureks üllatuseks raputas Brissenden pead.

«Aga te kuulutate tõesid, mis on kinnitust leidnud ainult bioloogias,» jätkas Martin ja sai vastuseks imes- tunud ja arusaamatu pilgu. «Teie järeldused on koos- kõlas raamatutega, mida te kindlasti olete lugenud.»

«Mul on hea meel seda kuulda,» vastas Brissenden. «See, et minu pinnapealsed teadmised lubavad mul leida lähema tee tõe juurde, on äärmiselt lohutav. Tõtt ütelda,

et muurra ma kunagi pead selle üle, kas mul on õigus või mitte. See kõik on lõpuks ikkagi väärtusetu. Kõige vii- maseid tõesid ei saa inimene iial teada.»

«Te olete Spenceri õpilane!» hüüdis Martin võidukalt.

«Ma lugesin teda viimati poisikesepõlves, ja tollaigi ainult «Haridust».»

«Soovin, et võiksin ka nii kerge vaevaga teadmisi koguda,» pahvatas Martin pool tundi hiljem. Ta oli hoo- lega analüüsinud Brissendeni vaimset arsenali. «Te olete puhtakujuline dogmaatik, ja see just imelik ongi. Te kuulutate teaduse poolt alles kõige viimasei ajal kind- laks tehtud fakte lihtsalt *a posteriori* arutluse põhjal. Õiged järeldused tulevad teil iseenesest. Olete oma teed igatahes hämmastaval kombel lühendanud. Te leiate tee tunde valguse kiuusega, mingi hüperratsionaalse menelluse abil.»

«Jah, see just oligi, mis isa Josephile ja vend Dutto- nile nii suurt peavalu tegi,» vastas Brissenden. «Oh ei, ma ei ole midagi,» lisas ta. «See oli vaid õnnelik saatus, mis viis mu ühte katoliiklikku kolledžisse, kus ma hari- duse sain. Kust teie oma teadmised korjasite?»

Martin jutustas talle, uurides samal ajal hoolega Brissendeni, ta pikka kõhna aristokraatlikku nägu, ta alaselangenud rinda ja isegi mantlit, mis oli visatud kõrvaltoolile ja mille taskud olid raamatulist pungil. Brissendeni nägu ja pikad peened käed olid päevitunud, Martini meelest ületüüa pruunid. See päevitus häiris Martinit. Selge oli, et Brissenden polnud mees, kes elab õhus. Kuidas siis päike teda nii parkinud oli?

«Selles päevituses on midagi kurjakuulutavat ja tähen- dusrikast,» mõtles Martin, kui ta oma pilgu uuesti pöö- ras kaaslase kõrgete sarnade ja sügavate põselohku- dega näole, mida kaunistas õrn ja peen kotkanina, mille taolist Martin veel polnud näinud. Silmad olid päris tavalised, ei suured ega väikesed, ebamäära- st pruuni varvi. Aga neis hõõgus tuli, seal luuras mingi kahestu- nud, kummaliselt vastuoluline ilme. Need olid trotsli- kud, taltsutamatud, isegi äärmiselt karmid, aga samal ajal ometi kaastunnet äratavad silmad. Martin avastas äkki, et tal on Brissendenist kahju, kuigi ta ei teadnud, mispärast. Aga ta sai peagi teada.

«Mul on tiisikus,» ütles Brissenden veidi aja pärast

üsna muretult, olles enne seletanud, et tuli hiljuti Arizona. «Elasin seal paar aastat kliima pärast.»

«Kas teil ei ole siis nüüd hirm siinsesse kliimasse tulla?»

«Hirm?»

Ta kordas Martini sõna ilma erilise rõhuta. Kuid Martin luges ta askeedinäost, et pole olemas midagi, mis võiks seda inimest hirmutada. Silmad tõmbusid aina kitsamaks, kuni muutusid kullisilmade sarnaseks, ja Martin vaatas peaaegu hinge kinni pidades ta kolkanina, mis oma laienenud sõõrmetega oli jultunud, käskiv, agressiivne. «Võimas!» kommenteeris ta endamist, jälgides erutusega oma kaaslast. Ta deklameeris valjusti:

«Juhuse hoopide all
pea on mul verel, kuid püsti.»

«Te armastate Henley't!» ütles Brissenden ning ta näoilmesse tekkis äkki suur hellus ja õrnus. «Muidugi — mida muud võisin ma teist oodata. Oh, Henley! Sangarihingi! Ta palstab kaasaja värsiseppade keskel silma nagu gladiاتور keset eunuhhide karja.»

«Te ei armasta vist kirjanduslikke ajakirju,» ässitas Martin ettevaatlikult.

«Ja teie?» urises teine nii tõredalt vastuseks, et Martin üllatus.

«Mina... Ma kirjutan, õigemini püüan kirjutada ajakirjadele,» seletas Martin kõhklevalt.

«See on juba parem,» leebus Brissenden. «Te püüate kirjutada, aga teil ei ole edu. Ma tean, mida te kirjutate. Ma näen seda vaimusilmaga. Teie töödes on midagi niisugust, mis ei lasa teil ajakirjadesse sisse pääseda. Neis on sisu, ja ajakirjad pole niisuguse iseärasusega harjunud. Nad tahavad vesist pisarlikku laket, ja jumal teab, et nad saavad seda, aga mitte teilt.»

«Ega minagi ei seisa mustast tööst kõrgemal,» tunnistas Martin.

«Vastupidi...» Brissenden vaikis viivuks ja takseeris häbematuult Martini silmahakkavat vaesust, alates kulu- nud lipsust ja sakilisest kraeservast kuni läikima lõõnud kunevarrukateni ja kergelt pruuniks tõmbunud manse-

tuul. Viimaks jäi ta pilk pikemalt peatuma Martini sisse- langenud põskedel. «Vastupidi, must töö seisab hoopis teist kõrgemal, see on teile täiesti üle jõu ja teil pole lootustki sellega kunagi toime tulla. Kuulge, kallid mees, ma võiksin teid vist solvata, kui teeksin ettepaneku midagi süüa.»

Martin tundis, kuidas kuum vereaine talle tahtmatult oaku tõusis, ja Brissenden naeris võidukalt: «Üks teine mees niisugusest kutsest ei solvu,» seletas ta.

«Te olete kurat!» karjus Martin ärritatult.

«Ega ma ei kutsunudki teid.»

«Te ei julgenud.»

«Oh, ei tea, kas just sellepärast. Nüüd ma kutsun.»

Seda üteldes tõusis Brissenden pooleldi juba toolilt, nagu kavatses sedamaid restorani minema hakata.

Martini käed tõmbusid rusikasse, oimukohtades vaardas.

«Issand! Ta sööb neid elusalt! Ta sööb neid elusalt!» hüüdis Brissenden, matkides kuulsa kohaliku madude- neelaja konferansjeed.

«Mul poleks igatahes raske teid elusalt kinni pista,» heitis Martin vastu, mõõtes jultunud pilgul Brissendeni hõlgusest laastatud keha.

«Ainult et ma pole seda väärt.»

«Vastupidi,» leidis Martin, «asi pole seda väärt.» Ta puhkes südamest ja vabalt naerma. «Tunnistan, et tegite mu narriks, Brissenden. See, et mina olen näljane ning et teie seda teate, on kõige igapäevasem nähtus ja midagi solvavat selles ei ole. Teate, tavaliselt ma naen väiklase konventsionaalse karjamoraali üle. Seal aga tulete teie, ütlete ühe terava, aga õige sõna, ja olemaid muutun ma ise nendesamade tühiste moraali- teoreetilise orjaks.»

«Te solvusite,» kinnitas Brissenden.

«Mõni hetk tagasi olin ma tõesti solvunud. Lapse- polve eelarvamused, mõistate. Siis ma õppisin selliseid asju. Ja see, mis ma hiljem õppisin, pole mind neist täie- likult vabastanud. See on luukere minu isiklikus kapis.»

«Kas panite nüüd kapiukse kinni?»

«Paremini.»

«Kandlast?»

«Kindlasti.»

«Siis lähme ja vaatame midagi söödavat.»

«Lähme,» vastas Martin ja tegi katset maksta viimase viski ja sooda eest sentidega, mis tal kahest dollarist veel järel olid, aga Brissenden sundis kelneri selle lauale tagasi panema.

Martin pistis raha nägu krimpsutades taskusse ja tundis hetkeks Brissendeni sõbralikku käesurvet oma õlal.

XXXII PEATÜKK

Järgmisel pärastlõunal pakkus Martini teine külaline Mariale jälle erutava elamuse. Kuid seekord ta ei kaotanud pead ja pani Brissendeni istuma oma uhkesse ja aukartustäratavasse võõrastetuppa.

«Loodetavasti te ei pahanda, et ma tuln,» alustas Brissenden.

«Ei, ei, mitte sugugi,» vastas Martin ta kätt surudes, pakkus talle oma ainukese tooli ja istus ise voodile. «Aga kuidas te teada saite, kus ma elan?»

«Helistasin Morse'idele. Miss Morse vastas. Ja siin ma nüüd olen.» Ta tuhnis oma mantlitaskus ja heitis lauale õhukese kõite. «Selle raamatu on kirjutanud tõeline luuletaja. Lugege läbi ja jätke endale.» Ning vastuseks Martini protestile lisas ta: «Mis mina raamatutega teen? Täna hommikul oli mul jälle verejooks. Kas teil viskit on? Nojaa, muidugi ei ole. Oodake üks minut.»

Ta tõusis ja läks. Martin vaatas, kuidas ta pikk kogu välistrepist alla laskus, ja kui ta ümber pöördus, et vāravat sulgeda, märkas Martin jahmatusega ta õlgu, mis kunagi olid olnud laiad, nüüd aga sisselangenud rinna kohale kokku olid vajunud. Martin otsis välja kaks teeklaasi ja süvenes siis raamatusse. See oli Henry Vaughan Marlow' viimane luuletuskogu.

«Soti viskit ei olnud,» teatas Brissenden tagasi jõudes. «See santlaager müüb ainult ameerika oma. Ma tōin ühe veerandi ära.»

«Ma saadan mõne jõmpsika sidrunit tooma, teeme punši,» pani Martin ette. «Ei tea, mis selline raamat Marlow'le sisse võib tuua?» jätkas ta, tõstes kõne all oleva teose üles.

«Tõenäoliselt viiskümmend dollarit,» vastas Brissen-

den, «ehkki ta võib õnne tänada, kui ta sellega ots otsaga välja tuleb või kui ta suudab mõne kirjastaja nii kaugele viia, et see riskib teost välja anda.»

«Tähendab, luulest pole siis võimalik ära elada?» Martini hääletoon ja näoilme reetsid masendavat pettumust.

«Kindlasti mitte. Milline narr seda loodabki? Riimimisest aga küll. Näiteks Bruce, Virginia Spring ja Sedgwick. Nemad elavad väga lähedalt. Aga luule? Kas teate, millega see Vaughan Marlow leiba teenib? Ta on koolmeistriks ühes Pennsylvania järeleaitamiskoolis ja kõigist neist väikestest põrguurgastest on see kõige viimane. Ma ei vahetaks temaga ka siis, kui tal oleks veel kas või viiskümmend aastat elada. Ja ometi paisub tema looming tänapäeva salmitegijate karjas silma nagu roos porgandipeenral. Ja milliseid retsensioone temast kirjutatakse! Olgu neetud kogu see juhmide karil!»

«Liiga sageli kirjutavad inimesed, kes ise kirjutada ei oska, neist, kes oskavad,» aitas Martin kaasa. «Mind lausa ehmatas, milline hulk totrusi on kirjutatud Stevensonist ja tema loomingust.»

«Raisakullid ja harpüiad!» kiristas Brissenden hambaid. «Jah, ma seda konnakudu tunnen — tänitavad teda mõnuga «Isa Damieni kirja» pärast, analüüsivad teda, vaagivad teda...»

«Möödavad teda omaenda armetu ego möödupuuga,» rõnas Martin vahele.

«Jah, nii see on, hästi öeldud. Nad ilastavad ja roostetavad Tõe, Ilu ja Hüve ja patsutavad talle lõpuks surjale ja ütleavad «Tubli koer, Pontu.» Ptüil «Pisikesed küllistavad inimhakid» — nii nimetas Richard Realf neid tol õhtul, kui ta suri.»

«Nokivad tähetolmu,» võttis Martin selle mõtte õhul üles. «Tänitavad geeniuste tähelendu. Kunagi kirjutasin ma nende kohta paskvilli — kriitikute või õigemini retsensentide kohta.»

«Näldake välja,» palus Brissenden huvitatult.

Martin otsiski välja «Tähetolmu» koopia ning seda lugedes hakkas Brissenden itsitama, hõõrus käsi ja muustas punši.

«Mulle paistab, et olete ise kübemeke tähetolmu, mis lendab läbi silmaklappidega varustatud kääbuste maa-

ilma,» tegi ta kokkuvõtte, kui oli lugemise lõpetanud. «Muidugi näpsas esimene ajakiri selle ära?»

Martin lehitses oma arvepidamisraamatut.

«Juba kakskümmend seitse ajakirja on selle tagasi lükanud.»

Brissenden puhkes laginal ja südamest naerma, kuid naer sumbus kõhahoogu.

«Teil pole vaja mulle üteldagi, et olete ka luules jõudu proovinud,» hingeldas ta. «Näidake mulle midagi.»

«Arge praegu lugege,» palus Martin. «Ma tahan praegu rääkida. Seon nad kimpu ja annan teile koju kaasa.»

Brissenden lahkus, viies kaasa «Armastuse tsükli» ning «Haldja ja pärli».

Järgmisel päeval tagasi tulles tervitas ta Martinit sõnadega:

«Ma tahan veel.»

Ta mitte üksnes ei veennud Martinit, et see on luuletaja, — Martin sai teada, et ka Brissenden on poeet. Brissendeni tööd rabasid teda ning ta oli hämmastunud, et autor polnud katsetki teinud neid avaldada.

«Katk tabagu neid kõikil!» oli Brissendeni vastus, kui Martin pakkus oma abi neile kirjastamisvõimaluste otsimiseks. «Armastage ilu tema enda pärast,» andis Brissenden nõu, «ja lööge ajakirjadele käega. Tagasi laevale ja merele! See on minu nõuanne teile, Martin Eden. Mida te neis haigetes ja roiskunud linnades otsite? Iga päev, mida te siin raiskate, püüdes ilu ajakirjanduse vajaduste kohaselt prostituudiks muuta, löikate endal kõri läbi. Mis te mulle hiljuti deklameerisite? Ah jaa — «Inimene, viimane efemeer». Milleks on teil, viimasel efemeeril, tarvis kuulsust? Kui te selle saavutate, mürgitab see teid. Ausõna, te olete liiga lihtne, liiga ürgjõuline ja liiga ratsionaalne, et niisugusest toidust sooruks saada. Ma loodan, et teil ei lähe ilal korda ühtainukestki rida mõnele ajakirjale müüa. Ilu on ainus isand, keda tasub teenida. Teenige teda ja olgu kari neetud! Edu! Mis kurat see edu siis on, kui see pole teie sonett Stevensonist, mis ületab Henley «Ilmutuse»? Kas teie «Armastuse tsükkel» ja need mereluuletused siis pole edu?»

Rõõmu allikaks ei ole teile tehtud tegu, vaid just tegemine ise. Arge tulge mulle rääkima, ma tean seda. Ka teie teate seda. Ilu piinab teid. Kannate seda endas kui raugematut valu, kui haava, mis kinni ei kasva, kui loõguvat noatera. Mis te nende ajakirjadega jändate? Olgu ilu teie eesmärgiks. Miks peate te ilu kullaks vahetama? Onneks ei lähe see teil niikuinii korda. Niisiis pole mul põhjust sellepärast ärrituda — te võite tuhat aastat ajakirju lugeda ja teie ei leia sealt väärtusi, mis üheainsa Keatsi rea üles kaaluksid. Jätke kuulsus ja raha sinnapaika, munsterdage ennast homme laevale, ja tagasi merele!»

«Mitte kuulsuse, vaid armastuse pärast,» naeris Martin. «Armastusel ei näi teie kosmoses kohta olevat. Minu omas aga on ilu armastuse ümmardaja.»

Brissenden silmitses teda haletsevalt ja imetlevalt. «Te olete nii noor, mu poeg Martin, nii noor. Te lendate kõrgele, aga teie liblikatilivad on õhulised nagu kõige peenem loor ja kaetud kõige õrnema tolmuga. Arge neid avitage. Aga muidugi oletegi neid juba kõrvetanud. «Armastuse tsükkel» võis sündida vaid mõne jumaldatud seeliku tõttu, ja sellest on häbi.»

See ülistab armastust niisamuti kui seelikut,» naeris Martin.

«Meeletuse mõttetarkus,» kõlas vastus. «Nil nimetatakse seda, kui hašišil unelmates rändasin. Aga vaadake ette. Need kodanlaste linnad hukutavad teid. Volke näiteks see kaubitsejate koobas, kus ma teid kohitasin. Majaseen, see on veel vähe öeldud. Sellises õhusõidus ei saa oma mõistust puutumatuna hoida. See kõik on madal. Nende hulgas pole ainustki, kes teid alla ei kosuks. Need mehed ja naised on kõik ainult mõtlevad kõhud, keda juhib ülimalt intellektuaalne ja kunstiline karjainstinkt...»

Ta vaikis äkki ja vaatas Martinile otsa. Siis taipas ta äkki ühe mõtteväljatusega kogu olukorda. Ta näol peepeldus imetlev õudus.

«Ja te kirjutasite selle vägeva «Armastuse tsükli» temale, sellele kahvatule kuivanud naisolevusele!»

Järgmisel hetkel haaras Martini käsi tal kõrist ja raputas teda nii, et ta hambad lõgisesid. Aga kui Martin oma ohvrile silma vaatas, ei näinud ta seal hirmu —

ta nägi vaid uudishimulikke ja pilkavat saatanaid. Ta tuli jälle teadvusele ning tõukas Brissendeni voodisse pikali, lastes tal samal hetkel kõrist lahti.

Viivu aega hingeldas ja ähkis Brissenden piinatult, siis hakkas itsitama.

«Te oleksite mu enda igaveseks tänuvõlglasteks teinud, oleksite te mu elukese välja raputanud,» ütles ta.

«Mu närvid on viimasel ajal katkemiseni pingul,» vabandas Martin. «Loodan, et ma teile viga ei teinud. Laske ma teen teile värsket punši.»

«Oh, teie noor kreeklane!» jätkas Brissenden. «Te olete vist küll õigusega oma keha peale uhke? Olete kuratlikult tugev. Olete noor panter, lõvikutsikas. See jõud läheb teile veel kalliks maksma.»

«Mis te sellega mõtlete?» küsis Martin huvitatult, ulatades talle kaasi. «Võtke, visake see alla, ja unustame ära.»

«Ma mõtlen...» Brissenden rüüpas oma punši ja naeratas heakskiitvalt. «Ma mõtlen naisi. Nad kiusavad teid kuni surmani, nagu nad teid siiani on kiusanud — kui ma eksin, siis olen küll vastsündinud imik. Teil pole mõtet mind kähkida, ma ütlen ikkagi, mis mul öelda on. See on kahtlemata teie esimene vasikavaimustus. Aga ilu nimel ilmutage järgmine kord paremat maitset. Taeval päralt, mis imet te kodanluse tütardest loodate? Jätke nad rahule. Valige endale tuline, paheline naine, kes naerab elule näkku, irvitab surma üle ja armastab teid, kuni suudab. Selliseid naisi leidub. Ja nad on niisamuti valmis teid armastama kui kodanliku kindlustatud elu araverelised sünnitised.»

«Araverelised?» protesteeris Martin.

«Just nimelt araverelised. Nad vadistavad oma tillukestest moraaliireeglitest, mis on neile pähe tuubitud, ja kardavad elada tõelist elu. Nad armastavad teid, Martin, aga rohkem kui teid armastavad nad oma pisitillukest moraali. Teie vajate ülevat andumist elule, suuri, vabasid hingi, sädelevaid liblikaid, aga mitte väikesi halle sääski. Oh, küllap te kunagi tüdinate ka neist, tüdinate kõigist naistest, kui teile saab osaks õnnetus elada. Aga teie ei ela. Te ei lähe tagasi laevale ega sõida enam merd, te tolgendate nendes linnade katkupesades, kuni te luud mädanevad, ja siis te surete.»

«Te võite mulle loenguid pidada, aga te ei räägi mulle nuku pähe,» vastas Martin. «Teie tarkus on lõpuks ikkagi vaid teie loomuse tarkus ja minu loomuse tarkus on just niisama ümberlökkamatu kui teie oma.»

Nad olid erineval arvamusel armastusest, ajakirjadest ja paljudest muudest asjadest, kuid nad meeldisid teineteisele ja Martini poolt oli see sügav sümpaatia. Päevast päeva olid nad koos — kui mitte rohkem, siis vähemalt selle tunni, mis Brissenden veetis Martini umbses toakeses. Brissenden ei tulnud iialgi viskipudelita, ja kui nad kahekesi linnas lõunatasid, jõi ta kogu söögiaja koti viskit soodaga. Arved maksis alati tema ning tema kaudu õppis Martin tundma hõrgutavaid toite, jõi esimest korda šampanjat ning tegi tutvust reinveinidega.

Kuid Brissenden jäi talle alati mõistatuseks. Hoolimata askeedinäost elas selles kõdunevas kehas avameelne elunautija. Ta ei kartnud surma, naeris kibedalt ja küüniliselt kõigi elu külgede üle, ja ometi, olles ise surmasuus, armastas ta elu, armastas seda viimse aatomini. Teda piinas pöörane iha elada, erutust tunda, «vingerdada natuke aega kosmilises tolmus, millest ma olen tehtud», nagu ta seda ise kord sõnastas. Ta oli kasutanud narkootikume ning teinud palju imelikke asju, otsides uusi elamusi, uusi erutusi. Nagu ta Martinile rääkis, oli ta kord kolm päeva olnud joomata — ta oli seda teinud vabatahtlikult, et kogeda kirjeldamatut naudingut, mida sellise janu kustutamine pakub. Kes võl mis ta oli, seda ei saanud Martin iialgi teada. Ta oli inimene ilma minevikuta, kelle tulevikuks oli peagi laud ning kelle olevikuks oli kibe elamise palavik.

XXXIII PEATÜKK

Martini lahing kaldus järjekindlalt lüüasaamise poole. Kuidas ta ka kokku ei hoidnud, sissetulek ajalehenupukestest ei katnud ta kulusid. Tänapühade eel oli ta tume ülikond jällegi pandimajas ning tal polnud võimalik Morse'ide küllakutset vastu võtta. Küllakutsest loobumise põhjus tegi Ruthi õnnetuks ja Martini viis see lausa meeleheitele. Ta teatas Ruthile, et tuleb kõi-

gest hoolimata, et ta sõidab San Franciscosse, toob «Transcontinentali» toimetusest ise ära viis dollarit, mis sealt saada on, ja lunastab sellega oma ülikonna välja.

Hommikul laenas ta Maria käest kümme senti. Meelsamini oleks ta laenanud Brissendenilt, kuid see püsimatu isik oli silmapiirilt kadunud. Martin polnud teda juba kaks nädalat näinud ning ta murdis asjata pead, püüdes meelde tuletada, kas ta teda kuidagi solvanud ei ole. Kümne sendiga sõitis Martin mootorparvel üle lahe San Franciscosse ning mööda Market Streeti sammudes arutles ta endamisi, kuidas hädast välja rabelda, juhul kui tal ei õnnestu raha kätte saada. Ilma rahata poleks tal võimalik Oaklandi tagasi sõita ning ta ei tundnud San Franciscos kedagi, kellelt oleks võinud veel kümme senti laenata.

«Transcontinentali» toimetuse uks seisis paakil ja Martin, kes oli seda juba lahti tõukamas, peatus äkki, kuuldes ukse tagant valju häält, mis hüüdis:

«Asi pole hoopiski mitte selles, mr. Ford.» (Oma kirjavahetusest teadis Martin, et Ford on toimetaja nimi.) «Küsimus on selles, kas te kavatsete üldse maksta. Täielikult ja sularahas? Mind ei huvita «Transcontinentali» tulevikuväljavaated ja see, mis te temast tuleval aastal teha loodate. Mina tahan oma töö eest tasu saada. Ja ma ütlen teile otsekohealt, et «Transcontinentali» jõulunumber ei lähe trükki, kuni mul raha käes ei ole. Head päeva. Kui teil ükskord raha on, siis räägime edasi.»

Uks prantsatas lahti ja vihase näoga mees sööstis Martinist mööda ning sammus mööda koridori edasi, vandudes ja käsi rusikasse pigistades. Martin leidis, et parem on mitte otsekohe sisse minna, ning ootas koridoris umbes veerand tundi. Siis lükkas ta ukse lahti ja astus sisse. See oli talle uus kogemus, sest ta oli esimest korda elus ajakirja toimetuses. Siinses kontoris polnud nähtavasti tarvis nimekaarte esitada, sest jooksupoiss viis kuhugi tagumisse ruumi sõna, et väljas ootab keegi mees, kes soovib mr. Fordiga kokku saada. Poiss tuli tagasi, viipas Martinile ja juhtis ta toimetuse pühapaika — toimetaja kabinetit. Martini esimeseks muljeks oli toas valitsev räpakas korralagedus. Järgmiseks märkas ta põskhabemega noorevõitu meest, kes istus

rulookattega kirjutuslaua taga ja silmitses tulijat uudishimulikult. Martinit imestas mehe häirimatult rahulik meeleolu. Ilmne oli, et tüli trükkaliga polnud tema meeleolu rikkunud.

«Mina... mina olen Martin Eden,» alustas Martin. («Ja ma tahan oma viis dollarit kätte saada,» oleks ta hea meelega lisanud.)

Kuid Ford oli tema esimene toimetaja ja olukorda arvestades ei tahtnud Martin teda kohe alguses ära kohutada. Martini üllatuseks hüppas mr. Ford püsti, hüüdes: «Mis te räägitel!» ja raputas järgmisel hetkel tulevoolava sõbralikkuse tuhinas kahe käega Martini kätt.

«Ma ei oska ütelda, kui hea meel mul on teid näha, mr. Eden! Ma olen sageli mõelnud, kuidas te küll välja näete.»

Siinkohal astus ta sammu tagasi ja uuris lahkusest ärevail silmil Martini argipäeva ülikonda, mis oli ühtlasi ka ta kõige viletsam ülikond ning lootusetult ja parandamatult narmendama lõõnud, ehkki Martin oli põksid Maria triikrauaga hoolega viiki pressinud.

«Ma tunnistan, et pidasin teid hoopis vanemaks, kui te olete. Teie jutustus ilmutas nii laia haaret, selles oli... küpsust ja mõttesügavust. See jutustus on meistriteos, ma mõistsin seda kohe, kui olin esimesed pool tosinat rida läbi lugenud. Ma räägin teile, mis ma tundsin, kui ma seda esimest korda lugesin. Kuid ei, enne lubage, et ma teid toimetuse töötajatele tutvustan.»

Ikka veel rääkides juhtis mr. Ford Martini toimetuse ruumi, kus ta talle tutvustas toimetaja asetäitjat mr. White'i, saledat habrast mehikest, kelle käsi oli imeilmselt jahe, just nagu oleks ta kergelt külmetanud, ning kes kandis hõredaid pehmeid vurre.

«Ja see on mr. Ends, mr. Eden. Mr. Ends on meie...»

Martin surus kilavate silmadega kiillaspea kätt, kelle nägu tundus võrdlemisi nooruslikuna, otsustades vähese jargi, mis sellest näha oli, sest suuremat osa kattis lumivalge, hoolikalt pügatud habe. (Seda pügas pühapäeviti tema naine, kes siis ühtlasi ka ta kukalt puhastas.)

Kõik kolm meest kogunesid Martini ümber, lakkama-

tult ja imetlevalt läbisegi vadistades, nagu püüaksid nad kihlveo peale uksteist surnuks rääkida.

«Me arutasime sageli, miks te küll isiklikult sisse ei astu,» ütles mr. White.

«Mul polnud trammiraha ja ma elan teisel pool lahte,» vastas Martin rohmakalt, lootes sellega neile naidata, kui hädasti ta raha vajab.

«Aga kindlasti on mu uhked räbalad juba isegi viletsuse kõnekad tunnustajad,» mõtles ta. Aeg-ajalt, kui vähegi võimalust oli, tegi ta vihjeid oma kulaskaigu põhjuse kohta. Kuid ta imetlejate kõrvad jäid sellele kurdiks. Nad laulsid talle kiitust, jutustasid talle, mida nad tema jutustusest esimesel pilgul olid arvanud, mida nad sellest hiljem olid arvanud, mida nende naised ja perekonnaliikmed sellest arvasid. Kuid poole sõnagagi ei ilmutanud nad kavatsust talle selle eest maksta.

«Kas ma rääkisin teile, kuidas ma teie jutustust esimest korda lugesin? Muidugi ei rääkinud. Ma sõitsin parajasti New Yorgist Läände. Ja kui rong Ogdenis peatus, tõi uue vahetuse vagunisaatja rongi «Transcontinentali» viimase nambri.»

«Jumala eest,» mõtles Martin, «sina võid reisida pulmanvagunis, mina aga nälgin näruse viie dollari pärast, mis sa mulle võlgned. Viha hakkas temas tõusma. Ole kohus, mida ta «Transcontinentali» poolt kannatada oli saanud, võttis kolossaalsed mõõtmised. Temas käärised kõik need sünged kuud täis asjata lootusi, nälga ja viletsust. Tal oli praegugi nälg ja see näpistas teda, tuledades meelde, et ta sõi viimati eelmisel päeval ja ka siis kesise. Hetkeks läks tal silme ees mustaks. Need tüübid polnud isegi röövlid. Nad olid alatud pisivargad. Valede ja reetlike lubadustega olid nad temalt ta jutustuse välja petnud. Oodaku, ta veel näitab neile! Ja ta tegi kindla otsuse, et ei lahku toimetusest enne, kui on oma raha kätte saanud. Tal oli kogu aeg meeles, et kui tal raha saada ei õnnestu, pole tal kuidagi võimalik Oaklandi tagasi pääseda. Ta taltsutas ennast suure pingutusega, kuid korra viiksatas ta näol siiski huntlik ilme, mis kohutas toimetuserahvast ja viis nad segadusse. Nende kõnevool muutus veelgi ohtramaks. Mr. Ford asus uuesti jutustama sellest, kuidas ta esi-

... korda oli «Kellahelinat» lugenud, ning mr. Ends ... samal ajal edasi anda oma õetütre vaimustust ... helina» puhul — nimetatud oetütar oli kooliõpetaja Alamedas.

«Ma ütlen teile, milleks ma tulin,» sõnas Martin ... «Selleks, et te mulle maksaksite jutustuse eest, ... teile kõigile nii kangesti meeldis. Kui ma ei eksi, ... lasite mulle viis dollarit kohe pärast ilmumist.»

Mr. Fordi liikuvale näole ilmus otsekohe õnneliku valdiku ilme ning ta hakkas juba kätt taskusse ajama, aga pöördus äkki mr. Ends poole ja teatas, et ta on ... rahakoti koju unustanud. Mr. Ends kahetses seda ... kõigest südamest ja Martin nägi, kuidas ta käsi ... laksatas, otsekui oleks ta tahtnud kaitsta oma ... taskut. Martin taipas, et raha on seal.

«Mul on kahju,» ütles mr. Ends, «kuid vaevalt tund ... tagasi maksin ma trükkalile ja see võttis kogu ... raha, mis mul kaasas oli. Oli väga ettevaatamatu, ... nii vähe raha kaasa võtsin, kuid arve tähtaeg ... polnud veel käes ja mulle tuli täiesti ootamatult trük- ... kali palve, kes erilise vastutulekuna minult kiiret ... avantsi palus.»

Molemad mehed vaatasid äraootavalt mr. White'i ... Kuid too džentelmen puhkes naerma ja kchitas ... Tema südametunnistus oli vähemalt puhas. Ta oli ... «Transcontinentali» ajakirjandust õppima, kuid ... selle asemel õppinud peamiselt rahandust. «Trans- ... continental» võlgnes talle nelja kuu palga ning ta tea- ... dis, et trükkali nõudmised tulevad rahuldada enne kui ... toimetaja asetäitja omad.

«On väga piinlik, mr. Eden, et te meid niisuguses ... olukorras tabasite,» alustas mr. Ford eputavalt. «Puha ... lohakus, uskuge mind. Aga teate, mis me teeme. Homme ... hommikul on meil esimene asi teile tšekk välja saata. ... teil on ju mr. Edeni aadress, eks ole, mr. Ends?»

Jah, mr. Endsil oli aadress olemas, ja tšekk töotati ... hommikul esimeses järjekorras posti panna. ... Martini ettekujutus pankadest ja tšekkidest oli üsna ... kuid ta ei näinud mingit põhjust, miks pidi tšekk ... välja saadetama järgmisel päeval, selle asemel et see ... talle otsekohe kätte anda.

«Oleme siis kokku leppinud, mr. Eden, et me saadame teile tšeki homme välja?» ütles mr. Ford.

«Mul on täna raha vaja,» vastas Martin kangekaelselt.

«Asjaolude õnnetu kokkulangemine... Kui te oleksite sisse astunud ükskõik millisel teisel päeval...» alustas mr. Ford mesiselt, ent teda katkestas mr. Ends, kelle kilavad silmad nähtavasti täiesti õigesti ennustasid kergesti ärrituvat iseloomu.

«Mr. Ford seletas juba asja ära,» ütles ta rangelt, «mina niisamuti. Tšekk pannakse posti...»

«Ka mina olen oma asja ära seletanud,» sõnastas Martin, «ning ma ütlesin juba, et mul on täna raha vaja.»

Martin tundis, kuidas ärijuhi järsk toon ta pulssi pisut kiirendas, ning ta pidas meest teraselt silmas, aimates, et «Transcontinentali» sularaha peitub selle mehe püksitaskus.

«On äärmiselt kahetsusväärne...» alustas mr. Ford

Samal hetkel pöördus mr. Ends kannatamatult ümber, otsekui kavatses ta ruumist lahkuda. Aga hetkegi kaotamata hüppas Martin tema juurde ning haaras tal kõrist kinni, nii et mr. Ends lumivalge habe, mis ikka veel laitmatult kammitud oli, neljakümne viie kraadise nurga all taeva poole pöördus. Mr. White'i ja mr. Fordi suureks kohkumuseks raputas Martin mr. Ends nagu astrahani vaipa.

«Lao lagedale, noorte talentide auväärt nülgi,» käratas Martin. «Lao lagedale, või ma raputan selle sinust välja, olgu või senthaaval.» Ja hoiatuseks kahele hirmunud pealtvaatajale lisas ta: «Hoidke eemale! Kui te vahele segate, saab mõni kindlasti haiget.»

Mr. Ends oli lämbumas. Ja alles siis, kui Martin ta kõri peost lahti laskis, suutis ta märku anda, et on nõus raha lauale laduma. Kui ta oli ennast mitu korda läbi tuhninud, ilmus püksitaskust nähtavale neli dollarit viisteist senti.

«Taskud pahupidi!» kamandas Martin.

Veel kümme senti kukkus välja.

Martin luges oma saagi kaks korda üle, et eksitust poleks.

«Järgmiseks teie!» käratas ta mr. Fordile, «Ma tahan saada veel seitsekümmend viis senti.»

Mr. Ford ei hakanud ootama, vaid tühjendas jalamaid oma taskud, mis andis tulemuseks kuuskümmend

«Kas on kindel, et see on kõik?» küsis Martin änvardavalt, võttes raha oma valdusse. Mis teil vestitaskus on?»

Oma hea tahte kinnitamiseks pööras mr. Ford vestitaskud pahupidi. Pörandale pudenes papitükike. Ford võttis selle üles ja tahtis juba taskusse tagasi pista, aga Martin hüüdis:

«Mis see on. Mootorparve pilet? Andke aga siia. See maksab kümme senti. Võtan selle võla katteks. Mul on nüüd koos piletiga neli dollarit üheksakümmend viis senti. Viis senti on veel saada.» Ta heitis hirmuäratava pilgu mr. White'ile, kellel aga oli juba viiesendine varuks, mille ta valmisolevalt Martinile ulatas.

«Täna,» ütles Martin, pöördudes kõigi kolme poole. «Ilعاد päeva.»

«Röövell!» kraaksatas mr. Ends talle järele.

«Taskuvaras!» nähvas Martin vastu ja lõi ukse oma selja taga mürtsatades kinni.

Martini meeoleolu tõusis — tõusis sellisel määral, et kui talle meenus viisteist dollarit, mis «Herilasest» «Haldja ja pärli» eest saada oli, otsustas ta jalamaid neilegi järele minna. Aga «Herilase» toimetuse koosnes hästiraseeritud sitkelest noormeeslest, varjamatuist mereröövlitest, kes riisusid kõike ja kõiki, säästmata ükski. Pärast seda kui toimetuse mööbel oli pisut lammutada saanud, läks toimetajal (endisel kolledži maadlustšempionil) ärijuhi, reklaamiagendi ja uksehoidja tõhusal kaasabil korda Martin toimetusest välja pükseerida ning talle esimesel trepijärgul tubli algkiirendus anda.

«Astuge teinekordki sisse, mr. Eden, olete alati teretunud külaline,» naersid nad talle ülemiselt trepiplatvormilt järele.

«Püü!» pomises Martin. ««Transcontinentali» omad oled lastepreilid, aga teie, poisid, olete elukutseliste pokkajate jõuk.»

Sellele vastas veelgi murisevam naer.

«Pea!» ütles mr. Eden, hõikas «Herilase» toimetaja vastu, «et luuletaja kohta olete teiegi üsna kõva

poiss. Kus te selle paremsirge õppisite — kui küsida tohib?»

«Kus teie õppisite selle poolnelsoni?» küsis Martin vastu. «Aga sinise silma saate igatahes küll.»

«Loodan, et teie kael kangeks ei jää,» sõnas toimetaja hoolitsevalt. «Mis te arvate, kui õige läheksime kõik ja niisutaksime seda — ma ei mõtle muidugi mitte kaela, aga seda pisikest saginat.»

«Viskame kulli ja kirja — kui kaotan, siis maksan mina,» nõustus Martin. Ning rõõvlid ja nende ohver tegid väikesed napsid, tunnistades üksmeelselt, et tugevama on õigus ning et «Haldjas ja pärl» on «Herilase» toimetuserahva seaduslik omand.

XXXIV PEATÜKK

Arthur jäi väravale ootama, sellal kui Ruth Maria välitrepi üles ronis. Neiu kuulis kirjutusmasina kiiret klõbinat, ja kui Martin ta sisse laskis, leidis ta oma armasama uue käsikirja viimase lehekülje juures. Ruth oli tulnud vaatama, kas Martin ikka kindlasti nende tänu-pühalõunasöögist osa võtab, aga enne kui ta jõudis sellest juttu teha, süvenes Martin juba õhinal teemasse, millest ta oli tulvil.

«Kuula, las ma loen sulle ette,» hüüdis ta, eraldades koopiad ja seades leheküljed järjekorda. See on mu viimane töö ja erinev kõigest, mis ma viimasel ajal kirjutanud olen. See on nii omamoodi, et mul hakkab selle pärast peaaegu hirm, aga südamepõhjas leiari siiski, et see on hea. Otsusta sina. See on üks Havai lugu. Panin pealkirjaks «Viki-Viki.»

Ta näos hõõgus loomingupalavik, ehkki Ruth külmas toas lödises ja oli tervitades tähele pannud, kui külmad olid Martini käed. Ta kuulas tähelepanelikult, ja kuigi Martin polnud lugemise ajal näinud Ruthi näos midagi peale laetuse, küsis ta lõpetades:

«Ütle avameelselt, mis sa sellest arvad?»

«Ma... ma ei tea,» vastas Ruth. «Kas see... kas sa arvad, et see leiab ostjaid?»

«Kardan, et mitte,» tunnistas Martin. «Ajakirjade jaoks on see liiga vänge. Aga see on tõsi, ausõna, see on tõsi.»

«Aga mispärast sa siis kangekaelselt kirjutad niisuguseid asju, kui sa tead, et neid ei osteta?» jätkas Ruth armutult. «Kirjanikud kirjutavad raamatuid ju selleks, et ülalpidamist teenida, eks ole nii?»

«Jah, see on õige. Aga see õnnetu lugu võttis minu üle võimust. Ma ei suutnud teda kirjutamata jätta. Ta nõudis väljendust.»

«Aga miks paned sa oma tegelase, selle Viki-Viki, nii loorelt kõnelema? Tingimata solvab see sinu lugejaid ja just sellepärast lükkavadki toimetajad õigustatult sinu teosed tagasi.»

«Aga tõeline Viki-Viki oleks täpselt niimoodi rääkinudki.»

«Kuid see ei ole hea maitse.»

«See on elu,» vastas Martin järsult. «See on õige ja see on tõde. Ma pean kirjeldama elu nii, nagu ma seda näen.»

Ruth ei vastanud ja pisut aega istusid nad plinlikus vaikuses. Armastus ei lubanud Martinil Ruthi täielikult mõista. Ja Ruth ei mõistnud teda seepärast, et Martin oli nii suur ja osa temast jäi Ruthi silmapiirist välja.

«Muide, ma sain «Transcontinentalist» raha kätte,» sõnas Martin, soovides vestlust rahulikumale teemale viia. Ta silme ette kerkis põskhabemete trio just sellisena, nagu ta neid viimati nägi pärast seda, kui oli neilt rõõvinud neli dollarit üheksakümmend senti ja mootorpurve pileti, ning ta hakkas naerma.

«Sa siis tuled!» hüüdis Ruth õnnelikult. «Selleks ma tulingi, et seda teada saada.»

«Tulen?» pomises Martin hajameelselt. «Kuhu?»

«Muidugi homme meie lõunale. Mäletad, sa ütlesid ju, et lunastad oma ülikonna välja, kui raha kätte saad.»

«See läks mul päris meelest ära,» sõnas Martin alandlikult. «Vaata, täna hommikul tabas politseinik Maria kaks lehma koos vasikaga ja... Noh, juhtus nii, et Maria polnud parajasti raha ja mina pidin tema lehmad välja lunastama. Sinna see «Transcontinentali» viieline kulus — «Kellahelin» läks politseiniku taskusse.»

«Ihmedab, sa siis ei tule?»

Martin silmitses oma riietust.

«Ma ei saa.»

Ruthi sinistes silmades läikisid peetumuse- ja eel-
hente pisarad, kuid ta ei öelnud midagi.

«Järgmisel tänapühäl lõunatad minuga «Delmonico»
restoranis,» ütles Martin lõbusalt. «Või Londonis või
Pariisis, kus aga tahad. Ma tean seda.»

«Paar päeva tagasi lugesin ajalehest,» teatas Ruth
järsult, «et kohalik raudteepost on hulga uusi ametnikke
tööle võtnud. Ja sina tulid ju konkursil esimeseks.»

Martin oli sunnitud omaks võtma, et ta oli tõesti saa-
nud kutse tööle ilmuda, kuid oli selle tagasi lükanud.
«Ma olin — ja ma olen enda peale nii kindel,» vastas
ta. «Aasta pärast teenin ma rohkem kui tosin raudtee-
posti ametnikku kokku. Küll sa veel näed.»

«Oh!» See oli kõik, mis Ruthil Martini jutu peale
öelda oli. Ta tõusis ja tõmbas kindad kätte. «Ma pean
minema, Martin. Arthur ootab mind.»

Martin süles ja suudles teda, kuid Ruth oli seekord
õige loide armsam. Ta kehas polnud pinget, ta käed ei
põimunud ümber Martini piha ning ta huultes ei leid-
nud Martin oodatud survet.

«Ruth on minu peale vihane,» otsustas Martin, kui
ta vāravalt tagasi tuli. «Aga mispärast? Oli õnnetu
juhus, et Maria lehmad politseiniku saagiks langesid.
Aga see oli ainult saatuse tuju. Selles ei saa kedagi
süüdistada.» Ja tal ei tulnud pähegi, et ta oleks võinud
ka kuidagi teisiti toimida. «Jah, siiski, natuke mul ikkagi
süüd on,» mõtles ta seepeale. Oli ta ju raudteeposti
kohapakkumise tagasi lükanud. Ja «Viki-Viki» ei olnud
Ruthile meeldinud.

Ta pöördus trepilt tagasi, sest saabus postiljon, kes
oli oma pärastlõunasel ringkäigul. Pikkade ümbrikkude
kimpu vastu võttes haaras Martinit tuttav ootusärevus.
Üks ümbrikest ei olnud pikk. See oli lühike ja õhuke
ning sellele oli trükitud «New Yorgi Ringvaate» aad-
ress. Ta pidi juba ümbriku lahti rebima, ent peatus äkki.
Ümbrikus ei võinud olla vastuvõtusõnum. Sellele aja-
kirjale ei olnud ta midagi saatnud. Võib-olla — ta süda
peaaegu seisatus selle pöörase mõtte juures — võib-
olla tahtsid nad temalt artiklit tellida. Kuid järgmisel
hetkel heitis ta selle oletuse kui täiesti võimatu kõrvale.

See oli lühike ametlik kiri, mis kandis tegevtoimetaja
allkirja ning kus teda lühisalt informeeriti, et toimetus

on saanud juuresoleva anonüümkirja, ning kinnitati, et
«Ringvaate» personal mitte kunagi ja mitte mingitel
asjaoludel anonüümsetele kirjadele tähelepanu ei pööra.

Juurdelisatud anonüümkiri oli naiivselt käsitsi täht-
haaval kirjutatud. See sisaldas harimatuid mõnitusi
Martini aadressil ja väitis, et «nii nimetatud Martin
Lden», kes müüb ajakirjadele jutte, pole üldse kirjanik,
ja et ta tegelikult varastab oma jutud vanadest ajakir-
jadest, kirjutab need masinal ümber ja saadab oma
nime all välja. Ümbrik kandis San Leandro posti-
templi. Martinil polnud tarvis pikemalt juurelda, et
autorit kindlaks teha, Higginbothami grammatika, Hig-
ginbothami kollokvialismid, Higginbothami mõttekäik
ja teravmeelsused olid algusest lõpuni selgesti tatta-
vad. Martin nägi igas reas mitte nägusast kursivkirja,
vaid oma vürtspoodnikust õemehe toorest rusikat.

«Aga mispärast?» Asjata otsis ta vastust. Millega oli
ta Bernard Higginbothamit solvanud? Kogu see asi oli
nii labur, nii alatu. Seda oli võimatu seletada. Järg-
mise nädala jooksul sai Martin erinevatelt idaosariik-
like ajakirjadelt tosinat samasuguseid kirju. Martin lei-
dis, et toimetajad käituvad aumehelikult. Ta oli nalle
täiesti tundmatu ja ometi tundsid mõned neist talle
koguni kaasa. Ilmselt põlastasid nad salakaebusi. Mar-
tin nägi, et see reetlik püüe talle kahju teha on läbi kuk-
kunud. Veel enam, kui sellel üldse mingeid tulemusi oli,
siis olid need Martinile ainult soodsad, sest vähemalt
tõmbas see temale hulga toimetajate tähelepanu.
Kunagi, kui nad juhtuvad mõnda tema käsikirja lugema,
meevub neile võib-olla, et autor on toosama, kelle kohta
nad olid saanud anonüümse kirja, ja kes teab, võib-olla
kallutab see mälestus nende otsuse kaalukeelt pisut Mar-
tini kasukski.

Parajasti sel perioodil juhtus midagi, mis Maria lugu-
das. Martin vastu suuresti kahandas. Ühel hommik-
ul leidis Martin ta köögis valu pärast ägamas ja
jõuetusepisaraid valamas suure pesuvirna juures, mida
ta asjata püüdis ära triikida. Kähku diagnoosis Martin
ta haiguse griipiks, tohterdas teda kuuma viskiga (Bris-
endenist järele jäänud pudelipõhjade arvel) ja käskis
tal voodisse heita. Kuid Maria tõrkus vastu. Pesu tuli
ära triikida ja veel samal õhtul kohale viia, muidu

ähvardas seitset väikest ja näljast Silvat järgmisel päeval leivata jäämine.

Maria hämmastuseks (ja seda lugu jutustas ta aina uuesti kuni oma elupäevade lõpuni) haaras Martin Eden pliidilt triikraua ja laotas triikimislauale peene pitspluusi. See oli Kate Flanagani parim pühapäevapluus ning Kate oli kõige nõudlikum ja kõige uhkemi rietatud naine Maria maailmas. Miss Flanagan oli talle saatnud erilised juhtnöörid, mille kohaselt pluus pidi talle veel samal õhtul kätte toodama. Nagu igaüks teadis, käis ta sepp John Collinsiga, ning Marial oli eraviisil saadud andmeid, et miss Flanagan ja mr. Collins kavatsevad järgmisel päeval Kuldvärava parki minna. Asjata püüdis Maria kallist kehakatet päästa. Martini toetusel komberdas ta vaevaliselt toolile istuma, kust ta pungis silmil oma üürilise tegevust jälgis. Neli korda lühema ajaga, kui see temalt nõudnud oleks, sai pluus õnnelikult triigitud ja mitte halvemini kui tema enda käe all, nagu Martin teda tunnistama sundis.

«Ma võiksin kiiremini teha, kui ainult sinu triikraud oleksid kuumemad.»

Maria meelest kasutas Martin niigi juba hoopis kuumemaid triikraudu, kui tema kasutada oleks julgenud.

«Sa niisutad pesu täitsa valesti,» nurises Martin seejärel. «Vaata, las ma õpetan sulle, kuidas tuleb pesu niisutada. On vaja survet. Pane niisutatud pesu surve alla, kui sa tahad kiiresti triikida.»

Keldrist puuvirnast hankis ta pakk-kasti, sobitas sellele kaane peale ja rüüstas siis vanarauaalu, mida Silva järeltulijad kolikaupmehe jaoks olid kogunud. Asja niisutatud pesu pandi kasti, kaas peale ja rauakolu raskuseks otsa — sellega oli seadeldis valmis ja kasutusel.

«Pane nüüd tähele, Maria,» ütles Martin, võttis ennast alussärgi väele ja haaras triikraua, mis tema hinnangu järgi oli «tõesti kuum».

«Ja kui tema triigitud sai, siis tema hakkas villaseid asju pesema,» kirjeldas Maria seda hiljem. «Tema ütles: Maria, sina oled ju puhta loll. Ma näitan sinule nüüd, kuidas peab villaseid asju pesema. Ja näitas ka. Kümne minutiga tema tegi selle masina valmis — üks tünn, üks rattarumm, kaks ritva ja muud ei midagi.»

Selle võtte oli Martin õppinud Joelt Shelly Hot Springsis. Püstloodis varda otsa kinnitatud vanast rattarummust sai uhtur. Püstvarras oli kinnitatud hoova külge, mis omakorda oli kinnitatud kõõgi lakke, nii et hooba liigutades võis rattarummu tünnis villaseid esemeid uhtuma panna ja need niiviisi ühe käega põhjalikult läbi loksutada.

«Pöld Marial enam vaja villaseid asju pesta,» lõpetas ta alati oma loo. «Panin põngerjad ridva, rattarummu ja tünni juures tööle. Küll tema oli üks kaval mees, see mister Eden.»

Aga oma asjatundliku tegutsemise ja köögipesukojas tehtud täienduste tõttu langes Martini väärtus Maria silmis tohutult. Romantiline ausära, mis Martinit tema kujutluses oli ümbritsenud, kustus labase tõsiasja külmas valguses: Martin oli endine pesumajatööline. Kõik ta raamatud ja ta uhked tuttavad, kes talle tõllas külla sõitsid või lugematuid viskipudeleid kaasa tõid, polnud ta silmis enam tuhkagi väärt. Ta osutus lõppeks vaid tavaliseks tööinimeseks, Maria enda klassi ja kasti liikmeks. Ta oli nüüd küll hoopis inimlikum ja ligipääsetavam, kuid teda ei ümbritsenud enam salapärasus.

Martini võõrdumine oma perekonnast aina süvenes. Pärast mr. Higginbothami põhjusetut kallaletungi näitas oma küüsi mr. Hermann von Schmidt. Martin, kellel oli õnnestunud müüa mitu jutukest, mõned humoristlikud värsid ja paar nalja, elas parajasti läbi ajutist jõukuseperioodi. Ta mitte üksnes ei tasunud osa oma võlgadest, vaid ta bilanss lubas ka tumeda ülikonna ja jalgratta pandimajast välja lunastada. Jalgratas, mille pedaal oli ära väändunud, vajab parandamist. Ning soovides oma tulevase õemehe vastu sõprust üles näidata, näitis Martin ratta von Schmidt töökohta parandusele.

Sama päeva pärastlõunal tõi väike polsike jalgratta Martini heameeleks tagasi. Sellest ootamatust lahkusest kirjeldas Martin, et ka von Schmidt on otsustanud armastusväärne olla. Tavaliselt pidi tellija parandatud jalgrattale ise järele minema. Kuid ratast üle vaadates avastas ta, et remont on tegemata. Veel samal päeval helistas ta oma õe kihlatule ning sai kuulda, et too isik ei soovi temaga mingil «viisil, moel ega kujul» tegemist teha.

«Hermann von Schmidt,» vastas Martin lõbusalt,

«mul on praegu kõva tahtmine tulla ja teie kõver mina õigeks luua.»

«Kui te minu töökotta tulete,» kõlas vastus, «kutsun politsei ja lasen teid pokri pista. Ma juba tunnen teid, ärge minuga tüli norige. Ma ei taha teiesugustega mingit tegemist teha. Te olete logard, seda te just olete. Aga mina ei ole pime. Ärge arvake, et teil õnnestub minu käest midagi välja pigistada ainult sellepärast, et mina teie õega abiellun. Mispärast te tööle ei lähe ja endale ausat leiba ei teeni, an? Vastake mulle!»

Filosoofia aitas Martinil vihast jagu saada ja pika, lõbusat hämmastust väljendava vilega riputas ta tora hargile. Kuid sellele lõbususele järgnes reaktsioon ning ta üksindus masendas teda. Keegi ei mõistnud teda, kellegi ei paistnud teda vaja minevat, välja arvatud Brissendenil, ja Brissenden oli silmapiirilt kadunud. Jumal teab, kus ta võis olla.

Hämarus juba, kui Martin väljus aedviljapoest ja sammus kodu poole, ostud kaenla all. Tänavanurgal peatus elektritramm ja Martinil hüppas süda rõõmust, nähes sellest maha tulevat kõhna tuttavat kuju. See oli Brissenden, ja enne kui tramm uuesti liikuma hakkas, jõudis Martin veel märgata, et üks mantlitasku oli tal pungil raamatuid täis, teist aga paisutas veerandine viskipudel.

XXXV PEATÜKK

Brissenden ei andnud oma pika äraoleku kohta seletusi ja Martin ei hakanud ka pärima. Tal oli hea meel selleski, et nägi arava punsiklias, taga sõbra laastatud nägu.

«Minagi ei istunud, käed rüpes,» teatas ta, kui oli ära kuulanud Martini aruande vahepeal tehtud tööst.

Ta tõmbas põuetaskust käsikirja ja ulatas Martinile, kes luges pealkirja ja vaatas külalisele uudishimulikult otsa.

«Nii ta on; jah,» naeris Brissenden, «eks ole hea pealkiri. «Efemeer». — Ainuõige sõna. Ja teie «Inimene — viimane efemeer» mängis siin ka oma osa — inimene, kes on täiusele jõudnud, elustunud anorgaaniline aine,

viimane efemeer, teatud temperatuuri produkt, kes üürikest aega uhkeldab termomeetri piiratud näidul. See jäi mu ajus kumisema ja ma pidin kirjutama, et sellest mõttest lahti saada. Otelge, mida te sellest arvate.»

Näost õhetades hakkas Martin lugema, kuid kahvatas seda enam, mida kaugemale ta jõudis. See oli täiuslik kunst. Vorm võidutses aine üle, kui seda võiduks võis nimetada — iga vähegi tajutav mõttekübe leidis siin nii täiusliku väljendusvormi, et Martini pea hakkas õnnest pööritama, kirglikud pisarad valgusid talle silma ja selga mööda jooksid üles-alla külmajudinad. See oli pikk poeem — oma kuus- või seitsesada rida, fantastiline, hämmastav, ebamaine asi. See oli hirmuäratav, võimatu, ja ometi oli see olemas, musta tindiga paberilehtedele kritseldatud. See jutustas inimesest ja tema kõige viimastest hingesusgavustest, loodis ruumi põhjatuks kuristikke, küsitles kõige kaugemaid päikesi ja värvispektrit. See oli kujutlusvõime hullumeelne orgia, mis pidas pöörast pidu surma lävel seisva inimese peas, ja see inimene summutas oma nuuksed ning ta mõttele kinkis tilvad vaibuva südametukse rabelev ahastus. Poeem sammus majesteetlikus rütmis läbi tähelahingute jäise kära, laulis taevaste väehulkade rünnakuist, jah-lunud päikeste kokkupõrgetest ja pilkases laotuses süttivaist udukogudest. Ja kõige selle keskel kilksus lakka-matult ja nõrgalt nagu tilluke hõbedane süstik inimese habras pliiksuv hää, tema trotslik sirtsumine keset rõõgatavaid planeete ja tähesüsteemide raksatusi.

«Midagi sellesarnast ei ole kirjanduses olemas,» ütles Martin, kui ta viimaks kõnelda suutis. «See on imeline, imeline! Mu pea pööritab sellest. Ma olen sellest purjus! Seda tohutut imetillukest küsimust ei saa ma enam oma ajust välja ajada. See otsiv, igavene, aina korduv, tasane, jõuetu, halav inimhää! kajab mul praegugi kõrvus. See on nagu sääse leinamarss keset elegantide pasundamist ja lõvide mõirgamist. Selles on täitmatu, mikroskoopiline ihaldus. Ma tean, et teen ennast narkiks, aga see teos on mind täiesti ära nõidunud. Te olete... ma ei tea, mis te olete, te olete imetlusväärne. Rohkem ma ei oska ütelda. Aga kuidas te seda teete?»

Martin katkestas oma kiidulaulu ainult selleks, et uue hooga jätkata.

«Ma ei kirjuta enam ialgi. Ma olen vilets soperdaja. Teie näitasite mulle tõelise meistri tööd. Geniaalne! See on midagi rohkemat kui geniaalne. Te küünite sügavale kui geenius. See on hullunud tõde. Siin on tõeline inimene. Iga rida selles on inimlik. Ma ei tea, kas teie kui dogmaatik üldse sellest ise aru saate. Teadus ei saa teie mõtteid ümber lükata. See on prohvetlik tõde, mis on välja taotud kosmose mustast rauast ja võimsa heliseva rütmiga säravalt kauniks tervikuks põimitud. Ja nüüd ma ei ütle enam midagi. Ühte ütlen ma siiski veel — lubage, ma otsin teile kirjastaja.»

Brissenden irvitas. «Terves ristikoguduses ei ole ainustki ajakirja, mis julgeks seda avaldada. Te teate seda isegi.»

«Mina seda küll ei arva. Ma tean, et terves ristikoguduses pole ainustki ajakirja, mis seda endale ei kahmaks. Niisugused teosed ei kuku neile süle iga päev. See pole mitte aasta parim poeem, see on sajandi poeem.»

«Tahaksin teil hea meelega sõnasabast kinni võtta.»

«Ärge muutuge küüniliseks,» manitses Martin. «Ajakirjade toimetajad ei ole siiski täielikud puupead. Olen valmis teiega ükskõik mille peale kihla vedama, et juba esimene või äärmisel juhul teine ajakiri võtab «Efemeeri» vastu.»

«On ainult üks põhjus, mis takistab mul teie väljakutset vastu võtmast. See on vägev asi. Parim, mis ma ial kirjutanud olen. Ma tean seda. See on minu luigelaul. Ma olen selle peale pagana uhke. Ma jumaldan seda. See on parem kui viski. See on suur ja täiuslik teos, millest ma unistasin siis, kui olin lihtne noormees magusate illusioonide ja puhaste ideaalidega. Ja ma saavutasin selle nüüd, oma viimase hingetõmbe juures, ning ma ei anna seda sigade karjale sonkida ja rüvetada. Ei, ma ei võta seda kihlvedu vastu. Teos on minu oma. Mina lõin ta ja ma jagasin teda teiega.»

«Aga mõelge ülejäänud maailmale,» vaidles Martin vastu. «Ilu ülesandeks on rõõmustada.»

«See ilu on minu.»

«Ärge olge isekas!»

«Ma ei ole isekas.» Brissenden irvitas tagasihoidlikult nagu tavaliselt ikka, kui ta õhukesed huuled valmistusid

vormima mingit mõtet, mis talle rahuldust pakkus. «Ma olen niisama ebaisekas kui nälginud siga.»

Asjata püüdis Martin ta otsust kõigutada. Ta kinnitas Brissendenile, et selle viha ajakirjade vastu on pime, fanaatiline ning et tema teguviis on tuhat korda põlasusväärsem kui tolle noormehe oma, kes põletas maha Artemise templi Efesoses. Brissenden kannatas selle süüdistustetormi välja, rüüpas enesega rahulolevalt punsi ning tunnistas, et kõik Martini seisukohad on täiesti õiged, välja arvatud see, mis puutub ajakirjade toimetajatesse. Tema vihal nende vastu polnud piire ning nende manamises ületas ta kaugelt Martini.

«Ma tahan, et te selle mul masinal ümber kirjutaksite,» ütles ta. «Te oskate seda tuhat korda paremini teha kui ükski sekretär. Nüüd aga tahan ma teile naluke nõu anda.» Ta tõmbas mantli välimisest taskust mahuka käsikirja. Siin on teie «Päikese häbi». Ma ei lugenud teda mitte ühe korra, vaid kaks ja kolm korda. See on suutim kompliment, mida ma teile teha võin. Pärast seda, mis te ütlesite «Efemeeri» kohta, pean ma vaikima. Aga ühte ma ütlen: kui «Päikese häbi» avaldatakse, tõuseb kära. See tekitab poleemika, mis on teile lihtsalt reklaamina tuhandeid väärt.»

«Ma usun, et järgmiseks te vist annate mulle nõu seda ajakirjadele pakkuda.»

«Mitte mingil tingimusel. See tähendab, kui te üldse soovite seda trükkis näha. Pakkuge seda kõige parematele kirjastustele. Mõne kirjastaja referent võib juhtumisi olla küllalt pöörane või küllalt purjus, et sellele voodne hinnang anda. Te olete lugenud raamatuid. Nende tuum on Martin Edeni aju kolvis ümber kujundatud ja «Päikese häbisse» valatud. Uhel päeval saab Martin Eden kuulsaks ning tolles kuulsuses pole sellel teel mitte väike osa. Niisiis tuleb teil sellele kirjastaja leida. Mida varem, seda parem.»

Tol õhtul lahkus Brissenden õlge hilja. Ja parajasti siis, kui ta jala trammitrepi esimesele astmele tõstis, pöördus ta äkitselt uuesti Martini poole ja surus sellele pliku väikese, kõvasti kokkukeeratud paberinutsaku.

«Võtke see,» ütles ta. «Ma mängisin täna totalisaatori ja ma teadsin, millisele numbrile mängida.»

«Kell kõlises ja tramm hakkas liikuma, jättes Martini

kortsunud ja määrdunud paberinutsaku üle pead murdma.

Taas oma tuppa jõudnud, rullis ta selle lahti ja leidis sajadollarilise.

Ta kulutas selle ilma südametunnistuse piinadeta ära. Ta teadis, et ta sõbral on alati rohkesti raha ja ta oli ka täiesti veendunud, et varstine edu lubab tal selle tagasi maksta. Hommikul maksis ta kinni kõik oma arved, tasus Mariale ette kolme kuu üüri ning lunastas pandimajast välja kõik pandid. Seejärel ostis ta Marianile pulmakingi ning lihtsamaid esemeid, mida sobis jõuludeks Ruthile ja Gertrude'ile kinkida. Allesjäänud rahaga kupatas ta lõpuks kogu Silva suguharu Oaklandi. Ta oli oma lubaduse väljalunastamisega aasta võrra hiljaks jäänud, aga nüüd lunastas ta selle, sest viimane kui üks Silva sai paari kingi, nende hulgas ka Maria ise. Ning kõigil Silvadel oli süle kuhjaga täis pasunaid, nukke, igasuguseid mänguasju ning kompveki- ja pähklitikesi.

Kui ta koos Mariaga selle ebatavalise rongkäigu eesotsas konditriärris sisse astus, otsides maailma kõige suuremat pulgakompvekki, kohtas ta Ruthi ja tema ema. Mrs. Morse oli šokeeritud. Isegi Ruth oli solvatud, sest tema pidas välisest muljest ikkagi mingil määral lugu, ning ta armsam, käsikäes Mariaga, portugali kaltskaabakate kari sabas, ei pakkunud kuigi meeldivat vaatepilti. Kuid see naeruväärne pilt ei solvanud teda nii sügavalt kui just uhkuse ja eneseväärikuse puudumine, mida ta selles nägi. Kõige valusam selle vahejuhtumi juures oli Martini oletatav võlmetus end oma proletaristsest päritolust lahti kiskuda. Häbistav oli see juba nagunii, kuid seda häbi jultunult kogu maailmale, Ruthi maailmale näkku paisata — see oli liig. Ehkki ta kihlusi Martiniga hoiti saladuses, polnud nende ammune tutvus keelepeksjatele märkamatuks jäänud. Äris viibisid mitu Ruthi tuttavat, kes salamahti piilusid tema armsamat ja selle saatjaskonda. Ruthil puudus Martini kergemeelne suurejoonelisus ning ta ei suutnud oma ümbruskonnast kõrgemale tõusta. Solvang tabas teda kõige hellemast kohast ning ta tundlik loomus värises häbi pärast. Nii juhtuski, et kui Martin teda samal päeval külastas, jättis ta oma kingituse põuetaskusse ning lükkas selle üle-

andmise soodsamale hetkele. Kirglikke vihaseid pisaraid valav Ruth oli Martinile uudiseks. Ruthi hingevalu nähes tundis Martin, et ta on käitunud elajalikult, kuid südamepõhjas ei suutnud ta mõista, mille poolest nimelt. Talle endale ei tulnud iial pähe häbeneda oma tuttavaid ning see, et ta Silvad jõuluostudele kaasa võttis, ei võinud tema arvates mitte kuidagi tähendada hoolimatust Ruthi suhtes. Teisest küljest sai ta aga Ruthi vaatepunktist aru, kui neiu selle talle ära oli seletanud. Ta käsitas seda kui naiselikku nõrkust, millest pole vaba mitte ükski, isegi mitte kõige parem naine.

XXXVI PEATÜKK

«Tulge kaasa, ma näitan teile maa soola,» ütles Brissenden talle ühel Jaanuarikuu öhtul. Nad olid San Francisco üheskoos lõunat söönud ja seisis juba parvevaksaalis, kavatsedes Oaklandi tagasi sõita, kui Brissendenil tuli äkki tuju näidata Martinile «maa soola».

Ta pöördus ümber ja hakkas kiiresti piki kaid edasi minema, nii et Martin ta kõhnale, laperdavas mantlisse mähitud kogule vaevaga järele jõudis. Brissenden ostis veiniärist kaks gallonilist korvpudelit vana portveini. Brissenden ees, kummaski käes pudel, ja Martin mitme viskipudeligal tema järel — nii astusid nad Mission Streeti trammil.

«Kui Ruth mind nüüd näeks,» mõtles ta, mõistatades samal ajal, mis see maa sool küll olla võiks.

«Väga võimalik, et kedagi pole kodus,» sõnas Brissenden, kui nad trammist maha tulid ja pöördusid paremale, Market Streetist lõuna pool asuva töölisgeto sildamisse. «Sel juhul jääte ilma elamusest, mida te nii kaua olete oodanud.»

«Ja mis imet see siis endast kujutab?» küsis Martin.

«Inimesi, tarku inimesi, ja mitte laterdavaid inimesi, kelle seltsis ma teid tolle kaubitseja urkas leidsin. Teie loete raamatuid ja tunnete ennast täiesti üksinda. Täna öhtul tahan ma teile näidata mõningaid inimesi, kes ka on raamatuid lugenud.»

«Mina nende lõpmatute vaidluste pärast oma pead

ei murra,» lisas ta järgmisel tänavanurgal. «Mind raamatufilosoofia ei huvita. Aga te saate näha, et need on targad poisid ja mitte väikekodanlikud sead. Aga vaadake ette, nad on võimelised teid ükskõik millisel teemal laua alla rääkima.

Loodan, et Norton on platsis,» hingeldas ta veidi aja pärast, keeldudes Martini abist, kes tahtis pudelid enda kanda võtta. «Norton on idealist — Harvardi kasvandik, Imetusväärne mälu. Idealismi kaudu jõudis ta filosoofilise anarhia juurde ning ta perekond salgas ta maha. Isa on raudteeühingu president ja mitmekordne miljonär, aga poeg nälgib Friscos, toimetades kahekümne viie dollari eest kuus anarhistide lehekest.»

Martin tundis halvasti San Franciscot ja Market Streetist lõuna pool asuv linnaosa oli talle täiesti võõras. Tal polnud aimugi, kuhu teda viiakse.

«Rääkige aga,» ütles ta. «Jutustage mulle neist enne veel midagi. Millest nad elavad? Mis neid sinna kokku tõi?»

«Loodetavasti on Hamilton kohal.» Brissenden peatus ja puhkas käsi. «Ta nimi on Strawn-Hamilton — sidekriipsuga, teate küll. Vanast Lõuna perekonnast. Hamilton on hulgas. Kõige laisem inimene, keda maailmal näinud olen, ehkki ta on või katsub olla müüjaks ühes sotsialistide tarbijateühisuse kaupluses — saab kuus dollarit nädalas. Kuid ta on põhimõtteline hulkur, Jalad tõid ta siia linna. Nägin kord, kuidas ta terve päeva pingil istus, ilma et oleks suutäitki söönud, aga õhtul, kui ma teda sööma kutsusin — restoran oli ülejärgmisel tänavanurgal —, ütles ta: «Ei viitsi, vana-poiss. Osta mulle selle asemel pakk sigarette.» Ta oli Spenceri jünger nagu teiegi, kuni Kreis ta materialistlikuks monistiks pööras. Kui saan, katsun teda ässitada monismist kõnelema. Norton on ka monist, ainult et tema ei tunnista muud kui vaimu. Muide, ta ei anna Kreisile ja Hamiltonile milleski alla.»

«Kes on Kreis?» küsis Martin.

«Tema korterisse me lähemegi. Kunagi oli ta ülikooli õppejõud, aga lasti lahti — tavaline lugu. Aju nagu terasloks. Elab, millest aga ette juhtub. Ma tean, et kord, kui ta päris põhjas oli, teenis ta leiba tänavafakiirina. Ilma südametunnistusega. Kõigeks valmis. Kui vaja,

röövib laibalt surilina. Erinevus tema ja kodanlase vahel on, et tema röövib ilma pettekujutlusteta. Ta võib rääkida Nietzschest või Schopenhauerist või Kantist, kuid ta monism on ainus asi, millest ta tõeliselt hoolib. Kõik muu siin päikese all, kaasa arvatud Mary, on talle ükskõik. Haeckel on tema puuslik. Ainus võimalus teda mõlvata on Haeckelile vastu vahtimist anda.

Siin nende pesapaik ongi.» Enne ülesronimist asetask Brissenden veinipudelid viivuks trepiastmele. See oli harilik kahekordne nurgamaja. Alkorrusel asusid kõrts ja vürtspood. «Terve jõuk elab siin. Ülemine korrus on nende päralt. Aga Kreis on ainuke, kellel on kaks tuba. Lähme.»

Ülemisel trepiplatvormil ei põlenud ainustki tuld, kuid Brissenden kui harjunud külaline leidis ka kottpimedas õige tee. Siis peatus ta ja rääkis edasi:

«Siis on seal veel üks — Stevens. Teosoof. Keedab päris ilusat putru, kui hoogu satub. Praegu on ta muide restoranis nõudepesija. Armastab head sigarit. Ma olen teda näinud söömas kümnesendis söögimajas ja maksimas viiskümmend senti sigari eest, mida ta suitsetas pärast einet. Pistsin tema jaoks paar sigarit taskusse, mõnaks kui ta peaks nagu näitama. Siis on seal veel Parry, austraallane, statistik ja spordientsüklopeedia. Küsi temalt Paraguay 1903. aasta teraviljatoodangut või inglise linariide eksporti Hiinasse 1890. aastal või mis laulus Jimmy Britt enne oma matši Battling Nelsoniga, või kes oli Ühendriikide kergekeskkaalu tšempion 68 aastal — õige vastus tuleb täpselt ja kiiresti nagu automaadist. Siis on veel müürsepp Andy, kellel on iga asja kohta oma arvamus ja kes mängib hästi malet. Siis on Harry, ametilt pagar, tulipunane sotsialist ja kõva ametiühingutegelane. Muuseas, te kindlasti mäletate kokkade ja kelnerite streiki. Hamilton oli see poiss, kes tolle ametiühingu organiseeris ja provotseeris streigi. Ta plaanitses kõik ette siinsamas Kreisi korteris. Tegi seda puhtalt nalja pärast, aga oli liiga laisk, et ametiühingus edasi tegutseda. Kui ta aga oleks tahtnud, oleks ta võlnud kõrgele tõusta. Selles mehes peituvad piiritud võimalused — kui ta ainult ei oleks nii ülimalt laisk.»

Brissenden sammus läbi pimeduse, kuni hakkas näistma valgustriipi, mis märkis ukseläve. Koputus ja

hõige avasid selle ja Martin leidis end Kreisi kätt surumas. Viimane oli nägus tõmmu mees pimestavvalgete hammaste, mustade rippuvate vurrude ja suurte välkuvate tumedate silmadega. Mary, noor emalik blondiin, pesi parajasti nõusid tillukeses tagatoas, mida kasutati köögina ja söögitoana. Elutuba oli magamistuba ja elutuba ühtlasi. Laes kuivas mitmelt realt nädala pesu — nii madalal, et Martin algul ei märganudki kahte meest, kes nurgas juttu ajasid. Nad võtsid Brissendeni ja tema veinipudelikid lärmaka kiidukisaga vastu, ja kui neid tutvustati, sai Martin teada, et need on Andy ja Parry. Martin istus nende juurde ja jäi tähelepanelikult kuulama jutustust elukutselistest poksimatšist, mida Parry oli eelmisel öhtul vaatamas käinud. Brissenden süvenes punši valmistamisse ning hakkas serveerima veini ja viskit soodaga. «Too jõuk siia,» käsutas ta, ja Andy lahkus, et kõigi üüriliste toad läbi käia.

«Meil on õnne, enamik on kodus,» sosistas Brissenden Martinile. «Need ongi Norton ja Hamilton. Tulge, ma tutvustan teid. Stevensit pole kuuldavasti kodus. Kui saan, katsun nad monismi peale üles ässitada. Oodake, kuni nad paar matsu saavad, küll nad siis üles sooje-nevad.»

Alguses oli vestlus katkendlik. Ometi pidi Martin endamisi tunnustama nende mõistuse vilkust. Nad olid inimesed, kellel oli oma arvamus, ehkki nende seisukohad sageli kokku pörkasid. Ja kuigi nad olid vaimukad ja targad, polnud nad pealiskaudsed. Martin nägi peagi, et ükskõik millest nad ka vestlesid, nende teadmised moodustasid seotud süsteemi ning igaühel oli ühtne ja väljakujunenud arusaamine ühiskonnast ja universumist. Nad ei võtnud oma ideesid kelleltki valmitena üle, nad kõik olid üht või teist viisi mässulised, ja lamedusi ei kuulnud nende suust kunagi. Morse'ide majas polnud Martin ilal kuulnud kõneldavat nii hämmastavalt paljudest erinevatest asjadest. Nende huvideringi näis piiravat üksnes aeg. Vestlus hüppas mrs. Humphrey Wardi uult raamatult Shaw' viimasele näidendile. Puudutati möödaminnes dramaturgia tulevikku ja Mansfieldi memuaare. Kiideti või pilati hommikusi juhtkirju, põigati töötingimustelt Uus-Meremaal Henry Jamesi ja Brander Matthews juurde, puudutati Saksamaa plaane Kaug-

Idas ning kollase hädaohu majanduslikku aspekti. Vaheldi Saksa valimiste ja Bebeli viimase kõne üle ning jõuti viimaks kohaliku poliitika juurde, vaagiti ühinenud Tööpartei viimaseid plaane, arutati skandaale juhtkonnas, toodi päevavalgele traaditõmbajad, kes püüdsid välja kutsuda lääneranniku meremeeste streiki. Martinit hämmastasid nende vahetud teadmised.

Tundsid asju, millest ajalehes ilalgi ei kirjutatud, tundsid traate, niite ja nägematuid käsi, mis nukud tantsima panid. Martini üllatuseks ühines ka Mary-nimeline tütarlaps vestlusega, ilmutades intelligentsi, mida Martin ilal kohanud polnud nende väheste naiste juures, keda ta tundis. Nad vestlesid kahekesi Swinburne'ist ja Rossettist, kelle juurest nad Mary juhtimisel tundsid Martinile üle pea oleva prantsuse kirjanduse kõrvalradadele. Ta sai revanši, kui Mary hakkas kaitsma Maeterlincki ja Martin pani mängu oma «Päikese häbi» loolega järelekaalutud teesid.

Vahepeal oli rahvast veelgi juurde tulnud ja õhk oli tubakasuitsust paks. Siis lehvitas Brissenden punast

Siin on värsket liha sinu kirve alla, Kreis,» ütles ta — «valkjastroosa nooruk, kes armunu kirega austab Herbert Spencerit. Tee temast Haeckeli jünger... kui saudad.»

Kreis näis virguvat ja välgatas otsekui mingi metalne magnetiseeritud ese ning Norton julgustas Martinit sõbraliku ja maheda tütarlapseliku naeratusega, nagu kiinnitades, et ta võib loota igakülgset toetust.

Alguses suunas Kreis oma rünnaku otse Martini pihta, kuid Norton segas end vähehaaval vahele, kuni nad lõpuks kahekesi ülepeakaela omavahelisse lahingusse sõõstsid. Martin kuulas ja tal oli tahtmine silmi lõõruda. See ei võinud tõsi olla, veel vähem Market Streeti taga, töölisgeto südames. Neis meestes said raamatud elavaks. Nad kõnelesid tule ja valmistusega. Intellektuaalne huvi piitsutas nad üles nagu teisi viin või viha. See, mis ta kuulis, polnud enam kuiva trükitud sõna filosoofia, mille olid loonud ebareaalsed pooljumalad nagu Kant ja Spencer. See oli elav filosoofia, mille oli sooja punast verd ja mis kehastus neis kahes mehes, ning vaidlejate erutus andis sellele peaaegu

inimlikud näojooned. Aeg-ajalt löid ka tersed sekka ning elasid vaidlusele kaasa, vehkides sigarettidega, nägudel ergas pinge.

Idealism polnud Martinit iialgi köitnud, aga Nortoni esituses oli see talle ilmutuseks. Selle laitmatu loogilisus, mis köitis Martini mõistust, ei leidnud aga hindajaid Kreisis ja Hamiltonis. Nad kuulutasid Nortoni irvitades metafüüsikuks ja Norton omakorda irvitas nende metafüüsika üle. *Phenomenon* ja *noumenon* lendasid edasi-tagasi. Kreis ja Hamilton süüdistasid Nortoni katses seletada teadvust tema enese abil. Norton aga süüdistas neid sõnadega žongleerimises, selles, et nad teooria rajavad sõnadele, mitte faktidele. See väide ajas ta vastased endast välja. Oli ju ometi nende arutlusmeetodi nurgakiviks alustada faktidest ning anda faktidele nimed. Kui Norton süvenes Kanti filosoofia labürinti, tuletas Kreis talle meelde, et pärast surma rändavad kõik tublid pisikesed saksa filosoofid Oxfordi. Veidi aega pärast seda tuletas Norton neile meelde William Hamiltoni säästlikkuse seadust, mispeale ta vastased jalamaid nõudsid selle täielikku rakendamist kõigi oma arutluskäikude suhtes. Martin istus kätega ümber põlvede kinni hoides ja nautis kõike seda. Kuid Norton ei olnud Spenceri jünger ja temagi püüdis Martini filosoofilist hinge ning ta argumendid olid määratud Martinile niisamuti nagu ta kahele vastaselegi.

«Te teate, et Berkeley küsimusele pole keegi iialgi vastanud,» ütles ta, vaadates Martinile otse silma. «Herbert Spencer jõudis sellele kõige lähemale, aga see ei tähenda, et ta kuigi lähedale oleks jõudnud. Ka kõige kindlamad Spenceri õpilased ei jõua kaugemale. Lugesin hiljuti üht Saleeby esseed ning Saleeby ei oska midagi targemat ütelda, kui et Herbert Spenceril läks peaaegu korda Berkeley'le vastata.»

«Kas teate, mida Hume ütles?» küsis Hamilton.

Norton noogutas, aga ülejäänud kuulajaid silmas pidades lisas Hamilton: «Ta ütles, et Berkeley argumentidele polegi võimalik vastust anda ja et need ei veena kedagi.»

«Tema, Hume'i arvates,» kõlas vastu. «Ja Hume'i mõttelaad oli samasugune kui teie oma, ainult ühe eri-

nevusega: tal jätkus tarkust tunnistada, et Berkeley'le pole võimalik vastata.»

Norton oli tundlik ja kergesti erutuv, kuigi ta ei kaotanud kunagi pead. Kreis ja Hamilton aga olid otsekui kõlmaverelised metslased, kes otsisid vastase nõrka kohta, et teda sealt haavata. Oli juba üsna hilja, kui Norton, kelle vastased olid vihale ajanud, teda aina metafüüsikas süüdistades, alustas võimsat rünnakut nende positsioonide vastu. Et mitte püsti karata, hoidis ta kõvasti toolist kinni. Ta hallide silmade pilk oli tõrkav ja tütarlapselik nagu oli muutunud karmiks ja enesekindlaks. «Hea küll, Haeckeli jüngrid, võib-olla ma aruollen tõesti nagu arst, aga lubage küsida, kuidas arutlete teie ise? Teil, ebateaduslikel dogmaatikutel ning teie positiivsel teadusel, mida te alati sokutate ebaõigesse ahtrisse, puudub igasugune jalgealune ja teil ei saagi alusmüüri olla, sest sellel lõigati pind alt juba ammu enne, kui materialistlik monism sündis. Oli kord niisugune mees nagu John Locke. Kakssada aastat tagasi — või rohkemgi — juba oma «Essees inimlikust arust» tõestas ta, et kaasasündinud ideid pole olemas. Parimal juhul võib teie väidete kohta öelda, et need kinnitavad lapselt sedasama. Täna õhtul olete te ikka ja uuesti väitnud, et kaasasündinud ideid pole olemas.»

Ja mida see tähendab? See tähendab, et kõige viimast tõde ei saa te iial teada. Kui te sünnite, on teie aju tühi. Teie mõistuse kujundavad ainuüksi välised ilmutused, *phenomena*, mida te oma viie meelega vastu võtate. *Noumena*, mida teie ajus ei ole, kui te sünnite, ei saa ka mingil viisil sinna pääseda...»

«Ma eitan...» püüdis Kreis teda katkestada.

«Oodake, kuni ma lõpetan,» käratas Norton. «Energiat ja materiat suhetest võite te ainult nii palju teada saada, kui võrd see ühel või teisel viisil teie meeli puudutab. Nagu näete, olen ma vaidluse huvides valmis tunnistama, et materia eksisteerib. Ja nüüd kavatsen ma teid hävitada teie enda argumendiga. Ma ei saa seda kuidagi teisiti teha, sest te olete juba loomu poolest võimetud mõistma filosoofilist abstraktsiooni.»

Oelge nüüd, mida te oma positivistliku teaduse andmetel materiaast teate? Te tunnete teda ainuüksi tä *phenomenon*'ide, ta väliste ilmingute kaudu. Te olete

teadlikud üksnes temaga toimuvaist muudatustest või õigemini tema sellistest muudatustest, mis kutsuvad esile muudatusi teie teadvuses. Positivistlik teadus tegeleb ainult *phenomenon*'idega ja ometi püüate te rumalast peast ontoloogia tasapinnale tõusta ja tegelda *noumenon*'idega, ja ometi tegeleb positivistlik teadus juba definitsiooni poolest ainult ilmingutega. Nagu keegi on öelnud, ei ulatu *phenomenon*'ide tundmine *phenomenon*'idest sügavamale.

Te ei saa vastust anda Berkeley küsimusele isegi siis, kui te hävitate Kanti, aga kitsikusse aetuna olete te ikkagi sunnitud eeldama, et Berkeley eksib. Vastasel korral ei saaks te kinnitada, et teadus tõestab jumala olematust või materia olemasolu, mis teeb ühe välja... Nagu mäletate, leppisin ma materia eksisteerimisega ainult selleks, et ennast teile arusaadavaks teha. Olge pealegi positivistlikud teadlased, kui teile meeldib, aga ontoloogial pole positivistlikus teaduses kohta, seepärast jätke ta rahule. Spenceril on oma agnostitsismis õigus, kuid kui Spencer...

Aga kuna Brissenden ja Martin tahtsid veel viimase mootorparvega Oaklandi sõita, oli neil aeg lahkuda, ning nad lipsasid vaskselt minema, jättes Nortoni ikka veel kõnelema ning Kreisi ja Hamiltoni varitsema, et talle kohe, kui ta lõpetab, jahikoortena kallale karata.

«Te lasksite mul heita pilgu muinasjutumaale,» ütles Martin parvel. «Kohtumine selliste inimestega annab elule väärtuse. Minu peas on torm. Seniajani ma idealismi ei hinnanud ja ma ei saa sellega praegugi leppida. Ma tean, et ma jään alati realistiks. See on vist juba mu loomuses. Aga ma tahaksin Kreisile ja Hamiltonile vastata ja ma arvan, et mul on ka Nortoniile paar sõna öelda. Minu arvates jäi Spencer täiesti kahjustamata. Ma olen erutatud nagu laps, kes esimest korda tsirkuses käis. Ma näen, et mul on vaja veel lugeda. Ma hangin endale selle Saleeby. Ma arvan praegugi, et Spencer on haavamatu, ja järgmisel korral kavatsen ka ise sekka lüüa.»

Kuid Brissenden oli magama jäänud. Ta hingas vaevase, salli mähitud lõug toetus õõnsale rinnale ning ta pikka mantlisse mässitud kogu võbis laevapropellerite tuikest.

XXXVII PEATÜKK

Järgmisel hommikul oli Martini esimeseks tööks toimuda risti vastupidiselt Brissendeni soovitusel ja nõudmisel. Ta pani «Päikese häbi» ümbrikusse ja adresseeris selle «Akropolisele». Ta uskus, et seda õnnestub kiiresti ajakirjas avaldada, ja leidis, et tunnustus ajakirjanduse poolt oleks talle soovitusel kirjustustes. Ta pani ka «Efemeeri» ümbrikku ja saatis ühele teisele ajakirjale. Hoolimata Brissendeni eelarvamustest ajakirjade suhtes, mis oli talle päris maaniaks kujunenud, otsustas Martin siiski, et see suurepärane poeem peab trüki pääsema. Ometi polnud tal plaanis seda ilma sõbra loata trükkida lasta. Ta ei taotlenud rohkemat, kui vaid seda, et mõni soliidne ajakiri teose vastu võtaks, mida siis edaspidi võiks kasutada argumendina Brissendeni veenmisel.

Loi hommikul alustas Martin üht jutustust, mille ta oli kavandanud juba mitu nädalat tagasi ja mis teda sellest ajast peale vaevas, nõudes häälekalt väljendust. Näiliselt pidi sellest saama põnev merejutt, lugu kahekümnest sajandi seiklustest ja romantikast realistlike tegelaskujudega realistlikus maailmas, tõepärastes olukordades. Aga sündmuskäigu taha tahtis ta peita midagi muud, midagi niisugust, mis pealiskaudsele lugejale märkamatuks jääb ja mis teisest küljest ometi mitte mingil viisil sellise lugeja huvi ja lugemisrõõmu ei kahanda. Just selles teises plaanis peitus ajend, mis sundis Martinit seda juttu kirjutama. Intrig kasvas Martinil muide alati välja suurest universaalsest motiivist. Alles siis, kui ta oli sellise motiivi leidnud, hakkas ta ringi vaatama, tegelasi otsima ning konkretiseerima aega ja kohta, kus ja milles oma suurt sügavat mõtet avaldada. Seekordsele jutule oli ta otsustanud pealkirjaks panna «Üle tähtaja» ning selle eeldatav maht pidi olema mitte rohkem kui kuuskümmend tuhat sõna — Martini ainulaadset loomisjõudu arvestades oli see talle tuline asi. Kohe esimesel päeval haaras ta sellest tööst kinni, nautides teadlikult oma töövahendite täiuslikkust. Ta ei kartnud enam, et teravad ihumata servad ta teost kahjustaksid või rikuksid. Pikad kuud täis hoolsat tööd ja õppimist kandsid vilja. Ta võis end

nüüd enesekindlalt pühendada kujundatava teose laiematele joontele. Töötades tund tunni järel, tundis ta selgemini kui ial varem, millise kindla ja kosmiliselt laia haardega ta nüüd elust ja elunähtustest kinni võis hakata. «Ole tähtaja» pidi jutustama kõigis oma üksik- tegelastes ja üksiksündmustes täiesti realistliku loo, kuid Martin oli veendunud, et ta suudab jutustada ka suurtest jõulistest asjadest, mis on õiged alati ja kõigil meredel ja igasuguses elus. Ja seda tänu Herbert Spencerile, mõtles ta, tõmbudes viivuks lauast eemale. Jah, tänu Herbert Spencerile ning elu nõiavõtmele, evolutsioonile, mille Spencer oli talle kätte andnud.

Martin oli teadlik, et aine, millest ta kirjutas, oli võimas. «See lööb läbi! See lööb läbi!» oli refrään, mis tal vahetpidamata kõrvus kajas. Muidugi lööb see läbi. Viimaks ometi sai ta valmis teosega, millele ajakirjad tormi jooksevad. Nagu välguvalgusel kerkis kogu jutustus ta silme ette. Ta rebis end sellest tükiks ajaks lahti ja kirjutas ühe lõigu oma märkmeteraamatusse. Sellest pidi saama jutustuse viimane peatükk, ent terve raamat oli ta ajus juba nii kindla kuju võtnud, et ta võis mitu nädalat enne lõpulejõudmist lõpu enese valmis kirjutada. Ta võrdles oma veel kirjutamata lugu teiste merekirjanike juttudega ja tundis end neist mäekõrguselt üle olevat. «On ainult üks mees, kellele see jõukohane oleks,» pomises ta valjusti, «ja see on Conrad. Aga temagi võtaks selle ees mütsi maha, suruks mu kätt ja ütleks: «Hästi tehtud, Martin, mu poiss.»»

Ta töötas kogu päeva ja alles viimasel hetkel meenus talle, et oli vaja Morse'ide juurde lõunasöögile minna. Tänu Brissendenile oli ta tume ülikond jälle pandimast välja lunastatud ning Martin oli taas küllalt viisaka väljanägemisega, et küllakutset vastu võtta. Linnas tegi ta vahepeatuse ja jooksis raamatukokku Saleeby teoseid otsima. Ta võttis välja «Eluringi» ja hakkas trammis uurima esseed Spencerist, mida Norton oli maininud. Seda lugedes tõusis temas viha. Ta põsed löid õhetama, lõug nihkus ette ja ebateadlikult pigistas ja lõdvendas ta rusikat, nagu tahaks ta mingil vihkamisväärsel olendil hinge seest kägistada. Kui ta trammist maha astus ja mööda kõnniteed edasi sammus, paistis ta kõnnakust tuline viha, ning Morse'ide uksekella helis-

tas ta sellise raevukusega, et ta lõpuks oma meeleolust leadlikuks sai ning heatujuliselt iseenda üle naeratades astus. Vaevalt oli aga üks tema selja taga sulgunud, kui ta äkki oma hinges suurt masendust tundis. Ta langes alla kõrgustest, kus ta inspiratsioonitiibadel terve päeva oli hõljunud. «Väikekodanlased», «kaubitaja urgas» — Brissendeni epiteedid elustusid temas. «Aga mis sellest?» küsis ta endalt vihaga. Ta abiellub Ruthiga, mitte tema perekonnaga.

Martini meelest polnud Ruth ial olnud kaunim, vaimsem ja eeterlikum, aga ühtlasi ka elujõulisem. Ta põskedel oli puna ning ta silmad kõitsid Martinit ikka ja uuesti — silmad, millest ta esimest korda oli lugenud surematuse sõnumit. Viimasel ajal oli ta surematuse unustanud ning ta teadusliku lektööri põhilaad oli selline, mis teda surematuse mõttest eemale viis. Aga Ruthi silmis luges ta nüüd sõnatut argumenti, mis oli veenvam kui kõik sõnastatud argumendid. Ta nägi seda Ruthi silmis ning selle ees kahvatas igasugune arutus, sest ta nägi seal armastust. Ja ka tema enda silmis oli armastus; armastusega ei saa valelda. Selline oli ta kirglik doktriin.

See pool tundi, mis Martin enne lõunalauda istumist Ruthiga veetis, tegi ta ülimalt õnnelikuks, nii et ta eluga ülimalt rahule jäi. Lõunalaual aga haaras teda välimatu reaktsioon ja väsimus, mille põhjuseks oli seljataha jäänud raske tööpäev. Ta tundis, et ta pilk on väsinud ja et ta on närviline. Talle meenus, et sellesama laua ääres, mille üle ta nüüd lrvitas ja millest ta nii sageli tüdinud oli, einelas ta kunagi esimest korda koos tsiviliseeritud inimestega tema meelest nii kõrge kultuuri ja vaimsuse õhkkonnas. Ta nägi ennast sellisena, nagu ta tol ammuöödunud päeval oli olnud, iseteadliku metslasena, kelle igast nahapoorist voolas hirmuhigi, sest teda viis hämmeldusse söögiriistade masendav virvarr ja piinas õudustäratav teenija. Ta oli ihaldanud söösta selle ühiskonna tipu peadpööritavasse kõrgusse, aga lõpuks otsustanud jääda ausaks iseenda vastu ning mitte teeselda teadmisi ja lihvi, mis tal puudusid.

Julgustust otsides vaatas ta Ruthi poole just niisamuti nagu reisija, keda äkki haarab paaniline hirm võimaliku

laevahuku ees ja kes püüab kindlaks teha, kus asuvad päästevahendid. Jah, kõigest sellest oli püsima jäänud ainult armastus ja Ruth. Miski muu ei suutnud raamatute tuleproovile vastu panna. Kuid Ruth ja armastus olid sõelale jäänud. Neile leidis Martin bioloogia õigust. Armastus oli elu kõrge kõrgem eneseväljendus. Loodus oli teda nagu kõiki teisi normaalseid mehi hooliga kavandanud armastuse jaoks. Ta oli sellele ülesandele kulutanud kümme tuhat sajandit — ei, sada tuhat ja miljon sajandit, ning Martin oli parim, mida ta teha oli suutnud. Loodus oli armastusest teinud tema kõige tugevama tunde, ning kinkides talle kujutlusvõime, oli ta kasvatanud selle mõjuvõimu miljard protsenti, oli loonud temast ühepäevalibrika, kelle osaks oli tunda erutusevärinaid, õnne ja ühinemisiha. Laua varjus otsis ta käsi Ruthi kätt oma kõrval ja nad vahetasid sooja pigistuse. Vilvuks vaatas Ruth Martinile otsa, ta silmad olid säravad ja pehmed. Ja õndsusevärin, mis Martinit haaras, muutis tema silmad samasuguseks. Ta ei mõistnud, et see sära ja õnn, mida ta Ruthi silmades nägi, puhkes tema enda pilgu vastukajana.

Diagonaalis tema vastas, mr. Morse'i paremal käel istus kohtunik Blount, kohaliku ülemkohtu liige. Martin oli temaga sageli kohtunud ega võinud teda silmaotsaski sallida. Kohtunik ja Ruthi isa vestlesid ametiühingupoliitikast, kohalikust olukorrast ja sotsialismist ning mr. Morse püüdis kõigest väest Martinit viimasega nõokida. Lõpuks vaatas kohtunik Blount heatahtliku ja isaliku kaastundega üle laua tema poole. Martin naeratas endamisi.

«Te kasvate sellest välja, noormees,» ütles kohtunik leebelt. «Aeg on parim ravim selliste lastehaiguste vastu.» Ta pöördus mr. Morse'i poole. «Ma ei usu, et vastuvajadlus niisugusel puhul aitab. See teeb patsiendi lihtsalt kangekaelseks.»

«See on õige,» nõustus mr. Morse tõsiselt, «aga ikkagi on kasulik patsienti vahetevahel tema seisukorra suhtes hoiatada.»

Martin naeris lõbusalt, aga see oli sunnitud naer. Tööpäev oli olnud liiga pikk, pingutus liiga väsitav ning nüüd oli ta täiesti reaktsiooni küüsis.

«Kahtlemata olete te mõlemad suurepärased arstid,»

ütles ta, «aga kui te raasukenegi hoolite patsiendi arvamusest, siis lubage mul öelda, et te olete viletsad diagnoosijad. Tõtt öelda vaevlete te ise selle tõve käes, mida te arvate minus leidvat. Mina aga olen immuunne. Sotsialistlik filosoofia, mis pooltoorena teie veres kihiseb, on minu puutumata jätnud.»

«Väga tark,» pomises kohtunik. «Positsioonide ümbervahetamine on vaidluses suurepärane trikk.»

«Ma võtan kinni teie enda sõnadest.» Martini silmad valkusid, aga ta valitses ennast. «Ma nimelt kuulsin kõnesid, mida te valimiskampaania ajal pidasite, kohtunik. Mingi heniidilise võttega — heniidiline on muide üks minu lemmiksõna, mille tähendust keegi ei tea —, mingi heniidilise võttega te veenate iseennast, et usute vaba võistluse süsteemi ja võitja õigusse. Samal ajal aga toetate ihu ja hingega kõikvõimalikke abinõusid võitja õiguse kärpimiseks.»

«Kulla noormees...»

«Pidage meeles, et ma olen kuulnud teie valimiskõned,» hoiatas Martin. «Teie positsioon osariigi kaubanduse regulatsioonide suhtes, raudteetrusti ja «Standard Oil» vastu suunalud regulatsioonide suhtes, metsade kütilamise ning veel tuhande ja ühe piirava abinõu suhtes on avalikult teada ja need seisukohad pole midagi muud kui sotsialistlikud.»

«Kas te tahate sellega öelda, et teil pole usku nende mitmesuguste karjuvate võimalialduste piiramise vajadusse?»

«Küsimus pole selles. Ma tahan vaid öelda, et te olete kehv diagnoosija. Ma tahan öelda, et mind pole sotsialismipisik nakatanud. Ma tahan öelda, et just nimelt teie kannatate rängalt sellesama pisiku poolt tekitatud kahjustuste all. Mina aga olen sotsialismi põline vaenlane, just niisamuti, nagu ma olen teie endi vördjaliku demokraatia verivaenlane, sest see demokraatia pole midagi muud kui pseudosotsialism, mis varjab oma õiget nägu petlike sõnadega, mille valelikkuse tõestamiseks piisab sõnaraamatust.»

Mina olen reaktsionäär — nii veendunud reaktsionäär, et minu vaatekoht on teile arusaamatu, teile, kes te elate sotsiaalse organisatsiooni looritatud vales ega oma küllalt teravat pilku, et sellest loorist läbi näha. Te

teete näo, nagu usuksite võitja õigusse ja tugevate valitsusse. Mina aga usun sellesse, selles ongi erinevus. Kui ma pisut noorem olin — paar kuud noorem —, uskusin sedasama mida teiegi. Teie ja teietaoliste inimeste mõttelaad äratas minus aukartust, kuid kaupmehed ja äritsejad on parimal juhul vaid väga argpükslikud valitsejad. Nad rõhivad ja tuustivad hommikust õhtuni rahateenimise künas, ja mina pöördusin uuesti tagasi aristokraatia juurde, kui nii öelda tohib. Mina olen ainuke individualist siin ruumis. Mina ei looda riigist midagi head. Mina loodan ainult tugevale inimesele, usun, et riigi võib ta mandunud väiklusest päästa üksnes mees, kes istub hobuse seljas.

Nietzschel oli õigus. Ma ei hakka aega raiskama ja teile seletama, kes Nietzsche oli, aga tal oli õigus. Maailm kuulub tugevatele. Tugevatele, kes on ühtlasi ka üllad ega püherda kaubanduse ja börsi seaküna ees. Maailm kuulub tõelistele ülikutele, suurtele blondidele metslastele, kes ei tee kompromissi, jaatajatele. Ja nemad õgivad teid ära, teid, sotsialiste, kes te kardate sotsialismi ja peate ennast individualistideks. Teie, alandlike ja tasaste orjamoraal ei päästa teid. Oh, ma tean, see kõik on kreeka keel ja ma ei vaeva teid sellega kauem. Kuid pidage meeles ühte: Oaklandis ei ole poolt tosinatki individualisti, aga Martin Eden on üks nendest.»

Martin andis märku, et ta on vaidluse lõpetanud ja pöördus Ruthi poole.

«Ma olen täna päris üles kruvitud,» ütles Martin tasakesi. «Ma ei taha rääkida, tahan ainult armastada.»

Ta ei reageerinud mr. Morse'i sõnadele:

«Mind see ei veena. Kõik sotsialistid on jesuiidid. Sellest neid võibki ära tunda.»

«Me teeme teist veel tubli vabariiklase,» lisas kohtunik Blount.

«Mees hobuse seljas jõuab enne seda kohale,» heitis Martin heatujuliselt vastu ja pöördus taas Ruthi poole.

Ent mr. Morse ei jäänud sellega rahule. Talle ei meeldinud laiskus ja põlgus mõistliku ausa töö vastu, mida ta nägi oma tulevases väimeespojas, kelle vaadetest ta lugu ei pidanud ja kelle loomus talle arusaamatuks jäi. Seepärast viis ta jutu Herbert Spencerile. Koh-

tunik Blount aitas jõudsalt kaasa ning Martin, kellele filosoofi nime esmakordne mainimine teravasti kõrva lonkas, pidi kuulma, kuidas kohtunik Spenceri vastu range ja üleoleva diatriibi maha leierdas. Aeg-ajalt vaatas mr. Morse Martini poole, nagu öelda tahtes:

«Näed nüüd, poiss.»

«Kädistavad harakad,» pomises Martin endamisi ning jatkas oma jutuajamist Ruthi ning Arthuriga.

Kuid pikk tööpäev ja eelmisel õhtul sõlmitud tutvus «maa soolaga» avaldasid talle oma mõju. Pealegi hõõgus lemas veel viha, mida oli äratanud trammis loetud raamat.

«Mis lahti on?» küsis äkki Ruth, nähes hirmuga, nullise pingutusega Martin ennast vaos hoidis.

«Pole muud jumalat peale Tunnetamatu, ja Herbert Spencer on tema prohvet,» lausus kohtunik Blount kummal hetkel.

Martin võttis tuld.

«Labane hinnang,» ütles ta rahulikult. «Kuulsin seda esimest korda Raekoja pargis ühe töömehe suust, kes oleks ometi pidanud paremini teadma. Hiljem olen seda sageli kuulnud, ja iga kord ajab see odav sõnakõlks mu südame pahaks. Teil peaks häbi olema. Selle suure ülla inimese nimi teie suus on nagu kasteptiisk lampkastis. Te olete tülgaastav.»

See mõjus nagu pikselöök. Kohtunik Blount jõllitas Martinit rabandust ennustaval ilmel, valitses vaikus. Mr. Morse'il oli südamepõhjas hea meel. Ta nägi, et tütar on šokeeritud. Sedap ta just tahtiski — tuua päevavalgele tolle ebameeldiva inimese sisemine matslikkus.

Ruth otsis laua varjus anuvalt oma armsama kätt, aga Martini veri oli juba keema löönud. Teda ajas marru kõrgetel kohtadel istujate intellektuaalne upsakus ja kelmurlikkus. Ulemkohtu liige! Alles mõne aasta eest oli ta põrmust selliste uhkeldavate nullide poole üles vaadanud ja neid jumalateks pidanud.

Kohtunik Blount kogus ennast ja püüdis mitte välja teha. Ta pöördus Martini poole tehtud viisakusega, aga Martin mõistis, et selle põhjuseks on vaid daamide juuresolek. See õhutas veelgi ta viha. Kas maailmas siis tõesti raasugi ausust ei ole?

«Teil pole õigust minuga Spenceri üle vaieldal» karjus ta. «Te teate Spencerist niisama vähe kui tema enda kaasmaalased. Aga ma mõõnan, et see ei ole teie süü. See on lihtsalt meie aja põlastusväärse ignorantsuse märk. Alles täna õhtul, teel siia, leidsin selle kohta musternäite. Lugesin Saleeby esseed Spencerist. Teilgi oleks kasulik seda lugeda. See on igaühele kättesaadav. Võite seda osta igast raamatukauplusest või laenutada avalikust raamatukogust. Teil hakkab häbi, kui võrdlete oma enda kesiseid teotusi ja nõmedust tolle õilsa inimese suhtes sellega, mida Saleeby on samalt alalt kogunud. See on selline häblrekord, et teil oma pisikese häbi pärast häbi hakkab.

Üks akadeemiline filosoof, kes polnud väärt Spenceriga ühte õhku hingama, nimetas teda poolharitlaste filosoofiks. Ma ei usu, et te olete Spencerist kümnetki lehekülge lugenud, aga on kriitikuid, kes pole temast lugenud põrmugi rohkem kui teie ja kes on teist usutavasti arukamad, kes aga heitsid Spenceri õpilastele avaliku väljakutse, et need otsiksid tema töödest kas või üheainsa idee — Herbert Spenceri töödest, selle mehe teostest, kes vajutas oma geenluse pitseri kogu teaduslikule uurimistööle ja kaasaegsele mõtlemisele. Spencer on psühholoogia isa, mees, kes revolutsioneeris pedagogika, nii et tänapäeval antakse prantsuse talupoja lastele algõpetust vastavalt põhimõtetele, millele tema on aluse pannud. Ja tillukesed inimsääsed nõelavad tema mälestust, ehkki nad võlgnevad oma leiva ja leivakõrvase just tema ideede tehnilisele rakendusele. See vähene, mis nende ajus väärtuslikku on, pärineb suures osas temalt. Kindel, et kui Spencerit poleks olnud, puudaksid neil enamasti needki vähesed õiged papagoiteadmised, mis neil nüüd on.

Ja siiski leidis mees nagu Oxfordi printsipiaal Fairbanks — veelgi kõrgema positsiooniga inimene kui teie, kohtunik Blount —, kes ütles, et tulevased põlvkonnad ei näegi Spenceris mõtlejat, vaid üksnes ebahuvitavat poeeti ja unistajat! Kõik nad on vaid klähviv penikari! «Algprintsipiidel» ei puudu täiesti teatud kirjanduslik väärtus, ütles üks neist. Ja teised jälle väitsid, et ta on pigem töökas tuupija kui algupärane mõtleja. Klähviv penikari! Klähviv penikari!»

Martini katkestas järsult oma süüdistuskõne. Valitses surmavaikus, kogu Ruthi perekond austas kohtunik Blounti ja nägi temas tähtsat, elus edu saavutanud meest. Martini taktitus äratas neis õudust. Lõunasöök lõppes matusevaikuses. Kohtunik ja mr. Morse kõnelesid omavahel, ülejäänud tegid vaevalt suu lahti. Hiljem, kui Ruth ja Martin kahekesi jäid, puhkes stseen.

«Sa oled väljakannatamatu,» nuuksus Ruth.

Aga Martini viha hõõgus veel ja ta pomises endamisi: «Elajad! Elajad!»

Kui Ruth seletas, et Martin on kohtunikku solvanud, sahnvas viimane vastu:

«Kas sellega, et ma temast tõtt rääkisin?»

«Mul on ükskõik, kas see oli tõsi või mitte,» vaidles Ruth vastu. «Lõpuks on ikkagi olemas teatud süüdsusepiirid ja sul ei ole õigust kedagi solvata.»

«Kust võttis siis kohtunik Blount õlguse rünnata tõe?» küsis Martin. «Tõe moonutamine on kahtlemata tõsisem süütegu kui kohtunikulaolise kääbusliku isiksuse solvamine. Aga tema tegi veelgi halvemat. Ta muslas suurt üllast inimest, kes on surnud. Elajad! Elajad!»

Martini haiglane viha lõi uuesti leegitsema ja Ruthil hakkas tema ees hirm. Ta polnud Martinit veel kunagi nii vihasena nälnud ja tema meelest oli see lausa müstiline ja pöörane. Kuid kõigest hoolimata segunes hirmuga kõditav võlu, mis teda alati oli Martini poole tõmmanud ja veelgi tõmbas — seesama võlu, mis oli teda tol meeletul unustusehetkel sundinud Martini poole kummarduma ja käed ta kaela ümber põimima. Ruth oli juhtunust solvatud ja teotatud, aga siiski vajus ta Martini käte vahele ja värises seal, sellal kui Martin ikka veel pomises: «Elajad! Elajad!» Ruth ei liigutanud ennast ja Martin lisas: «Ma ei tohi ennast enam teie lauda, kallid. Nemad ei salli mind ja on rumal nalle oma vastumeelset seltskonda peale suruda. Pealegi on nemad minule täpselt niisama vastumeelsed. Püü! Nad ajavad mul luidame pahaks. Ja mõelda, et ma kujutlesin oma ilmsüütlus meeles, et inimesed, kes seisavad nii kõrgel, kes elavad ilusates majades, kellel on haridus ja pangaarve, on midagi väärt!»

XXXVIII PEATÜKK

«Tulge kaasa! Lähme parteikoosolekule.»

Seda ütles Brissenden, veel jõuetu poole tunni eest toimunud verejooksust — juba teine verejooks kolme päeva kestel. Ta hoidis käes lahutamatu viskiklaasi ja tõstis selle värisevate sõrmedega suu juurde.

«Mis on minul sotsialismiga pistmist?» küsis Martin.

«Külalistele on lubatud viieminutilised sõnavõttud,» käis haige peale. «Tõuske püsti ja laske tulla, mis teil öelda on. Rääkige neile, miks te sotsialismiga ei lepi. Ütelge neile, mis te neist ja nende getoeetikast arvate. Virutage neile Nietzschege pähe ja võtke tasuks oma vaeva eest neiltki obadus vastu. Virutage kõigest jõust. Seda on neile vaja. Neile on tarvis vastuvaidlust ja teile niisamuti. Tahaksin, et teist saaks sotsialist, enne kui ma kaon. See annaks teie elule õigustuse. See on ainus, mis võib teid päästa, kui jõuab kätte pettumusepäev, mis teid paratamatult ootab.»

«Mulle jääb igavesti mõistatuseks, mispärast just nimelt teie sotsialist olete,» imestas Martin. «Teie, kes te massi nii sügavalt põlgate. Tean, et rahvarämps mitte millegi poolest teie esteedihingele lähedane pole.» Ta osutas süüdistavalt viskiklaasile, mida Brissenden parajasti täitis. «Sotsialism ei näi teid päästvat.»

«Mina olen raskesti haige,» vastas Brissenden. «Teiega on hoopis teine asi. Teil on tervis, teile võib elu nii palju pakkuda, ja seepärast tuleb teid kuidagi elu külge neetida. Te imestate, miks mina olen sotsialist. Ma ütlen teile. Sellepärast, et sotsialism on vältimatu; sellepärast, et praegune kõdunenud ja mõistusevastane süsteem ei või püsima jääda. Seepärast, et teie vägeva ratsuri aeg on möödas. Orjad ei lepi sellega. Neid on liiga palju ja tahes-tahmata kisuvad nad iga ratsaniku veel enne maha, kui see sadulasse jõuab istuda. Nende käest pole pääsu ja teil tuleb kogu nende orjamoraal alla neelata. Ma tunnistan, et see ei ole just isuäratav leem, aga seda on juba kaua keedetud ja ta tuleb alla neelata. Teie oma nitšeaanlusega olete igatahes ajast ja arust. Minevik on minevik ja see, kes ütleb, et ajalugu kordub, on valelik. Muidugi, ma ei armasta massi, aga mis mul vaesel teha jääb? Vägev ratsur ei tule iialgi ja halvemat

kui praegune sigade valitsus ei või ka olla. Aga lähme nüüd. Ma olen juba kaelani täis, ja kui ma siin veel kaua istun, jään purju. Ja te teate, mis arst ütleb — olgu ta neetud! Aga ma vean teda veel kord alt.»

Oli pühapäeva õhtu, ja väike saal oli tungil täis Oaklandi sotsialiste, enamasti töölisi. Martinis tekkis lugupeetud kõneleja, targa juudi vastu, aga ühtlasi ärkas lemas ka vasturääkimise vaim. Kõneleja kitsad lüngused olid ja sisselangenud rind kuulutasid ta tüüpiliseks ülerahvastatud geto pojaks ja Martini silmis kehastas ta selgesti nõrkade ja õnnetute orjade igivana võitlust kääputäie isandate vastu, kes nende üle valitsesid ja negade otsani valitsevad. Martin nägi selles närtsinud inimesenatukeses sümbolit. See kuju esindas kõiki neid loomutuid nõrgakesi ja hädavareseid, kes bioloogia seaduste sunnil hukuvad elu viletsatel ääremadel. Loolimata nende teravmeelsest filosoofiast ja sipelgalikust kalduvusest ühistegevusele, hülgab Loodus nad erandinimese kasuks. Ehkki Loodus nii heldel käel elu seemet külvab, valib ta idudest ainult parimad välja. Loodust malkides aretavad inimesed just niisamasugusel meetodil võidusõiduhobuseid ja kurke. Kahtlemata oleks kosmose looja võinud valida parema meetodi. Ent olevused sellessinases juba olelevas kosmoses peavad valitud meetodiga kohanema. Muidugi võivad nad enne oma hukkumist sipelda, nii nagu siplevad sotsialistid, nii nagu kõneleja kõnepuldis ja higistav publik praegugi siples, omavahel sõjanõu pidades ja otsides mingit uut trikki, millega mahendada elu julmust ning kosmost ninapidi vedada.

Nii mõtles Martin ja nii ta ka rääkis, kui Brissenden teda neile kallale ässitas. Martin võttis teda kuulda, ronis kõnetooli, nagu kombeks oli, ja pöördus kõigepealt koosoleku juhataja poole. Ta alustas vaikselt häälel, kõhklevalt, püüdes korraldada mõtteid, mis olid juudi kõnet kuulates ta peas tärganud. Sellistel koosolekutel lubati igale kõnelejale ainult viis minutit. Aga kui Martin viis minutit täis sai, oli ta parajasti täie hoo sisse saanud ja rünnak sotsialistliku õpetuse pihta alles pooleli. Ta oli kõitnud publiku huvi ja kuulajad nõudsid valjude hüüetega, et koosoleku juhataja Martini aega pikendaks. Nad hindasid Martinit kui aru poolest vää-

rilist vastast ja jälgisid pingsa tähelepanuga iga ta sõna. Ta rääkis tuliselt ja veendunult, ei peenutsenud sõnadega, rünnates orje, nende moraali ja taktikat, ning andis avameelselt mõista, et kõnesolevate orjade all mõtleb ta koosolijaid. Ta tsiteeris Spencerit ja Malthust ning kuulutas arengu bioloogilist seadust.

«Ja seepärast,» tegi ta lühikese kokkuvõtte, «ei saa püsida ükski riik, mille alamad on orjad. Vana arenguseadus maksab praegugi. Võitluses olemasolu eest, nagu ma näitasin, kaldub võit tugevatele ja nende soole, nõrgad ja nende sugu aga hävitatakse ja neid botab hukkumine. Tulemuseks on, et tugevad ja nende järeltulijad säilivad, ja nii kaua kui võitlus kestab, on iga põlvkond eelmisest tugevam. See on areng. Kuid teie, orjad — ma mõnan, on tõesti õnnetus olla ori —, kuid teie, orjad, unistate ühiskonnast, kus arenguseadus tühistatakse, kus nõrgad ja saamatud ei hukku, kus iga hädavares saab nii palju süüa, kui tahab, nii mitu korda päevas, kui tahab, kus kõik leiavad endale paarilise ja saavad lapsi — nii nõrgad kui tugevad. Mis selle tagajärg on? Järgnevate põlvkondade elujõud ei kasva enam. Veel enam, see hakkab kahanema. Ja see ongi teie orjafilosoofia Nemesis. Teie orjaühiskond — orjadest, orjade poolt ja orjade jaoks — peab paratamatult kärbuma ja tükkideks purunema, kuna elu ise, millele ta rajaneb, kärbub ja puruneb.

Pidage meeles, ma räägin bioloogiast ja mitte tundeetikast. Ükski orjade riik ei saa püsima jääda...»

«Aga kuidas on lugu Ühendriikidega?» hõikas keegi mees kuulajate hulgast.

«Jah, kuidas on sellega lugu?» vastas Martin. «Kolmteist kolooniat kihutasid oma valitsejad minema ja löid niinimetatud vabariigi. Orjad said iseenda peremeesteks. Neid ei valitsenud enam isanda mõök. Aga nad ei saanud kuigi kaua ilma mingisuguste isandateta läbi, ja nii tekkisid uued isandid, need aga polnud mitte suured ja üllad mehised mehed, vaid kavalad kaubitsevad ämblikud ja liigkasuvõtjad. Ning nemad orjastasid teid uuesti — aga mitte ausalt, nagu tõeline ülik oma käsi-varre jõuga, vaid teid salamahiti oma ämblikuvõrkudesse püüdes, teid lipitsevate meelitustega pettes. Nad on ära ostnud teie orjakohtunikud, ära väänanud teie orjasea-

dused ja viinud teie orjapojad ja -tütred õudsemasse viletsusse kui võlaorjus. Tänapäeval töötab Ühendriikide kaubitsejate oligarhia heaks kaks miljonit teie last. Kümnel miljonil teiesugusel orjal pole õiget peavarju ja nad on pooleldi näljas.

Kuid tulgem tagasi asja juurde. Ma näitasin, et ükski orjade ühiskond ei või püsida, vastasel korral peaks ta juba oma loomu poolest arenguseaduse tühistama. Vaevalt on orjade ühiskond loodud, kui allakäik algab. Teil on kerge rääkida arenguseaduse tühistamisest. Aga kus on uus arenguseadus, mis teie jõudu alal hoiaks? Formuleerige see. Või on see juba formuleeritud? Siis tehke see avalikuks.»

Martin istus keset protestikära. Paarkümmend meest olid püsti karanud ja nõudsid koosoleku juhatajalt sõnaõigust. Ning ükshaaval, pöörasest aplausist julgustatuna andsid nad vastulöögi Martini rünnakule. Nad kõnelesid tule ja vaimustusega, erutatult žestikuleerides. See oli pöörane õhtu, aga see pöörasus oli intellektuaalne, see lahing oli ideede lahing.

Mõned kõnelejad kaldusid teemast kõrvale, aga enamik neist vastas otseselt Martinile. Nad hämmastasid teda mõttekäikudega, mis olid talle uued. Nad ei avanud Martinile uusi bioloogiliseadusi, küll aga vanade seaduste uusi rakendusi. Nad olid liiga innukad, et lõpuni viisakaks jääda, ja rohkem kui üks kord pidi koosoleku juhataja korra loomiseks koputama ja pörelama.

Juhuslikult viibis kuulajate hulgas roheline ajakirjanikuhakatis, kes oli siia sattunud uudistevaese päeva tõttu, tagasihutatuna ajalehtede kustumatust sensatsioonijanus. Ta ei olnud talendikas algaja. Tal oli lihtsalt ladus ja libe keel. Reporter oli liiga nürimeelne, et vaidluse sisu mõista. Tegelikult oli tal vaid meelitav tunne, et seisab neist sõnaohtraist töölistmaniakkidest lohutult kõrgemal. Lisaks oli tal suur aukartus nende ees, kes istuvad kõrgetel kohtadel ja dikteerivad rahvas-tele ning ajalehtedele poliitikat. Ja tagatipuks oli tal ka oma ideaal, nimelt saada hiilgavaks, tähtslikuks reporteriks, kes on võimeline mitte millestki midagi — ja isegi väga palju — välja pigistama.

Ta ei teadnud, mille ümber kogu see jutt siin õieti

keerleb. Aga see polnudki vajalik. Sõnad nagu revolutsioon andsid talle niidiotsa kätte. Nagu paleontoloog, kes oskab ühest fossiilsest luust rekonstrueerida terve skeleti, nii oskas temagi rekonstrueerida terve kõne ainukesest sõnast revolutsioon. Ta tegi seda samal õhtul ja tegi hästi. Ning kuna Martin kujunes õhtu naelaks, pani ta kõik tema suhu, ning tegi temast kogu etenduse arhianarhisti, kujundades ta reaktsioonilise individualismi ümber kõige tontlikumaks punasärgiliseks sotsialistlikuks kihutuskõneks. Nooruke reporter oli kunstnik ja kohaliku koloriidi andis ta laiade pintsliõmmetega — põlevate silmadega pikajuukselised mehed, neurasteenilised ja degenerereerunud tüübid, kirest värisevad hääled, püstiaetud rusikad ja kõigele sellele fooniks vanded, mõirged ning vihaste meeste kähisev räuskamine.

XXXIX PEATÜKK

Järgmisel hommikul oma toakeses kohvi juues luges Martin ajalehte. Talle oli uueks elamuseks leida oma nime pealkirjades ja pealegi veel esimesel leheküljel. Üllatusega sai ta teada, et on Oaklandi sotsialistide kõige kurikuulsam liider. Kiiruga luges ta läbi raevuka kõne, mille nooruke reporter talle suhu oli pannud, ja kuigi see võltsing teda algul vihastas, viskas ta ajalehe lõpuks naerdes kõrvale.

Üks kahest — mees oli purjus või salakaval kurjategija, ütles Martin õhtupoolikul voodiserval istudes, kui saabus Brissenden ja jõuetult ainsale toolile vajus.

«Aga mis see teile korda läheb? Te ometi ei otsi heakskiitu kodanlikelt sigadelt, kes ajalehti loevad?»

Martin mõtles veidi järele ja sõnas siis:

«Ei, tõtt ütelda ma ei hooli nende heakskiidust küünevõrragi. Aga teisest küljest teeb see minu suhted Ruthi perekonnaga veidi keerukaks. Tema isa väitis aina, et mina olen sotsialist, ja see vilets sõperdis annab ta veendumusele kinnitust. Tema arvamusel pole mul küll sooja ega külma... Aga mis sellest ikka arutada. Tahan teile ette lugeda, mis ma täna tegin. See on muidugi «Üle tähtaja», ma olen parajasti poole peal.»

Martin luges veel, kui Maria ukse lahti lükkas ja sisse luskis korralikult riidetatud noormehe, kes tragilt ringi vaatas, jättes meelde priimuse ja kööginurga, enne kui pilgu Martinile pööras.

«Istuge,» ütles Brissenden.

Martin tegi noormehele voodiserval ruumi ja jäi ootama, mis külalisel öelda on.

«Kuulsin eile õhtul teie kõnet, mr. Eden, ja ma tulin teid intervjuerima.»

Brissenden puhkes laginal naerma.

«Kas seltsimees on ka sotsialist?» küsis reporter, mõõtes kiire pilguga laibanäolise surija ajakirjanduslikku väärtust.

«Tema siis kirjutaski tolle reportaazil!» imestas Martin. «Aga ta on ju alles päris poisikel!»

«Miks te teda läbi ei peksa?» küsis Brissenden. «Mina annaksin tuhat dollarit, kui oma kopsud vlieks minutiks tagasi saaksin.»

See jutt, mis käis küll temast mööda, aga puudutas teda ja käis tema pihta, viis reporterihakatisse pisut segadusse. Ent ta oli sotsialistide miitingu hiilgava kirjelduse eest kiita saanud ning tal oli käsk saavutada intervjuu isiklikult Martin Edenilt, ühiskonna organiseeritud vaenlaste juhilt.

«Ega teil midagi selle vastu ei ole, kui teeme teist ülesvõtte, mr. Eden?» küsis ta. «Väljas ootab toimetuse fotograaf ja tema ütleb, et parem on see asi kohe ära korraldada, enne kui päike madalale vajub. Intervjuu juurde võime asuda pärast seda.»

«Või fotograafi!» kordas Brissenden mõtlikult. «Pekske ta läbi, Martin, pekske läbi!»

«Ma hakkan vist vanaks jääma,» vastas Martin. «Tean küll, et peaksin. Aga ei ole nagu õiget tahtmist. Paistab, et sellel ei ole suurt mõtet.»

«Tema ema pärast!» käis Brissenden peale.

«Seda võiks kaaluda. Aga ikkagi ei paista sellel külalt mõtet olevat, et minus vajalikku energiat sütitada. Te ju teate, et teise mehe läbikõlkimine nõuab energiat. Ja pealegi — mis kasu sellest on?»

«See on õige jah, see on õige suhtumine,» kuulutas reporterihakatis tähtsalt, ehkki ta hakkas juba ärevalt ukse poole sihtima.

«Aga see ei olnud ju tõsi, kõiges, mis ta kirjutas, ei olnud ühtki õiget sõna,» jätkas Martin, rääkides ainult Brissendeniga.

«See oli nii-ütelda üldises laadis,» seletas reporter, «ja pealegi on see hea reklaam. See just loeb. Tegin teile sellega teene.»

«See oli hea reklaam, Martin, vanapoiss,» kordas Brissenden pühalikult.

«Ja ta tegi mulle sellega teene — mõtle ainult!» kiitis Martin tagant.

«Niisiis, kus te sündisite, mr. Eden?» küsis reporter, võttes äraootava ja tähelepaneliku ilme.

«Ta ei tee märkmeid,» tähendas Brissenden. «Ta peab kõik meeles.»

«Sellest piisab mulle,» püüdis lehemees oma hämmeldust varjata. «Ühelgi õigel reporteril pole tarvis endale märkmetega tüli teha.»

«Sellest piisab... eile õhtul.» Aga Brissenden ei pooldanud kviitismi ja ta muutis järsku oma hoiakut. «Martin, kui teie teda läbi ei kolgi, teen seda ise, kui ma ka seepeale siinsamas hinga heidaksin.»

«Kui teeks taile lihtsalt ühed triibulised?» pani Martin ette.

Brissenden kaalutles mõtlikult ja noogutas siis pead.

Järgmisel hetkel istus Martin voodiserval, reporteri-
hakatis põiki põlvedel, nägu allapoole.

«Vaata, et sa ei hammusta!» hoiatas Martin, «muidu ma pean sulle vastu vahtimist andma. Ja sellest oleks südamest kahju, sest sul on nii kena näolapp.»

Martini ülestõstetud käsi langes alla, tõusis ja langes jälle kiires kindlas rütmis. Reporter rabeles, vandus ja vingerdas, aga hammustada ta ei julgenud. Brissenden vaatas tõsiselt pealt, aga korraks ta siiski erutus, haaras viskipudeli ja palus: «Kuulge, laske ma annan ka üheainukesegi matsu.»

«Kahju, et mu käsi ära väsis,» ütles Martin, kui ta lõpuks järele jättis. «Pihk on päris tuim.»

Ta kergitas reporteri üles ja pani voodile istuma.

«Ma lasen teid selle eest areteerida,» lõrises ta, õhetavalt põskedel poisikeselikud vihapisarad. «Ma panen teid veel selle eest higistama. Ma teile näitan.»

«Vaene väikel» nentis Martin. «Ta ei mõista, et on

olunud teele, mis viib allamäge. Ei ole aus, ei ole õiglane, ei ole mehine rääkida valet oma kaasinimestest, nagu tema seda on teinud. Aga ta ei tea seda.»

«Ta tuli siia, et kuulda saada,» sõnas Brissenden vahele.

«Jah, ta tuli minu juurde, keda ta on laimanud ja solvanud. Minu poodnik keeldub mulle nüüd kindlasti krediti andmast. Kõige hullem on sealjuures aga see, et vaene poiss läheb seda teed edasi, kuni ta mandub esmaklassiliseks ajakirjanikuks ja ühtlasi esmaklassiliseks kaabakaks.»

«Veel on aega,» lausus Brissenden. «Kes teab, võib-olla olete teie määratud saama looja käes alandlikuks tööriistaks, mis ta päästab. Miks te ometi ei lasknud mul talle korrakski virutada? Ma oleksin tahtnud ka päästetöös osaline olla.»

«Ma lasen teid mõlemaid areteerida, elajad,» nuuksus eksinud hing.

«Ei, ta suu on liiga ilus ja liiga nõrk,» vangutas Martin süngelt pead. «Kardan, et tagusin oma käe asjata valusaks. See noormees on parandamatu. Temast saab kunagi suur ja edukas ajalehemees. Tal ei ole südame-
tunnistust. Juba see üksi teeb ta suureks.»

Seepeale pulkas reporter ülima kiiruga uksest välja, kartes, et Brissenden virutab pudeliga, mida ta ikka veel käes hoidis.

Järgmisel päeval sai Martin hommikulehest enda kohta veel palju uut teada. Veerupikkuses intervjuus leidis ta ennast ütlemas: «Meie oleme ühiskonna veendunud vaenlased. Ei, meie ei ole anarhistid, vaid sotsialistid.» Reporteri tähenduse peale, et tema arvates pole neil kahel koolkonnal suurt vahet, olevat Martin vaikiva nõustumise märgiks õlgu kehitanud. Ta nägu oli kirjelduse järgi igat kanti lapergune, ning sellele oli lisatud veel mitmesuguseid teisi mandumise märke. Eriti tähelepanuväärsed olid ta mõrtsukakäed ja metsik läige verd täis valgunud silmades.

Ta kuulis ka, et tavatseb igal õhtul Raekoja pargis tööliste kõnelda, ning et anarhistide ja agitaatorite hulgas, kes seal rahva meeli üles ässitavad, on temal kõige suurem kuulajaskond ja kõige revolutsioonilised kõned. Reporter oli maalinud värvika pildi ta vae-

sest väikesest toakesest, priimusest ja ühestainsast too-
list ning koolja lõustaga hulgusest, kes Martiniga sõp-
rust peab ja näeb välja parajasti nii, nagu oleks ta
nüüdsama vabanenud kahekümne aasta pikkusest kind-
lusevangistusest.

Reporter oli olnud usin. Ta oli valuga ringi lasknud
ja välja nuuskinud Martini perekonnaloos, hankinud
ülesvõtte Bernard Higginbothami koloniaalkauplusest,
mille ees seisis Bernard Higginbotham ise. Seda džen-
telmeni kirjeldati kui taibukat ja väarikat ärim meest, kel-
lel pole midagi ühist oma naisevenna sotsialistlike vaa-
detega ega vähematki poolehoidu naisevenna enese
vastu, keda ta iseloomustas kui laiska hädavarest, kes
ei võtnud vastu töökohta, kui seda talle pakuti, ja kes
lõpetab tingimata trellide taga. Intervjueeritud oli ka
Mariani abikaasat Hermann von Schmidt. See oli nime-
tanud Martinit perekonna kärnaseks lambaks ja väljen-
danud tema vastu sügavat põlastust. «Ta katsus minult
raha välja pumbata,» oli von Schmidt reporterile öel-
nud, «aga ma tegin sellele lühikese ja selge lõpu. Ta
teab, et pole mõtet siin ümber tolgendada. Mees, kes ei
tööta, pole tühkagi väärt, võite mind uskuda.»

Seekord⁹ sai Martin tõsiselt vihaseks. Brissenden nägi
kogu loos ainult head nalja, aga ta ei suutnud Martinit
lohutada, sest viimane teadis, et pole kerge kõike seda
Ruthile ära seletada. Martin teadis ka, et juhtunu pakub
Ruthi isale suurimat rõõmu ning et ta teeb mis oskab,
et seda kihluse tühistamiseks ära kasutada. Ja Martin
pidi varsti nägema, kui hästi ta oli osanud seda ära
kasutada. Ohtuse postiga sai ta Ruthilt kirja. Katast-
roofi aimates avas Martin selle juba ukse, kus kirja-
kandja talle selle oli ulatanud, ja luges sealsamas läbi.
Lugemise juures libises ta käsi masinlikult taskusse
tubakat ja sigaretipaberit otsima nagu vanul päevil, kui
ta veel suitsetas. Ta ei andnud endale aru sellest, et ta
tasku on tühi, ega sellest liigutusestki, millega ta siga-
retikeeramise vahendite järele kobas.

See ei olnud kirglik kiri. Selles ei olnud vihast jäl-
gegi. Aga läbi kogu kirja, esimesest lausest viimaseni
kõlas solvumise ja pettumuse toon. Ruth oli lootnud
temast paremat. Ta oli mõelnud, et Martin saab oma
nooruserumalustest üle, et tema, Ruthi armastus annab

Martini elule mõtte ja õhutab Martinit elama tõsist ja
mündsat elu. Nüüd aga olid isa ja ema kindlalt nõudnud
kihlu tühistamist. Ja Ruthil ei jäävat muud üle kui
lunnistada, et see on õigustatud nõudmine. Nad poleks
Martiniga kunagi õnnelikuks saanud. Nende vahetõrje
oli algusest peale saatnud viga. Aga oli veel üks asi,
mida ta läbi terve kirja kahetses, ja see oli Martinile
kõige kibedam. «Kui sa ainult oleksid endale ametikoha
otsinud ja püüdnud kellekski saada,» kirjutas Ruth.
«Aga see ei olnud nii määratud. Sinu möödunud elu oli
ilga kirev ja heitlik. Ma mõistan, et sind ei saa selle
eest süüdistada. Sa võisid talitada üksnes vastavalt
oma loomusele ja varasemale kasvatusle. Seepärast ma
ei mõista sind hukka, Martin. Palun pea seda mees.
Kõik oli üksainus suur eksitus. Nagu isa ja ema ütle-
vad — meie ei olnud teineteise jaoks määratud ja me
peaksime mõlemad õnnelikud olema, et me selle veel
oigel ajal avastasime... Pole mõtet katsuda minuga
kokku saada,» lõpetas Ruth. «See oleks kurb kohtumine
meile mõlemale, niisamuti ka minu emale. Juba niigi
tunnen, et olen talle suurt valu ja muret teinud. Mul
kulub palju vaeva, et seda leevendada.»

Martin luges kirja veel teist korda algusest lõpuni
läbi, istus siis maha ja kirjutas vastuse. Ta tegi lühi-
kese kokkuvõtte mõtetest, mida ta oli sotsialistide mi-
tingul avaldanud ja kinnitas, et need olid just igas
suhtes vastupidised sellele, mida ajaleht talle suhu oli
pannud. Kirja lõpul muutus ta taas «jumala enda pöö-
raseks armastajaks», kes anus kirglikult armastust.
«Palun vasta,» kirjutas ta, «ja oma vastuses pole sul
mulle vaja vastata muud kui ainult ühte: kas sa armas-
tad mind? Muud midagi — ainult vasta sellele ühele
küsimusele.»

Kuid vastust ei tulnud ei järgmisel ega ka ülejärgmi-
sel päeval. «Ole tähtaja» lebas puutumatu laual ning
iga päevaga kerkis tagasilükatud käsikirjade virn laua
all kõrgemaks. Esimest korda tõrjus unetus kõrvale
Martini suurepärase une ning vaevaga sai ta jagu pik-
kade rahututest öödest. Kolm korda käis ta Morse'ide
juures, aga iga kord saatis teenija, kes tuli ust avama,
ta tagasi. Brissenden lebas haigena oma hotellis. Ta oli
liiga nõrk, et jalga välja tõsta, ja ehkki Martin sageli

tema juures viibis, ei tahtnud ta haiget oma muredega tüüdata.

Aga Martinil oli muresid palju. Reporterihakatisel tembu järelkaja oli veelgi laialdasem, kui Martin karta oskas. Portugallasest vürtspoodnik keeldus talle edaspidi krediiti andmast, aedviljarnüüja aga, kes oli ameeriklane ja selle peale uhke, nimetas teda oma kodumaa reeturiks ning keeldus temaga edaspidi üldse asju ajamast — tema patriotism läks koguni niikaugele, et ta tühistas Martini võla ja nõudis, et see liial katset ei teeks seda tasuda. Keelepeks ümbruskonnas peegeldas neidsamu tundeid — ning üldine meelepaha lõi Martinu vastu lökkele. Keegi ei tahtnud sotsialistliku reeturiga tegemist teha. Vaene Maria oli kõhkvel ja hirmunud, aga jäi siiski Martinile ustavaks. Umbruskonna lapsed said üle aukartlikust hirmust, mida olid põhjustanud kunagised uhke töllaga saabunud külalised, ning ohutust kaugusest sõlmasid nad Martinit santlaagriks ja pätiiks. Kuid Silva suguharu kaitses teda kindlameelselt, pidades tema au eest maha rohkem kui ühe kibeda lahingu. Sinisekslöödud silmad ja verised ninad muutusid lausa igapäevaseks nähtuseks ja suurendasid veelgi Maria segadust ja muret.

Kord kohtas Martin Oaklandi tänaval Gertrude'i ja sai kuulda — ehkki ta selles juba niigi veendunud oli —, et Bernard Higginbotham kannab tema vastu tulist viha, kuna Martin on perekonda avalikkuse ees häbistanud, ning et ta on keelanud Martinit edaspidi majja lasta.

«Miks sa ära ei sõida, Martin?» anus Gertrude. «Sõida ära, otsi endale kuskil koht ja sea ennast sisse. Hiljem, kui kõik see jaht on möödas, võid tagasi tulla.»

Martin raputas pead, kuid ei andnud mingeid seletusi. Mida ta siin seletada oskas? Teda kohutas hirmuäratav valmne lõhe, mis haigutas tema ja ta omaste vahel. Iial ei suuda ta seda ületada ja neile oma seisukohti seletada — oma nitšeaanlikku seisukohta sotsialismi suhtes. Ei inglise keeles ega üheski teises keeles polnud küllaldaselt sõnu, et neile ta hoiakut ja käitumist selgitada. Nende kõrgeim ideaal sündsast eluviisist oli Martini juhtumil tööleminek. See oli nende kõige esimene ja viimane sõna. See moodustabki kogu nende maailmavaatelise leksikoni. Otsi endale kohti Mine

loolel Vaesed rumalad orjad! mõtles ta, kuulates õe juttu. Mõni ime, et maailm kuulub tugevatele. Orje hoidis kütkes nende oma orjalikkus. Töökoht oli nende jaoks kuldne puuslik, mille ees nad põlvitasid ja mida nad kummardasid.

Martin raputas seegi kord pead, kui Gertrude talle raha pakkus, ehkki ta teadis, et tal tuleb veel samal päeval pandimajatee jalge alla võtta.

«Ära praegu Bernardi silma alla tule,» manitses Gertrude. «Paari kuu pärast, kui ta viha on vaibunud ja kui sa lahad, võid tulla meile kaubaveovankri kutsariks. Iga kord, kui sa mind vajad, saada lihtsalt keegi mulle sõna tooma ja ma tulen. Ära unusta.»

Valjusti nuttes eemaldus ta ja Martin tundis haledusetorget, vaadates õe rasvunud keha ja ta veidrat kõnnakut. Ta vaatas õele järele ja talle näis, nagu lööks Nietzsche püstitatud hoone äkki vankuma. Teoorias oli õpelus orjade klassist igati õige, aga polnud päris piisav, kui seda tuli rakendada omaenda perekonnas. Tugevate ohvrit, muserdatud orja polnud tarvis kaugelt otsida — üks selline oli ta enda õde Gertrude. Martin trivitas raevukalt sellele paradoksile mõeldes. Mis Nietzsche jünger see on, kes laseb oma mõistuslikke põhimõtteid kõigutada esimesel ettejuhtuval tundeelamisel — laseb seda kõigutada orjamoraalil —, sest mida muud see kaastunne õe vastu siis õieti oli? Tõelised ülikud seisavad kaastundest ja haledusest kõrgemal. Hlaletsus ja kaastunne idanevad orjade maa-alustes urgastes ega ole muud kui õnnetute ja nõrgakeste karja piin ja vaevahigi.

XL PEATÜKK

«Õle tähtaja» lebas ikka veel unustatult laual. Kõik käsikirjad, millele ta avaldamisvõimalusi oli otsinud, aga seisid virnas laua all. Ainult ühtainust käsikirja hoidis ta veel käigus ja see oli Brissendeni «Efemeer». Jalgratas ja tume ülikond asusid jälle pandimajas ning kirjutusmasinate laenutamise agentuuri rahvas muretses jällegi üüri pärast. Martinit aga sellised asjad

enam ei häirinud. Ta otsis nüüd uut teed, ja kuni see oli leidmata, pidi elu paigal seisma.

Paari nädala pärast juhtus see, mis paratamatult pidi juhtuma. Ta kohtas Ruthi tänaval. Tõsi, Ruth oli koos oma venna Normaniga ning tõsi oli ka, et nad püüdsid Martinist mitte välja teha ja Norman üritas Martinit kõrvale tõugata.

«Kui te tülitate minu õde, kutsun kordniku,» ähvardas Norman. «Ruth ei taha teiega rääkida ja teie pealetükivus on solvav.»

«Kui te oma sõnade juurde jääte, tuleb teil kordnik kutsuda, ja siis satub teie nimi ajalehtedesse,» vastas Martin õelalt. «Nüüd aga minge mul teelt eest ja kutsuge kordnik, kui soovite. Mina tahan Ruthiga kõnelda.

Tahan kuulda seda sinu enda suust,» ütles ta neiule.

Ruth oli kahvatu ja värises, aga ta võttis ennast kokku ja vaatas Martinile küsivalt otsa.

«Vasta küsimusele, mille ma oma kirjas esitasin,» nõudis Martin lühidalt.

Norman tegi kärsitu liigutuse, kuid Martini kiire kõrvalpilk ohjeldas teda.

Ruth raputas pead.

«On see kõik sinu enda vaba tahtmine?» küsis Martin.

«Jah on.» Ruth rääkis tasakesi, kindlalt ja kaalutletult. «See on minu enda vaba tahtmine. Sa oled mind nii teotanud, et mul on häbi tänaval oma sõpru kohata. Ma tean, nad kõik räägivad minust. See on kõik, mis ma sulle öelda võin. Sa oled mind väga õnnetuks teinud ja ma ei taha sind enam iialgi näha.»

«Sõbrad! Keelepeks! Ajalehevald! Niisugused asjad ei või armastusest tähtsamad olla. Ma ei oska muud arvata, kui et sa pole mind iialgi armastanud.»

Ruthi kahvatu nägu lõi õhetama.

«Pärast seda, mis oli?» sõnas ta tasakesi. «Martin, sa ei tea, mis sa räägid. Ma ei ole labane.»

«Te näete, ta ei taha teiega mingit tegemist teha,» pahvatas Norman ja läks Ruthiga edasi.

Martin astus kõrvale ja laskis nad mööda, otsides alateadlikult kuuetaskust tubakat ja suitsupaberit, mida seal polnud.

Põhja-Oaklandi oli pikk tee, aga alles siis, kui Mar-

tin trepist üles läks ja oma tuppa astus, taipas ta, et on talle ära käinud. Ta leidis end voodiserval istumas ja ringi vaatamas nagu ärganud kuutõbine. Laual lebas «Ole tähtaja» köitis ta tähelepanu. Ta tõmbas tooli laua juurde ja võttis sulepea. Poolikus oli tema loomusele vastuvõtmatu. Siin oli midagi lõpule viimata. See oli pidanud ootama, kuni mingi teine asi lõpule viidi. Nüüd oli see teine asi lõpetatud ja Martin võis asuda järgmise ülesande kallale ja sellegi lõpule viia. Mida seejärel ette võtta, seda Martin ei teadnud. Ta ei teadnud muud, kui et oli jõudnud pöördepunktini oma elus. Üks etapp oli läbitud ja tõsise töömehena tahtis ta sellele viimast lihvi anda. Tulevik ei äratanud temas uudishimu. Usnagi varsti saab ta teada, mis tulevikul tema jaoks varuks on. Ükskõik, mis see ka on — sel polnud enam tähtsust. Mitte millelgi ei näinud tähtsust olevat.

Viis päeva töötas ta jutustuse kallal. Ta ei käinud kuskil, ei kohtunud kellegagi, sõi kehvalt. Kuuenda päeva hommikul tõi kirjakandja talle «Parthenoni» toimetajalt õhukese ümbriku. Ainsa pilguga nägi ta, et «Elemeer» on vastu võetud.

«Me andsime poemi retsenseerimiseks mr. Cartwright Bruce'ile,» kirjutas toimetaja, «ning tema arvamus selle kohta oli nii kiitev, et me ei saanud seda kõrvale jätta. Selleks et te veenduksite, millise rõõmuga me selle poemi avaldame, lubatagu mul öelda, et me planeerisime ta oma augustinumbrisse, kuna meie juulinumber on juba valmis. Palume teid mr. Brissendeni meie heameelest ja tänust lahesti informeerida. Ohtlasi palume saata tema foto ja eluloolised andmed. Kui meie honorar pole küllaldane, palume viivitamatult telegrafeerida ja teatada, millist summat te õiglaseks peate.»

Kuna pakutud honorar oli kolmsada viiskümmend dollarit, pidas Martin telegrammi saatmist tarbetuks. Pealegi oli veel vaja saavutada Brissendeni nõusolek. Martinil oli lõppude lõpuks siiski õigus olnud. Leidus üks toimetaja, kes esimesest pilgust tõelise luule ära tundis, ja honorar oli kuninglik, olgu või sajandi parima poemi eest. Cartwright Bruce aga oli, nagu Martin teadis, ainuke kriitik, kelle hinnangutest Brissenden teatud määral lugu pidas.

Martin sõitis elektritrammiga linna, ning silmitsedes möödalibisevaid maju ning tänavanurki, sai ta äkitselt teadlikuks kahetsusest, et ta oma sõbra edu ja omaenda märkimisväärse võidu üle nii vähe vaimustust tunneb. Ühendriikide ainus kriitik oli andnud poemile kiitva hinnangu ja Martini enda väide, et tõeliselt hea kirjanikus leiab tee ajakirjadesse, oli õigeks osutunud. Ent vaimustuse läte oli Martinis kuivanud ja ta avastas, et ta ei ihka mitte niivõrd häid uudiseid viia, kuivõrd lihtsalt Brissendeni näha. «Parthenoni» vastuvõtukiri oli talle meenutanud, et nende viie päeva kestel, mil «Ole tähtaja» teda jäagitult köitnud oli, polnud ta Brissendenist midagi kuulnud ega koguni tema peale mõelnudki. Esimest korda sai Martin aru, millises uimas ta oli viibinud, ning ta tundis häbi, et oli oma sõbra unustanud. Kuid isegi see häbi polnud eriti põletav. Martin oli tuumigasuguste elamuste vastu, välja arvatud kunstnikutunded, mis olid seotud jutustuse kirjutamisega. Kõige muu suhtes oli ta olnud olseku transis. Tõtt ütelda oli ta veel praegugi transis. Kogu see elu, millest tramm läbi vurises, näis talle kauge ja ebatõeline, ja oleks kõrge kirikutorn, millest tramm parajasti möödus, äkki lubjatolmu pilves talle kaela varisenud, siis oleks see teda üpris vähe huvitanud ja veelgi vähem ehmatanud.

Hoteellis tõttas ta kiiresti üles Brissendeni tuppa, siis jälle alla tagasi. Tuba oli tühi. Kogu pagas oli läinud

«Kas mr. Brissenden ei jätnud aadressi?» küsis ta dispetšerilt, kes teda viivuks uudishimulikult silmitses jäi.

«Kas te pole siis kuulnud?»

Martin raputas pead.

«Ajalehed olid ju seda täis. Ta leiti surnult voodis Enesetapmine. Laskis kuuli pähe.»

«On ta juba maetud?» Oma küsimust kuuldes näis Martinile, nagu oleks ta hääli hoopis kellegi teise oma ja kostaks väga kaugelt.

«Ei. Laip saadeti pärast juurdlust Itta. Seda korraldasid perekonna poolt palgatud advokaadid.»

«Oli neil sellega aga kiire,» arvas Martin.

«Mis kiiret siin ikka oli. See juhtus juba viie päeva eest.»

«Viie päeva eest?»

«Jah, viie päeva eest.»

«Ahaa!» ütles Martin ja läks minema.

Tänavanurgal astus ta postkontorisse ja saatis «Parthenonile» telegrammi, teatades, et nad võivad poemi avaldada. Tal oli kojusõiduks taskus ainult viis senti, seepärast saatis ta telegrammi toimetuse arvel.

Koju jõudnud, hakkas ta jälle kirjutama. Päevad ja ööd tulid ja läksid, Martin aga istus laua taga ja kirjutas. Ta ei käinud kuskil, välja arvatud ainult pandimajas, ei andnud oma kehale mingit liikumisvõimalust, sõi korrapäraselt, kui tal nälgi oli ja leidus, mida tulele panna, ning nälgis niisama metoodiliselt, kui varud lõppesid. Ehkki jutustuse kompositsioon oli juba algusest peale peatükkide kaupa valmis, sündis ja valmis nagu iseenesest veel sissejuhatus, mis kunstilist mõju suurendas. See nõudis küll veel kakskümmend tühjat sõna lisaks. Martinil polnud mingit olulist põhjust oma jutustust eriti hästi kirjutada, aga ta kunstilised tõekspidamised lihtsalt sundisid teda tegema head tööd. Ta lõi nagu unes, kummaliselt eraldatuna välismaailmast, tundes end kodukäijana mingist eelmisest elust pärinevate mälestiste keskel. Talle meenus kellegi ütlus, et kodukäija on surnud inimene, kes ei tea, et ta on surnud, ja ta jäi viivuks mõtisklema, kas ta ehk äkki tõesti surnud pole, ilma et seda ise teaks.

Jõudis kätte päev, kus «Ole tähtaja» valmis sai. Laenukasagentuuri agent tuli masinale järele ja istus voodiservale, kuni Martin viimase peatüki viimaseid lehekülgi ümber tippis. *Finis* kirjutas ta suurte tähtedega alla, ja tema jaoks oli see tõesti lõpp. Kergendustundega vaatas ta agendile järele, kes masinaga väljus, ja heitis siis voodile pikali. Ta oli näljast nõrk. Ta polnud kolmkümmend kuus tundi iva suhu saanud, kuid ta ei mõelnud sellele. Ta lamas selili, silmad kinni, ega mõelnud üldse millelegi. Teda haaras uimane tuimus, mis imbus ta teadvusse. Pooleldi sonides hakkas ta deklameerima anonüümset luuletust, mida Brissenden oli armastanud tsiteerida. Maria, kes ukse taga kuulas, lõi seda monotoonset deklamatsiooni kuulates tõsiselt kartma. Sõnad iseenesest ei öelnud talle midagi, tähendusrikkas oli aga see, et Martin neid luges. Luuletuses kordus aina värss:

Lõpu teen —
 mu pill on tumm.
 Laul ja mäng pea möödas vistist,
 varju kombel lendu kisti
 mindki seal, kus lõhnab ristik.
 Lõpu teen —
 mu pill on tumm.
 Laulsin kord kui rästas ärgas
 keset põõsast kastemärga,
 nüüd olen tumm.
 Olen väsind lõõritaja,
 kurgus laule mul ei kaja,
 möödas on mu lauluajad.
 Lõpu teen —
 mu pill on tumm.

Maria ei suutnud seda kauem taluda. Ta tõttas plüüdi juurde, kallas liitriise anuma leent täis, korjas lõviosa supilihast ja juurviljast kulbiga pajapõhjast välja ja pani anumasse. Martin ajas ennast istukile ja hakkas sööma, kinnitades Mariale suutäite vahel, et ta ei rääkinud unes ja et tal pole põrmugi palavikku.

Kui Maria minema läks, jäi Martin, turi kühmus, süngelt voodiservale konutama ja vaatas enese ümber tuhmunud silmadega, mis ei näinud midagi. Viimaks kõitis ta tähelepanu rebenenud pakendis ajakiri, mis oli saabunud hommikuse postiga ja mille ta oli avamata jätnud. Martini ajus valitsevasse pimedusse lõi kus valguskiir. «See on «Parthenon», mõtles ta — ««Parthenoni» augustinumber ja «Efemeer» peab seal sees olema. Kui Brissenden seda veel näha saaks!»

Ta lehitses ajakirja ja peatus siis äkki. «Efemeer» oli varustatud uhkeldava päisliistuga ja Beardsley laadis ääreillustratsioonidega. Ühel pool päisliistu oli Brissendeni foto, teisel pool Inglise saadiku sir John Value pilt. Toimetuse eelmärkuses tsiteeriti sir John Value'd, kes olevat öelnud, et Ameerikas ei ole üldse luuletajaid. «Efemeeri» avaldamine «Parthenoni» poolt tähendas: «Saite nüüd, sir John Value!» Cartwright Bruce'i iseloomustati kui ameerika suurimat kriitikut ning toodi ära tema arvamus, mille kohaselt «Efemeer» oli parim poeem, mis Ameerikas ilal kirjutatud. Toimetaja lõpetas

oma sissejuhatuse sõnadega: «Me ei ole «Efemeeri» kirjanduslike väärtuste suhtes veel lõplikule otsusele jõudnud. Võib-olla ei jõua me sellele ilalgi. Aga me lugesime seda korduvalt, imetledes sõnu ja nende paigutust ning küsisime eneselt hämmastusega, kust mr. Brissenden need leidnud on ja kuidas kokku sulatanud.» Seejärel tuli poeem ise.

«Päris hea, et sa surid, vana Briss,» sosistas Martin, lastes ajakirja põlvede vahelt põrandale kukkuda. Ta poleks tahtnud vihastada, aga tal ei jätkunud selleks energiat. Ta oli liiga tuim. Ta veri oli liiga tardunud, et raevu kiiret tõusulainet kanda. Mis tähtsust sellel loppeks oli? Lugu oli ühel pulgal kõige muuga, mida Brissenden kodanlikus ühiskonnas hukka oli mõistnud.

«Vaene Briss!» sõnas Martin. «Ta poleks mulle ilalgi andeks andnud.»

Ta ajas end pingutusega püsti ja võttis kätte karbi, milles kunagi oli olnud masinakirjapaber. Martin vaatas karbi sisu läbi ja võttis välja üksteist luuletust, mis ta sõber oli kirjutanud. Ta rebis need pikuti ja põigiti pooleks ning viskas tükid paberikorvi. Ta liigutused olid aeglased ja roidunud, ning kui ta valmis sai, istus ta jällegi voodiservale ja jäi liikumatult tühjusse vahtima.

Martin ei teadnud, kui kaua ta nõnda seal istus, kuni ta kustunud kujutlusse äkki joonistus valge rõhtjoon. See oli imelik. Ta vaatas hoolega, joon võttis selgema kuju ja Martin mõistis, et see on aurav korallriff Vaikse ookeani valendavas murdlainetuses. Seejärel märkas ta lainemurru viirus väikest külgoega kanuud. Ahtris nägi ta pronkspruuni noort jumalat, sarlakpunane niudelapp ümber keha, käes märjalt välkuv mõla. Martin tundis ta ära. See oli Moti, pealik Tati noorim poeg; see kallas oli Tahiti, aurava rifi taga asus leebe Papara rand ja jõesuus pealiku rohtonn. Oli loojanguaeg ning Moti tuli kalapüügilt koju. Ta ootas suurt lainet, mille turjal üle rifi hüpata. Siis nägi Martin iseennast paadivööris istumas, nagu ta minevikus sageli istunud oli, peos mõla, mis ootas Moti käsklust, et meeletuna vett kündma hakata, kui suure murdlaine türklissinine vall nende selja taha kerkib. Järgmisel hetkel ei olnud ta enam pealtvaataja, vaid istus tõesti kanuus. Moti hüüatas, nad mõlemad sõudsid kõigest jõust, sööstes türklissinise

laine järsust rinnast üles. Vesi lendas täävi alt sisinal nagu aur, õhk oli täis veepihu, kõlas kohin, mürin ja kajav möire, ja juba kiikus kanuu laguuni vaikselt veel. Moti naeris, ja raputas silmist soolast vett ning nad sõudsid kahekesi korallilivaga kaetud kaldale, kus Tati rohtonni seinad kullendasid loojuvas päikeses kookospalmi tüvede vahelt.

Pilt hajus ja ta silme ees oli taas koristamata räpane tuba. Asjata pingutas ta ennast, et veel kord Tahitiit näha. Ta teadis, et puude all helises laul ja et tüdrukud tantsisid kuuvalgelt, aga ta ei näinud neid. Ta nägi üksnes oma pilli-palla kirjutuslauda, tühja kohta, kus oli seisnud kirjutusmasin, ja pesemata aknaruutu. Ägades sulges ta silmad ja kirus.

XLI PEATÜKK

Ta magas raskelt terve öö ja alles hommikul ringkähvul olev kirjakandja ajas ta voodist välja. Martin oli väsinud, roidunud ja loid. Ükskõikselt vaatas ta posti läbi. Ühelt rõõvelajakirjalt oli tulnud õhuke ümbrik, milles leidis tšekk kahekümne kahele dollarile. Martin oli seda nõudnud poolteist aastat. Apaatselt vaatas ta summat. Kunagine erutus, mida kirjastaja tšekk tekitas, oli nüüd kadunud. Erinevalt varasematest tšekkidest ei olnud see tulvil tulevaste suurte asjade tõotusi. Martinile oli see lihtsalt kahekümne kahe dollarine tšekk, mille eest võis üht-teist söödavat osta!

Sama postiga tuli ühelt New Yorgi nädalalehelt veel teinegi tšekk humoristlike värsside eest, mis olid vastu võetud eelmisel kuul. Kümme dollarit. Martinile tuli idee, mida ta rahulikult kaalus. Ta ei teadnud, mida edaspidi ette võtta, ja tal ei olnud enam millegagi kiiret. Esialgu tuli kuidagi elada. Ja tal oli rohkesti võlgu. Kas ei oleks tulus investeerida osa rahast markidesse ja saata uuesti rändama kogu käsikirjade virn, mis ootas laua all? Võib-olla võetakse mõni neist vastu? See aitaks tal ära elada. Nii ta otsustaski talitada, ja kui ta oli tšekid ühes Oaklandi pangas realiseerinud, ostis ta kümne dollari eest postmarke. Mõte, et on vaja oma vaiksesse umbsesse toakesse tagasi minna ja hakata

meel hommikueinet valmistama, oli talle vastik. Esimest korda lõi ta võlgadele käega. Ta teadis, et kodus võiks ta viieteist-kahekümne senti eest toitva eine valmistada. Selle asemel läks ta aga «Forumis» kohvikusse ja tellis kahedollarise hommikusöögi. Kelner sai kakskümmend viis senti jootrahaks ja Martin pillas veel viiskümmend senti paki egiptuse sigarettide peale. Ta suitsetas esimest korda pärast seda, kui Ruth oli teda palunud suitsetamist maha jätta. Aga ta ei näinud mingit põhjust, miks ta ei võiks suitsetada, ja pealegi ihkas ta seda. Viie senti eest oleks ta saanud paki Durhami tubakat ja suitsupaberit, millest oleks võinud keerata nelikümmend sigaretti — aga milleks? Raha tähendas temale nüüd ainult seda, mida otsekohe osta sai. Ta oli kaardita ja tüürita, ükski sadam ei oodanud ees. Sihitu triivimine aga nõudis kõige vähem elujõudu, ja just elu oli talle praegu kõige pilnavam.

Päevad lendasid mööda ja Martin magas igal ööl kaheksa tundi. Ja ehkki ta ei võinud nüüd Jaapani restoranides, kus lõuna maksis kümme senti, hakkas ta kurnatud keha taas kosuma ja aukuvajunud põsed ümar-
dusid. Ta ei tapnud ennast enam uneaja kärpimisega, ületöötamise ja üleõppimisega. Ta ei kirjutanud midagi, ei avanud raamatuid. Ta jalutas sageli mägedes, logeles tundide kaupa vaiksetes parkides. Tal ei olnud sõpru ega tuttavaid ja ta ei leidnud ka ühtegi. Ta ei ihaldanudki neid. Ta ootas mingit tõuget, teadmata isegi, kustpoolt, et oma seiskunud elu jälle liikvele panna. Vahepeal elas ta aga mahajooksunud, plaanitud, tühja ja tegevusetu elu.

Kord sõitis ta San Franciscosse, et üles otsida «maa soola». Aga viimasel hetkel, kui ta juba välisuksest sisse astus, hakkas ta pelgama, pööras ümber ja põgenes läbi elust kihava geto. Mõte, et tuleb kuulata filosoofilisi vaidlusi, hirmutas teda, ja ta põgenes vargsi, kohutatu võimalusest, et mõni sealsest seltskonnast satub vastu tulema ja tunneb ta ära.

Vahetevahel sirvis ta ajakirju ja ajalehti, et näha, kuidas vintsutatakse «Efemeeri». See oli laineid löönud. Ja milliseid laineid! Igaüks oli seda lugenud ja igaüks arutas, kas see ikka on õige luule või ei ole. Kohalikud lehed olid asja üles võtnud ja päevast päeva ilmus

veergude kaupa õpetatud kriitikat, lõõpivaid juhtkirju ja tõsisaid lugejatekirju. Helen Della Delmar (kes lanfaarihelidel ja trummi pöörinaga Ühendriikide suurimaks poetessiks tõsteti) keeldus Brissendenile enda kõrval Pegasuse turjal ruumi tegemast ja kirjutas pikki avalikke kirju, tõestades, et Brissenden pole üldse mingi luuletaja.

«Parthenoni» järgmine number patsutas iseendale tunnustavalt õlale, et oli osanud sellist kahinat tekitada, pilas sir John Value'd ning kasutas Brissendeni surma halastamatu ärimehelikkusega ära. Üks poolemiljonilise tiraažiga ajaleht avaldas Helen Della Delmari omapärase spontaanse poemi, kus Brissendeni mõnitati ja pilgati. Sama poetess kirjutas veel teisegi luuletuse, kus ta püüdis «Efemeeri» parodeerida.

Mitmel korral oli Martinil põhjust rõõmustada, et Brissenden on surnud. Oli ta ju karjavaimu nii südamest vihanud, nüüd aga oli kõige parem ja püham, mis temas peitus, karjale ette visatud. Ilu vivisektsioon käis päevast päeva edasi. Iga puupea üle terve riigi ruttas trükivabadust kasutama ja upitas oma tillukese hingeribu Brissendeni hilglaseturjal avalikkuse silme ette. Üks ajaleht kirjutas: «Salme kirja džentelmenilt, kes kirjutas mõni aeg tagasi just niisamasuguse poemi, ainult parema.» Teine ajaleht aga hurjutas Helen Della Delmarit täie tõsidusega tema paroodia pärast ja lisas: «Kahtlemata kirjutas miss Delmar selle naljatujus, ilmutamata lugupidamist, mida üks suur poeet teisele, ja võib-olla suuremale võlgneb. Ükskõik, kas miss Delmar on «Efemeeri» autori peale kade või mitte — kindel on, et teda võib-olla see teos niisamuti nagu kümneid tuhandeid teisi, ja tuleb võib-olla päev, kus ta teeb katset kirjutada samasuguseid ridu.»

Vaimulikud hakkasid «Efemeeri» vastu jutlustama ja üks, kes liiga südikalt selle eest välja astus, lasti ketserluse pärast ametist lahti. Maailm sai selle suurteose kulul rohkesti nalja. Kupletistid ja karikaturistid kasutasid selle suure naerumürinaga ära ja perekonnalehtede klatšiveergudele ilmusid anekdootid, nagu oleks Charley Frensham Archie Jenningsile omavahel ütelnud, et viis «Efemeeri» rida kihutab inimese santi peksma. Kümme rida aga ajavad ta juba jõe.

Martin ei naernud, ta ei kiristanud ka vihast hambaid. Kõik see äratas temas üksnes sügavat kurbust. Kogu ta maailm, mida kroonis armastus, oli kokku varisenud ja illusioonide purunemine ajakirjanduse ning arusa publiku suhtes oli selles suures varingus küll usna tilluke õnnetus. Brissendeni hinnang ajakirjadele oli täiesti õige olnud ja tema, Martin, oli kasutult kulutanud mitu tööränka aastat, et selles ise veenduda. Ta oli sihtinud kõrgele ja maandunud lõpuks katkulehalises rabas. Nägemused Tahitist, puhtast õrnast Tahitist, madalatest Paumotu saartest ja mägistest Markiisi saartest külastasid teda aina sagedamini. Sageli nägi ta ennast nüüd kaubakuunari või hapra tillukese kutri pardal, hommikul koidu ajal lipsas ta Papeete rifist läbi ja alustas pikki retki mööda pärliatolle Nukihavasse ja Taioha Baysse, kus Tamari tema tuleku auks kindlasti sea tapab ja Tamari lillepärjatud tütreid tal käest kinni võtavad ning laulu ja naljaga tedagi lillepärgadega ehivad. Lõunameri kutsus, ja Martin teadis, et varem või hiljem vastab ta sellele kutsele.

Esialgu triivis ta allatuult, puhkas ja kogus jõudu pärast pikka reisi läbi teadmiste riigi. Kui «Parthenoni» tšekk kolmesaja viiekümnele dollarile talle kätte tuli, andis ta selle edasi kohalikule advokaadile, kes perekonna ülesandel oli Brissendeni asju ajanud. Ta sai tšeki eest kviitungi ja andis ühtlasi kohustuse tasuda sada dollarit, mis ta Brissendenilt oli saanud.

Martinil ei tulnud kuigi kaua jaapani restoranide klient olla. Just sel hetkel, kui ta võitlusest loobus, pöördus õnneratas. Aga ta pöördus liiga hilja. Erutuseta avas Martin õhukese ümbriku «Millenniumilt», silmitses kolmesajadollarist tšekki ja nägi, et see on vastuvõtmisel väljamakstud honorar «Seikluse» eest. Kõik ta võlad, kaasa arvatud pandimaja rõõvellikud intressid ei ületanud sadat dollarit. Kui ta need kõik ära tasus ja Brissendeni advokaadilt oma sajadollarise maksekohustuse välja lunastas, jäi talle taskusse ikkagi veel üle saja dollari. Ta tellis rätsepalt uue ülikonna ja einetas linna parimas kohvikus. Ööd veetis ta seni veel oma väikeses toas Maria juures, aga ta uus ülikond sulges naabrilaste suud, nii et need teda kuurikatustelt ja plankude tagant enam hulguseks ja pätiks ei sõimanud.

Havai jutustuse «Viki-Viki» ostis «Warren's Monthly» kaheksa viiekümne dollari eest. «Northern Review» omandas ta essee «Ilu hääl» ja «Mackintosh's Magazine» «Käetarga» — luuletuse, mille ta oli kirjutanud Marianile. Toimetajad ja lugejad olid suvepuhkuselt tagasi jõudnud ja käsikirjad liikusid ruttu. Kuid Martin ei osanud seletada, milline imeplik tuju neid küll kihutas nii üksmeelselt vastu võtma asju, mida nad kahe aasta jooksul kangekaelselt tagasi olid lükanud. Tema teostest polnud ju midagi kirjastatud. Väljaspool Oaklandi ei tundnud teda keegi, ning Oaklandiski, nende väheste silmis, kes arvasid teda tundvat, oli ta kurikuulus punane ja sotsialist. Niisiis oli tema kauba ootamatu minek täiesti seletamatu. See oli lihtsalt saatuse mäng.

Pärast seda kui «Päikese häbi» oli rea ajakirjade poolt tagasi lükatud, võttis Martin viimaks kuulda Brisendeni hüljatud nõuannet ja pani essee liikuma raamatukirjastajate vahet. Pärast mitut eitavat vastust leidis see lõpuks «Singletree, Darnley ja Ko.» juures vastuvõtmist. Teos lubati samal sügisel avaldada. Kui Martin küsis honorari arvel avanssi, teatati talle, et nende kirjastuses sellist kommet ei ole, et sellist laadi raamatud katavad üldse harva tootmiskulud ja et kahtlane on, kas õnnestub müüa üle tuhande eksemplari. Martin arvutas, mida raamat talle sellisel juhul sisse tuua võiks. Kaanehinna ühe dollari annab raamat talle viieteistkümneprotsendise honorari juures sada viiskümmend dollarit. Ta leidis, et kui ta peaks veel kord otsust peale hakkama, siis piirduks ta ilukirjandusega. «Seiklus», mille pikkus oli ainult veerand essee omast, oli talle «Millenniumilt» kaks korda rohkem sisse toonud. Ajalehesõnum, mida ta kunagi ammu oli lugenud, osutus kõigele vaatamata ometi õigeks. Esmajärgulised ajakirjad maksid tõesti kohe käsikirja vastuvõtmisel ja nad maksid hästi. «Millennium» maksis talle mitte kaks, vaid neli senti sõna. Ja pealegi ostsid nad tõsist kirjandust, sest eks ostnud nad ju temagi töid? Selle viimase mõtte juures naeratas ta hapult.

Ta kirjutas «Singletree, Darnley ja Ko-le», pakkudes müüa oma õigusi «Päikese häbile» saja dollari eest, kuid kirjastajad ei tahtnud riskida.

Ent rahapuudust Martinil õieti polnudki, sest mitu ta hilisemat jutustust oli vastu võetud ja honorar välja makstud. Martin avas koguni isikliku pangavarve, kuhu ta kõigist võlgadest vabanenuna paigutas mitusada dollarit. Pärast seda kui «Üle tähtaja» oli rea ajakirjade poolt tagasi lükatud, võttis Meredith-Lowelli kompanii selle viimaks vastu. Martinil oli meele viis dollarit, mis Gertrude talle oli andnud, ning ta otsustas tagastada selle sajakordselt. Ta palus kirja teel honorari arvel viissada dollarit avanssi. Martini üllatuseks kui ta viivitamatult tšeki nimetatud summale, millele oli lisatud leping. Ta vahetas tšeki ümber viiedollarilisteks kuldmüntideks ja telefoneeris Gertrude'ile, öeldes, et soovib teda näha.

Külast käigust hingeluna jõudis Gertrude kohale. Kartes õnnetust oli ta pistnud käekotti paar dollarit, mis tal käepärast oli. Ta oli nii kindel venda tabanud katastroofis, et sööstis komistades ja nuuksudes Martinini käte vahele ning surus oma rahakoti sõnatult Martinile pihku.

«Ma oleksin tulnud ise,» ütles Martin, «aga ma ei tahtnud mr. Higginbothamiga tülli minna, ja oleksin ma tulnud, siis oleks see tingimata juhtunud.»

«Küll ta edaspidi ära lepib,» kinnitas Gertrude, arutades endamisi, mis laadi Martini mured küll võiksid olla. «Aga kõige parem oleks sul esialgu töökoht otsida ja jalad alla saada. Bernardile meeldib, kui inimene ussat tööd teeb. See lugu, mis ajalehes oli, viis ta endast vaha. Ma pole teda ilmaski nii vihasena näinud.»

«Ma ei kavatse endale töökohta otsida,» ütles Martin naeratades, «ja sina võid seda talle minu poolt edasi ütelda. Mul pole töökohta vaja. Ja siin on tõend selle kohta.»

Ta puistas kuldrahad sädeleva kõliseva joana õe sülle.

«Kas mäletad seda viielist, mille sa mulle andsid tookord, kui mul ei olnud trammiraha. Siin ta nüüd on koos üheksakümne üheksa vennaga — vanus on neil erinev, aga kasv on kõigil üks.»

Tulles oli Gertrude olnud hirmu täis, nüüd aga haaras teda lausa paanika. Kabuhirm andis talle täiesti kindla teadmise, ta ei kahtlustanud, ta oli veendunud. Ta vaatas Martinile õudusega otsa ja ta rasvunud liik-

med nõrkesid kullajoa all, otseku oleks see teda kõrve-
tanud.

«See on sinu,» naeris Martin.

Õde puhkes nutma ja ägas järelejätmatult: «Mu
vaene poiss, mu vaene poiss!»

Martin ei taibanud kõhe. Siis aga mõistis ta õe äre-
vuse põhjust ning ulatas talle Meredith-Lowell'i kirja,
mis oli saabunud koos tšekiga. Gertrude veeris selle vae-
valiselt läbi, peatudes aeg-ajalt, et silmi pühkida, ja
küsis, kui oli lõpule jõudnud:

«Ja kas see tähendab, et sa said selle raha ausal
teel?»

«Ausamalt kui loteriil. Ma teenisin selle.»

Pikkamööda ärkas Gertrude'is taas usaldus ning ta
luges kirja veel kord hoolega läbi. Martinil kulus hulk
aega, et õele selgitada nende toimingute iseloomu, mille
kaudu ta selle raha omanikuks oli saanud, ning veelgi
kauem kulus Gertrude'ile seletamiseks, et raha on nüüd
tõepoolest tema, Gertrude'i oma ja et Martin seda ei
vaja.

«Ma panen selle panka sinu nimele,» ütles õde lõ-
puks.

«Seda sa ei tee, see on sinu ja sa võid sellega teha,
mis sulle meeldib. Ja kui sa seda vastu ei võta, annan
kõik Mariale. Tema juba teab, mis sellega peale hakata.
Mina soovitsin sulle siiski palgata teenija ja võtta
endale pikk tubli puhkus.»

«Ma räägin kõik Bernardile ära,» teatas Gertrude,
kui ta minema hakkas.

Martin võpatas ja puhkes siis naerma.

«Räägi pealegi,» ütles ta. «Vahest kutsub ta mind
siis jälle lõunale.»

«Kutsub, ma olen kindel, et kutsub!» hüüdis Gertrude
õhinal, surus venna enda vastu, suudles ja silitas teda.

XLII PEATÜKK

Ühel päeval avastas Martin, et ta on üksinda. Ta oli
terve ja tugev ja tal polnud midagi teha. Loobumine
tööst ja õpingutest, Brissendeni surm ning Ruthist võõr-
dumine olid ta ellu suure lõnga jätnud. Ja Martini elu
ei lasknud ennast piirata mõnusaks oleskluseks kohvi-
kutes ja egiptuse sigarettide suitsetamiseks. Tõsi,
Lõunameri kutsus teda, kuid tal oli tunne, et mäng pole
Ühendriikides veel lõpuni mängitud. Kaks raamatut olid
peatelt ilmumas ning tal oli veel teisigi, millele võis
leida kirjastaja. Neist võis raha teha. Ning Martin
otsustas oodata ja kotitäie dollareid Lõunamerele kaasa
võtta. Ta teadis üht orgu ja lahte Markiisi saarestikus,
mille võis osta tuhande Tšiili dollari eest. Org kulges
hobuserauakujulise varjulise lahe kaldalt peadpöörita-
vate pilvemütsiliste mäetippude poole ning oli võib-olla
oma kümme tuhat aakrit suur. See kubises troopika-
puuviljadest, metsskanadest ja -sigadest, sageli sattus
sinna metsistunud kariloomi ja kõrgetel mäetippudel
ajasid metskoerad taga metskitsi. Kogu see paik oli
täiesti metsik. Seal ei elanud ainust inimhinge. Ja Mar-
tin võis oru ja lahe tuhande Tšiili dollari eest ära osta.

Ta mäletas, et laht oli suurepärane — küllalt sügav,
et suurimatelegi laevadele ankruplatsi anda, ja nii
ohutu, et Vaikse ookeani lõunaosa merejuhistes soovi-
lati seda kui parimat kohta kililhaalamiseks mitmesaja
miili raadiuses. Martin ostab kuunari — sellise jaht-
laevataolise, vaskplekiga ülelöödud aluse, mis purje-
tab nagu saatan, ning hakkab saarte vahel kaubitsema
kopra ja pärlitega. Oru ja lahe teeb ta oma peakorte-
riks. Ta ehitab samasuguse patriarhaalse rohtmaja
nagu Tatil ning asustab oru, varustab maja ja mehitab
kuunari tumedanahaliste teenritega. Ta võõrustab oma
kodus Taioha valitsusagenti, ringuitavate kaubakuuna-
rite kapteneid ja parimat Lõunamere põhjakihti. Ta maja
on kõigile avatud ja külalisi kostitab ta vürstlikult.
Ning ta unustab raamatud, mida on lugenud, ja maa-
ilma, mis osutus pettekujutluseks.

Et aga kõike seda kätte saada, peab ta esialgu veel
Kaliforniasse jääma, et oma kukrut täita. Algas oli juba
lehtud. Kui üks ta raamatuid laineid lööb, võib ta terve

oma käsikirjade virna maha müüa. Ja ta võib jutud ning luuletused kogudesse koondada ning sellega lahe ja kuunari lõplikult kindlustada. Iial enam ei hakka ta kirjutama. See oli ta vankumatu otsus. Ent vahepeal, oodates oma raamatute ilmumist, vajas ta midagi rohkeamat kui uimast juhmi oleskelu ükskõikses transis, millesse ta oli langenud.

Ühel pühapäevahommikul avastas ta, et samal päeval toimub Shell Moundi pargis müürseppade piknik, ja seadis sammud sinna. Minevikus oli ta sageli töölis-piknikel käinud ja teadis seepärast täpselt, mida need endast kujutavad. Parki astudes ärkasid temas kõik vanad muljed. Need tööinimesed olid ju lõppeks tema enda tõug. Ta oli nende hulgas sündinud, nende hulgas elanud, ja ehkki ta neist mõneks ajaks võõrdus, oli hea jälle nende hulka tagasi tulla.

«Kas sa näed, see on ju Marti!» kuulis ta tuttavat häält ja järgmisel hetkel matsatas kellegi käsi talle südamlilikult õlale: «Kus sa kõik see aeg olid? Merel? Tule, teeme ühed õlled.»

Ta leidis ennast jälle vanas tuttavas seltskonnas — siin-seal oli küll mõni lünk, teisal uus nägu, aga põhiliselt oli see vana tuttav seltskond. Poised ei olnud hoopiski müürsepad, aga nagu vanasti, nii võtsid nad nüüdki osa kõigist piknikest, kus sai tantsida, kakelda ja nalja teha. Martin jäi koos nendega ja tundis end üle hulga aja taas inimesena. Ta oli narr, et neist üldse lahkus. Martin oli veendunud, et lõppkokkuvõttes oleks ta õnnelikum olnud, oleks ta nende hulka jäänud ja raamatud ning selle maailma suured rahule jätnud. Ometi ei olnud õlu enam nii hea nagu muiste. Sel polnud endist maitset. Martin tuli järeldusele, et Brissenden on teda harjutanud pudeliõllega ja lõi kahtlema, kas pole raamatud teda kõigele vaatamata siiski niivõrd rikkunud, et temast enam oma noorpõlvesõpradele seltsimeest ei saa. Ta ei tahtnud nii rikutud olla ja laks tantsusaali. Seal leidis ta torulukksepp Jimmy pika valgepäise tüdrukuga, kes oma kavaleri otsemaid Martini kasuks hülgas.

«Oi kuramus, ikka nagu vanastil!» seletas Jimmy poistejõugule, kes teda nõokasid, kui Martin linalakaga valsimuusika saatel eemale keerutas. «Aga ma ei hooli

kellest tühjagi. Nii kuradi hea meel on, et Mart jälle välja ilmus. Vaadake, kuidas nad keerutavad! Tõmbavad justkui siidi. Kas saab selle eest ühtki plikat laita?»

Aga Martin tõi linalaka ausalt Jimmy juurde tagasi ja nad jäid kolmekesi koos poole tosina tuttavaga teisma ja tiirlevaid paare vaatama, naersid ja heitsid vastamisi nalja. Kõigil oli Martini tagasitulekust hea meel. Martin ei olnud avaldanud ühtki raamatut, tal ei olnud nende silmis mingit iseäralikku aupaistet. Nad armastasid teda tema enese pärast. Martin tundis ennast nagu maapaost naasnud prints ja ta süda puhkes teda ümbritsevas soojuses taas õitsele. Sellest sai pöörane päev ja Martin oli parimas vormis. Ja tal oli raha ning ta laskis sel lennata nagu vanul päevil, kui ta, palk taskus, merelt tuli.

Koraks märkas ta tantsupõrandal Lizzie Connollyt, kes noore tööliste käte vahel mööda keerutas. Hiljem, kui ta tantsusaalis ringi jalutas, kohtas ta neiu puhvetilaua ääres. Kui esimene üllatus möödus ja tervitused vahetatud, viis Martin ta parki jalutama, kus nad võisid raakida, ilma et oleks vaja olnud muusikast üle karjuda. Niipea kui ta Lizzie't kõnetas, teadis Martin, et neiu kuulub talle. Seda reetis uhke alandlikkus tüdruku silmis, iga ta iseka keha hellitav liigutus, viis, kuidas ta püüdis iga Martini sõna. See polnud enam nooruke tütarlaps, keda Martin kunagi oli tundnud. Ta oli nüüd naine, ja Martin märkas, et ta metsik, väljakutsuv ilu oli täienenud, ilma et see midagi kunagisest metsikusest oleks kaotanud; jultumus ja tuli näisid nüüd üksnes karmimalt ohjes hoitud olevat. «Kaunitar, tõeline kaunitar!» sosistas Martin imetlevalt endamisi. Ja Martin teadis, et Lizzie kuulub talle, et tal tarvitseb vaid öelda — «Tule!», ja neiu tuleb temaga maailma otsa.

Just siis, kui see mõte ta ajus valgatas, sai ta kõrvalt ränga hoobi vastu pead, mis ta peaaegu pikali lõi. See oli ühe mehe rusikas ja mehel endal oli nii tuline viha ja rutt, et lõuga sihitud hoop ei tabanud täpselt märki. Martin pöördus vankudes ümber ja sama rusikas lendas uuesti raevukalt tema poole. Martin sukeldus vaistlikult, rusikas vihises kahju tekitamata mööda ja ründaja ise tegi lõõgihoost tiiru. Enne kui ta ümber pöörduda jõudis, virutas Martin vasakhaagi, mida toetas

kogu keharaskus. Mees kukkus külili, kargas aga jalule ja sööstis metsikuna uuele rünnakule. Martin nägi ta raevust moondu nägu ja imestas endamisi, mis selle viha põhjuseks võib olla. See mõte aga ei takistanud tal andmast kogu keharaskusega uut paremsirget. Ründaja kukkus selili ja jäi kägaras lebama. Jimmy ja teised jõuguliikmed jooksid nende poole.

Martini veri kees. Need olid jälle vanad päevad oma kättemaksu, tantsu, võitluse ja naljaga. Ta heitis Lizzie'le kiire pilgu, pidades seejuures ettevaatuse mõttes ka vastast silmas. Tüdrukud tavaliselt kiljusid, kui poisid kaklema läksid, aga Lizzie oli vait. Ta vaatas hinge kinni hoides pealt, põnevuseõhinas veidi ettepoole kummardudes, käsi vastu rinda surutud, nagu õhetamas ja silmis piiritu hämmastus ja imetus.

Mees oli ennast püsti ajanud ja püüdis lahti rabelda kätest, mis teda tagasi hoidsid.

«Plika ootas minu tagasitulekut!» seletas ta juuresolijatele. «Ta ootas minu tagasitulekut, siis toppis see võõras nägu ennast vahele. Laske mind lahti, ma ütlen teile. Ma teen ta süldiks.»

«Mis kärbes sind hammustas?» küsis Jimmy, kes aitas noormeest kinni hoida. «See poiss on Martin Eden. Tal on kõva rusikas, usu mind, ja sinust jääb märg plekk järele, kui sa temaga norima hakkad.»

«Tal ei ole õigust teise mehe tüdrukut varastada,» väitis teine vastu.

«Ta kolkis läbi Lendava Hollandlase ja seda sa ju tunnend,» manitses Jimmy. «Vilendas raundis. Sina ei pea talle minutitki vastu, küll näed.»

Neil selgitustel näis rahustav mõju olevat ja raevukas nooruk austas Martinit uuriva pilguga.

«Ei näe selle järgi välja,» irvitas ta, aga ilma suurema õhinata.

«Seda arvas ka Lendav Hollandlane,» kinnitas Jimmy. «Tule nüüd, löö selle peale käega. Kas tüdrukutest puudu on! Lähme.»

Noormees laskis ennast tantsusaali tagasi viia ja jõuk järgnes talle.

«Kes ta on?» küsis Martin Lizzie'lt. «Ja millest see kõik õieti tuli?»

Võitlusärevus, mis vanasti nii tuline ja püsiv oli

olnud, valbus juba ning Martin avastas, et verre läinud kalduvus enese analüüsimiseks ei lase tal enam ausalt ja otsekoheselt nii algelist elu elada.

Lizzie heitis pea selga.

«Oh, ta pole mitte keegi. Ta lihtsalt sõbrustas minuga. Mul ei jäänud muud üle,» seletas ta pärast lühikest vaikust. «Jäin päris üksildaseks. Aga ma ei unustanud ilalgi.» Ta hääli vajus madalaks ning ta vaatas otse enda ette. «Aga teie pärast kupataks ma ta iga kell minema.»

Martin vaatas nelu kõrvalepöörduvat nägu, teades, et tal on vaja vaid käsi sirutada ja tüdruk ära noppida. Ta lõi äkki kahtlema, kas peenel grammatilisel inglise keelel üldse tõelist väärtust on, ja unustas sealjuures neiu vastata.

«Te tegite temaga puhta töö,» üritas Lizzie naerdes vestlust jätkata.

«Ta on siiski sitke poiss,» möönis Martin suuremeelselt. «Kui nad poleks teda minema tirinud, oleks mul temaga veel kõvasti tegemist olnud.»

«Kes see tütarlaps oli, kellega ma teid tol õhtul nägin?» küsis Lizzie järsku.

«Oh, lihtsalt üks tuttav.»

«See oli ammu,» sosistas tüdruk mõtlikult. «Paistab, nagu tuhande aasta eest.»

Aga Martin ei tahtnud rohkem sellesse jutuainesse süveneda. Nad einetasid restoranis, kus Martin tellis veini ja kalleid maiustusi, ning tantsis hiljem temaga, ainult temaga, kuni Lizzie ära väsis. Martin oli hea tantsija ja Lizzie keerutas temaga aina ringi, tundes ennast seitsmendas taevas, pea Martini õlal, ja soovides, et see kestaks nii igavesti. Hiljem, pärastlõunal, jalutasid nad kaugemal puude all, kus Lizzie vana hea kombe kohaselt maha istus ja Martin pea ta sülle pani. Ta pikutas ja tukastas, Lizzie aga silitas ta juukseid, vaatas ta suletud silmi ja armastas teda piiritult. Kui Martin äkki silmad avas, luges ta nelu pilgus õrna sõnumit.

Lizzie sulges viivuks silmad, avas taas ja vaatas Martinile leebe trotsiga otsa.

«Ma olen kõik need aastad korralik olnud,» ütles ta tasa, peaaegu sosinal,

Südamepõhjas tundis Martin, et see on imepärane tõde. Ja ta südames tärkas suur kiusatus. Tema võimuses oli seda neitut õnnelikuks teha. Kui õnn temale endale kättesaamatu oli, miks pidi ta seda siis ka Lizzie'le keelama? Ta võiks temaga abielluda ja ta endaga Markiisi saartele oma rohtseintega lossi kaasa viia. Martinil oli palav soov seda teha, aga tugevam sellest oli siiski ta loomuse käskiv sund, mis seda keelas. Tahtmatult oli ta ikka veel armastusele ustav. Miheviku riivatud ja kerglased ajad olid möödas. Ta ei saanud neid enam tagasi tuua ega ise nende juurde tagasi pöörduda. Ta oli muutunud — nii põhjalikult muutunud, et ta seda alles nüüd mõistis.

«Minust ei ole abielumeest, Lizzie,» ütles ta kergelt.

Martin tundis, kuidas käsi, mis ta juukseid silitas, viivuks peatus, siis aga jällegi sama hellitava liigutusega edasi libises. Ta nägi, kuidas neiu nägu kalgistus, aga see oli kindla otsuse kalkus, sest ta palged õhetasid endist viisi mahedalt, ta hõõgus ja sulas.

«Ma ei mõelnud seda...» alustas Lizzie, aga kohmetas siis. «Või ükskõik, ma ei küsi sellest! Ma ei küsi sellest!» kordas ta. «Ma olen uhke, et võin sinu sõber olla. Ma teeksin sinu pärast kõike. Ma vist olen kord juba niisugune.»

Martin kergitas ennast üles ja võttis Lizzie käe oma pihku. Ta tegi seda kaalutletult, soojusega, aga kiretult. Sellisest soojusest hakkas Lizzie'l külm.

«Ei maksa sellest rääkida,» ütles neiu.

«Sa oled ülev ja õilis naine,» sõnas Martin. «Ja just mina peaksin uhke olema, et ma sind tunnen. Ma olengi, olen tõesti. Sa oled mulle valguskiir minu väga pimedas maailmas ja ma pean sinu vastu otsekohene olema, just nagu sina minu vastu.»

«Ma ei hooli sellest, kas sa oled otsekohene või ei ole. Sa võid minuga teha, mis tahad. Sa võid mu mutta visata ja minu peal tallata. Aga sina oled ainuke mees maailmas, kes seda tohib,» lisas ta trotslikult vätkuval pilgul. «Ega ma muidu ei oleks lapsest saadik enda eest seista jõudnud.»

«Just nimelt seliepärast ma seda ei teegi,» lausus Martin õrnalt. «Sa oled nii üllas ja suuremeelne, et õhutada ka mind samasugusele suuremeelsusele. Ma ei abi-

ellu ja ma... ma ei armasta abiellumata, kuigi ma minevikus seda küllalt tegin. Mul on kahju, et ma täna sinu tulin ja sind kohtasin. Aga nüüd ei ole midagi purata. Ma ei oleks iial arvanud, et see kõik niimoodi välja kukub. Tead, Lizzie, ma ei oska öelda, kuidas sa mulle meeldid. Aga ma tunnen sinu vastu midagi rohkemat. Ma imetlen ja austan sind. Sa oled imetlusväärne ja sa oled imeliselt hea. Kuid mis kasu on sõnadest. Ma tahaksin midagi teha. Sinu elu on raske olnud, luba, et ma selle sulle kergeks teen.» (Lizzie silmis süttis rõõmusära, aga kustus siis jälle.) «Ma olen päris kindel, et saan varsti raha — palju raha.»

Sel hetkel loobus Martin oma orust ja lahest, rohtseintega lossist ja kenast valgest kuunarist. Milleks oli tal seda vaja? Ta võib jälle madrusena merele minna ja purjetada ükskõik millisel laeval ükskõik kuhu.

«Ma tahaksin selle sinule anda. Kindlasti ihaldad midagi — minna kooli või kaubanduskolledžisse. Võib-olla tahaksid stenografistiksi õppida. Mina saan seda sulle võimaldada. Võib-olla on su isa-ema elus. Võiksin neile muretseda toiduainetepoe või midagi muud. Utle ainult, mis aga tahad, ja ma korraldan selle asja.»

Lizzie ei vastanud, vaid istus ja vaatas liikumatult tühjusse, silmad kuivad ja kurgus valu, mida Martin nii selgesti aimas, et ta enda kurk valutama hakkas. Ta kahetses, et oli seda rääkinud. See, mis tema Lizzie'le pakkus — paljas raha —, näis nii tühine, võrreldes sellega, mida Lizzie temale oli pakkunud. Martin oli talle pakkunud midagi puhtvälist, asja, millest ta võis loobuda vähimagi kahetsuseta, Lizzie aga oli talle pakkunud iseennast, küsimata alandusest ja häbist ja patust, muretsmata oma hingeõnnistuse pärast.

«Ei maksa sellest rääkida,» ütles ta katkeval häälel, mida ta püüdis kõhatusega maskeerida. Ta tõusis. «Tule, lähme koju. Ma olen surmani väsinud.»

Päev oli õhtul ja peaaegu kõik lõbutsejad juba lahkunud. Aga kui Martin ja Lizzie puude varjust välja ilmusid, leidsid nad oma jõugu ootamas. Martin taipas otsekohe, mida see tähendab. Tüli oli käärimas. Jõuk oli tema ilukaitse. Kui nad pargiväravast väljusid, valgus neile järele teine jõuk — Lizzie kavaleri sõbrad, keda see oli kogunud, et oma daami kaotamise eest kätte

maksta. Mitu konstaablit ja kordnikku, kes haistsid tüli, liikusid koos nendega, et kaklust ära hoida, ja toimetasid mõlemad jõugud eraldi San Francisco rongile. Martin teatas Jimmyle, et ta kavatseb Kuueteistkümnenda tänava peatuses maha minna ja sealt trammiga Oaklandi sõita. Lizzie oli väga vaikne ega tundnud ähvardavate sündmuste vastu vähematki huvi. Rong sõitis Kuueteistkümnenda tänava jaama, kus juba ootas tramm. Konduktor helistas kannatamatult kella.

«Tramm on ees,» andis Jimmy nõu, «jookse, jõuad veel peale, meie hoiame neid niikaua kinni.»

See manööver viis vaenuliku jõugu viivuks segadusse. Siis sööstis see rongist välja Martinile järele. Tasakaalukad ja korralikud Oaklandi kodanikud, kes juba trammis istusid, ei pannud õieti täheleegi noormeest ja tütarlast, kes joostes peale jõudsid ja lahtise vaguni eesotsas istekoha leidsid. Nad ei seostanudki seda paari Jimmyga, kes hüppas astmelauale ja hõikas trammijuhile:

«Pane täis vaart peale, vana, ja katsu, et siit minema saad!»

Järgmisel hetkel pöördus Jimmy ümber ja reisijad nägid, kuidas ta virutas rusikaga näkku mehele, kes püüdis trammil hüpata. Aga juba tümitasid rusikad nägusid terve vaguni pikkuses. Jimmy ja tema jõuk rippus vaguni pikal alumisel astmelaua ja võttis vaenuliku jõugu rünnaku vastu. Tramm hakkas ägeda kellakolinaga liikuma ja kui Jimmy jõugukaaslased olid viimasedki ründajad minema peletanud, hüppasid nemadki maha, et asja lõpule viia. Tramm kihutas minema, jättes kaklusemõllu kaugele maha, ning imestusest keeletud reisijad ei osanud aimatagi, et rahulik noormees ja nägus töölisneiu eesmisel istmel olid kogu tüli põhjuseks.

Martin tundis löömingust lõbu, temas oli taas ärganud vana võitlusärevus. Aga see vaibus peagi ning andis maad masendusele — sügavale kurbusele. Ta tundis end väga vanana — sajandeid vanemana kui ta nooruspäevade hoolimatud ja jõhkrad seltsilised. Ta oli rännanud liiga kaugele, liiga kaugele, et tagasi pöörduda. Nende elulaad, mida ta kunagi oli jaganud, äratas temas nüüd vastikust. Ta oli kõigest sellest pettunud. Ta oli neile võõraks jäänud. Nii nagu vaadiolu ta

keelele toore maitse jättis, nii näis nende sõpruski talle nüüd mõru olevat. Ta oli neist liiga kaugel. Paljud tuhanded avatud raamatud haigutasid kuristikuna tema ja nende vahel. Ta oli ennast ise pagendanud. Ta oli rännanud mõistuse piiritus riigis, kuni ta ei osanud enam koduteed leida. Aga teisest küljest oli ta ikkagi inimene ning sünnipärane karjavaist, mis otsis seltsilisi, jäi temas rahuldumata. Ta ei olnud leidnud uut kodu. Too jõuk ei mõistnud teda, ta oma perekond ei mõistnud teda, kodanlus ei mõistnud teda ja ka see tütarlaps tema kõrval, keda ta sügavalt austas, ei suutnud teda mõista, ega suutnud mõista ka seda, kuivõrd Martin teda austas. Kui Martin sellele mõtles, nõrgus ta kurbusse kibedusetilk.

«Lepi temaga ära,» soovitas ta Lizzie'le lahkumishetkel, kui nad seisis Kuuenda tänava ja Market Streeti nurgal töölislobudiku ees, kus neiu elas. Martin vihjas noormehale, kelle koha ta selleks päevaks oli anastanud.

«Ma ei saa enam... nüüd,» vastas Lizzie.

«Oh, mis sa räägid,» sõnas Martin joviaalselt. «Sul on vaja vaid vilistada, ja ta tuleb joostes.»

«Ma ei mõelnud seda,» vastas neiu lihtsalt.

Ja Martin sai aru, mida ta mõtles.

Hetkel, kui Martin tahtis head ööd soovida, kallutas Lizzie end tema poole. See liigutus polnud käskiv ega võrgutav, vaid nukker ja alandlik. Martinit puudutas see otse südamesse. Ta helde sallivus varjutas kõik muu. Martin süleles ja suudles teda ning teadis, et kui ilal on üks mees oma huulil tundnud lihtsat suudlust, siis küll tema sel hetkel.

«Issand jumal!» nuuksus Lizzie. «Ma võiksin sinu eest surra. Ma võiksin sinu eest surra!»

Akki rebis ta ennast lahti ja jooksis trepist üles. Martinil silmad läksid järsku niiskeks.

«Martin Eden,» arutas ta endamisi. «Sa ei ole lojus ja sa oled armetu vilets Nietzsche jünger. Kui võiksid, siis abielluksid temaga ja teeksid ta väriseva südame ülevoolavalt õnnelikuks. Aga sa ei või, ei või. Ja see on kuradi häbistav.»

«Vaepe vana hulgas lahkab oma vaeseld vanu pahe-
sid,» pomises ta, meenutades oma Henley't. «Mõtlen, et elu on eksitus ja teotus. Ja ongi — eksitus ja teotus.»

XLIII PEATÜKK

«Päikese häbi» ilmus oktoobris. Kui Martin postipaki nõõri katki lõikas ja kuus autorieksemplari lauale kukkusid, valdas teda rõhuv nukrus. Ta mõtles pöörasele rõõmule, mida ta selle üle veel paar kuud tagasi oleks tundnud, ja võrdles seda olematut rõõmu oma praeguse hoolimatu külmusega. Tema raamat, tema esimene raamat! — Aga ta pulss ei kiirenenud raasugi, ta oli üksnes kurb. See tähendas talle nüüd nii vähe. Parimal juhul ainult pisut raha, ja rahastki hoolis ta üsna vähe.

Ta viis ühe eksemplari kööki ja kinkis Mariale.

«See on minu töö,» seletas ta, et Maria kohmetust hajutada. «Kirjutasin selle seal toas ja ma arvan, et selles on nii mõnigi kausitais sinu aedviljasuppi. Võta ta endale. See on sinu oma. Lihtsalt selleks, et sa mind vahel meelde tuletaksid.»

See polnud kiitlemine, see polnud edvistamine. Martini ainus soov oli talle rõõmu valmistada, lasta Mariaal tema, Martini üle uhkust tunda, õigastada Maria vankumatut usku temasse. Maria paigutas raamatu võõrastetuppa perekonnapiibi peale. Raamat, mille ta üüriline oli kirjutanud, sai talle pühaduseks, sõpruse fetišiks. See leevendas hoopis, mille andis teadmine, et Martin on endine pesumajatööline, ja ehkki Maria teosest sõnakestki ei taibanud, teadis ta, et iga rida selles on suur. Ta oli lihtne, praktiline, raske tööga koormatud naine, aga tal oli usku millessegi suuremasse.

Just niisama tundetult, kui ta «Päikese häbi» vastu võttis, luges ta oma raamatu retsensioone, mida ta iga nädal oma pressibüroost sai. Raamat lõi laineid, see oli ilmne. See tähendas, et kullahunnik kukrus kasvas. Ta võib toetada Lizzie't, lunastada kõik oma lubadused ja ikkagi jääb veel rohtseintega lossi tarvis küllalt järele.

«Singletree, Darnley ja Ko.» oli ettevaatlikult trükkitud ainult tuhat viissada eksemplari, aga esimesed retsensioonid andsid põhjust teiseks, kaks korda suuremaks trükiks. Ja veel enne kui see tellimus täidetud, anti uus kolmandaks, viie tuhande eksemplari suuruseks trükiks. Üks Londoni firma sõlmis telegraafi teel lepingu teose väljaandmiseks Inglismaal ja kohe seepeale saabusid

lealed teoksil olevaist tõlgetest prantsuse, saksa ja skandinaavia keeltesse. Ei oleks võinud valida sobivamat hetke Maeterlincki koolkonna ründamiseks. Puhkes luge diskussioon. Saleeby ja Haeckel toetasid ja kaitsesid «Päikese häbi», leides end viimaks ometi ühes leiris. Crookes ja Wallace astusid nende vastu välja, kuna aga sir Oliver Lodge püüdis sõnastada kompromissi, mis sobis tema enda kosmiliste teooriatega. Maeterlincki järgrid ühinesid müstitsismi lipu alla. Chesterton ajas kogu maailma naerma öeldavasti erapooletute asjakohaste esseede sarjaga ning kogu selle küsimuse, vaidluse ja vaidlejad peaaegu pühkis maapinnalt George Bernard Shaw' mürisev kogupauk. Tarbetu on lisada, et võitlusareenile valgus terve väiksemate suuruste armee, ning et lahingu tolm, higi ja lärm oli lausa hirmuäratav.

«On ennenägematu ime,» kirjutasid «Singletree, Darnley ja Ko.», «et kriitiline filosoofilist laadi essee läheb nagu romaan. Te poleks võinud valida tänuväärsemat ainet ning kõik kõrvaltegurid on osutunud aimamatult soodsaks. Vaevalt on meil tarvis teile kinnitada, et me taome rauda, kuni see on kuum. Ühendriikides ja Kanadas on juba müüdud üle neljakümne tuhande eksemplari ja uus kahekümnetuhandene tiraaž on trükkis. Suure vaevaga püüame nõudmist rahuldada. Siiski oleme ka meie selle nõudmise tekitamiseks kaasa aidanud. Me oleme reklaamile kulutanud juba viis tuhat dollarit. Raamat töötab purustada kõik rekordid.

Lisame kahes eksemplaris juurde lepingu teie järgmisele teosele, mida me sõandame teile pakkuda. Palume teid lahkesti arvestada, et oleme tõstnud teie honorari kahekümnele protsendile lähimüügist, millest kõrgemat ükski soliidne kirjastus ei julge pakkuda. Kui meie ettepanek on teile vastuvõetav, siis palun märkida tühjaks jäetud lahtrisse oma raamatu pealkiri. Meie ei esita mingeid soovitusi teose sisu suhtes. Ükskõik milline raamat ükskõik millisel teemal. Kui teil on mõni juba valmis, siis seda parem. Nüüd on aeg tegutseda. Raud ei või enam tulise olla kui praegu.

Allakirjutatud lepingu kättesaamisel oleksime meeldi valmis avansseerima teile honorari arvel viis tuhat dollarit. Nagu näete, on meil teisse usku ja me kavat-

seme tegutseda suurejooneliselt. Samuti sooviksime teiega läbirääkimistesse astuda teatud tähtaja peale, näiteks kümneks aastaks sõlmitud lepingu suhtes, nii et meile jääks selle aja vältel ainuõigus teie teoste avaldamiseks raamatu kujul. Kuid sellest lähemalt edaspidi.»

Martin pani kirja käest ja lahendas peast aritmeetikaülesande — kuuskümmend tuhat korda viisteist senti andis tulemuseks üheksa tuhat dollarit. Ta kirjutas uuele lepingule alla, märkis tühja lahtrisse «Rõõmu suits» ning saatis selle tagasi kirjastajatele koos kahekümne lühijutuga, mis ta oli kirjutanud enne, kui avastas ajalehejutukese konstrueerimise valemi. Ja nii kiiresti, kui Ühendriikide post suutis selle kohale viia ja vastuse tuua, tuli «Singletree, Darnley ja Ko-lt» tšekk viiele tuhandele dollarile.

«Ma tahan, et sa täna lõuna ajal kella kahe paiku minuga koos linna tuleksid,» ütles Martin tol hommikul, kui tšekk päralt jõudis. «Või veel parem, saame kell kaks Neljateistkümnenda tänava ja Broadway nurgal kokku. Ma ootan sind seal.»

Määratud ajal oli Maria kohal. Kuid kingad olid ainus vöti, mille ta aju selle saladuse mõistatamiseks suutis välja mõelda. Maria tundis teravat pettumuse- torget, kui Martin ta jalanõudekaupluse ukse eest mööda viis ja kinnisvaraagentuuri astus. See, mis nüüd juhtus, jäi talle igaveseks meelde nagu unenägu. Peened džentelmenid naeratasid talle heatahtlikult, vesteldes Martiniga ja omavahel. Kirjutusmasin plagises, mingile aukartustäratavale dokumendile pandi allkirjad alla. Ka tema enda majaperemees oli kohal ja andis allkirja. Ning kui kõik oli möödas ja Maria jälle väljas kõnniteel seisis, ütles majaperemees talle:

«Noh, Maria, sel kuul pole sul tarvis mulle enam oma seitset ja poolt dollarit maksta.»

Maria oli jahmatusest keeletu.

«Ega ka järgmisel ega ülejärgmisel,» ütles peremees.

Maria tänas teda segaselt nagu mingi heateo eest. Ja alles siis, kui ta koju Põhja-Oaklandi jõudis, omasugustega nõu pidas ja laskis portugallasest vürtspoodnikul asja uurida, sai ta viimaks teada, et väike majake, kus ta elas ja mille eest ta nii kaua üüri oli maksnud, kuulub nüüd temale.

«Mispärast te enam minu poes ei käi?» küsis vürtspoodnik samal õhtul ja tuli välja poeuksele Martinit tervitama, kui nägi teda trammist maha tulemas. Martin seletas, et ta nüüd enam kodus süüa ei valmista, astus siis poodi sisse ja jõi klaasi veini majaostu terviseks. Ta pani tähele, et see oli parim vein, mis poodnikul laos oli.

«Maria,» seletas Martin samal õhtul, «ma kolin sinu juurest minema. Ja varsti kolid sinagi siit ära. Siis võid sa maja välja üürida ja ise peremees olla. Sul on San Leandros või Haywardsis vend, kes kaubitseb piimaga. Ma tahan, et sa saadaksid kõik oma pesu tagasi — pesemata, mõistad, pesemata — ja läheksid homme San Leandrosse või Haywardsi või mis ta õieti on ning otsiksid oma venna üles. Ütle talle, et ta tuleks minu juurde. Mina peatun Metropoli hotellis Oaklandis. Küllap ta oskab hea piimafarmi ära tunda, kui ta seda näeb.»

Ja nii sai Mariast majaperenaine ning karjafarmi ainuomanik. Ta palkas kaks sulast, kes töö ära tegid, ning ta pangaarve näitas pidevat tõusu, ehkki kogu ta lapsekari nüüd kingi kandis ja koolis käis. Vähesed inimesed on kohanud muinasjutuprintsi, kellest nad unistavad, aga Maria, kes oli kõvasti tööd teinud, kellel oli kõva pea ja kes ilal muinasjutuprintsist unistanud ei olnud, leidis oma printsi endises pesumajatöölises.

Vahepeal aga hakkas maailm küsima: kes see Martin Eden on? Martin keeldus oma kirjastajatele eluloolisi andmeid andmast, kuid ajalehtede eest polnud pääsu. Oakland oli ta kodulinn ja reporterid nuhkisid välja kümneid inimesi, kes võisid informatsiooni anda. Kõik, mis ta oli ja ei olnud, kõik, mida ta oli teinud ja suurem jagu sellest, mis ta tegemata oli jätnud, laotati publiku lõbustamiseks avalikkuse ette koos vargsi tehtud fotode ja Martini näopildiga — viimane hangiti kohaliku päevapiltniku käest, kes oli kord Martinist ülesvõtte teinud ja sellele nüüd viivitamatult autoriõiguse võttis ning turule laskis. Martin tundis ajakirjanduse ja kogu kodanliku ühiskonna vastu sellist vastikust, et ta katsus algsensatsioonikära vastu võidelda, kuid lõpuks andis ta alla, sest nii oli lihtsam. Ta leidis, et ei saa minema saata erikorrespondente, kes olid kaugelt kohale sõit-

nud, et temaga kohtuda. Ja päevas oli nii palju tunde, ning kuna ta enam ei kirjutanud ega õppinud, tuli need tunnid kuidagi täita. Niisiis andis ta järele, ehkki see järeleandmine oli talle vaid kapriis. Ta jagas intervjuusid, avaldas arvamust kirjanduslikes ja filosoofilistes küsimustes ja koguni võttis vastu kodanlaste küllakutsesid. Ta vaim oli leidnud tasakaalu mingis kummalises mugavas seisundis. Ta ei hoolinud enam millestki. Ta andestas kõigile, isegi reporterihakatisele, kes oli ta punaseks võõbanud ja kellele ta nüüd võimaldas terve lehekülje ekstra seks puhuks tehtud fotodega. Aeg-ajalt sai ta kokku Lizzie'ga ning oli ilmne, et Martini värske kuulsus neit kurvastas. See laiendas kuristikku nende vahel. Võib-olla lootuses seda kuristikku ahendada andis ta järele Martini tungivale soovitusel õhtukooli ja kaubanduskolledžisse astuda ning laskis ennast riietada meisterlikul õmblejal, kes võttis hinge hinda. Lizzie edenes silmanähtavalt päevast päeva, kuni Martin lõpuks kahtlema lõi, kas ta tolmib õieti, sest ta teadis, et kogu Lizzie leplikkus ja püüdlikkus oli vaid tema pärast. Lizzie püüdis Martini silmis tema vääriliseks saada, püüdis ilmutada niisuguseid väärtusi, mida Martin näis hindavat. On et ei andnud Martin talle mingeid lootusi, kohtles teda venpalikult ning kohtus temaga harva.

«Meredith-Lowell ja Ko.» paiskas «Üle tähtaja» turule parajasti Martini populaarsuse haripunktil, ning kuna see oli ilukirjanduslik teos, oli edu veelgi suurem kui «Päikese häbi» puhul. Nädal nädala järel kuulus temale ennenägematu rekord — korraga kaks teost best-sellerite nimestiku esireas. Jutustus ei kõitnud mitte ainult romaanide lugejaid, vaid ka need, kes ahnelt neelasid «Päikese häbi», olid niisamuti võlunud meisterlikust kosmilisest haardest, millega Martin mereteemat oli käsitleanud. Alguses oli Martin Eden rünnanud kirjanduslikku müstitsismi ning teinud seda hiilgavalt. Seejärel aga oli ta ise pakkunud just niisugust kirjandust, mille ta kilbile oli tõstnud, näidates ennast seega harvaesineva geeniusena, kelles on liitunud kriitik ja looja.

Raha ja kuulsus veeres ta jalge ette. Ta sööstis nagu lendtäht läbi kirjandusmaailma, kuid jahmatus, mida ta tekitas, pakkus talle pigem lõbu kui huvi. Üks asi jäi

talle mõistatuseks, üksainus väike asi, mis oleks hämmastanud ka maailma, oleks see vaid teadnud. Ent maailm oleks selgi juhul hämmastunud pigem Martini hämmastuse kui selle tühise asja pärast, mis Martini silmis omandas kolossaalsed mõõtmed. Kohtunik Blount kutsus ta lõunale. See'p see väike asi oligi, või õigemini selle väikese asja hakatus, millest varsti pidi välja kasvama suur. Ta oli solvanud kohtunik Blounti, oli teda kõige häbiväärsemal kombel kohelnud, aga kui kohtunik Blount teda tänaval kohtas, kutsus ta tema lõunale. Martin meenutas neid arvukaid kordi, mil ta oli kohelnud Blounti Morse'ide juures kohanud — siis polnud kohtunik Blount teda mitte lõunale kutsunud. «Mispärast ta mind siis lõunale ei kutsunud?» küsis Martin eneselt. Ta polnud ju muutunud. Ta oli seesama Martin Eden. Millest tuli see erinevus? Kas asjaolust, et see, mida ta oli kirjutanud, leidis nüüd tee raamatukaante vahele? Aga see töö oli juba siis tehtud, mitte vahepeal. See oli valmis ja lõpetatud juba siis, kui kohtunik Blount üldlevinud vaateid jagas ning Martini Spenceri ja tema valmulaadi üle irvitas. Niisiis ei kutsunud kohtunik Blount teda lõunale mitte mingite tõeliste saavutuste, vaid puhtfiktiivsete väärtuste pärast.

Martin muigas ja võttis kutse vastu, imestades ise samal ajal oma leplikkuse üle. Ja lõunasöögil, kus koos oma naispooltega viibis pool tosinat kõrgel kohal istujat ning kus Martin end üldise tähelepanu keskpunktis leidis olevat, tegi kohtunik Blount kohtunik Hanwelli soovjal toetusel eraviisilise ettepaneku, et Martin annaks nõusoleku oma nime kandmiseks «Styxi» — ülivalitud klubi nimekirja, kuhu ei kuulunud mitte üksnes jõukad, vaid ka silmapaistvad inimesed. Martin ütles ära ning ta hämmastus oli suurem kui ial enne.

Käsitööde virna realiseerimine pakkus Martinile rohkesti tegevust. Kirjastajad ründasid teda pealekäivalt. Avastati, et Martin on stilist, kelle stiili all peitub tuumakas mõte. Kui «Northern Review» oli avaldanud «Ilu hälli», sai Martin toimetusest kirjaliku tellimuse poole tosina samasuguse essee peale. Ta oleks selle nõudmise oma rikkalikust tagavarast rahuldanudki, kui mitte «Burton's Magazine» poleks talle kavalalt pakkunud viie essee eest viissada dollarit tükist. Martin vastas, et

ta võiks tellimuse täita, kuid nõuab tuhat dollarit essee pealt. Tal oli meeles, et just needsamad ajakirjad, mis ta esseesid praegu õhinal nõudsid, olid need kõik varem tagasi lükanud. Ning see tagasilükkamine oli olnud jäine, automaatne, stereotüüpne. Nad olid teda pigistanud ja nüüd kavatses tema neid pigistada. «Burton's Magazine» maksis Martinile viie essee eest nõutud hinda ja ülejäänud neli napsas samasuguse honorariga «Mackintosh's Monthly», kuna «Northern Review» oli liiga vaene, et nendega sammu pidada. Sel kombel astusid maailma ette «Müstika ülempreestrid», «Imedenägijad», «Ego mõõdupuu», «Illusiooni filosoofia», «Jumal ja põrm», «Kunst ja bioloogia», «Kriitikud ja katsekolvid», «Tähetolm» ja «Liigkaslvõtmise väärikus» ning tekitasid tormi, kära ja urinat, mis hulgal ajal vaibada ei tahtnud.

Toimetajad kirjutasid talle, paludes tal endal nime-tada oma tingimused, mida ta ka tegi — kuid alati ikkagi juba tehtud töö suhtes. Ta keeldus resoluutselt sidumast end ühegi uue asjaga. Mõte, et tuleb uuesti laua taha istuda ja sulepea kätte võtta, tegi ta sõgedaks. Ta oli näinud, kuidas rahvarämps Brissendeni lõhki kiskus, ja ehkki mass talle nüüd kiitust jagas, ei suutnud ta seda vapustust uhustada ega massi vastu vähimatki lugupidamist leida. Ta enda populaarsus tundus Martinile teotusena ja reetmisena Brissendeni suhtes. See pani ta võpatama, aga ta tegi südamekõvaks ja otsustas kukrutäitmist jätkata.

Ta sai toimetajailt näiteks järgmisesisulisi kirju: «Umbe aasta eest lükkasime õnnetul kombel tagasi teie armastusluuletuste sarja. Nad jätsid meile tollal sügava mulje, kuid mõningad juba sõlmitud kokkulepped ei lasknud meil neld vastu võtta. Kui need teil veel alles on ja kui te olete lahkelt nõus need meile esitama, avaldaksime rõõmuga terve sarja teie enda tingimustel. Me oleme samuti valmis pakkuma teile äärmiselt soodsaid tingimusi luuletuste avaldamiseks raamatuna.»

Martin kogus kokku oma kunagise blankvärsis tragöödia ja saatis selle tellijale luuletuste asemel. Ta luges selle enne postipanemist üle ja oli vapustatud teose koolipoisilikust diletantlikkusest ja täielikust väärtusetusest. Kuid ta saatis selle siiski ära. Ja teos

avaldati, ehkki toimetaja seda igavesti kahetsema pidi. Publik oli pahane ja hakkas kahtlema. See tõeline vus-nerd oli liiga kaugel Martin Edeni kõrge tasemest. Väideti, et ta pole seda ilal kirjutanud ja et ajakiri on hakkama saanud kohmaka võltsinguga, või et Martin Eden matkib Dumas-isa ta edu tipul ja laseb oma teosed teistel kirjutada. Kui ta aga seletas, et tragöödia on ta kirjandusliku lapsepõlve varajane katsetus ja et ajakiri enne rahule ei jäänud, kui ta selle kätte sai, puhkes ajakirja kulul üldine naer, mille tagajärjeks oli toimetajate vahetumine. Tragöödia ei ilmunud ilal eriraamatuna, kuid Martin pistis taskusse avansi, mis talle honorari arvel välja maksti.

«Coleman's Weekly» saatis Martinile pika telegrammi, mis maksis ligi kolmsada dollarit, ja pakkus talle kahekümnest artiklist koosneva sarja eest tuhat dollarit artiklist. Martin oleks pidanud rändama läbi Ohendriikide, kusjuures ajakiri nõustus kandma kõik kulud ja valima ise teemad, mis teda huvitavad. Telegramm koosneski peamiselt võimalikest teemadest, mis pidid Martinile näitama, kui suur valikuvabadus talle antakse. Ainna kitsendava tingimusena nõuti, et ta piirduks üksnes Ohendriikidega. Martin avaldas kahetsust ja saatis äraütleva telegrammi adressaadi arvel.

«Warren's Monthly» trükkis ära «Viki-Viki», mis saavutas otsekohe suurt edu. Hiljem anti see välja laiaservaselise, kauniti illustreeritud eriteosena, mis langes kokku suvepuhkuse konjunktuuriga ja purustas kõik läbimüügirekordid. Kriitikud väljendasid üksmeelselt oma veendumust, et «Viki-Viki» on väärikas koht kahe suure kirjaniku teoste kõrval — «Kurat pudelis» ja «Sagräännahk».

«Rõõmu suitsusse» aga suhtus publik seevastu kaunis kahtlevalt ja jahedalt. Jutukeste julgus ja tavatus rabas kodanlikku moraali ja eelarvamusi. Ent kui Pariis viivitamatust tõlkest pöörasesse vaimustusse sattus, laskis ka ameerika ja inglise lugejaskond end kaasa kiskuda ja ostis nii palju eksemplare, et Martin sundis «Single-tree, Darnley ja Ko.» soliidset kirjastust maksma kolmanda raamatu eest kakskümmend viis protsenti ja neljanda eest kolmkümmend protsenti honorari. Neisse kahesse köitesse paigutas ta kõik lühijutud, mis ta

kunagi oli kirjutanud ja mis olid ajakirjades avaldatud või avaldamisel. Ohte köitesse kuulusid «Kellahelin» ning ta hirmu- ja õudusejutud, teise aga «Seiklus», «Kruus», «Elu vein», «Keeris», «Tänavarüselus» ja veel neli jutustust. «Meredith-Lowell ja Ko.» kindlustas endale kõigi ta esseede tervikliku kogu väljaandmise ning Maxmilliani kompani omandas «Merelüürika» ja «Armastuse tsükli» — viimane avaldati eelnevalt ajakirjas «Ladies' Home Companion»*, mille eest Martin kuulmatu honorari välja pigistas.

Martin hingas kergendatult, kui oli viimase käsikirja käest andnud. Rohtseintega loss ja valge, vasega üllõõdud kuunar olid juba käega katsuda. Olgu kuidas tahes, Martin oli vähemalt ümber lükanud Brissendeni väite, et midagi väärtuslikku ajakirjadesse sisse ei pääse. Tema enda edu tõendas, et Brissenden oli eksinud. Kuid millegipärast tundus talle siiski, et Brissendenil oli kõigest hoolimata ikkagi õigus. Ta edu põhjaseks oli kõigepealt «Päikese häbi» ja mitte niivõrd kogu ta muu looming. Kõik muu oli üksnes juhuslik. See oli ajakirjades leidnud ainult tagasilükkamist. «Päikese häbi» ilmumine oli valla päästnud diskussiooni ja edulaviini liikuma pannud. Kui poleks olnud «Päikese häbi», ei oleks olnud ka mingit lavliini. Ja kui «Päikese häbi» poleks sellist imepärast edu olnud, poleks lavliin üldse liikuma hakanud. «Singletree, Darnley ja Ko.» ei salanud, et see on ime. Nad olid avaldanud esimese tuhande viiesaja eksemplar. suuruse trüki ning selle läbimüügis tõsiselt kahelnud. Nad olid kogemustega kirjastajad ning järgnev edu ei hämmastanud kedagi rohkem kui neld endid. Nende jaoks oli see olnud tõeline ime. Nad ei saanud sellest ilal üle ja iga kiri, mis nad Martinile kirjutasid, peegeldas nende aukartlikku hämmeldust selle müstilise algpõhjuse ees. Nad ei proovinud seda seletada. Seletust ei olnud. See lihtsalt juhtus. Hoolimata kõigist kogemustest, mis ennustasid vastupidist, oli see juhtunud.

Sel kombel arutledes hakkaski Martin oma populaarsuse väärtuses kahtlema. Just nimelt kodanlus ostis tema raamatuid ja puistas oma kulda tema kukrusse,

* «Daamade kodune seltsiline». (Tõlkija märkus.)

ning selle vähese põhjal, mida ta kodanlusest teadis, ei osanud ta seletada, kuidas võis see klass hinnata või mõista tema loomingut. Tema tööde sisemine ilu ja jõud ei tähendanud midagi neile sadadele tuhandetele, kes teda ülistasid ja tema raamatuid ostsid. Martin oli lihtsalt saatuse kapriis, seikleja, kes oli Parnassile tormi jooksnud, kui jumalad tukastasid. Sajad tuhanded lugesid teda ning laulsid talle kiitust samasuguse tuima mõistmatusega, millega nad Brissendeni «Efemeeri» kallale olid karanud ja selle tükkideks kiskunud — hundikari, kes lipitses tema ees, selle asemel et kihvad ta ihusse lüüa. Kas sabaliputus või kihv, see oli juhuse teha. Ohte aga teadis ta absoluutse kindlusega: «Efemeer» oli piiritult suurem kõigest sellest, mida tema teinud oli. See oli piiritult suurem kõigest sellest, mis temas peitus. See oli sajandite parim poeem ning järelikult oli kiitus, mida kari talle jagas, õieti küll väga hale kiitus, sest seesama kari oli «Efemeeri» porri tallanud. Martin ohkas sügavalt ja kergendatult. Ta oli rõõmus, et viimane käsikiri oli müüdud ning et ta kõige sellega varsti valmis on.

XLIV PEATÜKK

Mr. Morse kohtas Martinit hotelli «Metropol» fuažees. Martin ei jõudnudki selgusele, kas ta viibis seal juhuslikult mingi muu asja pärast või oli tulnud otsest selleks, et Martinit lõunale kutsuda — siiski kaldus ta eelistama viimast hüpoteesi. Igatahes kutsuti ta lõunale ja kutsujaks oli mr. Morse, Ruthi isa, kes oli Martinile keelanud jalga oma majja tõsta ja katkestanud kihluse.

Martin polnud vihane. Ta ei tundnud ennast solvatu-nagi. Ta suhtus mr. Morse'isse leplikult, arutades endamisi, millise enesetundega mr. Morse ennast sel kombel alandas. Ta ei öelnud kutsest ära, vaid lükkas selle tähtajatult ebamäärasesse tulevikku ja küsis, kuidas elab Morse'ide perekond, eriti mrs. Morse ja Ruth. Ta nimetas Ruthi nime kõhklematult, loomulikult, ehkki ta südamepõhjas üllatatud oli, et see nimi temas mingit sisemist värinat ei tekitanud ega ta pulssi vanal tuttal viisil kiiremini tuksuma ei pannud.

Ta sai hulgaliselt küllakutseid, milledest ta mõned vastu võttis. Leidus inimesi, kes end temale just selleks tutvustada lasksid, et võiksid teda lõunale paluda. Ja nagu ennegi, juurdles Martin pisikese probleemikese üle, mis kasvas vähehaaval suureks. Bernard Higginbotham kutsus ta lõunale. Martini hämmeldus kasvas. Talle meenus aeg, kus ta karjuvas viletsuses nälgis ja kus keegi teda lõunale ei kutsunud. Tol ajal vajas ta hädasti lõunaid. Ta jäi nõrgaks ja jõuetuks nende puudumise tõttu, võttis kaalus alla puhtalt nälja pärast. Siin peituski paradoks. Kui ta vajas lõunaid, ei pakkunud neid talle keegi. Nüüd aga, kus ta võis endale ise sada tuhat lõunasööki osta ning oli kaotanud isu, sadas talle lõunakutseid vasakult ja paremalt. Aga mispärast? See polnud põrmugi õiglane. Martinil endal polnud siin mingeid teeneid. Ta polnud muutunud. Kõik, mis ta teinud oli, oli juba sel ajal tehtud. Mr. ja mrs. Morse olid ta hukka mõistnud kui logeleja ja tööpõlguri, ning Ruthi suu läbi nõudnud, et ta mõnes kontoris ametnikuks hakkaks. Pealegi oli töö, mida Martin tegi, neile tuttav. Käsikiri käsikirja järel oli Ruth neile seda näidanud. Nad olid seda lugenud. See oli täpselt seesama töö, mis ta nime nüüd kõigisse ajalehtedesse viis, ja asjaolu, et ta nimi kõigis lehtedes sees oli, sundiski neid teda külla kutsuma.

Üks asi oli kindel. Morse'id polnud ilal hoolinud ei temast ega ta tööst. Seepärast ei hinnanud nad nüüdki mitte teda ennast ega tema tööd, vaid tema kuulsust, seda, et ta teiste inimeste hulgast esile tõusis ja — miks ka mitte? — seda, et tal oli oma sada tuhat dollarit. Selle järgi kodanlik ühiskond inimest hindabki. Ja mis andis Martinile õiguse nõuda, et see teisiti oleks? Ent Martin oli uhke. Ta põlgas sellist hinnangut. Ta tahtis, et teda hinnataks tema enda või tema töö pärast, mis oli ju ta eneseväljendus. Ja nii Lizzie teda hindaski. Martini töö polnud Lizzie silmis õieti mingit tähtsust. Lizzie pidas temast lugu tema enda pärast. Ja niisamuti hindas teda torulukksepp Jimmy ja kogu ta vana jõuk. Seda olid nad küllalt sageli tõendanud möödunud päevil, kui Martin veel nendega läbi käis. See sai kinnitust ka tol pühapäeval Shell Moundi pargis. Tema töö peale nad villistasid. See, mis neile meeldis ja mille eest nad

olid valmis rusikad käiku laskma, oli lihtsalt Martin Eden, üks nende kambast, täitsamees. Ja Ruth? Ruth oli temas hinnanud teda ennast, see oli vaieldamatu. Aga ükskõik kui palju Martin talle meeldiski, kodanlik väärtuste möödupuu meeldis talle rohkem. Ruth oli Martini kirjanikutööle vastu seisnud, ja nagu Martinile nüüd näis, eeskätt sellepärast, et see raha sisse ei toonud. Sellest vaatevinklist oli Ruth Martini armastusetsükli kritiseerinud. Ka Ruth oli peale käinud, et Martin tööle läheks. Tõsi, tema nimetas seda peenemalt «positsiooniks», kuid tähenduses polnud mingit vahet ning mõttes celistas Martin vana nimetust. Ta oli lugenud Ruthile ette kõik, mis ta kirjutas — luuletused, jutustused, esseed — «Viki-Viki», «Päikese häbi», kõik. Ruth aga oli alati kangekaelselt peale käinud, et ta endale ametikoha otsiks, et ta tööle läheks. Suur jumal! Just nagu Martin poleks töötanud, varastanud uneajast, kurnanud ennast, et aga Ruthi vääriliseks saada.

Nii see pisike probleemike kasvas aina suuremaks. Martin oli terve ja normaalne, sõi korrapäraselt, magas kaua ja ometi muutus see järjest kasvav väike probleemike talle lõpuks maaniaks. Tehtud töö — see fraas ei andnud talle rahu. Ta istus Bernard Higginbothami vastas, Bernard Higginbothami koloniaalkaupluse kohal rammusa pühapäevalõuna juures ja vaevaga jõudis ta ennast ohjeldada, et mitte välja pahvatada:

«Töö oli ju tehtud! Nüüd sa toidad mind, aga siis lasksid sa mul nälgida, keelasid mul oma majja jalga tõsta, needsid mu ära, sest et ma endale kohta ei otsinud. Töö aga oli juba tehtud, tehtud! Praegu aga neelad sa oma mõtted vaikselt alla, kui mina räägin, ripud mu huulte küljes ning kuulad aukartliku tähelepanuga kõike, mis mul pähe tuleb öelda. Ma ütlen sulle, et sinu partei on mada, täis alikäemaksuvõtjaid, aga sa ei kuku märatsema, sa kokutad ja mökutad ja tunnistad, et minu sõnades on palju õiget. Ja mispärast? Seepärast, et ma olen kuulus. Seepärast, et mul on hulk raha. Mitte seepärast, et ma olen Martin Eden, tubli poiss ja mitte eriti loll. Ma võiksin sulle öelda, et kuu on tehtud rohelisest juustust ja sa oleksid sellega päri, või vähemalt sa ei lükkaks seda ümber, sest mul on hunnikute kaupa dollareid. Aga ma ütlen sulle, et minu töö oli ammugi teh-

tud, see oli tehtud juba siis, kui sa minu peale sülitasid ja mind põlgasid nagu pori oma jalge all.»

Aga Martin ei pahvatanud seda välja. See mõte pilnas teda lakkamatult. See näris ta ajus, aga ta suutis naerata ja leplik olla. Kuna Martin vaikseks jäi, haaras Higginbotham jutuotsa enese kätte ja rääkis ise. Temagi oli edukas mees ja selle peale uhke. Ta oli *selfmade-man*. Keegi polnud teda aidanud. Ta ei võlgnenud kellelegi midagi. Ta täitis oma kodanikukohust ja kasvas üles hulga lapsi. Ent vaadatagu vaid Higginbothami koloniaalkauplust, seda tema töökuse ja võimekuse monumenti. Ta armastas Higginbothami koloniaalkauplust, nagu teine mees armastab oma naist. Ta avas Martinile oma südame ja näitas, millise nutikuse ja tohutu kombineerimisega ta oli oma äri üles ehitanud. Ja tuleviku jaoks oli tal veelgi plaane, auahneid plaane. Linnaosa kasvas kiiresti. Pood oli ammugi liiga väikeseks jäänud. Oleks tal rohkem ruumi, võiks ta teha kümneid töid ja raha säästvald täiendusi. Kuid ta kavatseb neid siiski veel teha. Ta teeb, mis suudab, oodates päeva, mil jõuab osta kõrvalkrundi ja ehitada sinna kahekorruselise tiibhoone. Ülemise korruse võib ta siis välja üürida, mõlema hoone alumise korruse võtab aga enda alla Higginbothami koloniaalkauplus. Oemehe silmad löid särama, kui ta rääkis uuest poesildist, mis ulatub üle mõlema hoone.

Martin ei kuulanud teda. Refraän «tehtud töö», mis ta ajus undas, summutas oemehe jutuvada. See refrään oli hullutav ja ta püüdis selle eest põgeneda.

«Mis sa ütlesid? Kui palju see maksma tuleks?» küta äkki.

Oemehe heietus kohalikest ärilistest võimalustes kes äkki. Ta polnud hinda üldse nimetanudki. A teadis, ta oli selle kümneid kordi välja arvutanud.

«Praeguste puiduhindade juures tuleks nelja tuhandega välja,» sõnas ta.

«Kaasa arvatud silt?»

«Seda ma ei arvestanud. Küll sellega juba hakkama saab, kui hoone valmis on.»

«Ja krunt?»

«Veel kolm tuhat.»

Higginbotham kummardus ettepoole, lakkus huuli ja

jälgis sõrmi närviliselt harali ajades ja taas rusikasse surudes, kuidas Martin tšekki kirjutas. Martin ulatas tšeki talle kätte ja ta vaatas summat — seitse tuhat dollarit.

«Ma... ma ei saa maksta rohkem kui kuus protsenti,» ütles ta kähisevalt.

Martinil oli tahtmine naerda, kuid selle asemel küsis ta:

«Kui palju see teeb?»

«Oota, las ma mõtlen. Kuus protsenti, kuus korda seitse, nelisada kakskümmend.»

«Tähendab kolmkümmend viis dollarit kuus, eks ole?» Higginbotham noogutas.

«Kui sul midagi selle vastu ei ole, siis sõlmime järgmise kokkuleppe.» Martin vaatas Gertrude'i poole. «Kapital jääb sulle, tingimusel, et sa kulutad kolmkümmend viis dollarit kuus toiduvalmistamise, pesupesemise ja koristamise peale. Seitse tuhat dollarit on sinu oma, kui sa garanteerid, et Gertrude'il pole vaja enam orjata. Nõus?»

Mr. Higginbotham luksatas. See koonerdajahing ei suutnud leppida mõttega, et ta naine ei tee nüüdsest peale enam ise majapidamistöid. Helde kingitus oli väga kibeda pilli magus kattekiht. Ta naine ei pidavat enam töötama! See mõle mattis tal hinge.

«Hea küll,» ütles Martin, «ma maksan ise kolmkümmend viis dollarit kuus ja...»

Ta sirutas käe üle laua, et tšekki tagasi võtta, kuid Bernard Higginbothami käsi oli karmem ja ta hüüdis:

«Olen nõus! Olen nõus!»

Kui Martin trammile läks, tundis ta end haiglasena väsinuna. Ta silmitses pealetükkivat silti.

«Sigal!» ägas ta, «siga, sigal!»

Kui «Mackintosh's Magazine» avaldas «Käetarga» Berthier' kujunduses ja kahe Wenni illustratsiooniga, unustas Hermann von Schmidt, et ta oli neid väärsse kord rõvedaiks nimetanud. Ta tegi teatavaks, et tema naine ongi luuletuse inspireerija, hoolitses selle eest, et uudis ulataks ühe reporteri kõrvu ja laskis ennast intervjuuerida toimetuse kirjanduslikul kaastöölisel, kellega oli kaasas toimetuse fotograaf ja toimetuse kunstnik. Tulemuseks oli terve lehekülj ajalehe pühapäevanumb-

Nii see läks. Ükskõik, kus ta ka juhtus viibima — Pressiklubis, Sequeia Klubis, peenel teeõhtul või kirjan-
dusrahva koosviibimistel — kõikjal meenutati «Kella-
helina» ning «Haldja ja pärli» esmakordset ilmumist.
Ja alati ajas Martini marru tumm küsimus: «Miks te ei
söötnud mind siis? Töö oli ju tehtud. «Kellahelinas»
ning «Haldjas ja pärli» pole muudetud ainustki koma.
Need olid tollal just niisama kunstipärased ja väärtus-
likud kui praegu. Aga te ei kostita mind mitte nende
pärast ega ka mitte millegi muu pärast, mis ma kirju-
tanud olen, te kostitate mind, kuna praegu on moes
mind kostitada, sellepärast, et kogu rahvarämps põleb
ihast kostitada Martin Edenit.»

Ja niisugustel kordadel nägi Martin mõnikord, kuidas
koosviibimise ruumi äkki loivas noor tänavakangelane,
lai kuub seljas ja kõva randiga Stetsoni kübar peas. Nii
juhtus ka Gallina Seltsis Oaklandis ühel pärastlõunal.
Kui Martin oma toolilt tõusis ja poodiumile astus, nägi
ta, kuidas laialt uksest saali teises otsas sisse jalutas
laia kuue ja kõva randiga kübaraga noor sul. Martin
vahtis seda ilmutust üksisilmi, nii et ka viissada peenes
tualetis daami pöörasid pead, et näha, mida Martin
vaatab. Aga nemad nägid ainult tühja vahekäiku. Ent
Martin nägi, kuidas noor hullgaan taarutades mööda
vahekäiku lähenes, ja ootas huviga, kas ta võtab peast
kõva randiga kübara, mille ta Martin teda veel kordagi
ei olnud näinud. Ilmutus sammus julgesti mööda vahe-
käiku lähemale ja astus poodiumile. Martinile tõusis
nutt kurku, kui ta mõtles kõigele, mis ta nooruse varju
ees ootas. Nooruk astus õõtsudes üle poodiumi üsna
Martini juurde ja hajus alles siis, kui oli vahetult tema
teadvust puudutanud. Viissada naist plaksutasid sum-
mutatult oma kinnastatud käsi, püüdes julgustada häbe-
likku suurmeest, kes oli neile külla tulnud. Martin hei-
tis nägemuse kõrvale, naeratas ja hakkas kõnelema.

Kooliinspektor — see tubli vanamees — tundis Mar-
tini ära ja peatas ta tänaval, meenutades ammust
stseeni tema kabinetis, mille tagajärjel Martin kakle-
mise pärast koolist välja heideti.

«Ma lugesin hulk aega tagasi ühes ajakirjas teie
«Kellahelinat», ütles ta «See oli niisama hea kui Poe.
«Haruldane asil» ütlesin ma kohe, «haruldane asil!»»

«Jah, ja järgnevatel kuudel tulid sa mulle kaks korda
tänaval vastu ega tundnud mind ära,» ütles Martin pea-
aegu kuuldavalt. «Mõlemal korral ma olin näljas ja
läksin parajasti pandimajja. Ometi oli töö siis juba teh-
tud. Siis sa mind ära ei tundnud. Mispärast sa mu nüüd
ära tundsid?»

«Alles paari päeva eest ütlesin oma naisele, et kas
poleks hea mõte teid mõnikord meile lõunale paluda? Ja
tema oli minuga kõigiti päri. Jah, tema oli minuga kõi-
giti päri.»

«Lõunale?» küsis Martin teravalt, peaaegu urinal.

«Nojah, just, jah. Väike kodune lõunasöök oma vana
inspektoriga, sa igavene vembumees!» vadistas ta när-
viliselt, Martinit arglikult ja otsekuuljalatleva sõbra-
mehelikkusega müksates.

Nagu unes sammus Martin mööda tänavat edasi.
Nurgal jäi ta seisma ja vaatas hajameelselt ümber.

«See ei tähenda head,» sosistas ta viimaks. «Vana-
mehel oli minu ees hirm!»

XLV PEATÜKK

Ühel päeval külastas Martinit Kreis, Kreis, maa sool.
Martin pöördus tema poole kergendustundega, et ära
kuulata hiilgava tegevusplaani üksikasju, mis olid nii
pöörased, et huvitasid Martinit pigem kui kirjanikku,
mitte aga kui investeerijat. Kreis tegi keset oma ette-
kannet muide paraja pausi, mille vältel ta Martinile
kuulutas, et «Päikese häbis» on see ennast enamasti
näidanud puupeana.

«Aga ma ei tulnud siia, et heietada filosoofiast,» jät-
kas Kreis. «Ma tahan teada, kas te olete nõus paigu-
tama sellesse ettevõttesse tuhat dollarit või mitte.»

«Ei, nii suur puupea ma igatahes ka ei ole,» vastas
Martin. «Aga teate, mis ma teen. Teie kinkisite mulle
mu elu parima õhtu, teie andsite mulle, mida raha eest
osta ei saa. Nüüd on mul raha ja sel pole minu jaoks
mingit väärtust. Ma annan teile hea meelega tuhat dol-
larit, millel minu silmis väärtust ei ole, selle eest, mis
teie mulle tol õhtul andsite ja mis oli hindamatu. Teil
on raha tarvis. Minul on rohkem, kui ma vajan. Teie

tahate seda. Sellepärast te tulite. Pole mõtet seda minult välja meelitada. Võtke siis sama.»

Kreis ei väljendanud mingit üllatust. Ta peitis tšeki taskusse.

«Mina igatahes sõlmiksin hea meelega lepingu, mis garanteeriks teile palju niisuguseid õhtuid,» ütles ta.

«Liiga hilja.» Martin raputas pead. «See õhtu peab jääma mulle ainukeseks. Ma nägin paradiisi. Ma tean, teile on see üsna tavaline, aga minule polnud see tavaline. Nii kõrgele ei tõuse ma enam ialgi. Ma olen filosoofiaga lõpetanud. Ma ei taha sellest kunagi enam ühtegi sõna kuulda.»

«See on mu elus esimene dollar, mis ma filosoofiaga teenisin,» sõnas Kreis, seisatades lävel. «Siis läks turg lõhki.»

Ohel päeval sõitis mrs. Morse tänaval Martinist mööda, naeratas ja noogutas talle. Martin naeratas vastu ja kergitas kübarat. See vahejuhtum ei puudutanud Martinit põrmugi. Kuu aega tagasi oleks see temas äratanud vastikust või uudishimu ja pannud ta juurdlema, mida mrs. Morse sel hetkel tunda võis. Nüüd aga ei äratanud see Martinis ainustki mõtet. Ta unustas selle järgmisel hetkel. Ta unustas selle, nagu ta oleks unustanud Tsentraalpanga hoone või Raekoja, olles neist mööda kõndinud. Ometi oli ta vaim ebalooslikult aktiivne. Ta mõtted aina tiirlesid ja tiirlesid nagu karussellil. Selle ringi keskel püsis mõte: «Töö oli tehtud.» See näris ta ajus nagu hävimatu parasiit. Hommikul ärkas ta selle mõttega, öösel viirastus see ta unenägudes. Iga elunähtus ta ümber, mis puudutas ta meeli, seostus otsemaid «tehtud tööga». Loogika halastamatut ahelat mööda edasi liikudes jõudis ta järeldusele, et ta pole mitte keegi, mitte midagi. Mart Eden tänavakangelane ja Mart Eden meremees olid olnud tõelised, olid olnud tema ise. Aga Martin Edenit, kuulsat kirjanikku, polnud üldse olemas. Kuulus kirjanik Martin Eden oli massi ajus tekkinud udu ja massi aju oli kätkenud selle udu tänavakangelase ja meremehe Mart Edeni lihast ja verest ihusse. Aga teda ennast ei saanud petta. Ta ei olnud päikesemüüt, keda mass kummardas ja kellele ta lõunasööke ohvriks tõi. Tema teadis paremini.

Ta luges, mis ajakirjad temast kirjutasid, ja silmitses sealsamas oma pilte, kuni ta lõpuks ei suutnud enam iseennast nende portreedega samastada. Tema oli poiss, kes oli elanud täisverelist elu ja armastanud. Ta oli olnud leebe ja leplik elu kiusatuste vastu. Ta oli madrusena merd sõitnud, käinud võõrastel maadel ja juhtinud oma jõuku möödunud võitluspäevadel. Ta oli seesama poiss, kelle tuhanded raamatud avalikus raamatukogus alguses uimaseks olid löönud, kes hiljem oli nende keskel aga omaenda tee leidnud ja need endale allutanud. Ta oli seesama poiss, kes oli keskööl lampi põletanud, kannusega und peletanud ja ise raamatuid kirjutanud. Ent tollel mõõtmatu isuga õgardil, keda mass iga hinna eest sööta ihaldas, polnud temaga igatahes midagi ühist.

Ometi leidis ta ajakirjadest asju, mis teda lõbustasid. Kõik ajakirjad pidasid teda enda omandiks. «Warren's Monthly» reklaamis ennast tellijatele kui ajakirja, kes alati avastab uusi kirjanikke ja kes on muuseas ka Martin Edeni publikule tuttavaks teinud. «Valge Hiir» nõudis teda endale, niisamuti ka «Northern Review» ja «Mackintosh's Magazine», kuni «Gloobus» nad tummaks lõi, osutades võidukalt oma arhiivile, kus lebas pesurulli alt läbi lastud «Merelüürika». «Noorus ja Kaas-aeg», kes oli arvete maksmisest pääsenud ja taas ellu ärganud, esines oma prioriteedinõudmisega, mida ei lugenud keegi peale farmerite laste. «Transcontinenta» tuli välja väärika ja veenva avaldusega, näidates, kuidas tema esimesena avastas Martin Edeni. Sellele vaidles tuliselt vastu «Herilane», tuues asitõendiks «Haldja ja pärli». «Singletree, Darnley ja Ko.» tagasihoidlik hääli kustus üldisesse lärmi. Sellel kirjastusel puudus pealegi omaenda ajakiri, kus ta oleks saanud oma nõudmisi häälekamalt esitada.

Ajalehed arvutasid kokku Martini honorare. Mingil viisil pääsesid kuninglikud pakkumised, mida teatud ajakirjad talle olid teinud, avalikkuse ette ning Oaklandi kirikuõpetajad hakkasid talle sõbralikke külas-käike tegema, post tõi talle aga kuhjaga kirju elukutselistelt mangujatelt. Aga veel hullemad olid naised. Martini pilte trükiti suurtes tiraažides ja erikorrespondendid kasutasid ära ta jõulise päevitunud näo, ta haava-

armid, ta võimsad õlad, ta selged rahulikud silmad ja kergelt aukuvajunud askeetlikud põsed. Viimane epiteet meenutas talle ta ohjeldamatut noorust ja pani ta naeratama. Naiste hulgas, keda ta kohtas, märkas ta sageli ühte või teist, kes teda hindavalt, väljavalivalt vahtis. Ta naeris endamisi. Ta meenutas Brissendeni hoiatust ja naeris jälle. Naised ei suuda teda ilal hukutada, niipalju oli selge. Ta oli sellest east välja kasvanud.

Kord, kui ta Lizzie't õhtukooli saatis, tabas ta ühe hästiriietatud nägusa kodanliku daami pilgu. See pilk oli pisut liiga pikk, pisut liiga tungiv. Lizzie mõistis, mida see tähendab, ja ta keha tõmbus vihaseit pingule. Martin pani seda tähele, mõistis selle põhjust ja seletas Lizzie'le, kui harjunud ta sellega juba on, ja et ta sellest niikuinii ei hooli.

«Aga peaksid hoolima,» vastas Lizzie välkuvail silmil. «Sa oled haige, vaat milles on asi.»

«Ma ei ole ilal elus tervem olnud. Kaalun viis naela rohkem kui ilal varem.»

«Mitte sinu keha, vaid sinu pea. Sinu mõtlemise masinas on midagi korrast ära. Isegi mina näen seda. Ja kes olen mina?»

Martin kõndis mõtlikult ta kõrval.

«Ma annaksin kõik, mis mul on, et sa sellest paraneksid,» pahvatas neiu impulsiivselt. «Sa ei tohiks ükskõikseks jääda, kui naised sind niimoodi vaatavad. Sinusugune mees ei tohi. See ei ole loomulik. See võib olla memmepojale, aga sina ei ole siisugune. Mõttele, mis tahad, aga mina oleksin õnnelik, kui sulle satuks ette õige naine, kellest sa hooliksid.»

Õhtukooli ukse ees jättis ta Lizzie'ga jumalaga ja läks hotelli tagasi.

Oma tuppa jõudnud, vajus ta tugitooli ja jäi liikumatult enese ette pöörnitsema. Ta ei tukastanud ega mõtelnud. Ta aju oli tühi ja ainult vahetevahel võtsid seal kuju ja värvi kutsumata pildid, mis ta laugude all särama löid. Ta nägi neid pilte, ent oli neist vaevalt teadlik, igatahes mitte teadlikum kui unenäost. Kuid ta ei maganud. Korraks ta sirutas ennast ja vaatas kella. Oli täpselt kaheksa. Tal polnud midagi teha. Ja oli liiga vara voodisse heita. Siis tekkis ta ajus jälle

tühjus ning pildid võtsid ta laugude all kuju ja hajusid taas. Neis piltides polnud midagi konkreetset. Üksnes lopsakas roheline ja pöösataolised oksad, millest tungis labi kuum päikesepaiste.

Teda äratas koputus uksele. Ta ei maganud ja ta aju seostas koputuse otsekohe telegrammi või kirjaga, võib-olla ka hotelliteenijaga, kes toob pesumajast tagasi puhta pesu. Kui ta hõikas: «Sisse», mõtles ta parajasti Joe'st ja sellest, kus ta sõber praegu olla võiks.

Ta mõtles ikka veel Joe peale ega pöördunud ukse poole. Ta kuulis, kuidas see tasakesi sulgus. Tükk aega püsis vaikus. Martin unustas koputuse ja pöörnitse jälle tühjusse, kui kuulis äkki naise nuuksatust. Martin pani tähele, et see oli tahtmatu, kramplik, tagasihoitud ja lümmetatud nuuksatus, ja pöördus ümber. Järgmisel hetkel oli ta jalul.

«Ruth!» ütles ta hämmastunult ja kohmetuses.

Ruthi nägu oli kahvatu ja piinatud. Ta seisis otse ukse ees, toetudes ühe käega selle vastu, teine käsi rinnale surutud. Siis sirutas ta mõlemad käed haledalt Martini poole ja tõttas tema juurde. Kui Martin ta kätest kinni haaras ja ta tugitooli juurde viis, pani ta tähele, kui külmad neiu käed olid. Martin tõmbas teise tooli lähemale ja istus ise selle laiade käetoole. Ta oli liiga suures segaduses, et midagi öelda. Ta enda arvates oli kogu lugu Ruthiga igaveseks lõpetatud ja kinni pitseeritud. Praegu oli tal just siisugune tunne, nagu oleks Shelly Hot Springsi pesumaja Metropoli hotelli sisse tunginud, kaasas terve nädala pesu, millega oli vaja otsekohe pihta hakata. Mitu korda tahtis ta rääkima hakata, ent lõi iga kord kõhklema.

«Keegi ei tea, et ma siin olen,» ütles Ruth jõuetul häälel abiotsiva naeratusega.

«Mis sa ütlesid?» küsis Martin.

Ta enda häälekõla üllatas teda.

Ruth kordas oma sõnu.

«Ahah,» ütles ta ja mõtles, mida muud võiks ta veel öelda.

«Nägin sind, kui sa koju tulid, ja ootasin paar minutit.»

«Ahah,» ütles Martin jälle.

Ta ei olnud ilal elus nii kildakeelne olnud. Tal ei olnud

peas tõepoolest mitte ainustki mõtet. Ta tundis end rumalana ja saamatuna, aga ka kõige parema tahtmise juures ei osanud ta midagi ütelda. Lihtsam oleks olnud, kui oleks sisse tunginud Shelly Hot Springsi pesumaja. Siis oleks ta võinud käsed üles keerata ja tööle asuda.

«Ja siis sa tulid üles,» ütles ta lõpuks.

Ruth noogutas pisut edvistavalt ja lõdvendas oma salli. «Nägin sind alguses üle tänava, kui sa läksid selle tüdrukuga.»

«Ah jaa,» ütles Martin lihtsalt. «Ma saatsin teda õhtukooli.»

«Kas sa ei rõõmusta, et ma tulin?» küsis Ruth pärast järgmist vaikusehetke.

«Jah, muidugi,» sõnas Martin tõtates. «Aga kas see ei olnud järelemõtlematu, et sa siia tulid?»

«Ma lipsasin vaikselt sisse. Keegi ei tea, et ma siin olen. Ma tahtsin sind näha. Ma tahtsin sulle öelda, et ma olin väga rumal. Ma tulin, sest ma ei suutnud sinust enam kauem eemal olla. Mu süda sundis mind tulema, sest... sest ma tahtsin tulla.»

Ta kummardus lähemale, tõusis ja tuli Martini juurde. Kiiresti hingates pani ta viivuks kae Martini õlale ja libises siis Martinil käte vahele. Teades, et niisuguse enesepakkumise tagasilükkamine on raskeim solvang, mis naisele osaks võib saada, ja tahtmata neiuale valu teha, võttis Martin Ruthil suuremeelselt ja südamlikult ümbert kinni ja surus ta enese vastu. Aga selles süleluses ei olnud soojust, selles puudutuses polnud hellust. Ruth tuli ta käte vahele ja Martin hoidis teda — see oli kõik. Neiu pugest talle lähemale, nihutas ennast pisut ja haaras Martinil äkki kaelast kinni. Aga Martini ihu ei hõõgunud enam ta käte all, tal oli piinlik ja ebamugav tunne.

«Mispärast sa niimoodi värised?» küsis Martin. «Oled külmetanud? Tahad, ma lülitan kütte sisse?»

Martin tahtis ennast vabastada, aga Ruth klammerdus ägedasti värisedes tema külge.

«See on lihtsalt närvidest,» ütles ta hambaid lõgistades. «Kohe läheb mööda. Näe, mul ongi juba parem.»

Värin vaibus vähehaaval. Martin hoidis teda ikka veel oma süleluses, aga nüüd oli tal kõik selge. Ta teadis, milleks Ruth oli tulnud.

«Ema tahtis, et ma naituksin Charley Hapgoodiga,» sõnas ta.

«Charley Hapgoodiga! Sellega, kes aina lamedusi räägib!» ägas Martin. Ja lisas siis: «Ja nüüd su ema tahab vist, et abielluksid minuga.» See ei olnud küsimus. Martin ütles seda kindla teadmisega ja ta silme ees hakkasid tantsima honorarisummad.

«Ta ei ole vastu, niipalju ma tean,» sõnas Ruth.

«Ta peab mind siis kõigiti sobivaks?»

Ruth noogutas.

«Ja ometi olen ma just niisama sobimatu kui siis, kui ta meie kihluse katkestas,» arutas Martin. «Ma ei ole sugugi muutunud. Ma olen seesama Martin Eden ja tõtt öelda isegi natuke halvem — ma suitsetan jälle. Kas sa ei tunne minu juures tubakalõhna?»

Vastuseks surus Ruth peopesa meelitavalt ja mänglevalt Martini suule, oodates suudlust, millega niisugune tegu vanasti alati oli lõppenud. Aga Martini huultes polnud hellitust. Ta ootas, kuni Ruth oma peo ära võttis, ja jätkas siis:

«Ma ei ole muutunud, ma ei ole endale töökohta leidnud. Ma ei otsigi töökohta. Veel enam, ma ei hakkagi töökohta otsima. Ja ma arvan ikka veel, et Herbert Spencer on suur ja üllas inimene ja et kohtunik Blount on püstiloll. Ma käisin hiljaaegu tema juures lõunal, nii et ma peaksin teadma.»

«Aga isa küllakutset sa vastu ei võtnud?» tõreles Ruth.

«Sa siis tead sellest? Kes ta minu juurde saatis? Sinu ema?»

Neiu vaikis.

«Tähendab tema. Seda ma arvasin. Ja nüüd ta vist saatis sinu?»

«Mitte keegi ei tea, et ma olen siin,» protesteeris Ruth. «Kas sa arvad, et ema oleks seda lubanud?»

«Ta lubaks sul minuga abielluda, see on selge.»

Ruth kiljatas. «Oh, Martin, ära ole nii julm. Sa ei ole mind kordagi suudelnud. Sa oled tundetu nagu nott. Mõtle, millise hulljulge teoga ma hakkama sain!»

Ta vaatas judisedes toas ringi, aga suur osa sellest pilgust reetis uudishimu. «Mõtle ainult, kus ma olen!»

«Ma võiksin sinu eest surra! Ma võiksin sinu eest surra!» helisesid Lizzie sõnad Martini kõrvus.

«Miks sa enne ei julgenud?» küsis Martin karedalt. «Siis, kui mul töökohta ei olnud? Siis, kui ma nälgisin? Ma olin siis just samasugune kui praegu, nii inimesena kui kunstnikuna — seesama Martin Eden. See küsimus painab mind juba ammu. Ma ei räägi mitte üksi sinust, vaid üldse kõigist. Sa näed, et ma ei ole üldse muutunud, ehkki minu ootamatu näiline hindaminek sunnib mind seda endale ikka ja uuesti kinnitama. Mu luudel on seesama liha, mul on needsamad sõrmed ja varbad. Ma olen endine. Ma pole omandanud mingit uut jõudu või voorust. Mu aju on seesama endine aju. Ma ei ole kirjanduses ja filosoofias mitte ainustki uut üldistust teinud. Ma ei ole millegi poolest rohkem väärt kui sel ajal, mil keegi minu vastu huvi ei tundnud. Ja ma ei suuda taibata, mispärast nüüd kõik minust huvitatud on. Kindlasti mitte minu enese pärast, sest mina olen seesama vana Martin Eden, kellest nad küünevõrra ei hoolinud. Seepärast peab põhjus olema milleski muus, milleski, mis asub minust väljaspool, milleski, mis ei ole mina. See peitub teiste inimeste ajus. Ja rahas, mis ma olen teeninud ja praegugi teenin. Aga see raha ei ole ju mina. See seisab pangas ja Tomi, Dicki ja Harry taskus. Ja sinagi tahad mind nüüd selle pärast, tunnustuse ja raha pärast.»

«Sa murrad mu südame,» nuuksus Ruth. «Sa tead, et ma armastan sind, sa tead, et ma tulin, kuna ma sind armastan.»

«Ma kardan, et sa ei saanud minu mõttest õigesti aru,» ütles Martin lahelt. «Ma tahan teada, millest see tuleb, et sa armastad mind nüüd hoopis rohkem kui tollal, mil su armastus oli nii nõrk, et sa mu maha salgasid.»

«Unusta ja andestal!» hüüdis Ruth kirklikult. «Ma olen sind kogu aeg armastanud, pea seda meeles. Ja ma olen nüüd siin, sinu käte vahel.»

«Kardan, et olen nagu kaval kaupmees, kes ühe silmaga sihib kaalanäitu, püüab su armastust kaaluda ja välja uurida, mida see õieti väärt on.»

Ruth vabastas end Martini sülelusest, ajas end sirgu

ja vaatas Martinile kaua ja uurivalt otsa. Ta avas juba suu, aga lõi siis kõhkleva ning otsustas ümber.

«Mina näen seda nii,» jätkas Martin. «Varem, kui ma olin seesama mis praegu, ei hoolinud minast nähtavasti ükski inimene ka minu oma klassist. Ma olin kõik oma raamatud juba valmis kirjutanud, aga mitte keegi, kes käsikirju luges, ei paistnud neist hoolivat. Ja arvestades seda, mis ma kirjutanud olin, näisid nad minust tõtt ütelda veelgi vähem hoolivat. Näis, nagu oleksin ma kirjutamisega toime pannud teo, mis oli pehmelt ütelda alandav. «Otsi endale töökohti!» nõudsid kõik.»

Ruth tegi liigutuse, nagu tahaks ta Martinile vastu vaielda.

«Jah, jah,» ütles Martin, «välja arvatud sina. Sina nõudsid, et ma saavutaksin mingi positsiooni. Kodune sõna «töökoht» riivab su kõrva, nagu paljugi sellest, mis ma olen kirjutanud. See on brutaalne. Aga usu mind, minule polnud see sugugi vähem brutaalne, kui kõik mu tuttavad seda mulle soovitasid, nii nagu mõnele kõlblusetule tüübile soovitatakse ennast parandada. Aga ma tulen uuesti asja juurde. Minu tööde avaldamine ja lugejaskonna tähelepanu, mis mulle osaks langes, muutis sinu armastuse ümber. Sa ei tahtnud abielluda Martin Edeniga, ehkki ta oli oma töö juba teinud. Sinu armastus tema vastu polnud küllalt tugev, et sa temaga abielluda oleksid võinud. Aga praegu on sinu armastus tugev küllalt ning ma pean paratamatult tegema järelduse, et selle tugevuse põhjuseks on minu teoste avaldamine ja avalikkuse tähelepanu. Sinu puhul ma ei räägi honoraridest, ehkki ma olen kindel, et neil on sinu ema ja isa meelemuutuses oma osa. Muidugi pole see mulle kaugeltki meelitatav. Aga kõige halvem on, et see sunnib mind kahtlema Armastuses, pühas Armastuses. On siis armastus nii labane asi, et peab endale toitu otsima kirjastamisest ja avalikkuse tähelepanust? Näib nii. Ma olen istunud ja selle üle järele mõelnud, kuni mu pea hakkas ringi käima.»

«Vaene, vaene pea.» Ruth sirutas käe ja silus sõrmedega hellitavalt läbi Martini juuste. «Teeme nii, et ta enam ringi ei käiks. Alustame uuesti. Ma armastasin sind kogu aeg. Ma tean, ma olin nõrk, et ma ema tahtmisele järele andsin. Ma poleks pidanud seda tegema.

Aga sa ju ise rääkisid nii sageli suuremeelse leplikkusega inimese ekslikkusest ja nõrkusest. Ole nüüd leplik ka minuga. Ma tegin valesti. Anna mulle andeks.»

«Oh, ma annan andeks,» ütles Martin kannatamatult. «Kerge on andeks anda seal, kus õieti ei olegi midagi andestada. Sul pole vaja mitte millegi eest andeks paluda. Inimene talitab oma parema äratundmise järgi ja rohkem ta ei suudagi. Niisama hästi võiksin ma sinult andeks paluda, et ma tööle ei läinud.»

«Mul olid head kavatsused,» vaidles Ruth vastu, «sa tead seda. Ma poleks sind armastanud, kui mul poleks olnud häid kavatsusi.»

«Tõsi, aga oma heade kavatsustega oleksid sa minu hävitanud. Jah, just,» tõrjus ta tagasi katse vastu vaielda. «Sa oleksid hävitanud minu kirjanikutöö ja karjääri. Realism on mulle loomu poolest omane. Kodanlik mõttelaad aga vihkab realismi. Kodanlus on pelgurlik. Ta kardab elu. Ja sa püüdsid kõigest väest panna ka mind elu kartma. Sa oleksid mu muutnud hingetuks oleandiks. Sa oleksid mu surunud tillukesse elulahtrisse, kus kõik väärtused on ebatõelised, võltsid ja labased.» Martin tundis, kuidas Ruth protestivalt nõksatas. «Kodanliku hariduse ja kultuuri alusmüüriks on labasus, tõsi küll, siiras labasus. Sa tahtsid minust teha hingetu olendi, kujundada mind omaenda klassi näo järgi, istutada minusse oma klassiideale, klassihinnanguid ja klassieelarvamusi.» Martin raputas kurvalt pead. «Ja sa ei saa isegi praegu aru, mis ma räägin. Sa ei näe minu sõnades seda mõtet, mida ma püüan neisse panna. Kõik, mis ma ütlen, on sinu jaoks paljas fantaasia. Minu jaoks aga on see elutõde. Parimal juhul oled sa vaid pisut imestunud ja sulle teeb nalja, et see tahumata poiss, kes on alles äsja kuristiku põhjamudast välja roninud, mõistab kohut sinu klassi üle ja nimetab seda labaseks.»

Jõuetult langetas Ruth pea Martini õla najale ning ta keha hakkas uuesti närviliselt värisema. Martin ootas veidi aega, andes Ruthile võimaluse vastata, ja jätkas siis ise:

«Nüüd tahad sa aga meie armastust uuesti otsast alustada. Sa tahad, et me abielluksime. Sa tahad mind. Aga kuula, mis ma sulle ütlen. Kui minu raamatud

poleks tähelepanu äratanud, oleksin ma ikkagi seesama, kes ma praegu olen. Ja sa ei oleks minu juurde tagasi tulnud. Kõik need neetud raamatud...»

«Ära vannu,» katkestas Ruth teda.

See etteheide pani Martini jahmatama. Ta puhkes karedalt naerma.

«Seal see nüüd on,» ütles ta. «Otsustaval hetkel, kus sinu eluõnn nähtavasti kaalul on, kardad sa jällegi elu nagu vanasti. Kardad elu ja südamest tulnud vandesõna.»

Need sõnad tegid Ruthile selgeks ta teguviisi lapsikuse. Aga ometi leidis ta, et Martin seda ülekohtuselt suureks puhub, ja tundis end seepärast solvatuna. Tükk aega istusid nad vaikides. Ruth mõtles meeleheitlikult, Martin aga vaagis oma armastust, mis nüüd haihtunud oli. Ta teadis nüüd, et tegelikult polnud ta iial Ruthi armastanud. Ta oli armastanud idealiseeritud Ruthi, omaenda loodud eeterlikku olendit, oma armastusluuletuste säravat valget vaimu. Tõelist kodanlikku Ruthi kõigi ta kodanlike puudustega ja kodanliku psühholoogia poolt lootusetult piiratud mõttelaadiga polnud ta iialgi armastanud.

Ruth hakkas äkki rääkima.

«Ma tean, et sul on paljuski õigus. Ma kartsin elu. Ma ei armastanud sind, nagu oleksin pidanud. Ma olen nüüd õppinud paremini armastama. Ma armastan sind sellepärast, mis sa oled, sellepärast, mis sa olid. Ma armastan sind sellisenagi, nagu sa praegu oled. Ma armastan sinus seda, mille poolest sa erineb inimestest, keda sa nimetad minu klassiks, sinu tõekspidamiste pärast, mida ma ei mõista, ehkki ma tean, et ma suudan neid mõistma õppida. Ma pühendan ennast sellele, et neid mõistma õppida. Ja isegi see, et sa suitsetad ja vannud, on osa sinust ja ma tahan sind armastada ka selle pärast. Ma suudan veel õppida. Viimase kümne minuti jooksul olen ma palju õppinud ja see, et ma julgusin siia tulla, on tunnistuseks, et ma olen juba midagi õppinud. Oh, Martin!...»

Ta nuuksus ja puges Martinile lähemale.

Esimest korda võttis Martin tal nüüd hellalt ja kaastundlikult ümbert kinni ja Ruth pani seda tähele õnneliku tuksatusega ja selgival näol.

«On liiga hilja,» ütles Martin. Talle meenusid Lizzie sõnad. «Ma olen haige — oh ei, mitte mu kehá — mu hing, mu aju. Ma ei usu vist enam millessegi. Ma ei hooli millestki. Oleksid sa olnud niisugune paar kuud tagasi, siis oleks kõik teisiti olnud. Nüüd aga on liiga hilja.»

«Ei ole hilja!» hüüdis Ruth. «Ma näitan sulle. Ma tõestan sulle, et mu armastus on kasvanud, et see on mulle tähtsam kui mu klass ja kõik muu, mis mulle kallis on. Ma hakkan põlgama kõike seda, mida kodanlus üle kõige hindab. Ma ei karda enam elu. Ma jätan oma isa ja ema ja lasen oma nimel oma sõprade suus sõimusõnaks saada. Ma tulen praegu siia sinu juurde vabas armastuses, kui sa tahad. Ja ma olen uhke ja rõõmus, et ma võin sinu juures olla. Kui ma ka olen armastuse reetnud, siis tahan ma nüüd armastuse nimel reeta kõik selle, mis eelmise reetmise põhjuseks oli.»

Ta seisis Martini ees ja ta silmad särasid. «Ma ootan, Martin,» sosistas ta, «ootan, et sa mu vastu võtaksid. Vaata mind.»

Martin vaatas teda ja ta oli tema meelest ülev. Ta oli tasa teinud kõik, mis temas seni puudus, oli end viimaks ometi tõelise nalsena kodanlike konventsioonide raudseist ahelaist lahti kiskunud. See oli ülev, suurepärane, hulljulge. Kuid ometi — mis oli Martiniga sündinud? Teda ei erutanud ega liigutanud Ruthi tegu. See ülevus ja suurepäratus oli ainult intellektuaalne. Sel hetkel, kus Martinis kõik lõõmama oleks pidanud, avaldas ta Ruthile vaid külmalt kiitust. Martini süda polnud puudutatud. Ruth ei äratanud temas mingit ihaldust ja jälle meenusid talle Lizzie sõnad.

«Ma olen haige, väga haige,» ütles ta lootusetu liigutusega. «Kuni praeguse hetkeni ei teadnud ma, kui haige ma olen. Minus on midagi kaduma läinud. Ma ei ole kunagi elu kartnud, aga ma ei osanud kunagi aimata, et võin olla elust küllastunud. Ma olen nii tulvil elu, et minusse ei mahu nüüd ainustki soovi. Kui minus veel ruumi oleks, siis ihkaksin sind nüüd. Sa näed, kui haige ma olen.»

Martin laskis pea tagasi ja sulges silmad, ja otsekui nuttev laps, kes unustab oma mure, silmitsedes päikesevalgust, mis nõrgub läbi silmi katva pisaratekile, nii

unustas Martin oma haiguse, Ruthi juuresoleku ja kõik muu, silmitsedes lopsakat rohelist, millest tungis läbi kuum päikeseapaiste ja mis ta suletud laugude all kuju võttis ja särama lõi. Päikesevalgus oli liiga kalk ja pimestav, seda oli valus vaadata, aga ta vaatas siiski, teadmata, mispärast.

Teda äratas ukselingi lõgin. Ruth seisis ukse juures.

«Kuidas ma välja saan?» küsis ta nutuselt. «Ma kardan.»

«Oh, anna andeks!» hüüdis Martin ja hüppas jalule. «Sa näed, ma pole enam ma ise. Ma unustasin, et sa oled siin.» Ta puudutas käega laupa. «Sa näed, ma pole päris terve. Ma saadan su koju. Võime teenijate trepist alla minna. Keegi ei näe meid. Tõmba oma loor alla ja kõik läheb hästi.»

Kramplikult Martini käsivarrest kinni holdes sammus Ruth läbi hämaralt valgustatud koridoride ja laskus kitsast trepist alla.

«Nüüd pole enam midagi karta,» ütles ta, kui nad kõnniteele jõudsid, ja tahtis samal ajal oma kätt Martini käevangust välja tõmmata.

«Ei, ei, ma saadan su koju,» vastas Martin.

«Ei, palun ära saada,» vaidles Ruth vastu. «Pole vaja.»

Uuesti tahtis Ruth oma kätt ära tõmmata. Viivuks ärkas Martinis uudishimu. Nüüd, kus Ruth väljaspool hädahoitu oli, hakkas ta jälle kartma. Peaaegu kahetsus tahtis ta Martinist vabaneda. Martin ei suutnud sellele mingit seletust leida ja pani selle närvilisuse arvele. Ta hoidis Ruthi tõrksat kätt kinni ja hakkas koos temaga edasi minema. Kui nad olid pool tänava vahet ära käinud, märkas Martin pikas mantlis meest, kes ehmatades ühte ukseavasse põikas. Kui nad sealt möödusid, vaatas Martin kõrvale, ning kõrgele ülestõmmatud kraest hoolimata arvas ta eksimatult Ruthi venna Normani ära tundvat.

Teel rääkisid Ruth ja Martin üsna vähe. Ruth oli uimane, Martin oli apaatne. Korraks mainis ta, et kavatseb tagasi Lõunamerele minna, ja kord palus Ruth talle andestada, et oli tulnud. See oli kõik. Lahkumine Ruthi kodu uksele oli kombekohane. Nad surusid kätt, soovisid head ööd ja Martin kergitas kübarat. Uks

vajus kinni, Martin süütas sigareti ja hakkas hotelli tagasi minema. Möödudes ukseavast, kuhu Norman end peitnud oli, jäi Martin seisma ja vaatas mõttlikult sinna sisse.

«Ta valetas,» ütles Martin valjusti. «Ta pani mu uskuma, et on hakkama saanud hulljulge teoga, aga kogu aeg teadis ta, et vend, kes ta siia tõi, ootab all, et teda koju tagasi saata.» Martin puhkes naerma. «Oh neid kodanlasi! Kui ma, omadega läbi olin, ei tohtinud mind keegi koos tema õega näha. Kui mul, aga on pangaarve, toob ta tema ise minu juurde.»

Sel hetkel, kui ta ümber pöördus, et edasi minna, lähenes talle selja tagant kerjav hulgus, kes läks samas suunas.

«Palun, mister, kas saaksite mulle anda veerand dollarit öökorteri jaoks?» kuulis ta tema sõnu. Kuid hääl, mis neid sõnu lausus, sundis Martinit ümber pöörama. Järgmisel hetkel raputas ta Joe kätt.

«Kas mäletad, kuidas me Hot Springsis lahkusime,» sõnas Joe. «Ma ütlesin, et me kohtume veel. Mul oli kohe niisugune tunne. Ja näe, saimegi kokku.»

«Sa näed hea välja,» ütles Martin imetlevalt. «Ja sa oled juurde võtnud.»

«Selge, et olen.» Joe nägu säras. «Enne kui ma hulkuma läksin, ei teadnud ma üldse, mis on elu. Nüüd ma olen kolmkümmend naela juurde võtnud ja enesetunne on kogu aeg priima. Vanasti olin ma ainult luu ja nahk. Kindel, et hulkumine istub mulle.»

«Aga ikkagi pole sul kohta, kus magada,» nõokas Martin, «ja on külm õhtu.»

«Ah et pole, kus magada?» Joe pistis käe püksitaskusse ja võttis välja kamalutäie peenraha. «Mul on seda puru küll,» ütles ta vaimustatult, «aga sa paistsid sobiv mees olevat, sellepärast ma kukkusingi nuiama.»

Martin hakkas naerma ega teinud rohkem etteheiteid.

«Sul on seal mitme kõva napsi raha,» ässitas ta.

Joe puistas raha taskusse tagasi. «Niisugust asja ei ole,» kuulutas ta. «Mina ei ole lakard. Ega mind küll miski ei keela, aga ma lihtsalt ei taha. Sellest ajast peale, kui ma sind viimati nägin, olen ainult üks kord purjus olnud, ja siis ka kogemata, tühja kõhu peale.

Kui ma töötan nagu loom, siis joon ka looma moodi. Aga kui ma elan nagu inimene, siis ka joon nagu inimene. Mõni klahv vahetevahel, kui tahtmine tuleb, aga see on ka kõik.»

Martin määras temaga järgmiseks päevaks kohtamise ja läks hotelli. Fuajees peatus ta ja uuris reisiaurikute sõiduplaani. Viie päeva pärast sõitis «Mariposa» Tahiti-
tile.

«Helistage homme ja reserveerige mulle üks kajut,» ütles ta dispetšerile. «Mitte tekikajut, vaid sügaval all Paapardal — pakpoordis. Pidage meeles, pakpoordis. Parema kirjutage üles.»

Oma tuppä jõudnud, heitis ta voodisse ja uinus rahulikult nagu laps. Päevasündmused polnud talle mingit mõju avaldanud. Ta vaim oli uutele muljetele surnud. Südamlikkusepuhang, mida ta Joe'd kohates tundis, oli õige põgus olnud. Juba järgmisel minutil oli endine pesukojatööline teda tüüdanud ja rääkimise kohustus koorinavana tundunud. Ja seegi, et ta viie päeva pärast oma armastatud Lõunamerele pidi sõitma, jättis ta taiesti külmaks. Nii ta sulges silmad ja magas korralikult kaheksa tundi ühtejärke. Ta uni polnud rahutu. Ta ei pööranud ennast voodis ega näinud und. Uni oli talle saanud unustuseks ja igal hommikul ärkas ta kahetsusega. Elu häiris ja tüütas teda ning aeg oli talle nuhtluseks.

XLVI PEATÜKK

«Tead, Joe,» ütles ta järgmisel hommikul, niipea kui oma vana löökaaslast nägi. «Kahekümnendal tänaval on üks prantslane. Ta on kõva raha kotte ajanud ja sõidab tagasi Prantsusmaale. Tal on kena väike hästi sisustatud aurupesumaja. See on sulle alguseks sobiv, kui tahad ennast sisse seada. Sää, võta see Osta endale uued riided ja ole kelli kümme selle mehe kontoris. See on agent, kes pesumaja mulle välja vaatas. Ta viib su sinna ja näitab kõik kätte. Kui see sulle meeldib ja sa arvad, et asi on oma hinda väärt — kaksteist tuhat —, siis tulla mulle ja pesumaja on sinu. Nüüd lase jalga. Mul on tegemist. Hiljem näeme.»

«Kui, Mart,» ütles Joe aeglaselt ja tõusva vihaga. «Ma tulin täna hommikul siia, et sinuga kokku saada. Mõistad! Ma ei tulnud mingi pesumaja pärast. Ma tulin, et vana sõpruse poolest juttu vesta, sina aga sorkad mulle mingi pesumaja nina alla. Kas tead mis! Võta oma pesumaja ja keri põrgusse.»

Joe tahtis juba toast välja tuisata, aga Martin sai tal õlast kinni ja pööras ta ümber.

«Tead, mis ma sulle ütlen, Joe. Kui sa nii teed, annan sulle vastu vahetumist. Ja vana sõpruse poolest — ma virutan kõvasti. Saia aru? Noh, kas võtad vastu? Võtad?»

Joe haaras Martinil ümbert kinni ja püüdis maha palsata, ning Martin rabeles ja ränkles, et teise haarest vabaneda. Teineteisest kõvasti kinni hoides vaarusid nad mööda tuba ringi ja kukkusid lõpuks mõlemad korytooli otsa, mis lendas pilbasteks. Joe jäi alla, käed laiali. Martin hoidis tal käsivartest kinni ja pani põlve Joe rinnale. Lõpuks laskis Martin hingeldava ja õhku ahmiva Joe lahti.

«Nüüd arutame natuke seda asja,» ütles Martin. «Ära mõtle, et sa minuga nii lihtsalt toime tulead. Kõigepealt tahan ma selle pesumaja asja klaariks teha. Siis tuleb ja me ajame vana sõpruse poolest juttu. Ma ütlesin, et mul on praegu tegemist. Vaata seda.»

Hotelliteenija oli parajasti toonud hommikuse posti — suure hunniku kirju ja ajalehti.

«Kuidas ma jõuan selle kõik läbi lapata, kui pean sinuga juttu ajama? Mine nüüd õienda pesumaja asi ära, eks siis saame kokku.»

«Olgu,» nõustus Joe vastumeelselt. «Ma mõtlesin, et tahad must lihtsalt lahti saada, kuid ma vist eksisin. Aga kui me teeme rusikatega, Mart, siis sa mind juba läbi ei peksa; mul on pikem käsi.»

«Kunagi paneme kindad kätte ja vaatame,» sõnas Martin naeratades.

«Igatahes! Niipea kui ma pesumaja käima saan.» Joe sirutas käe välja: «Näed, kus on mehel käsivars. Ma teen sulle, nii et sa tead.»

Martin ohkas kergendatult, kui uks Joe järel sulgus. Ta oli muutumas inimpõlguriks. Päevast päeva pidi ta ennast ikka rohkem ja rohkem pingutama, et inimeste

vastu viisakas olla. Nende juuresolek häiris teda ja sunnitud vestlus ajas ta vihale. Nad tegid ta rahutuks, ja niipea kui ta nendega kokku puutus, hakkas ta vabandusi otsima, et neist lahti saada.

Ta jättis posti puutumata ja konutas pool tundi tegevusetult tugitoolis. Ta peas sündisid vaid juhuslikult ähmased, väljakujunemata mõtted, pikkade vaheaegade tagant panid need ta mõistuse pealispinna üksnes kergelt virvendama.

Siis tõusis ta ja hakkas posti läbi vaatama. Selle hulgas oli tosin autogrammipalvet — need tundis ta esimesest pilgust ära. Oli elukutseliste rahamangujate kirju. Talle kirjutasid hullumeelsed — alates mehest, kes töötas *perpetuum mobile* mudeli kallal, ja mehest, kes tõestas, et maa on tegelikult õõnsa kera sisepind, ning lõpetades mehega, kes palus rahalist toetust Kaliforniia poolsaare ostmiseks, et sinna kommunistlikku kolooniat rajada. Kirjutasid naised, kes tahtsid temaga tuttavaks saada — üks selline kiri pani Martini naeratama, sest kirjutaja oli juurde lisanud kirikumaksu kvitungi, mis pidi andma tunnistust ta ausatest kavatsustest ja korralikest elukommetest.

Suur osa päevasest kirjade kuhjast läks tõlmetajate ja kirjastajate arvele — ühed palusid Martinilt põlvili käsikirju, teised palusid Martinilt põlvili raamatuid. Neidsamu vaeseid põlatud käsikirju, mille postikulude katteks Martini kogu vallasvara nii paljude süngete kuude vältel pandimajas seisis. Oli ka tšেকে inglise kordustrükkide eest ja avansse välismaiste tõlgete eest. Martini agent Inglismaal kirjutas kolme raamatu tõlkeõiguse müügist Saksamaale ja teatas, et tõlked rootsi keelde on juba müügil, ehkki nende eest tasu loota ei ole, sest Rootsi polnud Berni konventsiooni osaline. Taotleti ka Martini vormilist nõusolekut tõlkeks vene keelde, kuigi ka see maa ei olnud Berni konventsiooni liige.

Martin võttis ette tohutu ajaleheväljalõigete puntra, mille talle saatis pressibüroo, ning luges endast ja oma furoori tekitanud hiilgavast edust. Kogu ta looming oli üheainsa vägeva heitega avalikkuse ette paisatud. Ta oli publiku sellega jalust rabanud just niisamuti nagu Kipling omal ajal, kui ta ise juba surmasuus oli ja

kogu inimkari, keda ajendas karja mõtteviis, teda äkki lugema hakkas. Martinile meenus, kuidas see karjamaailm, pärast seda kui oli Kiplingit lugenud ja ülistanud, ilma teda põrmugi mõistmata, kirjanikule mõni kuu hiljem äkki kallale sööstis ja ta lõhki kiskus. See mõte pani Martini muigama. Mille poolest tema parem oli ja kas ei oodanud teda ennast mõne kuu pärast samasugune saatatus? Aga tema veab karja ninapidi. Ta on siis juba kaugel Lõunamerel, ehitab oma rohtmaja, kaubitseb pärlite ja kopraga, lendab kerges kanuus üle karide, püüab haisid ja tuunikalu, kütib metskitsi Taioha oru naabruses, oma oru kaljustel nõlvadel.

Parajasti kui ta seda mõtles, taipas ta äkki masendusega oma olukorra täielikku lootusetust. Ta nägi nüüd selgesti, et on Surmavarju orus. Elu, mis temas veel oli, närtsis, vaibus, liikus surma poole. Ta mõistis, et ta pigem magab kui elab, ja ei ihkagi muud kui und. Minevikus oli ta und vihanud. See röövis temalt hindamatult kalleid eluhetki. Neli tundi und kahekümne nelja tunni vältel tähendas, et temalt oli röövitud neli elutundi. Kuidas ta oli und põlanud. Nüüd põlgas ta elu. Elu ei olnud hea. See oli ta suus maitsetu ja kibe. Selles oligi teda ähvardav oht. Elu, mis siiralt elu poole ei püüa, on määratud hääbumisele. Martinis liigutas end mingi kaduv enesesäilitamise instinkt ja ta mõistis, et peab ära minema. Ta vaatas toas ringi ja mõte, et tuleb asju pakkima hakata, ärritas teda. Kõige parem on ehk jätta see viimaseks minutiks. Vahepeal võib ta varustuse muretsemisega oma aega täita.

Martin pani kübara pähe ja läks välja. Ta astus sisse relvakauplusesse, kus ta veetis kogu hommikupooliku, valides automaatpüsse, laskemoona ja õngenööre. Kaubanduse alal aga vaheldub mood ruttu ja ta teadis, et peab müügiks määratud kaupade tellimise edasi lükama, kuni ta Tahitiile jõuab. Ja kaupu võib ta niikuinii tellida Austraaliast. See lahendus valmistas talle rõõmu. Ta oli jällegi ühe ülesande kaelast ära saanud, ja igasugune tegevus oli talle vastumeelne. Kerge südamega läks ta hotelli tagasi, tundes rahuldust teadmisest, et seal ootab teda tugitool. Ja ta ägas sisemiselt, kui nägi tuppast astudes Joe'd tema leentoolis istuvat.

Joe oli pesumajast vaimustuses,

Kõik asjad olid joonde aetud ja ta pidi järgmisel päeval omanikuõigusesse astuma. Martin pikutas voodis, silmad kinni, Joe aga aina lobises. Martini mõtted viibisid kaugel — nii kaugel, et ta neist harva üldse teadlikuks sai. Üksnes suure pingutusega sundis ta end aegajalt vastama. Ja ometi oli see Joe, kes talle alati oli meeldinud. Aga Joe rippus südamega elu küljes. Martini kurnatud vaimule oli ta lärmakas juuresolek piinav. See oli ta väsinud närvidele nagu valuproov. Kui Joe meenutas, et nad kord veel kahekesi poksikindad kätte tõmbavad, oleks Martin peaaegu karjatanud.

«Ära unusta, Joe, sa pead juhtima oma pesumaja nende reeglite järgi, mis sa ise Shelly Hot Springsis hoolega välja töötasid,» ütles ta. «Ei mingeid ületunde ega öötööd. Lapsi ei tohi rulli taha lasta. Lapsi ei tohi üldse tööle panna. Ja olgu õiglased palgad.»

Joe noogutas ja võttis taskuraamatu välja.

«Vaata siia. Panin täna hommikupoolikul kõik reeglid kirja. Mis sa neist arvad?»

Ta luges need valjusti ette ja Martin kiitis heaks, oodates samal ajal piinatult, millal Joe minema hakkab.

Kui ta ärkas, oli hiline pärastlõuna. Aegamööda sai ta elu tõsiasjadest taas teadlikuks. Ta vaatas toas ringi. Nähes, et Martin magab, oli Joe nähtavasti vaikselt minema lipsanud. Martin leidis, et see oli temast kena. Siis sulges ta silmad ja jäi jälle magama.

Järgnevatel päevadel oli Joe'l liiga palju tegemist pesumaja ülevõtmisega ja töö ümberkorraldamisega, nii et ta Martinit harva tülitas. Ja alles ärasõidu eelpäeval teatasid ajalehed, et Martin on «Mariposale» pileti võtnud. Kord, kui enesesäilitamise instinkt Martinis koraks pead tõstis, läks ta arsti juurde ja laskis ennast põhjalikult läbi vaadata. Arst ei leidnud tal vähimatki viga olevat. Ta süda ja kopsud kuulutati oivalisteks. Iga organ — niipalju kui arst suutis kindlaks teha — oli normaalne ja töötas laitmatult.

«Teil pole mitte midagi viga, mr. Eden,» ütles arst, «absoluutselt mitte midagi. Te olete terve nagu purikas. Ausõna, ma kadestan teid teie tervise pärast. See on oiuline. Milline rind! Just siin ja teie kõhus peitubki teie haruldase kehaehituse saladus. Füüsiliselt

olete mees, kelle sarnast pole tuhande, kümne tuhande hulgas. Kui teid ei taba õnnetusjuhtum, peaksite elama saja-aastaseks.»

Ja Martin mõistis, et Lizzie diagnoos oli õige. «Mõtlemise masinavärk» oli rikki läinud ja selle parandamiseks polnud maud rohtu kui kaduda Lõunamerele. Halb oli vaid see, et just nüüd, otse ärasõidu eel, kadus tal igasugune reisilust. Lõunameri ei kõitnud teda põrmugi rohkem kui kodanlik tsivilisatsioon. Lahkumise mõttes polnud midagi meelitavat, ärasõitu enmast aga kartis ta nagu rasket füüsilist pingutust. Juba laevapardal ja merel lootis ta kergendust leida.

Viimane päev oli tõeline piin. Bernard Higginbotham ja Gertrude, kes olid hommikulehtedest ärasõidu-uudist lugenud, tulid jumalaga jätma, niisamuti ka Hermann von Schmidt ja Marian. Lisaks sellele oli vaja äriasjade ajamine üle anda, tasuda arved ja tagatipuks taluda veel vältimatuid reportereid. Lizzie'ga jättis ta õhtukooli uksele järsult jumalaga ja ruttas minema. Hotellis ootas teda ees Joe, kellel oli päev otsa pesumaja asjadega kibedasti tegemist olnud, nii et ta ei saanud varem tulla. See oli viimane tilk karikasse, aga Martin pigistas kramplikult tooli käetugesid ja rääkis ning kuulas pool tundi.

«Võta teadmiseks, Joe,» ütles ta, «et sa ei ole selle pesumaja külge aheldatud. Miski ei seo sind. Võid sellel ajal maha müüja ja raha läbi lüüa. Niipea kui see sulle tülgestavaks läheb ja sa tahad jälle maanteele minna, tee sääred. Tee seda, mis sulle kõige rohkem rõõmu pakub.»

Joe raputas pead.

«Maanteest aitab mulle, tänan väga. Hulkumine on muldu mõnus asi, aga tal on üks viga — tüdrukutest oled ilma. Ei saa parata, mina armastan naisi. Ma ei oska ilma nendeta elada, aga kui sa oled hulkur, siis pühi suu puhtaks. Kui palju kordi ma olen mööda kõmpinud majadest, kus tantsiti või pidu peeti. Kuulsin naiste naeru, nägin läbi akna nende valgeid kleite ja naerul nägusid — oi, kas tead, need olid kuradima koledad momendid. Ma armastan liialt tantsu ja pidusid, ja kuuvalgel jalutada ja nii edasi. Minul olgu pesumaja, peenike ülikond ja kõlisevad dollarid püksitaskus. Alles

eile sain ühe tüdrukuga tuttavaks, ja kas tead, mul on juba niisuke tunne, et vaata kui võtan ta viimaks veel ära. Mõtlen selle peale päev otsa ja ajan muudkui vile. Ta on ilus — lahked silmad ja nii mahe hääl, et elu ilmas pole sa niisugust kuulnud. Ma valin tema, kindla peale. Ütle, miks sina õige naist ei võta — ise ujud raha sees? Saaksid parima tüdruku terves riigis.»

Martin raputas naeratades pead, aga südamepõhjas imestas ta, kuidas võib üldse leiduda mehi, kes tahavad abielluda. See oli tema meelest hämmastav ja seletamatu.

Ärasõidu eel märkas ta «Mariposa» tekilt sadamakaile kogunenud rahva hulgas Lizzie Connollyt, kes püüdis ennast inimeste selja taha peita. «Võta ta kaasa,» käis Martinil mõte peast läbi. «On nii kerge head teha. Ta oleks üliõnnelik.» Viivuks haaras teda juba kiusatus, järgmisel hetkel aga kohkumus. See mõte tekitas temas kabuhirmu. Ta roidunud hing protesteeris meeleheitlikult. Oiates lahkus ta reelingu äärest ja ponnises: «Mees, sa oled lootusetult haige, lootusetult haige.»

Ta põgenes oma kajutisse ja varjas end seal seni, kui aurik sadamast välja jõudis. Eine ajal söögisaalis leidis ta end aukohal, kapteni paremal käel. Üsna peagi tuli Martin arusaamisele, et ta on tähtsaim isik laeval. Öhtupooliku veetis ta lamamistoolis, silmad kinni, enamasti tukastades, ja läks õhtul varakult magama.

Järgmisel päeval, kui esimene merehaiguse hoog möödus, ilmus reisiseltskond täies koosseisus nähtavale. Mida rohkem Martin neid nägi, seda vastumeelsemad nad talle tundusid. Ometi teadis ta, et on nende vastu ülekohtune. Martin sundis end tunnistama, et nad on head lahked inimesed, aga seda mööndes tegi ta jalamaid reservatsiooni — head ja lahked inimesed nagu kogu kodanlus talle omase psühholoogilise krampi ja vaimse tühisusega. Nende jutt tüütas teda, nende tiluke pealiskaudne mõistus oli tühja täis. Noorte kätatsev heatujulisus ja ülevoolav energia aga šokeeris teda. Nad ei olnud liialt vagusi, mängisid vahetpidamata rõngamängu, jalutasid või tormasid kisaga reelingu äärde hüppavaid seakalu ja esimesi lendkalade parvi vaatama.

Martin magas palju. Pärast hommikusööki vajus ta

kohe oma lamamistooli laevatekil, peos ajakiri, mida ta kunagi läbi ei saanud. Trükitud leheküljed tüütasid teda. Teda pani hämmastama, et inimestel jätkub nii paljust kirjutada, ja selle küsimuse kallal juureldes jäi ta oma toolis jälle tukastama. Kui gong teda eineajal äratas, oli ta vihane, et pidi tõusma. Arkvelolek ei pakunud talle mingit rõõmu.

Kord püüdis ta seda letargiat maha raputada ja läks ruhvi madruste juurde. Aga madrusetõug oli nähtavasti hoopis muutunud sellest saadik, kui tema veel ruhvis elas. Ta ei suutnud leida mingit kontakti nende tuimanäoliste, härjaaruliste, loomaliike olevustega. Martinit haaras meeleheide. Seal ülal ei tundnud keegi Martini vastu huvi tema enese pärast, aga nüüd ei leidnud ta enam tagasiteed omaenda klassist inimeste juurde, kes teda minevikus olid armastanud. Ja Martin ise ei tahtnud neid. Ta talus neid niisama vähe kui juhme esimese klassi reisijaid ja lärmakat noorsugu.

Elu oli tema meelest nagu tugev hele valgus, mis väsinud silmad valutama paneb. Iga teadlik eluhetk pimestas teda oma kalgi helgiga, mis säras tema ümber ja tema sees. See tegi valu, talumatut valu. Esimest korda elus reisis Martin esimeses klassis. Seni oli ta merel alati elanud ruhvis või vahetakil, või sõepunkri pimedas sügavikus sütt kühveldanud. Tollal, kui ta raudredelit mööda lämmatavalt kuumast punkrist üles ronis, oli ta sageli piilunud reisijaid, kes kandsid lähedat valget riidetust ega teinud muud kui ainult lõbutseid lahtitõmmatud päikesepurje all, mis kaitses neid päikese ja tuule eest, orjalikud stjuuardid olid valmis täitma iga nende tahtmist ja tuju, ning Martinile näis, et maailm, kus nad liiguvad ja elavad, on lihtsalt paradiis. Nüüd aga, kus ta oli tähtsaim isik laevas, üldise tähelepanu keskpunkt, ning istus lauas kapteni paremal käel, püüdis ta asjata leida uuesti teed ruhvi ja sõepunkrisse, otsides taga kaotatud paradiisi. Ta polnud leidnud uut paradiisi, nüüd aga ei suutnud ta enam leida ka vana.

Ta pingutas ennast kõigest jõust, otsides midagi, mis teda huvitaks. Prooviks läks ta noorema juhtkonna ühiskajutisse ja oli õnnelik, kui sealt tulema pääses. Ta vestles vaba vahetuse roolimehega, aruka inimesega, kes teda sedamaid ründas sotsialistliku propagandaga

ja talle vägisi terve kimbu lendlehti ja brošüüre pihku pistis. Martin kuulas ta jutlust orjamoraalist ja mõtiskles kuulates ise oma Nietzschest. Mis väärtust sellelgi lõppude lõpuks oli? Talle meenus üks Nietzsche enda vaimupimeduse hetkel väljendatud mõte, kus see nõdra-meelne lõi kahtlema tões. Ja kes teab? Vahest oli Nietzsche õigus. Võib-olla pole üldse kuskil tõe, tõesti pole tõe, ei ole olemas sellist asja nagu tõe. Aga ta vaimroidus sellest ruttu ja tal oli hea meel, kui sai jälle tagasi oma lamamistooli ja võis tukastada.

Ehkki see merereis talle niigi vaevaks oli, lisandus veel uus piin. Mis siis, kui aurik Tahitiile jõuab? Ta peab maale minema. Ta peab oma kaubad välja tellima, otsima kuunari, millega Markiisi saartele sõita, ja tegema tuhat ja üks muud asja, mille peale oli õudne isegi mõelda. Iga kord, kui ta ennast vägisi mõllemas sundis, nägi ta selgesti kohutavat ohtu, mis teda ähvardas. Oli tõesti tõsi — ta kõndis Surmavarju orus ja hädadoht seisnes just selles, et ta ei kartnud. Kui tal oleks hirm olnud, oleks see ta elu juurde tagasi toonud. Aga kartmatu, nagu ta oli, eksis ta aina sügavamasse hämarusse. Vanad tuttavad elunähtused ei rõõmustanud teda enam. «Mariposa» oli jõudnud kirdepassaati, aga see tuulte vein, mis talle näkku puhus, ärritas teda. Ta las kis oma lamamistooli teise kohta viia, et pääseda sellest möödunud päevade tarmukast seltsimehest.

Päeval, kui «Mariposa» tuulevaikuse vöötmesse jõudis, haaras Martinit suurem ängistus kui ilal enne. Tal polnud enam und. Ta oli unest läbi imbunud ja pääsmatult pidi ta nüüd ärkvel olema ja taluma elu valget lõikavat helendust. Rahutult lonkis ta ringi. Ohk oli kleepuv ja niiske ning vihmavalingud ei toonud värskendust. Elu valutas temas. Ta jalutas tekil ringi, kuni see liiga piinavaks muutus, ja istus siis lamamistoolis, kuni oli jälle sunnitud tõusma ja jalutama. Ta sundis end viimaks oma ajakirja läbi lugema ja võttis auriku raamatukogust mitu köidet luuletusi. Aga need ei köitnud teda ja ta hakkas jälle kõndima.

Ta jäi öhtul pärast sööki kauaks tekile, aga see ei aidanud midagi, sest kui ta alla läks, ei tulnud ikkagi und. Ta kaotas selle viimasegi võimaluse elust puhata. See oli liig. Ta süütas elektri ja katsus lugeda. Üks

raamatuist oli Swinburne. Martin lebas voodis ja vahtis raamatusse, midagi nägemata, kuni ta äkki taipas, et loeb huviga. Ta luges stantsi lõpuni, üritas edasi lugeda, aga pöördus siis uuesti tagasi. Siis laskis ta lahtise raamatu, kaaned ülespoole, rinnale vajuda ja jäi mõttesse. Käes! Ta oli selle leidnud! Imelik, et tal seda seni iialgi pähe ei olnud tulnud. Seda see kõik tähendas. Kogu aeg oli ta sinnapoole triivitud ja nüüd näitas Swinburne talle, et selles ongi õnnelik pääsetee. Ta ihkas puhkust ja seal ootas teda puhkus. Ta vaatas avatud kajutiakent. Jah, see oli küllalt lai. Esimest korda mitme nädala jooksul tundis ta ennast õnnelikuna. Viimaks oli ta leidnud rohu oma piinadele.

Ta võttis uuesti raamatu ja luges stantsi valjusti üle:

Liigilembest elu vastu
ning hirmust olla priid
me tänane täis askust
mis tahes vaimusid,
et elu pole jäädav,
et surnud surnuks jäävad;
et kehvgi oja käänab
end kuskil mereni.

Jälle silmitses ta avatud akent. Swinburne oli talle võtme andnud. Elu oli piin, või õigemini, see oli muutunud piinaks, talumatuks piinaks. «Et surnud surnuks jäävad!» See värsirida äratas temas sügavat tänutunnet. See oli ainus tõeliselt hea asi maailmas. Kui elu oli muutunud valusaks roidumuseks, siis ootas surm, et seda leevendada igaveses unes. Aga mida ta veel ootab? On aeg minna.

Ta tõusis, pistis pea aknast välja ja vaatas alla piimjasse vahtu. «Mariposa!» oli täislaadung, ja kui ta ennast kätega rippu laseb, ulatuvad ta jalad vette. Ta võib käratult merre libiseda. Keegi ei kuule. Veepihu pritsis üles ja niisutas ta nägu. Sellest jäi huulile sooline maik ja see maitsest hästi. Viivuks mõtles ta, kas kirjutada luigelaul, aga naerdes loobus ta sellest. Ei olnud enam aega. Kannatamatult tahtis ta kaduda.

Ta kustutas valguse, et see teda ei reedaks, ja puged, jalad ees, aknast välja. Olad jäid kinni ja ta tõmbus

tagasi, et proovida uuesti, üks käsivars vastu külge surutud. Aurik aitas oma õõtsumisega kaasa ja ta oligi väljas, hoides kätega aknaservast kinni. Niipea kui jalad vett puudutasid, laskis ta lahti ja vajus piimjasse vahtu. «Mariposa!» parras vajus temast mööda nagu tume sein, milles siin-seal helendasid valgustatud kajutiaknad. Aurik sõitis ilmsesti suure kiirusega. Enne kui ta õieti aru sai, oli ta juba ahtri taga, ujudes tasakesi vahust kihisevas vees.

Tuunikala napsas ta valget keha ja Martin naeris valjusti. Kala oli lihatükikese välja hammustanud ja valutorge meenutas Martinile ta eesmärgi. Tegutsemisõhinas oli ta unustanud, kuhu ta püüdis. «Mariposa!» tuled ähmastusid kauguses ja Martin oli üksinda, ujudes enesekindlalt, otsekul kavatseks ta jõuda lähemale rannikule umbes tuhande miili kaugusel.

See oli vaistlik elutahe. Ta lõpetas ujumise, aga hetkel, kui vesi talle suuni kerkis, kergitasid käed ta hoogsa liigutusega taas veepinnale. «Elutahet!» mõtles ta ja see mõte ajas ta naerma. Olgu, tal jätkub ka tahet, mis on küllalt tugev, et viimase pingutusega iseennast hävitada ja lakata olemast.

Martin võttis vees püstiasendi. Ta vaatas üles vaikselt tähtede poole ja hingas samal ajal sügavalt välja. Käte ja jalgade kiire tugeva tõukega kergitas ta ülakeha rinnust saadik veest välja. Sellega võttis ta allalaskumiseks hoogu. Siis laskis ta minna ja vajus ühegi liigutusega nagu valge kuju merre. Tahtlikult ja sügavalt tõmbas ta vett kopsudesse nagu uimastusvahendit. Aga kui tuli lämbumine, hakkasid käed ja jalad üsna tahtmatult vett kündma ja tõid ta jälle tagasi pinnale, selgete tähtede alla.

«Elutahet!» mõtles ta, püüdes asjata hinge kinni hoida, et oma lõhkevatele kopsudele mitte õhku anda. Hüva, tuleb katsuda teisiti. Ta tõmbas kopsud sügavalt õhku täis, nii täis kui suutis. See varu viib ta sügavale. Ta pöördus ümber ja sukeldus, pea ees, ujudes kõigest jõust, pingutades kogu tahet. Aina sügavamale ja sügavamale ujus ta. Ta silmad olid lahti ning ta nägi süstlevate tuunikalade kummituslikke fosforesceeruvaid jälgi. Allapoole ujudes soovis ta, et nad teda ei ründaks, sest ta pingul tahe võis sellest murduda. Nad ei

rünnanud ja Martinil jätkus veel aega elu viimse lahkuse eest tänulik olla.

Alla, alla ujus ta, kuni ta käed ja jalad nõrkesid ja veel vaevalt liikusid. Surve kõrvus muutus valuks ja peas lõi kumisema. Ta jõud rauges, aga ta sundis oma liikmeid ennast veel sügavamale viima, kuni ta tahe üles ütles ja õhk järsku pidurdamatult kopsudest välja pahvatas. Mullid veerlesid ja hüplesid ülespoole tungides nagu tillukesed õhupallid ta silmadel ja põskedel. Siis tuli valu ja lämbumine. See valu ei ole surm, vilkus mõte ta kustavas teadvuses. Surm ei tee valu. See õudne lämbumistunne oli elukihvatus. See oli viimne hoop, mille elu talle anda võis.

Ta tõrksad käed hakkasid kramplikult ja nõrgalt pekslema. Aga ta oli nad ära petnud, oli petnud elutahet, mis neid rabelema ja pekslema sundis. Ta oli liiga sügaval. Iialgi ei suuda nad teda üles veepinnale viia. Tal oli tunne, nagu hõljuks ta aeglaselt unenäo-viirastuste meres. Värvid ja valgus ümbritsesid teda, ta ujus neis ning need tungisid temasse. Mis see oli? See näis nagu tuletorn, aga see oli tema aju sees — helevalge pimestav sära. See vilkus ikka kiiremini ja kiiremini. Siis kõlas pikk varisev mürin ja Martinil oli tunne, nagu kukuks ta lõputult pikast trepist alla. Ja all trepijalal langes ta pimedusse. Niipalju ta veel teadis. Ta oli langenud pimedusse. Ja hetkel, kui ta seda teada sai, kustus teadvus.

Джек ЛОНДОН, MARTIN ИДЕН. На эстонском языке. Оформление:
T. Aру. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.
Толмечая E. Silmson. Kunstiline толмечая P. Mudist. Tehniline
толмечая T. Vent. Korrektorid E. Toots ja A. Kiho. Laduda
antud 18. V 1971. Trükkida antud 3. II 1972. Paber 54x84/16. Trükipaber
nr. 2. Trükipoognaid 24. Tingtrükipoognaid 20,16. Arvestuspoognaid
20,96. Trükiarv 50 000. Tellimise nr. 944. Trükikoda «Punane Täht».
Tallinn, Pikk t. 54/58. Hind rubl. 1.18.